

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Siyaset Bilimi Bilim Dalı

**TÜRKİYE'DE İSLAMİ ROMANLARDA KADIN KİMLİĞİ (1980-
2000): FEMİNİST BİR YAKLAŞIM**

Okan ANCAK

Doktora Tezi

Ankara, 2024

TÜRKİYE'DE İSLAMİ ROMANLARDA KADIN KİMLİĞİ (1980-2000): FEMİNİST BİR
YAKLAŞIM

Okan ANCAK

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Siyaset Bilimi Bilim Dalı

Doktora Tezi

Ankara, 2024

KABUL VE ONAY

Okan ANCAK tarafından hazırlanan “Türkiye’de İslami Romanlarda Kadın Kimliği (1980-2000): Feminist Bir Yaklaşım” başlıklı bu çalışma, 22/01/2024 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Aylin ÖZMAN (Başkan)

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI (Danışman)

Doç. Dr. Ahu SUMBAS YAVAŞOĞLU (Üye)

Doç. Dr. Emel ÇOKOĞULLAR BOZASLAN (Üye)

Dr. Öğr. Üyesi Pelin DİNÇER (Üye)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

Prof. Dr. Uğur ÖMÜRGÖNÜLŞEN

Enstitü Müdürü

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kağıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinleri yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayınlanan “*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*” kapsamında tezim aşağıda belirtilen koşullar haricince YÖK Ulusal Tez Merkezi / H.Ü. Kütüphaneleri Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

- Enstitü / Fakülte yönetim kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir. ⁽¹⁾
- Enstitü / Fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren ay ertelenmiştir. ⁽²⁾
- Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir. ⁽³⁾

...../...../.....

Okan ANCAK

¹“*Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge*”

- (1) *Madde 6. 1. Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.*
- (2) *Madde 6. 2. Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.*
- (3) *Madde 7. 1. Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir *. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.*
Madde 7.2. Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

** Tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu tarafından karar verilir.*

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu, **Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI** danışmanlığında tarafımdan üretildiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Okan ANCAK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı beş yıl önce kaybettiğim biricik eşim Kübra Nur EROL ANCAK ile yakın zaman önce vefat eden anneme, Mevhibe Afıtap ANCAK'a ithaf ediyorum. İkisi de öğretmendi, benim de öğretmenim oldular. Ayrıca tezimin çalışma ve yazma süreçlerinde benden bilgisini, tavsiyelerini ve desteğini esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI'na teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım; doktora öğrenciliğim sürecinde kendilerinin değerlendirmeleri, benim için en değerli çalışma motivasyonu oldu. Hocamdan, akademisyenliğin ne kadar önemli ve güzel bir meslek olduğunu bir defa daha öğrenmiş oldum; kendisinden öğrendiğim ve bundan sonraki meslek hayatımda kullanmayı sürdüreceğim ders anlatma teknikleri için de teşekkür ederim. Ayrıca akademik tecrübesi ve bilimsel birikimiyle tezimin çalışma ve yazma süreçlerinde bana yol gösteren Hocam Prof. Dr. Aylin ÖZMAN'a da teşekkür ederim; bana anlayışla ve hoşgörüyle yaklaştıkları için kendilerine bir defa daha sevgilerimi ve saygılarımı sunuyorum. Tez hocalarım arasında yer almasından memnuniyet duyduğum diğer Hocam Doç. Dr. Ahu SUMBAS YAVAŞOĞLU'na da yolumu açan değerlendirmeleri için teşekkür ederim; diğer hocalarım gibi bana anlayışla yaklaştıkları için kendilerine sevgi ve saygılarımı sunarım. Değerlendirmeleriyle tezime katkı sağlayan diğer hocalarıma, Doç. Dr. Emel ÇOKOĞULLAR BOZASLAN ile Dr. Öğretim Üyesi Pelin DİNÇER'e de teşekkür ederim. Son olarak çocukluğumdan bugüne, aydınlık ve sevgi dolu sanatıyla yaşamıma anlam katan İlhan İREM'i sevgiyle ve saygıyla anıyorum.

ÖZET

ANCAK, Okan. *Türkiye’de İslami Romanlarda Kadın Kimliği (1980-2000): Feminist Bir Yaklaşım*, Doktora Tezi, Ankara, 2024.

Bu tezde, ilk baskıları 1980 ile 2000 yılları arasında yayınlanmış olan İslami romanlardaki kadın anlayışı ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. Kadın yaşamı Türk modernleşmesinin gelişiminde her zaman gündemdeki yerini koruyan konular arasında yer alır. Benzer şekilde Türk romanı da kadın yaşamı konusunda çeşitli toplumsal/siyasal eğilimleri içerisinde barındıran bir edebi tür olarak öne çıkar. Kadın konusuna toplumsal ve siyasal tercihleri doğrultusunda yaklaşan Türk romancıları yazmış oldukları eserler aracılığıyla benimsemiş oldukları görüşleri geniş okur kitlelerine aktarmaya çaba harcamışlardır. İslami romanlar da İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal tezlerini edebiyat sahasına taşıyan metinlerden oluşur. İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışını incelemek ise araştırmacıları İslamcılığın kadın konusundaki temel tezlerini incelemekle örtüşen sonuçlara götürecektir. Feminist edebiyat eleştirisi ise İslami romanlardaki kadın anlayışını anlama çabasında oldukça işlevsel bir yöntem olarak öne çıkar. Çalışmanın örneklemini oluşturan romanlar, tezin iki temel yönteminden biri olan nitel içerik analiziyle şu dört alt başlık çerçevesinde incelenmektedir: *Görünümüyle Kadın: İdeal (Dindar) Kadının Giyim Kuşam Biçimi*, *İdeal (Dindar) Kadının Karakteri: Melek kadın - Canavar kadın*, *İdeal Kadın ve Aile: Dindar Nesilleri Yetiştiren Anneler*, *İdeal Toplumun Teminatı: Sorumluluk Sahibi Dindar Kadın*. Tezde ileri sürülen temel iddia İslamcılığın tezlerini edebiyat sahasına taşıyan İslami romanların, kadın konusunda da toplulukçu ve ataerkil görüşleri pekiştiren metinler olduğu şeklindedir. Erkek romancılarla karşılaştırıldığında kadın İslami romancıların, ataerkil toplumsal koşullar altında yaşamlarını sürdüren kadın roman karakterlerinin, İslamcı kadın kimliği çerçevesinde bireyselci yaklaşımlarla uyumlu olarak, kısıtlanan/baskılanan hayatlarını daha fazla öne çıkarmaya çalıştıkları tespit edilmekle birlikte İslamcılık hem kadın hem de erkek yazarların kadın konusuna yaklaşımlarının toplulukçuluk içerisinde kalan sınırlarını belirleyen temel etken olarak belirleyiciliğini sürdürmektedir.

Anahtar Sözcükler

Edebiyat, Kadın, Feminist Eleştiri, Roman, İslami Roman.

ABSTRACT

ANCAK, Okan. *Woman Identity in Islamic Novels in Turkey (1980-2000): A Feminist Approach*, Doctoral dissertation, Ankara, 2024.

In this thesis, it is tried to reveal the understanding of women in Islamic novels, the first editions of which were published between 1980 and 2000. Women's life is among the topics that always keep its place on the agenda in the development of Turkish modernization. Similarly, Turkish novel stands out as a literary genre that includes various social/political tendencies about women's life. Turkish novelists, who approach the subject of women in line with their social and political preferences, have made an effort to convey the views they have adopted to large audiences through the works they have written. Islamic novels also consist of texts that carry the basic social and political theses of Islamism to the field of literature. Examining the understanding of women in Islamic novels will lead researchers to the same conclusions as examining the main theses of Islamism on women. Feminist literary criticism, on the other hand, stands out as a highly functional method in the effort to comprehend the understanding of women in Islamic novels. The novels, which constitute the sample of the study, are examined within the framework of the following four sub-titles with qualitative content analysis, which is one of the two methods of the thesis: *Woman with her Appearance: Dressing Style of the Ideal (Religious) Woman, Character of the Ideal (Religious) Woman: Angel woman – Beast woman, Ideal Woman and Family: Mothers Raising Religious Generations, Women as the Guarantee of Society: Responsible Religious Women*. The main claim put forward in the thesis is that Islamic novels, which carry the theses of Islamism to the field of literature, are texts that reinforce collectivist and patriarchal views on women. Compared to male novelists, it has been determined that female Islamic novelists try to highlight the restricted/oppressed lives of female novel characters who live under patriarchal social conditions, in line with individualistic approaches within the framework of Islamic female identity. However, Islamism continues to be the main factor that determines the boundaries of both male and female writers' approaches to the issue of women within collectivism.

Keywords

Literature, Woman, Feminist Criticism, Novel, Islamic Novel.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	ii
ETİK BEYAN	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM: TEZİN METODOLOJİSİ: KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE	20
1.1. EDEBİYAT İLE TOPLUM VE SİYASET ARASINDAKİ İLİŞKİ	20
1.2. FEMİNİST EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ	26
1.3. İSLAMİ ROMANLARA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL VE SİYASAL BİR ANALİZ	46
1.3.1. Örneklem İçin Seçilen Romanlar.....	64
1.3.2. Romanların Kategorik Analizi.....	68
2. BÖLÜM: TARİHSEL VE SİYASAL ARKA PLAN: MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN	78
2.1. TÜRKİYE’DE MODERNLEŞMENİN CİNSİYETÇİ BOYUTU	78
2.2. KADIN YAŞAMI GÜNDEMDEKİ YERİNİ KORUYOR: 1980-2000...	83
3. BÖLÜM: TOPLULUKÇULUK - BİREYSELÇİLİK EKSENİNDE İSLAMCI KADIN KİMLİĞİ	88
4. BÖLÜM: İYİ - KÖTÜ KARŞITLIĞINDA İDEAL (DİNDAR) KADIN	105
4.1. GÖRÜNÜMÜYLE KADIN: İDEAL (DİNDAR) KADININ GİYİM KUŞAM BİÇİMİ	106
4.2. İDEAL (DİNDAR) KADININ KARAKTERİ: MELEK KADIN – CANAVAR KADIN	122

4.3. İDEAL KADIN VE AİLE: DİNDAR NESİLLERİ YETİŞTİREN ANNELER	137
4.4. İDEAL TOPLUMUN TEMİNATI: SORUMLULUK SAHİBİ DİNDAR KADIN	153
SONUÇ	173
KAYNAKÇA	189
EK 1. ORİJİNALLİK RAPORU	204
EK 2. ETİK KURUL MUAFİYET FORMU	206

GİRİŞ

Edebiyat, edebiyatçıların bireysel deneyimlerinin yanında çeşitli görüş ve düşüncelerini de okuyuculara aktarmalarına olanak tanır. Dolayısıyla edebiyat metinleri -özellikle de romanlar- yazarlarca kurgulanmış olan karakterler vasıtasıyla bireysel deneyimlere toplumsal görünürlük kazandırır. Edebi nitelikli bir metin, yazar ile okur arasında kurulan sanatsal bir iletişim biçimine dayanmaktadır. Bu iletişim biçimi bir tarafta yazarın (göndericinin), karşı tarafta ise okurun (alıcının) olduğu bir mesaj aktarım süreci şeklinde gerçekleşir. Bu mesaj aktarımının temeli olan edebiyat metni ise yazarın dünyaya bakış açısını içeren önemli bir düşünsel kaynak (Erkman Akerson, 2022, s. 32-33) olarak değerlendirilebilir.

Edebiyat metinleri ile topluma açılan bireysel ve kolektif deneyimler, sosyal bilimlerin/sosyal bilimcilerin çalışma alanları ile de iç içe geçen bir niteliğe sahiptir. Edebiyatçılar gibi, sosyal bilimciler de toplum içerisinde yaşamlarını sürdüren bireylerin ve grupların çeşitli sorunlarını ortaya koymaktadır. Sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde yürütülen ampirik ve normatif nitelikli çalışmalar ise edebiyatçıların üretmiş oldukları metinlerde toplumsal hayatın işleyişine ilişkin göz ardı edilemeyecek niteliklere sahip görüşleri/düşünceleri içeren birtakım durumlara ve sorun alanlarına odaklanarak çözüm önerileri geliştirme çabasını da içermektedir. Bu niteliği ile sosyal bilimsel çalışmaların var olanı açıklayan ve fakat aynı zamanda olması gerekene yönelik birtakım düşünsel yaklaşımları da içerisinde barındıran bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek mümkündür.

Söz konusu niteliğiyle edebiyat, sosyal bilimlerin herhangi bir alanındaki araştırmacıların başvurabilecekleri kaynak alanlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla siyaset bilimciler açısından da dikkate alınması gereken metinler arasında yer alan ve bireysel deneyimlerin doğrudan özel yaşamı ilgilendiren boyutlarını içerisinde barındıran edebiyat, aynı zamanda bireylerin toplumsal hayat içerisindeki deneyimlerinin bütüncül ve kolektif boyutlarını da aydınlayabilecek bir sanat dalı olarak öne çıkmaktadır. Bu değerlendirmelerden hareketle bu tezde kullanılacak olan temel çözümleme perspektifi, şu şekilde açığa çıkar: Edebiyat alanı, toplumsal hayatın kendine özgü işleyişinde dikkat çekici boyutlarda etkili olan kültürel, düşünsel -ve beraberinde elbette ki siyasal-

yaklaşımları içermekle birlikte bireylerin ve toplum içerisindeki farklı grupların yaşam pratiklerini de içerisinde barındıran kurgusal yazılardan meydana gelmektedir.

Bu tezin temel iddiası da bir siyasal düşünce olarak İslamcılığın kadın yaşamına yönelik temel yaklaşım biçiminin, İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışı üzerinde belirleyici olduğu şeklindeki bir öngörüye dayanmaktadır. Bu tez, tündengelimci bir bilimsel yöntemeye uygun bir biçimde İslami romanların sahip olduğu toplumsal ve siyasal niteliklerden yola çıkarak romanlarda geçerli olan kadın anlayışına odaklanmayı amaç edinmektedir. Bu yönüyle İslami romanlardaki kadın anlayışının şekillenışı, 1980’li yıllardan 2000’li yıllara uzanan süreçte öne çıkan toplumsal ve siyasal gündemle bağlantılı bir tarihsel evreye karşılık gelmektedir. Bu doğrultuda tezde, toplulukçuluk ile bireysellik şeklinde iki ana ekseninde ele alınan İslamcı kadın kimliğinin İslami romanların siyasal ve düşünsel altyapısına da sirayet etmiş olduğunu ileri sürüyorum. Böylelikle tezde edebiyatın, sanatsal niteliklerinin dışında toplumsal ve siyasal nitelikleri ile de ele alınabileceği ileri sürülerek bir siyasal düşünce olarak İslamcılığın kadın yaşamına ilişkin boyutu ile İslami romanlarda karşılık bulan kadın anlayışı arasındaki örtüşmenin nitelikleri, kadın yaşamının özel ve kamusal boyutlarını da kapsayacak bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

İslamcılığın bireysel ve toplumsal yaşamın işleyişine yönelik olarak öne çıkardığı ve teşvik ettiği davranış pratikleri ile düşünme eğilimleri tezin kuramsal dayanaklarını oluşturan, edebiyat ile toplumsal ve siyasal koşullar arasındaki etkileşimlere odaklanmayı olanaklı hale getirmektedir. Bu niteliğiyle kuramsal olarak edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkiye dayanan tez, kapsam olarak ise İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki ilişkiyi temel alarak İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışının özel ve kamusal yaşama ilişkin boyutlarına ulaşmayı amaç edinmektedir.

Bu amaç doğrultusunda tezde İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki ilişkiye odaklanılacak olan 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık evre, aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi’nde İslamcı siyasal düşüncenin ivme kazandığı bir tarihsel sürece de karşılık gelmektedir. Dolayısıyla 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte İslamcılığın giderek artan etkinliği bireysel, toplumsal ve siyasal alanlar merkeze alınarak da

değerlendirilebilir. Bu niteliğiyle Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yaşamında yükselen bir düşünce akımı olarak İslamcılık, pek çok diğer mecrada olduğu gibi 1980 ile 2000 yılları arasında yazılmış olan romanlarda da karşılık bulmuştur. Buradan hareketle tezde toplumsal ve siyasal nitelikleriyle -İslamcı siyasal düşünce ile örtüşen- İslami romanları inceleme çabasının, İslamcılığın siyasal ve düşünsel niteliklerini incelemekle benzer doğrultularda ilerleyen bir yaklaşım biçimini de gerektirdiği savunulmaktadır. Bu çerçevede tezde, İslami romanlardaki kadın anlayışı ile İslamcılığın kadın yaşamı konusundaki temel savları ve varsayımları arasında bütünlüklü bir örtüşmenin geçerli olduğunu öne sürüyorum.

Sosyal bilimlerin farklı alt dalları (özellikle de siyaset bilimi ve sosyoloji) bireysel ve kolektif yaşamın çeşitli boyutlarını ve niteliklerini ortaya çıkarmaya yönelik faaliyetlerin yürütüldüğü bilimsel disiplinlerdir. Benzer şekilde edebiyat da toplumsal ve siyasal değişkenlerle doğrudan bağlantılı bir sanatsal faaliyet alanıdır. Sahip oldukları bu niteliklerle edebiyat ile bilimsel yönetime dayalı olarak yürütülen sosyal araştırmalar, kültürel yapı ile toplumsal hayata ilişkin gelişmelerin birer parçası olarak değerlendirilebilir (Bauman ve Mazzeo, 2019, s. 7). Bu çerçevede romanlar ile sosyolojik araştırmalar, düşünsel ve bilişsel hedefleri bakımından da ortak hedeflere yönelik olarak üretilmiş olan edebi (romanlar) ve bilimsel (sosyolojik araştırmalar) eserler olarak kabul edilebilir (Bauman ve Mazzeo, 2019, s. 11). Bu değerlendirmeden hareketle Bauman ile Mazzeo'nun edebiyat ile sosyoloji arasında kurmuş oldukları ilişkinin, benzer şekilde edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkide de geçerli olduğunu belirtmek mümkündür.

Milan Kundera'nın (2012, s. 16) da belirtmiş olduğu gibi Modern Çağ'ın iki büyük kurucu öncüsünden biri felsefeci-düşünür Descartes, diğeri ise edebiyatçı-romancı Cervantes'tir. Descartes'in matematiksel düşünceden esinlenerek geliştirmiş olduğu rasyonalizm, bilimsel düşüncenin gelişimine oldukça önemli katkılar sağlamıştır (Rodis-Lewis, 1993, s. 7-10). Şüphe etmeyi öne çıkaran ve başlı başına düşünme eyleminin var olmak ile eş anlama geldiğini ileri süren Descartes, aynı zamanda çağdaş felsefenin de kurucusu olarak kabul edilmektedir (Hançerlioğlu, 2007, s. 190).

Edebiyatçı Cervantes'in -roman türünün öncüsü olarak kabul edilen ve aynı zamanda Alman, İngiliz ve Rus edebiyatlarını da önemli ölçüde etkilemiş olan- *Don Kişot* adlı eseri ise dünya edebiyatının gelişiminde çığır açmış olan bir edebi eserdir (Parla, 2020a, s. 11-19). Bu çerçevede Modern Çağ'a içkin nitelikte bir gelişim seyri izleyen bilimsel düşünce ile roman, benzer doğrultularda ilerleyen ve birbirleriyle yakından bağlantılı olan iki alan olarak öne çıkmaktadır. Söz konusu yakınlaşmada bir tarafta felsefe -elbette ki beraberinde siyaset felsefesi ile siyasal düşünceler- yer alırken diğer tarafta bireylerin ve toplum içerisinde farklı grupların birtakım eylemleri ile tavırlarını/davranışlarını/söylemlerini içerisinde barındıran ve toplumsal yapıyı yansıtan niteliğiyle öne çıkan kurgusal metinler olarak romanlar yer alır.

Doğa, gelenek, din ve toplumsal hayat gibi insan yaşamının birçok alanına ilişkin çeşitli durumları içeren romanlar, aynı zamanda kaçınılmaz olarak romancıların öznel görüşlerini de içeren metinlerdir (Woolf, 2019, s. 101). Romancının var olan toplumsal ve siyasal yapıyı eserlerinde ele alması ise edebiyatın yansıtma niteliğine karşılık gelir (Moran, 2002, s. 329). Diğer yandan romanlar, aynı zamanda yazarların hedefledikleri toplumsal ve siyasal hayattan da izler taşıyan metinlerdir; bu durumda ise romancı, benimsemiş olduğu dünya görüşüne uygun bir toplumsal ve siyasal yaşamı okurlarına aktarmaya çaba harcamış olur. Romancının bu çabası romanın normatif niteliğini, romanın normatif niteliği ise edebiyatın -okur ve toplum üzerindeki- dönüştürücü niteliğini (Moran, 2002, s. 331) ortaya koymaktadır.

Bu doktora tezi de sosyal bilimsel bakımdan edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Edebiyatın, öncelikli olarak toplumsal ve siyasal niteliklerini (Taşdelen, 2013, s. 41) dikkate almayı gerektiren bu yaklaşım biçimi, akademik çalışmalarda romanlardan yararlanılabileceğini varsaymaktadır; sanatsal niteliklerinin yanında tarihsel, toplumsal ve siyasal nitelikli görüşleri içerisinde barındıran, bireysel ve siyasal hayat ile toplumsal yapı içerisinde yer alan çeşitli gruplar arasındaki ilişkileri konu edinen bir edebi tür olarak romanlar, sosyal bilimciler için oldukça önemli kaynaklar olarak kabul edilebilir (Swingewood, 1972, s. 12). Bu niteliğiyle roman yazarlarını ilgili dönemin toplumsal ve siyasal kayıtlarını tutan kişiler olarak değerlendirmek, yanlış bir tespit olmayacaktır. İslami romanları da bu kapsamda değerlendirmek, Türkiye'nin 1980

ile 2000 yılları arasındaki toplumsal ve siyasal dönüşüm sürecinde İslamcı kadın kimliğinin edebiyat sahasında nasıl karşılık bulduğunu ortaya koyabilmek bakımından oldukça önemli bulgulara ulaşmayı olanaklı hale getirebilecektir.

Tezin bir diğer boyutu ise kadın konusunun modernleşme sürecinde toplumsal ve siyasal yaşamda ne şekilde karşılık bulmuş olduğu¹ ile ilgilidir. Türkiye'nin, İmparatorluk evresinde başlayıp 1920'lerde devrimsel dönüşümlerle ilerleyen, günümüzde ise hâlen sürmekte olan, modernleşme sürecini aynı zamanda toplumsal ve siyasal karşıtlıkların gözlemlenebileceği bir tarihsel kaynak olarak ele almak mümkündür. Kadınların toplumsal hayattaki konumu da Türk modernleşmesinin başlangıcından günümüze uzanan süreçte en fazla gündeme gelen konular arasında yer almıştır; sahip olduğu bu nitelikler nedeniyle kadın yaşamı konusu, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında kendine yer bulan farklı görüşlerin ve yaklaşımların çakıştığı karşıtlık alanlarından biri olarak (Türkmen, 2007, s. 131-135) öne çıkar.

Nitekim 19. yüzyılda -çoğunluğu erkeklerden oluşan- Osmanlı modernleşmecileri de cinsiyetler arası ilişkiler ile aile yaşamını öne çıkararak kadın sorunu olarak adlandırdıkları konulara yönelik olarak toplumsal ve siyasal nitelikli çözüm önerileri ileri sürmüşlerdir (Yelsalı Parmaksız, 2017, s. 15). Bu yönüyle modernleşme ile kadın konusu birlikte değerlendirildiğinde -diğer toplumsal ve siyasal alanlarda gerçekleşen dönüşümlerle eş zamanlı olarak- Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemleri'nde asri kadın kimliği öne çıkarken Mili Mücadele Dönemi'nde modern Türk kadını kimliğinin öne çıktığı bir süreçten söz etmek mümkün hale gelir (Sancar, 2020, s. 306-307). Böylelikle modernleşme sürecinde toplumsal ve siyasal yapıda oldukça köklü dönüşümlerin ortaya çıkabileceğini öngören çok farklı kesimlerden yazarlar/düşünürler, modernleşmeye ve

¹ Modernleşme ve kadın konusunu ele alan ve literatürde temel kaynak olarak öne çıkan çalışmalardan bazıları şu şekilde belirtilebilir: Serpil Sancar (2012) *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet Kadınlar Aile Kurar*; Nilüfer Göle (1992) *Modern Mahrem Medeniyet ve Örtünme*; Serpil Çakır (1996) *Osmanlı Kadın Hareketi*; Ayşe Durakbaşa (2000) *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm*; Nilüfer Göle (2000) *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*; Yeşim Arat (1998) Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar (R. Kasaba ve S. Bozdoğan Ed.) içinde *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*; Şirin Tekeli (Der.) (1990) *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın*; Tanıl Bora (Ed.) (2020) *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 10 Feminizm*; Şefika Kurnaz (2013) *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*.

modernleşme ile bağlantılı gördükleri kadın yaşamına yoğun bir şekilde ilgi duymuşlardır (Sancar, 2020, s. 313).

Bu çerçevede kadın yaşamı, İmparatorluk döneminde başlayan modernleşme tartışmalarının da odak noktasında yer alarak toplumsal ve siyasal gelişmelerle bağlantılı bir konu olarak ele alınmaya başlanmıştır (Göle, 2014, s. 73). Türkçü ve Batıcı düşünürleri de etkileyen söz konu koşullar altında, İslamcılara göre de toplumsal yapıda yüzyıllardır geçerli olan dini normlar ve değerler kadın konusu ile de bağlantılı bir içeriğe sahiptir; bu doğrultuda İslamcı düşünürler, toplumsal ve siyasal hayatın işleyişinde yüzyıllardır egemen olan dinsel yapının niteliğini doğrudan veya dolaylı olarak kadın yaşamı ile de bağlantılı bir şekilde ele almışlardır.

Tanzimat Dönemi'nde Namık Kemal (1840-1888) ve Şinasi (1824-1871) gibi birçok yazar ve edebiyatçı yazmış oldukları yazılarda ve edebi eserlerde kadın yaşamı konusundaki görüşlerine yer vererek toplumsal ilerleme, Osmanlı aile yapısı ve kadınların eğitim alma hakkı gibi konuları gündeme getirmeye başlamışlardır (Durakbaşı, 2017, s. 96-97). Bu dönemde öne çıkan Türkçü, Batıcı ve İslamcı akımlar da -Osmanlı toplumunda, etkisi özel yaşam alanlarında da hissedilmeye başlayan modernleşme sürecinde- kadın konusu ile ilgili toplumsal ve siyasal eğilimleri içerisinde barındırmıştır. Batıcı akımın modernleşmenin kadın yaşamına getireceği yenilikleri destekleyen eğilimlerine karşın Türkçüler, kadın yaşamı konusunda yüzlerce yıldır etkisini sürdüren geleneklere milliyet esaslarını temel alarak yaklaşırken İslamcılar da konuya dini esaslara göre (Safa, 1990, s. 44) yaklaşmışlardır.

İkinci Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında Batıcı ve Türkçü yazarlar ve düşünürler gibi İslamcılar da *Kadın*, *Mehâsin*, *Demet* ve *Kadınlar Dünyası* gibi yayın organlarında kendi dünya görüşleriyle uyumlu bir kadın modelini okuyuculara aktarma fırsatını bulmuşlardır (Keçeci Kurt, 2015). Batıcı yazar ve düşünürlerin, kadının içinde bulunduğu durumdan dini sorumlu tutmaları karşısında Fatma Aliye, Mehmet Akif, Halim Sabit ve Ahmet Cevat gibi yazarlar İslamiyet'in, özünde kadınlara geniş haklar tanımış olduğunu ileri sürerek (Kurnaz, 2013, s. 35-40) yazmış oldukları yazılarda İslamcılığın kadın görüşüne yer vermişlerdir.

İmparatorluk Dönemi'nde esasında askeri ve teknolojik ihtiyaçlar doğrultusunda başlatılmış olan modernleşmenin doğrudan veya dolaylı olarak yeni düşünsel eğilimlerin gelişebilmesine olanak tanıyan nitelikleri, var olan toplumsal yapıda da kimi zaman kısmi kimi zaman da oldukça geniş kapsamlı değişimlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Modernleşme sürecinde günlük yaşamda ve kadın erkek ilişkilerinde ortaya çıkan yenilikler ise farklı siyasal görüşleri benimsemiş olan yazarların ve düşünürlerin, eserlerinde kadın yaşamı konusuna yer vermeleri şeklindeki bir sonucu da beraberinde getirmiştir. Bu kapsamda, İmparatorluk döneminde başlayan modernleşme sürecinde birçok yazar, düşünür ve edebiyatçı da doğrudan veya dolaylı olarak modernleşmenin kadın yaşamı üzerindeki etkilerini gündeme getirmeye devam etmiştir.²

Namık Kemal'in *Zavallı Çocuk* (1873) isimli eseri ile Şinasi'nin *Şair Evlenmesi* (1860) isimli eseri kadın konusunu içermektedir; Ahmed Midhat'ın *Felsefe-i Zenan* (1870) ve *Diplomalı Kız* (1890) isimli eserleriyle Şemsettin Sami'nin *Taaşuk-u Talat ve Fitnat* (1875) isimli eseri de modernleşme ve kadın konusunu içeren edebi eserler arasında yer alır (Durakbaşa, 2017, s. 97). Celal Nuri'nin, çok eşlilik ve görücü usulü evlilik gibi geleneklere yönelik eleştirilerini içeren *Kadınlarımız* (1913) isimli eseri de modernleşme ve kadın konusunu gündeme getiren kaynaklar arasında yer almaktadır (Safa, 1990, s. 45). Benzer şekilde İmparatorluk devrindeki ilk kadın Türk romanı yazarı olan Fatma Aliye de 1986 tarihli *Ünlü İslam Kadınları* başlıklı incelemesinde geçmiş yüzyıllarda İslam toplumlarında kadınların eğitim alanında dahi ne kadar etkin olduğunu gündeme getirerek 1200'lü yıllarda erkeklere eğitim veren kadın eğitimcilerin varlığına işaret etmektedir (Çakır, 2021, s. 417). Yine ilk kadın Türk romancıları arasında yer alan Halide Edip Adıvar da hem romanlarında hem de düşünce yazılarında kadınların toplumsal yaşamdaki yerinin nasıl olması gerektiğine yönelik kamusal tartışmalara kendi görüşleri

² Doğrudan veya dolaylı olarak modernleşmenin kadın yaşamında ortaya çıkardığı değişimlere karşı çeşitli görüşleri içeren birkaç eser, şu şekilde belirtilebilir: Ahmet Ağaoğlu (1901) *İslâmiyette Kadın*; Şemseddin Sami (1879) *Kadınlar*; Fatma Aliye (1892) *Nisvan-ı İslâm*; Said Halim Paşa (1919) *Buhranlarımız*; Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1923) *Kadınlık ve Kadınlarımız*; Ziya Gökalp (1923) *Türkçülüğün Esasları*; Peyami Safa (1938) *Türk İnkılâbına Bakışlar*.

Bu kapsamda edebi metinlerin de modernleşme sürecinde kadın yaşamını ve onunla bağlantılı olarak aile yaşamında ortaya çıkan değişimleri gündeme getiren bir içeriğe sahip olması, dikkat çekicidir: Ahmet Mithat Efendi (1870) *Felsefe-i Zenan*; Ahmet Mithat Efendi (1875) *Felâtn Bey ile Rakım Efendi*; Şemsettin Sami (1875) *Taaşuk-ı Talat ve Fitnat*; Halid Ziya Uşaklıgil (1901) *Aşk-ı Memnu*; Ahmet Mithat Efendi (1910) *Jön Türk*; Halide Edip Adıvar (1912) *Yeni Turan*; Reşat Nuri Güntekin (1922) *Çalılıkusu*; Yakup Kadri Karaosmanoğlu (1934) *Ankara*.

doğrultusunda katkıda bulunmuştur. Eserlerinde kadın yaşamına yönelik görüşlere yer veren Halide Edip, Osmanlı-Türk modernleşmesinin gelişim seyri doğrultusunda daha etkin ve katılımcı bir kadın profilini destekleyen eserleriyle dikkat çeken romancılar arasında (Kurnaz, 2013, s. 41) yer almaktadır.

Tarihsel olarak Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında öne çıkan İslamcı yazarlar ve düşünürler ise İmparatorluk döneminde başlayıp devam eden modernleşme girişimlerine çeşitli çekincelerle yaklaşmışlardır. İslamcılık özü itibarıyla Batılı emperyalist ülkelerin, Müslüman ağırlıklı bir nüfusa sahip olan toplumlar üzerindeki yayılmacı etkisi karşısında nihai çözümü İslam dininde arayan bir akım olarak tanımlanabilir (Tunaya, 1998, s. 98). Bu çerçevede İslamcılar, Tanzimat Dönemi'nde toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler karşısında tavır alarak toplumsal hayatın işleyişinde dini değerlerin yeniden etkin hale getirilmesi gerektiğini savunmuşlardır (Mardin, 1991, s. 91-92). İkinci Meşrutiyet'in ilanı sonrasında *Sırat-ı Müstakim* dergisinde görüşlerini ifade eden İslamcılık taraftarları, mevcut toplumsal ve siyasal krizler karşısında ileri sürdükleri çözüm önerilerini temel dini kaynaklara referans vererek ortaya koymuşlardır (Kurtoğlu, 2005, s. 203-204). Modernleşme sürecinin başladığı İmparatorluk evresinde Sait Halim Paşa, M. Şemsettin Günaltay, Şehbenderzade Ahmet Hilmi, İsmail Hakkı İzmirli, Mehmet Ali Ayni, Mustafa Sabri ve Ahmet Naim gibi (Akşin, 2016, s. 84) İslamcı yazarlar ve düşünürler tarafından bağlayıcı nitelikleriyle sürekli olarak öne çıkarılan temel dini temalar ise bir taraftan metinsel olarak Kur'an ve sünnete, bir taraftan da tarihsel olarak Asr-ı Saadet dönemine dayandırılmıştır (Kara, 2009, s. 251). Bu yönüyle bir taraftan tarihsel boyutu ile dini kaynaklara dayanan İslamcılık, güncel boyutu ile de mevcut toplumsal ve siyasal sorunlar karşısında çözüm arayan bir akım olarak gelişme imkânı bulmuştur.

Modernleşmeyi kontrollü ve seçici bir şekilde ilerletilmesi gereken bir süreç olarak ele alan İslamcılar, bütüncül bir modernleşme yerine kısmi bir modernleşmeden yana tavır almışlardır; İslamcılar, benimsemiş oldukları bu kısmi modernleşme biçimiyle öncelikli olarak teknolojik gelişmenin sağlanmasını içeren bir anlayışı savunurken toplumsal hayatta yüzlerce yıldır geçerli olan âdetler ve ahlaki yapı ile mevcut yaşam tarzının korunmasına da (Göle, 2014, s. 76) birincil derecede önem atfetmişlerdir.

Geleneksel toplumsal hayatın işleyişini ise doğrudan ve dolaylı olarak kadın yaşamı ile bağlantı kurarak değerlendiren İslamcı düşünürler, modernleşme sürecindeki değişimlere kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarını öne çıkarmak suretiyle yanıt vermişlerdir. Bu yönüyle kadın yaşamı konusu, İslamcılığın modernleşme sürecine yönelik -teknolojik gelişmelere ayak uydurmakla birlikte dini bağların etkin olduğu geleneksel-kültürel yapıyı da korumaya özen gösteren- yaklaşım biçimini belirleyen etkenler arasında öncelikli bir konumda yer almaktadır.

Öte yandan Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin ardından Cumhuriyet'in ilan edilmesiyle birlikte Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi düşünce (Kemalizm) Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında egemen olmuş, 1950'li yıllara kadar uzanan süreçte bütüncül bir modernleşme anlayışı geçerliliğini korumuştur. Söz konusu süreçteki egemen ve belirleyici niteliğiyle...

Kemalizm, Osmanlı dönemindekinden farklı olarak yepyeni bir toplum düzeni yaratmaya yönelik köklü ve sistemli değişimleri önce siyasal, sosyal ve kültürel alanlarda gerçekleştirmeyi öngörmüş, bunda da başarılı olmuştur... Bunun yanında, Kemalizmin toplumda sosyo-kültürel dinamizmi yaratmada engel olarak dini görmesi ve sekülerizmi bu engeli bertaraf edici çözüm olarak önermesi, siyasal hayatımızın en önemli ayırımı olarak dinci-lâik (slogan düzeyinde gerici-ilerici) karşıtlığını ortaya çıkarmıştır (Sarıbay, 1985, s. 80).

1920'li yıllardaki kurucu Cumhuriyet evresinin ardından Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ise modernleşme anlayışında önemli bir zihniyet dönüşümünü (Sancar, 2020, s. 232-234) beraberinde getirmiş olmakla birlikte farklı dini kesimlerin ve toplulukların siyaset içerisinde etkinlik kazanmasında da bir dönüm noktası olmuştur (Çaha, 2005, s. 476). Genel bir tarihsel tespitle Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi (Kemalist) evrenin ardından gelen 1950'li yıllarda İslamcılık, laiklik politikalarına karşı kültürel nitelikli eleştirilerin yoğunlaşmasıyla birlikte yeniden etkinlik kazanma sürecine girmiş; böylelikle de laik modernleşme politikalarına karşı duruşunu -uluslararası koşulların da etkisiyle- anti Sovyet bir söylem aracılığıyla daha ileri bir seviyeye taşıma imkânına (Bora, 2017, s. 82) kavuşmuştur.

1980'li yıllar ise İslamcılığın siyasal bir akım olarak toplumsal karşılığının artmasıyla kitlesel bir nitelik kazanmaya başlaması bakımından bir diğer etkinlik kazanma süreci

olarak kabul edilebilir (Gülalp, 2003, s. 53). Nitekim 1980 askeri darbesinin ardından o güne kadar sol ve sağ olarak iki temel ekseninde ayrılmış olan siyasal hareketlerin yasal olarak da kısıtlanmasıyla -feminist hareket, yeşil hareket ve İslamcı hareket gibi- yeni ve alternatif olarak görülen söylemlerin gelişebilmesine uygun bir toplumsal ve siyasal zemin ortaya çıkmıştır (Arat, 2000, s. 440). Söz konusu koşullar altında 1980 sonrasında siyasal hedeflerine ulaşmada ideolojik bir arka plan olarak İslam dinini referans alan İslamcı bir muhalefetin (Refah Partisi) yeniden etkinlik kazanmasıyla birlikte (Kurtoğlu, 2005, s. 214) İslamcı görüşler çok çeşitli mecralarda gözlemlenmeye başlamıştır. Bu doğrultuda, 1980'li ve 1990'lı yıllarda İslamcı yayınlarda ortaya çıkan niceliksel artış ve çeşitlilik (Gülalp, 2003, s. 56) en nihayetinde sanat ve edebiyat alanlarında da etkisini göstermiştir.

Sözü edilen koşullar altında Hekimoğlu İsmail ile Şule Yüksel Şenler, Cumhuriyet Dönemi'nde İslamcılığın edebiyat alanındaki etkisini ve hareket alanını genişleten iki romancı olarak öne çıkar (Günay Erkol ve Çalışkan, 2016, s. 26). 1960'lı yıllarda Hekimoğlu İsmail'in *Minyeli Abdullah* (1967) isimli romanı ile başlayan ve Şule Yüksel Şenler'in *Huzur Sokağı* (1969) isimli romanı ile devam eden İslami romanlar, 1980'li yıllarda İslamcılığın etkisinin ulusal düzeyde artmasıyla birlikte edebiyat okurlarına sunulan kitap seçenekleri arasında daha fazla yer almaya başlamıştır. İslami romanlara yönelik giderek artan ilgiyle birlikte İslami bir kitap piyasasının da gelişmesi, Türk edebiyatında İslami roman türünün yerleşmesi sonucunu beraberinde getirmiştir. Böylelikle İslami romanlar İslamcı yazarların/düşünürlerin bireysel, toplumsal ve siyasal alanlarda ortaya çıkan sorunlara kendi bakış açılarına uygun olarak geliştirmiş oldukları çeşitli çözüm önerilerini içeren eserler olarak Türk edebiyatındaki yerini sağlamlaştırmıştır.

Şule Yüksel Şenler'in *Huzur Sokağı* (1969) isimli romanında, kadın okurları İslami bir yaşam biçimi ile ideal bir kadın profiline yönlendiren düşünsel bir altyapı geçerliliğini korumaktadır (Günay Erkol ve Çalışkan, 2016, s. 26). Benzer şekilde tezin örnekleme içerisinde yer alan romancıların eserlerine şimdilik birer örnekle değinmek gerekirse İslamcı düşünürlerin kadın konusuna verdikleri önemle örtüşen bir biçimde Sevim Asımgil'in *Siyah Zambak ve Merve* (1985), Emine Şenlikoğlu'nun *Kadınları Kadınlar*

da Eziyor (1997), *Üstün İnanç'ın Yalnız Değilsiniz* (1987) ve M. Talat Uzunyaylalı'nın *Senatörün Kızı* (1986) isimli romanlarında da sürekli olarak kadın yaşamına vurgu yapılması dikkat çekici bir gösterge olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda anlaşılıyor ki nasıl ki İslamcı düşünürler kadın yaşamını, bütüncül modernleşmenin toplumsal yapı üzerindeki -iddia edilen- yıkıcı/bozucu etkileri karşısında en önemli öze dönüş dayanaklardan biri olarak görmekteyse (Göle, 2014, s. 76) İslami romancılar da ideal bir kadın profili kurgulayarak okur kitlesine kendi görüşlerini telkin etmeye (Uğur, 2017, s. 824) öncelik vermişlerdir.

Bu tezin konusu da İslami romancıların ne şekilde bir kadın anlayışını okurlarına aktarmaya çalıştıklarıdır; bu konu, İslami romanlardaki ideal kadın anlayışını ortaya çıkarma hedefini içermekle birlikte kadınların özel ve kamusal yaşam deneyimlerini kapsayacak bir yaklaşım biçimi doğrultusunda ataerkil işleyişe odaklanmaya imkân tanıyan nesnel analiz ölçütlerinden yararlanabilmeyi de gerektirmektedir. Bu düzlemden hareketle tezde İslami romanlar, İslamcı yazarların ve düşünürlerin ideal kadın anlayışını ortaya koyan kaynak metinler olarak ele alınmaktadır: Bu yaklaşıma göre İslami romanları incelemek, aynı zamanda bir siyasal düşünce akımı olarak İslamcılığın kadın boyutunu incelemek anlamına gelmektedir.

Bu çerçevede İslami romanlar, İslamcılığın temel tezlerini edebiyat sahasına aktaran edebiyat metinleridir. İslamcılığın kitleselleşmesine katkı sağlayan İslami romanlar, yazarların toplumsal ve siyasal nitelikli görüşlerini yansıtan en önemli kaynaklar arasında yer alır. İslami roman yazarları bir taraftan edebiyatın yansıtma niteliğine uygun olarak okurlarına var olan toplumsal ve siyasal yapıyı olduğu gibi sunarken diğer taraftan idealini kurdukları bireysel, toplumsal ve siyasal yaşama yönelik normatif nitelikli yaklaşımlarını da okurlarına aktarmaktadırlar. Buna bağlı olarak edebiyatın dönüştürücü niteliğinin de İslami romanlar üzerinde etkili olduğunu belirtmek mümkün hale gelir. İslami edebiyatçılar yazmış oldukları romanlarda İslamcılığın tezleri doğrultusunda bireysel, toplumsal ve siyasal nitelikli konulara yer vermektedirler; kadın yaşamı da İslami romancıların üzerinde durdukları en önemli konular arasında yer alır. Böylelikle İslami edebiyatçılar, bir taraftan romanlarında bireysel ve kamusal yaşam alanlarında kadınların ne şekilde var olduklarını yansıtırken bir taraftan da kendi kurguladıkları ideal

bir kadın profilini -İslamcı kadın kimliğini- okur kitlesine aktarmaya öncelik vermektedirler.

Siyaset bilimi disiplini çerçevesinde, İslami romanlarda kadın konusunun incelendiği bu tezde iki temel yöntem tercih edilmiştir. Tezde kullanılan birincil yöntem, hem araştırma hem de yazım süreçlerinde oldukça işlevsel bir bakış açısı sunan feminist edebiyat eleştirisidir. Feminist bilgi kuramı (epistemoloji), bireysel ve kamusal yaşamda erkeği kadın karşısında öncelikli kılan ataerkil yapının sorgulanması gerektiğine yönelik bir yaklaşıma dayanır (Narayan, 2020, s. 37). Bu yaklaşıma göre kadınlar, tarih boyunca bilim ve siyaset gibi yaratıcı insani etkinliklerden dışlanarak ikincil cinsiyet olarak kabul edilegelmiştir; öte yandan ataerkil mantık doğrultusunda kadınlara özgü olduğu öne sürülen günlük etkinlikler ise kadınların oldukça sınırlı bir yaşam alanında tutulmasına (Narayan, 2020, s. 38) neden olmuştur.

Feminist yaklaşıma dayalı olarak yürütülen bir araştırma da kadınlar ile erkekler arasında özel ve kamusal yaşam alanlarında süren ilişkilerin niteliğini toplumsal cinsiyetle bağlantılı olarak eleştirel bir çerçevede analiz etmeye yönelik çabalar doğrultusunda şekillenmektedir (Erdoğan ve Gündoğdu, 2020, s. 33). Kuramsal temelleri bakımından feminist bilgi kuramına (epistemolojiye) dayanan feminist edebiyat eleştirisi ise özel ve kamusal yaşam alanlarında geçerlilik kazanmış olan ataerkil gelenekler ve kültürel normlar ile erkek egemen işleyişin çeşitli göstergelerini edebiyat metinlerinde aramaya öncelik veren bir yöntem (Eagleton, 2007, s. 115-117; Bütün, 2021, s. 40) olarak öne çıkmaktadır.

En nihayetinde feminist metodolojiden temellenen feminist eleştiri, İslamcılığın kadın boyutunu anlamak için en elverişli yaklaşım biçimlerinden biri olarak kabul edilebilir. Benzer şekilde feminist yaklaşımın edebiyatı dikkate almadan tam olarak anlaşılamayacağını (Çayırıcıoğlu, 2022, s. 13) öngören bir bakış açısından hareketle feminist eleştirel yaklaşımı edebiyat sahasına taşıyan feminist edebiyat eleştirisi de İslami romanlarda geçerli olan kadın algısını bütüncül bir şekilde anlayabilmek için en elverişli yöntemsel araçlardan biri olarak kabul edilebilir.

Tezde tercih edilen ikincil yöntem ise nitel içerik analizidir; nitel içerik analizi, romanların feminist edebiyat eleştirisi aracılığıyla incelenmesinde yararlanılacak bir diğer sosyal bilimsel yöntem olarak belirlenmiştir. Özellikle incelenecek olan İslami romanların belirli alt başlıklar çerçevesinde sınıflandırılarak çözümlenmesinde, nitel içerik analizinden yararlanılmıştır. Romanları birbirinden bağımsız bir şekilde incelemek yerine nitel içerik analizinin araştırmacılara sunduğu olanaklardan yararlanmak, belirlenmiş olan örneklem içerisindeki İslami romanlarda yer alan ortak konu başlıklarını dikkate almaya imkân tanımaktadır. Böylelikle pek çok akademik çalışmada da kullanılan nitel içerik analizinin, teze daha bütüncül bir değerlendirme çerçevesi katabileceği öngörülmektedir.

Öte yandan romanların incelenmesi sürecinde, tezin sosyal bilimsel dayanakları arasında yer alan feminist eleştirel yaklaşım doğrultusunda nitel içerik analizi kullanılarak -mantıksal çıkarım yoluyla- temel analiz kategorileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda feminist kuramın, kadınlara yönelik baskının sistematik şekilde belirli bir toplumsal yapının ürünü olduğunu öne sürmesinden yola çıkarak romanlarda geçerli olan kadın anlayışının temel niteliklerini anlamak amacıyla (Ezzy, 2002, s. 82-83) -İslamcı kadın kimliğine ilişkin sözü edilen literatürde toplulukçu ve bireyseli yaklaşımlar doğrultusunda iki ana eksenle ayrılan İslamcı kadın kimliği çerçevesinde- kadın yaşamının bireysel ve kamusal boyutlarını yansıtacak niteliğe sahip dört temel kategori belirlenmiştir.

Örnekleme dâhil edilen İslami romanların incelenmesinde kullanılacak olan bu dört temel kategori -hem feminist edebiyat eleştirisinin hem de nitel içerik analizinin sunduğu olanaklar doğrultusunda- sırasıyla *Görünümüyle Kadın: İdeal (Dindar) Kadının Giyim Kuşam Biçimi*, *İdeal (Dindar) Kadının Karakteri: Melek kadın - Canavar kadın*, *İdeal Kadın ve Aile: Dindar Nesilleri Yetiştiren Anneler* ile *İdeal Toplumun Teminatı: Sorumluluk Sahibi Dindar Kadın* şeklinde tasarlanmıştır.

Tezin tarihsel çerçevesi kapsamında ise 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık toplumsal ve siyasal sürece odaklanılmaktadır. 1970’li yıllardan itibaren Ortadoğu-İslam toplumlarında İslamcılığın etkin bir siyasal akım olarak yeniden güç kazanmaya başladığı

sürecin, coğrafi konumu ve nüfus yapısı itibarıyla Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında da karşılık bulduğunu belirtmek mümkündür (Sarıbay, 2001, s. 60). 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreç de Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında öne çıkan İslamcılığın ve İslamcı hareket içerisinde öne çıkan birtakım kimliklerin anlaşılması bakımından oldukça önemli bir tarihsel evreye karşılık gelir (Çayır, 2015, s. 21). Bu çerçevede 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan romanları incelemek, yükselişe geçen toplumsal ve siyasal bir akım olarak İslamcılığı incelemek anlamına da gelmektedir. Böylelikle ilgili dönemde edebiyat aracılığıyla İslamcı kadın kimliğini okurlarına aktaran İslami romancıların eserlerindeki kadın anlayışını incelemek de 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte İslamcı hareket içerisinde egemen olan İslamcı kadın kimliğinin temel karakteristik özelliklerini ortaya koymayı olanaklı hale getirebilecektir.

Bu kuramsal düzlemden hareketle İslami romanların düşünsel altyapısında geçerli olan kadın anlayışını ortaya çıkarma çabası doğrultusunda 1980-2000 döneminde ilk basımları yapılmış olan ve doğrudan veya dolaylı olarak kadın yaşamı konusunu içeren romanlar örnekleme dâhil edilmiştir. Bununla birlikte tezin örnekleminin belirlenmesi, söz konusu dönemde geçerli olan İslamcı kadın anlayışının temel karakteristik özelliklerini yansıtan İslami romancıların eserlerinden örnek (prototip) metinler olarak yararlanılabileceği şeklindeki bir öngörüye dayanmaktadır.

Romanların belirlenmesi aşamasında ise örnekleme dâhil edilecek olan eserlerin, derinlemesine analiz edilebilmesine olanak tanıyacağı öngörülen bir seçimle, iki kadın ve iki erkek romancının ilgili dönemde yazılmış romanları ile sınırlandırılmasına karar verilmiştir. 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık dönemde geçerli olan İslamcı kadın kimliğini yansıtan yazarların cinsiyetleri bakımından da nesnel bir seçim ölçütüne ulaşabilmeyi gözeterek kadın İslami romancılar olarak Sevim Asımgil ve Emine Şenlikoğlu'nun, erkek İslami romancılar olarak ise Üstün İnanç ve M. Talat Uzunyaylalı'nın ilk basımları 1980 ile 2000 yılları arasında yapılmış olan -ve doğrudan veya dolaylı olarak kadın konusunu içeren- bütün romanları örneklem olarak seçilmiştir.

Sevim Asımgil ve Emine Şenlikoğlu 1980-2000 sürecinde yazmış oldukları romanlarda, İslamcılığın kadın boyutunu yansıtan bir biçimde, batılı-seküler normların karşısında dini değerleri savunarak Türkiye'nin modernleşme sürecine eleştiriler yöneltirken yeni bir kadın kimliğini de önermiş olmaktadır; bir diğer ifadeyle romanlarında sürekli olarak batılı-seküler değerler karşısında dini değerleri öne çıkaran Asımgil ve Şenlikoğlu (Doltaş ve Başak, 1996, s. 86) ideal bir İslamcı kadın modelini de okurlarına aktarmayı sürdürmüşlerdir. Yazmış olduğu romanlarda kadın karakterlere ve kadın konusuna öncelik veren Sevim Asımgil, *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali* (Asımgil ve Şahin, 2018) isimli kitabıyla da kadın yaşamına yönelik olarak İslamcı kadın kimliğiyle örtüşen görüşlerini ortaya koymuştur. Benzer şekilde Emine Şenlikoğlu da yazmış olduğu romanlarda İslamcılığın temel savlarını çeşitli yönleri ile okurlarına aktarmaktadır (Çalışkan, 2002, s. 754-760); söz konusu tercihleriyle Emine Şenlikoğlu da kadın yaşamı konusuna İslamcılığın temel tezleriyle uyumlu bir düşünsel çerçevede yaklaşan bir diğer edebiyatçı olarak öne çıkmaktadır.

Örnekleme dâhil edilen kadın romancılarda gözlemlendiği gibi erkek romancılar da İslamcılığın kadın yaşamı konusundaki tezlerini yazmış oldukları eserlere yansıtarak romanlarında İslamcı kadın kimliğini pekiştiren kadın karakterlere yer vermişlerdir. Yazmış olduğu romanlarla İslamcılığın temel tezlerini destekleyen romancılar arasında yer alan Üstün İnanç (Çalışkan, 2002, s. 675-679) romanlarında İslamcılığın kadın anlayışını yansıtan bir kadın kimliğine de yer vermektedir. Eserleri örnekleme dâhil edilen M. Talat Uzunyaylalı da diğer İslami romancılarda görülen benzer düşünsel eğilimler doğrultusunda romanlarında İslamcılığın temel tezlerinin yanında İslamcı kadın kimliğine de yer veren (Çalışkan, 2002, s. 1024-1029) bir diğer yazardır.

Örnekleme dâhil edilmiş olan İslami romanlar, toplumsal ve siyasal nitelikleriyle İslamcılığın tezlerini içermekle birlikte İslamcı kadın kimliğini öne çıkaran metinler olarak da okunabilir. Bu çerçevede İslami romanların, toplumsal ve siyasal nitelikleri temel alınarak incelenmesiyle esasında 1980 ile 2000 arasındaki yirmi yıllık süreçte İslamcı hareket içerisinde geçerli olan kadın anlayışının anlaşılabilirliği olanaklı hale gelecektir. En nihayetinde İslami romanların toplumsal ve siyasal nitelikleri temel alınmak suretiyle romanlarda geçerli olan kadın anlayışını incelemek, İslamcı kadın

kimliğinin 1980 ile 2000 arasındaki süreçteki niteliklerini de dikkate almayı da gerektirecektir. Dolayısıyla tez, İslamcı hareket içerisinde egemen olan kadın anlayışının, İslamcıların kadınlara biçtiği rol ve sorumlulukların izini sürmek için İslami romanlardan birer araç olarak yararlanılması doğrultusunda açığa çıkan bir yaklaşım biçimine göre şekillenmektedir.

Türkiye’de öne çıkan diğer siyasal akımlarda da olduğu gibi İslamcı siyasal düşüncenin de kadın yaşamına yönelik birtakım ön kabulleri içerisinde barındırdığına, önceki sayfalarda değinilmişti. İlgili alanda öne çıkan temel kaynaklar arasında yer alan Ömer Çaha’nın *Sivil Kadın: Türkiye’de Kadın ve Sivil Toplum* (2017), Aynur İlyasoğlu’nun *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri* (2013), Sevda Alankuş Kural’ın *Türkiye’de Alternatif Kamular/Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği* (1997) isimli akademik çalışmalarında ortaya konan tespitler ile Ruşen Çakır’ın *Direnış ve İtaat İki İktidar Arasında İslamcı Kadın* (2000) isimli, İslamcı hareket içerisinde yer alan kadınların görüşlerini de içeren, çalışmasından yola çıkarak İslamcı kadın kimliğinin 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte toplulukçu yaklaşım ile bireyselci yaklaşım çerçevesinde iki ana eksende ayrıştığı şeklindeki bir makro (geniş kapsamlı) analize ulaşılmıştır.

Tezin, İslamcı kadın kimliğinin edebiyat sahasına ne şekilde yansıdığını ortaya koymayı amaç edinerek İslami romanlardaki kadın anlayışına odaklandığı da yine önceki sayfalarda belirtilmişti; bu çaba ise sözü edilen makro nitelikli analizler çerçevesinde İslamcı kadın kimliğini ortaya koyan çalışmalarda ulaşılan verilerden yararlanmayı gerektirmektedir. Böylelikle tezde, bir siyasal düşünce olarak İslamcılık ile İslamcı kadın kimliği arasındaki ilişkiye İslami romanlar da dâhil edilerek ilgili literatürde karşılık bulan makro analizlerin göreceli olarak daha dar ölçekli mikro (dar kapsamlı) analizlerle sınanabileceği öngörülmektedir. Diğer yandan konunun 1980-2000 dönemi ile sınırlandırılmasının da -mikro ölçekli analizler doğrultusunda- tarihsel olarak İslami romanlar ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki ilişkinin niteliklerini dikkate almayı olanaklı kılacağı öngörülmektedir.

Öte yandan tez konusunun belirlenmesi sürecinde bu doktora tezinde de tercih edilen bir yöntem olarak feminist edebiyat eleştirisinin kullanıldığı lisansüstü tezlerin, ağırlıklı olarak edebiyat ve sosyoloji gibi disiplinler altında yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu aşamada Ulusal Tez Merkezi'nde *feminist edebiyat eleştirisi* başlığı kullanılarak yapılmış olan taramada yüksek lisans ve doktora tezlerinin Doğu Dilleri ve Edebiyatı, Türk Dili ve Edebiyatı, Karşılaştırmalı Edebiyat, Sosyoloji, Batı Dilleri ve Edebiyatı, Alman Dili ve Edebiyatı, İngiliz Dili ve Edebiyatı, Fransız Dili ve Edebiyatı, Amerikan Kültürü ve Edebiyatı gibi bölümlerde hazırlanmış olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Yine Ulusal Tez Merkezi'nde *feminist eleştiri* ve *feminist edebiyat eleştirisi* ifadeleri kullanılarak yapılan aramada ise siyaset bilimi disiplininde tamamlanmış olan lisansüstü tezlerde feminist eleştirinin -yöntemsel olarak değil de- kuramsal ve ideolojik bir çerçevede ele alınmakta olduğu sonucuna ulaşılmıştır; böylelikle siyaset bilimi disiplininde tamamlanmış olan lisansüstü tezlerde feminist eleştirinin edebiyat alanında kullanılmasıyla öne çıkan bir teze de rastlanmamaktadır. Bu çerçevede teze özgün bir araştırma niteliği kazandıran niteliklerden biri de Türk akademik yazınında siyaset bilimi disiplininde hazırlanan bir lisansüstü tezde, yöntem olarak feminist edebiyat eleştirisinin ilk defa kullanılıyor olmasıdır.

Giriş ile başlayan tezin, *Tezin Metodolojisi: Kuramsal ve Yöntemsel Çerçeve* başlıklı ilk bölümü üç alt başlıktan oluşmaktadır. *Edebiyat ile Toplum ve Siyaset Arasındaki İlişki* şeklindeki ilk alt başlıkta edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri ele alındıktan sonra ikinci alt başlıkta feminist edebiyat eleştirisi açıklanarak tezin odak noktası olan İslami romanların incelenmesine yönelik kuramsal ve yöntemsel dayanaklar belirlenmiş olmaktadır. Yine ilk bölümde yer alan *İslami Romanlara Eleştirel Bir Bakış: Toplumsal ve Siyasal Bir Analiz* şeklindeki üçüncü alt başlık kapsamında ise -ilk alt başlıkta ele alınmış olan edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkinin nitelikleri doğrultusunda- İslami romanların toplumsal ve siyasal nitelikleri açıklanmaktadır. Bu yönüyle üçüncü alt başlık kapsamında, tezin kuramsal ve yöntemsel dayanaklarının uygulamaya yönelik boyutları ortaya konulmaktadır; böylelikle tezde, yöntemsel ve pratik olarak İslami romanlara nasıl yaklaşılacağı belirlendiği bu alt başlık kapsamında aynı zamanda örneklemin nasıl oluşturulduğu tespit edildikten sonra, romanların kategorik analizi alt

başlığı kapsamında, örnekleme dâhil edilen romanların tezin yöntemleri arasında yer alan nitel içerik analizi kullanılarak nasıl bir analize tabi tutulacağı da belirlenmiş olmaktadır.

Böylece tezin kuramsal ve yöntemsel dayanaklarının belirlenmiş olduğu birinci bölümde bir yandan tezde edebiyatın, sanatsal niteliklerinin dışında, toplumsal ve siyasal boyutlarına öncelik verileceği öne çıkarılırken bir yandan da feminist bilgi kuramından (metodolojiden) kaynaklanan feminist edebiyat eleştirisi analize dâhil edilmiş olmaktadır. Söz konusu iki kuramsal yaklaşım biçimi doğrultusunda İslami romanlara yönelik nasıl bir eleştirel analiz gerçekleştirileceğinin belirlenmiş olduğu birinci bölümde, aynı zamanda tezin ana kısmı olan dördüncü bölümün temel dayanakları da ortaya konulmuş olmaktadır. Bu yönüyle birinci bölüm, aynı zamanda dördüncü bölüm kapsamında gerçekleştirilecek olan roman analizinin ne şekilde kurgulanacağına yönelik bir uygulama kılavuzu olarak da işlev görüyor.

Tarihsel ve Siyasal Arka Plan: Modernleşme Sürecinde Kadın başlıklı ikinci bölümün *Türkiye’de Modernleşmenin Cinsiyetçi Boyutu* şeklindeki ilk alt başlığında 1980-2000 döneminde ilk basımları yapılmış olan İslami romanların hangi toplumsal ve siyasal koşullarda yazılmış olduğunu öne çıkarmaya yönelik olarak ana hatlarıyla Türkiye’de modernleşmenin kadın ve cinsiyet boyutuna yer verilmesinde yarar görülmüştür. *Kadın Yaşamı Gündemdeki Yerini Koruyor: 1980-2000* şeklindeki ikinci alt başlık kapsamında ise 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte de kadın yaşamı konusunun, Türkiye’nin toplumsal ve siyasal yapısı içerisindeki yerini koruduğu ileri sürülüyor. Böylelikle ikinci bölümde kadın yaşamının, İmparatorluk devrinde başlayan modernleşme sürecinin her aşamasında toplumsal ve siyasal gündemde karşılık bulan konular arasında yer aldığına dikkat çekilerek 1980 ile 2000 yılları arasındaki tarihsel evrenin de bu kapsamda değerlendirilebileceğine işaret edilmektedir. Dolayısıyla ikinci bölümde İslamcılığın da -1980 ile 2000 yılları arasındaki siyasal ve düşünsel nitelikleri kapsamında- kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde var olmaları gerektiğine yönelik görüşlerin sürekli öne çıkarıldığı bir siyasal akım olarak değerlendirilebileceği ileri sürülmektedir.

Tezin *Toplulukçuluk - Bireysellik Ekseninde İslamcı Kadın Kimliği* başlıklı üçüncü bölümünde ise İslami romanlardaki kadın anlayışını ortaya koymak üzere 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte İslamcı siyasal düşünce içerisinde öne çıkan bir eğilim olarak İslamcı kadın kimliğine odaklanılmaktadır. Bu kapsamda üçüncü bölümde, İslamcılığın kadın yaşamına ilişkin temel varsayımlarını oluşturan İslamcı kadın kimliğinin temel niteliklerinin teze dâhil edilmesi şeklindeki bir tercihin, örnekleme de yer alan İslami romanların incelenmesine de katkı sağlayacağı öngörülerek İslamcı kadın kimliğinin gelişiminde iki ana eğilim olarak öne çıkan toplulukçu ve bireyselci yaklaşımlar ele alınmaktadır. Böylelikle İslamcı kadın kimliğinin temel niteliklerinin belirginleşmesinde öne çıkan iki temel ayrışma eksenini oluşturan toplulukçu ve bireyselci yaklaşımların, örnekleme oluşturan İslami romanlarda karşılık bulan kadın görüşünü ne şekilde etkilemiş olduğu da gözetilerek olabildiğince geniş kapsamlı bir analize ulaşılabileceği öngörülmektedir.

Tezin ana kısmını oluşturan dördüncü bölümde ise İslami romanlardaki kadın anlayışı, İslamcı kadın kimliğinin özel ve kamusal yaşama ilişkin boyutlarını da dikkate alacak bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Tezin yöntemsel ve kuramsal dayanaklarının belirlendiği birinci bölümle de doğrudan bağlantılı olan *İyi - Kötü Karşıtlığında İdeal (Dindar) Kadın* başlıklı dördüncü bölümde dört temel kategori çerçevesinde gerçekleştirilecek olan eleştirel bir roman analizine ulaşılması amaçlanmaktadır. Dördüncü bölümde yer alan ve aynı zamanda kadın yaşamının özel ve kamusal boyutlarını kapsayacak şekilde oluşturulmaya çalışılan dört alt başlık, şu şekildedir: *Görünümüyle Kadın: İdeal (Dindar) Kadının Giyim Kuşam Biçimi*, *İdeal (Dindar) Kadının Karakteri: Melek Kadın - Canavar Kadın*, *İdeal Kadın ve Aile: Dindar Nesilleri Yetiştiren Anneler*, *İdeal Toplumun Teminatı: Sorumluluk Sahibi Dindar Kadın*. Dördüncü bölüm kapsamında, yine tezin kuramsal ve yöntemsel dayanaklarının belirlenmiş olduğu birinci bölümde nitel içerik analizi ile oluşturulmuş olan dört temel kategori çerçevesinde romanların feminist eleştirel yöntem doğrultusunda çözümlenmesiyle ilerleyen tez, sonuç bölümünde yer alan nihai değerlendirmelerle tamamlanmaktadır.

1. BÖLÜM

TEZİN METODOLOJİSİ: KURAMSAL VE YÖNTEMSEL ÇERÇEVE

Bu başlık altında tezin kuramsal ve yöntemsel dayanakları belirlenmektedir. Bu kapsamda edebiyatın toplum ve siyaset ile arasındaki ilişkiyi öne çıkaran ilk alt başlıkta edebiyat, sanatsal niteliklerinin dışında, toplumsal ve siyasal nitelikleri ile ele alınmaktadır. *Edebiyat ile Toplum ve Siyaset Arasındaki İlişki* isimli ilk alt başlık altında kuramsal bir çerçevede, edebi metinlerin içerisinde doğmuş olduğu toplumsal ve siyasal koşullara vurgu yapılarak edebiyatın siyaset bilimi disiplininde yürütülecek akademik çalışmalarda da yararlanılabilecek kaynak alanlar arasında yer aldığı çeşitli boyutlarıyla açıklanmaktadır.

Feminist Edebiyat Eleştirisi şeklindeki ikinci alt başlıkta ise tezin yöntemsel dayanaklarını belirleyecek şekilde feminist edebiyat eleştirisinin ne anlama geldiği açıklanmaktadır. Böylelikle ikinci alt başlık kapsamında, edebiyatın toplumsal ve siyasal niteliklerini dayanak kabul ederek yürütülen araştırmalarda disiplinlerarası bir bakış açısını olanaklı kılan feminist edebiyat eleştirisinin, edebi metinlerin sanatsal niteliklerinin dışında toplumsal ve siyasal niteliklerine de odaklanmaya imkân veren niteliği ele alınmaktadır.

1.1. EDEBİYAT İLE TOPLUM VE SİYASET ARASINDAKİ İLİŞKİ

Modern toplumsal hayatta insanın en önemli ilgi alanları arasında yer alan bilim ve sanat, bireysel ve toplumsal hayatla iç içe geçmiş iki düşünce ve eylem alanı olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla bilimin ve sanatın insan hayatına yönelik çok boyutlu etkilerinin de birbiriyle bağlantılı olduğunu ileri sürmek yanlış bir saptama olmayacaktır. Böylelikle belirtmek mümkün hale gelir ki bilim ve sanat, insan yaşamının en önemli boyutlarını oluşturan iki alandır; nihai olarak ise bilimin insanlığa sunduğu doğrular ile sanatın insanlığa sunduğu doğrular çoğu zaman birbiriyle ilişki içerisinde (Küçük, 2011, s.

17). Buradan hareketle benzer bir ilişki biçimini edebiyat ile siyaset arasında da tespit edebilmek mümkün hale gelir.

En nihayetinde insan yaşamını konu edinen edebiyat, toplum hayatını yansıtıcı ve dönüştürücü nitelikleri bulunan bir sanatsal faaliyet alanı olarak tanımlanabilir. Edebiyatın yansıtma niteliği aracılığıyla var olan bireysel ve toplumsal yaşam okurlara aktarılırken edebiyatın dönüştürücü niteliği, edebiyatçıların benimsemiş oldukları dünya görüşleri doğrultusunda bireysel ve toplumsal nitelikli çeşitli düşüncelerin okurlara aktarılmasıyla gerçekleşir. Hem tarihsel hem de kuramsal anlamda birden fazla insanın bir araya gelmesiyle ilişkisel bir düzlemde ortaya çıkan siyaset de bireysel ve toplumsal yaşamın bütün boyutlarına nüfuz eden düşünsel ve eylemsel bir alandır. Edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkiyi de bu çerçevede değerlendirmek mümkündür: Edebiyat da hem var olan bireysel ve toplumsal yaşamı hem de yazarların dünya görüşleri doğrultusunda var olması gerektiğini ileri sürdükleri eğilimleri içeren bir alandır. Bu yönüyle insan yaşamına yönelik çeşitli görüşleri içeren sanatsal bir alan olarak edebiyatın, içerisinde siyasal düşünceleri barındırması da kaçınılmaz olur.

Her ne kadar edebiyat ile siyaset, kalıplaşmış anlamları ile toplumsal hayatın farklı alanlarına ait kavramlar olarak kabul edilse de (Laing, 2013, s. 16) kişisel olan siyasaldır fikri, edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkinin gözden geçirilmesine yol açarak aslında her iki alanın da birbirleri ile ilişkili olduğuna yönelik yaklaşımları destekleyen kuramsal bakış açılarını gündeme getirmektedir (Laing, 2013, s. 18). Benzer şekilde edebiyatın siyasal niteliklerini öne çıkaran bir yaklaşımı benimseyen Joan Didion'a (2021, s. 45) göre de yazmak, pek çok açıdan yazarın kendi bakış açısını -kendi dünya görüşünü- diğer insanlara aktarmaya yönelik bir faaliyettir; bununla birlikte yazmak aynı zamanda yazarın, okuyucu kitlesine yönelik olarak beni dinle, benim dünyaya ve toplum yönelik bakış açımdan bak ve nihai olarak da sahip olduğun birtakım fikirleri bunlara göre değiştir/yenile/gözden geçir şeklindeki açık/örtük taleplerini ve imalarını da içeren bir eylemdir.

Bu çerçevede edebiyat metinleri, içerisinde doğmuş oldukları tarihsel koşullarla ve edebiyatçıların kültürel, toplumsal ve siyasal yönelimleri ile doğrudan bağlantılı

yapıtlardır. Edebiyat metinlerinin kültürel, toplumsal ve siyasal süreçlerle yakın ilişkisi siyasal düşünceler alanında da karşılık bulur. Dolayısıyla edebiyatı, toplumsal ve siyasal gelişmelerden özerk bir inceleme birimi olarak ele almak, doğru bir yaklaşım biçimi olmayacaktır. Bu yöndeki değerlendirmelerden hareketle edebiyat metinlerini, metni üretmiş olan yazarın kültürel birikiminden ve siyasal görüşlerinden tamamen bağımsız bir şekilde değerlendirmenin doğru olmayacağı şeklindeki bir görüş öne çıkar; söz konusu yaklaşım, açık bir biçimde edebiyat ile siyaset -edebi olan ile siyasal olan- arasındaki ilişkide somut hale gelir.

Nitekim Terry Eagleton (1996, s. 169) da modern edebiyat teorisinin, tarihsel düzlemde modern döneme özgü ideolojik ve siyasal gelişmelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtirken nihai anlamda edebiyat alanının siyasal içeriğine işaret etmiş olmaktadır. Benzer bir yaklaşımla edebiyat metinlerinin siyasal boyutunu incelediği *Siyasal Bilinçdışı* adlı çalışmasında Frederic Jameson (2011, s. 17-20) da edebiyatın toplumsal ve tarihsel niteliklerinden hareketle edebiyat alanı ile siyasal süreçler arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir.

Sosyal bilimciler, edebiyatçılar ve edebiyat metinleri hakkında çeşitli araştırmalar yürütmektedirler. Bu çerçevede siyaset bilimciler, sosyologlar ve psikologlar sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde geçerli olan çalışma prensipleri doğrultusunda edebiyat metinlerini incelemeye tabi tutarlar (Aktaş, 2011, s. 565). Edebiyat metinleri üzerine yapılan akademik incelemelerde kullanılmakta olan sosyoloji merkezli yaklaşım, metinlerin içerisinde üretilmiş oldukları toplumsal koşullara vurgu yaparken aynı zamanda metinlerde var olan kültürel ve siyasal temsilleri de öne çıkarmaya imkân tanır (Sapiro, 2019, s. 133-134). Bu bakımdan edebiyat sosyolojisi, edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkinin çeşitli boyutlarını ortaya çıkarmada oldukça işlevsel ve çözümleyici bir bakış açısını gündeme getirir (Sapiro, 2019, s. 134). Edebiyatın toplumsal koşullar ve gelişmelerle ilişkisi bağlamında benzer bir yaklaşım Linda Nochlin tarafından da savunulmaktadır; Nochlin, *Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok?* başlıklı incelemesinde söz ve yazma eylemi ile gerçekleşen bir sanatsal faaliyet olarak edebiyatın toplumsal çevre ile ilişkisini şu şekilde açıklar:

Sanat, üstün güçlerle donanmış bir bireyin kendinden önceki sanatçılardan ve daha belirsiz, daha yüzeysel biçimde de “toplumsal koşullar”dan “etkilenecek” ortaya koyduğu özgür ve özerk bir etkinlik değildir. Aksine, hem sanat yapıtının gelişimi hem sanat yapıtının doğası ve niteliği açısından baktığımızda, sanat yapmanın koşulları belli bir toplumsal çevrede gelişir, bu toplumsal yapının ayrılmaz parçasıdır ve ister sanat akademileri, ister himaye sistemleri, ister ölümsüz yaratıcı, üstün sanatçı-insan ya da toplum dışı ilan edilen yalnız yaratıcı efsaneleri olsun, özgül ve tanımlanabilir toplumsal kurumların dolayımından geçer ve belirlenir (Nochlin, 2020, s. 135-136).

Söz konusu kuramsal görüşlerden hareketle edebiyat ile toplum arasındaki ilişkinin niteliği bağlamında iki temel görüşten söz etmek mümkündür. Bunlardan biri yansıtma yaklaşımı iken bir diğeri ise toplumsal kontrol yaklaşımıdır (Inglis, 1938, s. 526). Bu temel ayrıma göre yansıtma yaklaşımında sanatsal bir faaliyet olan edebiyatın ve edebiyat metinlerinin toplumu yansıttığı öne çıkarılırken toplumsal kontrol yaklaşımında edebiyatın toplumsal yapı üzerindeki şekillendirici ve meşrulaştırıcı işlevlerine vurgu yapılmaktadır (Albrecht, 1954, s. 425). Bu çerçevede bir edebiyat eseri -özellikle de roman- toplumsal yapının belirli bir yönünü okuyucu kitlesine yansıtırken aynı zamanda toplumsal yapının farklı bir evresinde birtakım değişiklikleri ortaya çıkarabilecek bir potansiyeli de -bir ihtimal olarak dahi olsa- içerisinde barındıran bir metindir (Inglis, 1938, s. 527). Bir diğeri anlatımla her iki yaklaşım da esasen edebi olan ile toplumsal olan arasında göz ardı edilemeyecek bir ilişkinin varlığını ortaya koymaktadır; bu teorik düzlemde hareketle edebiyat eserlerinin toplumsal ve siyasal gelişmeleri yansıtma ve etkileme/dönüştürme niteliğine sahip olduğu sonucuna ulaşmak kaçınılmaz hale gelir.

Benzer şekilde Berna Moran (2002, s. 329) da edebiyat eleştirisi bağlamında iki temel kuramsal ölçütü öne çıkarmaktadır; Moran bu ölçütlerden ilkinin edebiyat metinlerinin toplumsal gerçekliği yansıtma niteliği olarak belirlerken diğeri edebiyat metinlerinin okur kitlesi ve daha genel anlamda toplum üzerindeki etkisi şeklinde ele almaktadır. Bununla birlikte edebiyatın ahlak, din ve siyaset ile ilişkisini de dikkate alan Berna Moran (2002, s. 331) şu temel soruyu sorarak analizini geliştirir: Edebiyat ahlak, din ve siyaset gibi alanlardan tamamen bağımsız bir sanatsal faaliyet alanı mıdır; yoksa edebiyat, sözü edilen alanlarla ilişkili ve hatta bu alanların yardımcısı durumunda mıdır? Bu kapsamda, üç temel yaklaşım öne çıkar; Moran’ın kendi ifadeleriyle bu yaklaşımlar şu şekildedir:

1. Edebiyatı her şeyden önce ahlâk, din ve politika gibi alanlardaki yaşantımıza ilişkin sorunlara göre değerlendiren ve edebiyatı özellikle bunlara karşı sorumlu sayanlar.

2. Edebiyatı her şeyden önce bir sanat olarak değerlendiren ve iyi eserin yalnız güzelliğe karşı sorumlu olduğunu söyleyenler.
3. Edebiyat ve ahlâk v.b. değerleri arasında bir bağ gören, ama edebiyatın, ahlâk alanında olumlu sonuçlarını sanat sınırları içinde kalarak sağlayabileceğini söyleyenler (Moran, 2002, s. 331).

Bu şekilde açıkladığı temel yaklaşımlar çerçevesinde Moran (2002, s. 331) bir sanat faaliyeti olarak edebiyatın, kendine özgü bir estetiği içerisinde barındıran bir alan olmakla birlikte toplum ve siyaset ile edebiyat arasındaki ilişkiye de işaret etmiş olur; öte yandan edebiyat eserlerinin değerlendirilmesinde hangi ölçütlerin kullanılması gerektiğine yönelik görüşlerin de metinlerin edebi kıstaslara göre mi, yoksa toplumsal ve siyasal niteliklerine göre mi incelenmek istendiğine göre değişkenlik göstereceğini belirtir. Kemal H. Karpat ise edebiyatın -Türkiye'deki gelişimini merkeze alarak- toplumsal ve siyasal gelişmelerle ilişkisini şu şekilde tespit etmektedir:

1959 yılından bugüne kadar, edebî bir kisve altında tartışılan sosyal konuların birçoğu, 27 Mayıs'tan sonra, kaçınılmaz tabii bir sonuç olarak, gazetelere, çeşitli sosyal kurullara ve siyasi partilere konu olmuş ve böylece günlük meseleler haline girmiştir. Mesela sosyal adalet meselesi bundan dört beş yıl evvel, ancak edebiyatta tartışılmakta iken bugün herkes tarafından kabul edilen bir konu haline gelmiştir. Bu gelişme ise sosyal olayların, nasıl hissî bir tepki olarak ilk edebiyatta ifade edildiğini, sonra düşünce akımı şekline girdiğini, sonra da toplum vicdanını harekete geçirdiğini göstermektedir. Nihayet düşünceleri gerçekleştirme yolundaki çabalar gelir ki bu da olayın siyasi cephesini gösterir (Karpat, 2017, s. 71).

Bu değerlendirmelerden hareketle toplumsal konuların ilk olarak edebiyat metinlerinde tartışılmaya başlandığını belirtmek mümkündür; bu ilk aşama, edebiyatın yansıtma işlevine karşılık gelmektedir; bu durumda edebiyat, toplumsal ve siyasal konuların dile getirildiği bir sanatsal faaliyet olarak öne çıkar. Daha sonra bireysel ve toplumsal boyutlarda ortaya çıkan birtakım problemlerin düşünce akımı haline gelmesiyle birlikte yeni bir aşamaya geçilmiş olur. Son aşama ise edebiyatın sosyal kontrol işlevi çerçevesinde çeşitli düşünce akımlarının gelişimine kaynaklık eden toplumsal sorunların siyasallaşması sürecine karşılık gelir. Bu aşamada edebiyat metinlerinde yer alan görüşlerin ve düşüncelerin toplumsal ve siyasal gelişmeleri tetikleyici veya mevcut düzeni meşrulaştırıcı içeriği öne çıkar. Sonuç olarak bu kapsamda edebiyat, ilk aşamada yansıtma niteliği ile öne çıkarken aynı zamanda daha sonraki aşamalarda mevcut toplumsal durumu meşrulaştırıcı veya tam aksine dönüştürücü bir potansiyeli de içerisinde barındırmaktadır.

Literature, Popular Culture and Society adlı yapıtında edebiyat ile toplumsal yapı arasındaki ilişkileri ele alan Leo Lowenthal (1961, s. 141) ise ilkel topluluklardan gelişmiş toplumlara kadar genelleştirdiği bir yaklaşımdan hareketle edebiyat alanını toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele almanın doğru olmayacağı sonucuna ulaşır. Benzer şekilde Pollock (1983, s. 42) da sanat eserlerinin kaçınılmaz bir biçimde içerisinde üretildikleri toplumsal koşullar tarafından şekillendirildiğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede sanatsal bir faaliyet alanı olarak edebiyatın, toplumsal ve siyasal boyutlarının olduğu bir kez daha açığa çıkmaktadır; bu tez de edebiyat ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki ilişkiyi referans alan bilim insanlarının benimsemiş oldukları temel yaklaşım biçimi üzerine temellendirilmektedir.

Bu tezde de İslami romanların modernleşme sürecinde ortaya çıkan toplumsal, kültürel ve siyasal değişimler karşısında bir siyasal akım olarak İslamcılığın temel yaklaşımlarını yansıtan edebiyat metinleri olduğu öngörülmektedir; bu yönü ile edebiyatın yansıtma niteliğinin İslami romanlarda geçerli olduğunu belirlemek mümkündür. Bununla birlikte İslami romanlar, İslamcılığı benimsemiş olan edebiyatçıların belli başlı görüşlerini okur kitlesine aktarmak suretiyle işlevsel nitelikler kazanmış metinlerdir. Dolayısıyla İslami romanlar, edebiyatın yansıtma ve etkileme/dönüştürme niteliklerini farklı boyutlarda da olsa eş zamanlı olarak içerisinde barındıran kaynaklar olarak öne çıkar.

Buradan hareketle kültürel ve siyasal karşıtlıkların büyük ölçüde edebiyat metinlerine yansıdığını belirtmek mümkün hale gelir; kadın yaşamı da söz konusu toplumsal ve siyasal nitelikli karşıtlıklar arasında oldukça önemli bir yerde durmaktadır. Bu aşamada, tezin temel bilgi-kuramsal (epistemolojik) dayanağı da şu saptama ile somut hale gelmektedir: Edebiyat, toplumsal ve siyasal nitelikli görüşleri ve düşünceleri doğrudan veya dolaylı olarak yansıtan bir sanatsal/düşünsel faaliyet alanıdır.

O halde bu aşamada, edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişki çerçevesinde edebiyatın toplumsal ve siyasal niteliklerini dikkate almayı olanaklı kılan temel kuramsal yaklaşımı, şu şekilde belirlemek mümkün hale gelmektedir: Sanatsal bir faaliyet olmasının yanında aynı zamanda sosyal bilimsel bir inceleme alanı da olan edebiyat, toplumsal hayatın kendine özgü işleyişinde dikkat çekici boyutlarda etkili olan kültürel,

siyasal ve dūşünsel yaklaşımlar ile bu yaklaşımları benimsemiş olan bireylerin ve farklı grupların tavır, görüş ve tutumlarını içerisinde barındıran kurgusal nitelikli yazılardan meydana gelir. Bununla beraber edebiyat metinlerinin -bu çalışma çerçevesinde özellikle de romanların- toplum içerisindeki bireylerin ve farklı grupların özel yaşamlarını ve kamusal ilişkilerini en ileri düzeylerde gündeme getiren bir niteliğe sahip olduğunu da akılda tutmak, edebiyat araştırmacılarına son derecede faydalı bir analiz çerçevesi sunacaktır. Söz konusu sosyal bilimsel analiz çerçevesi, aynı zamanda bu tezde de temel alınan yaklaşımın romanlar üzerinde uygulanmasına imkân veren bir anahtar niteliğine sahiptir.

1.2. FEMİNİST EDEBİYAT ELEŞTİRİSİ

Cinsiyet, olağan koşullarda bireylerin doğuştan sahip oldukları biyolojik niteliklere göre belirlenmektedir. Biyolojik cinsiyeti temel alan bir yaklaşım biçimi ise kadınlar ve erkeklerden oluşan toplumun biyolojik olarak sınıflandırılmasını ve söz konusu cinsiyet kategorileri arasındaki biyolojik farklılıkların sabitliğini temel almaktadır (Yuval-Davis, 2020, s. 30). Buna karşın toplumsal cinsiyet kavramı, bireylerin içerisinde yaşamlarını sürdürdükleri toplumların kültürel yapılarına ve yine bu doğrultuda kolektif düzeyde geçerli olan cinsiyet normlarına göre açıklanır (Oakley, 1985, s. 158). Bu niteliğiyle, kadınları toplum içerisinde ikincil konumda tutan ve tarihsel süreçte süreklilik kazanmış olan etkenlerin sosyal bilimsel bir bakış açısıyla anlaşılabilmesinde toplumsal cinsiyet kavramı (Ramazanoğlu, 2003, s. 28-29) öne çıkmaktadır.

Öte yandan feminist yaklaşımı benimseyen düşünürler, özel ve kamusal alanlarda geçerli olan ve kadınları erkekler karşısında ikincil bir konumda tutan erkek egemen toplumsal düzenlerin işleyiş dayanaklarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadırlar (Giddens, 1986, s. 121). Böylece feminist analiz, kişisel olanın siyasal niteliğini açığa çıkarmakla birlikte siyasal olanın da kişisel niteliğini ortaya koyabilmeyi olanaklı kılar (Keller, 2020, s. 33). Nitekim kişisel olanın siyasal olduğu yönündeki sosyal bilimsel yaklaşım, soyut bir dūşünsel ön kabulün ötesinde kadınların özel yaşamlarının siyasal boyutları olduğunu kabul etmek anlamına da gelir (MacKinnon, 1982, s. 533-535). Dolayısıyla kadın

yaşamının siyasal niteliklerini anlama çabası, aynı zamanda kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarındaki durumunu dikkate almayı da gerekli hale gerektirmektedir.

Edebiyat metinlerine -özellikle de bu tezde incelenecek olan romanlara- yönelik feminist sosyal bilimsel bir eleştiri ise romanlarda kadınların (kadın karakterlerin) nasıl temsil edildiğini, cinsel farklılık veya karşıtlığın romanlarda ne şekilde tanımlanmış olduğunu ve en nihayetinde edebiyat metinlerinde toplumsal cinsiyet ilişkilerine yönelik hangi düşünsel bakış açılarının hâkim olduğunu dikkate alan bir yaklaşıma dayalı olarak gerçekleştirilebilir (Belsey ve Moore, 1990, s. 1). Bu yönüyle feminist sosyal bilimsel bir okuma -edebiyat metnini övmek veya tam aksi durumlarda ise suçlamak gibi büyük ölçüde ön kabullere dayalı olarak açığa çıkan birtakım girişimlerin dışında kalarak- incelenecek olan metnin, aynı zamanda belirli bir kültürün üyeleri olan bireylere ve geniş anlamda ise okuyucu kitlesine kadın ve erkek olmanın çeşitli anlamlarını nasıl sunduğunu dikkate alan bir yaklaşım doğrultusunda şekillenir.

Bir siyaset bilimi öğrencisi tarafından hazırlanan bu tezin normatif düşünsel niteliğini ise toplumsal yapıda kadınlar ile erkeklerin özerk özneler (bağımsız bireyler) olarak yaşamlarını sürdürmelerinin gereğine vurgu yapan modernist bir bakış açısı oluşturmaktadır. Öte yandan söz konusu modernist yaklaşımın içeriği ise Türkiye’de farklı kesimlerce kadın yaşamı çerçevesinde -cinsiyet eşitliği, cinsiyetler arası adalet ve benzeri ifadeler üzerinden- sürdürülmekte olan toplumsal ve siyasal karşıtlıklara olabildiğince dışarıdan bakmaya olanak tanıyacak şekilde doldurulmaya çalışılmaktadır.

İmgeler aracılığıyla düşünmeyi gerektiren sanat gibi eleştiri de söz konusu sanatsal imgeleri çeşitli kavramlar aracılığıyla anlamlandırmayı ve açıklamayı gerektiren bir uğraştır (Küçük, 2011, s. 34). Edebiyat eleştirisi de romanlarda var olan imgelerin tespit edilerek yorumlanması doğrultusunda gerçekleştirilen bir çabaya göre işlevsel hale gelir. Feminist edebiyat eleştirisi ise özellikle edebiyat ile siyasetin kesiştiği düzeylerde işlevsellik kazanır. Siyasal düşünceler alanındaki en temel yaklaşımlar arasında yer alan feminist düşünce -beraberinde feminist metodoloji- evrensel boyutlarda kadınlar ile erkekler arasındaki ilişki süreçlerinde açığa çıkan, süreklilik kazanmış hale gelen ve nihayetinde kadınların aleyhine işleyen cinsiyet eşitsizliklerini sorunsallaştırırken

feminist edebiyat eleştirisi de edebiyat metinlerinde kadınların bireysel, kültürel ve siyasal konumlarını ortaya koymayı amaç edinir.

Farklı cinsiyet kategorileri arasındaki ilişkiler, aynı zamanda siyasal bir duruma işaret etmekle birlikte cinsiyetler arasında süregelen karşıtlıkların ve uyumsuzlukların edebiyat metinlerinde ne şekilde karşılık bulunduğu (Çayırıcıoğlu, 2022, s. 14) da edebiyat araştırmalarının sahasına girmektedir. Bu yönüyle feminist edebiyat eleştirisi farklı sosyal bilimsel disiplinlerden yararlanan, böylelikle de toplumsal ve siyasal konuların gözden kaçmış veya kaçabilecek olan boyutlarını ortaya çıkarmaya olanak tanıyan bir yöntem olarak öne çıkmaktadır.

Evrensel bir ölçüt şeklinde farklı toplumlarda, çeşitli dönem ve coğrafyalarda geçerli olan cinsiyetçi yaklaşımlar kadınları erkeklerden daha aşağı veya dezavantajlı bir konuma yerleştirmekte, böylelikle de toplumsal yapı içerisinde kadın cinsiyetinin sosyal değeri erkek cinsiyetinin sosyal değerinin altında kalmaktadır (Fichter, 2001, s. 33). Tarihsel süreçte 19. yüzyıla kadar temel bir cinsiyet kategorisi olarak kadınlık, yoğun olarak erkek cinsiyetinin öncelikli ve merkez kabul edilmiş olduğu ataerkil toplumsal cinsiyet düzenleri içerisinde eril zihniyet ve söylemler tarafından tanımlanagelmıştır (Sakman, 2018, s. 130). Bununla birlikte tarihsel bakımdan geçerli olan bir diğer durum ise kadınların kendilerine sunulan olanaklar dâhilinde okuyabildikleri, buna karşılık yazılı kaynakların da büyük ölçüde erkekler tarafından üretilmiş olduğudur; ataerkil koşullar altında kadına hayatı ve kadınlığını anlatan yine erkekler olmuş, yazılı kaynaklardaki kadın algısı da yine erkek egemen düşünsel eğilimler çerçevesinde belirlenir hale gelmiştir (Sakman, 2018, s. 131). Nitekim cinsiyetçi yaklaşımların edebiyat alanında ne şekilde yerleşik hale geldiğini analiz eden Virginia Woolf'a göre de...

Kadınlar yüzyıllardır, erkek görüntüsünü gerçek boyutlarının iki katında gösterebilen enfes bir güce sahip büyülü birer ayna görevini yerine getirmişlerdi (Woolf, 2020, s. 40).

Uygar toplumlarda kullanımları nasıl olursa olsun, aynalar, tüm şiddete dayalı ve kahramanca eylemler için gereklidir. Napolyon ve Mussolini, her ikisi de, bu nedenle kadınların zayıflığı üzerinde önemle dururlar, çünkü kadınlar daha aşağı düzeyde olmasalardı büyüteç işlevini yerine getiremezlerdi. Bu durum, kadınların, erkekler açısından gerekliliğini kısmen açıklamaya yarar. Kadının eleştirisi karşısında duydukları tedirginliği ve bir kadının herhangi bir eleştiriye, bir kitabın kötü, bir resmin yetersiz olduğunu ya da başka bir şeyi, aynı eleştiriye getiren bir erkekten çok daha fazla acı vermeksizin söylemesinin olanaksızlığını da açıklar.

Çünkü kadın gerçeği söylemeye başlarsa erkeğin aynadaki görüntüsü küçülmeye başlar; yaşam karşısındaki uyumluluğu yok olur (Woolf, 2020, s. 41).

Benzer doğrultudaki bir bakış açısıyla John Stuart Mill de kadınların toplum içerisindeki konumunu ve kadın-erkek ilişkilerini felsefi açıdan incelediği *Kadınların Köleleştirilmesi* (1869) adlı klasikleşmiş eserinde erkek-egemen toplumsal düzen biçimlerini inceler. Kadınların erkeklere olan bağımlılığını hem düşünsel çerçevede hem de uygulamada doğallıkla özdeşleştirilmiş evrensel bir durum şeklinde ele alan Mill (2019, s. 40) cinsiyet ayrımcılığının dayandığı temel düşünsel varsayımları, şu şekilde tespit eder:

Tüm kadınlar, en erken yaşlarından itibaren, ideal kişiliklerinin erkeklerinkinin tam tersi olması gerektiği inancıyla yetiştirilirler; yani, öz-irade ve öz-denetim yönetimi değil, ama başkalarının denetimine boyun eğme ve teslimiyet. Tüm ahlaki kaideler ve şimdiki tüm duyarlılıklar, başkaları için yaşamının, kendilerinden tam bir feragatin ve şefkatleri dışında hiçbir hayatları olmamasının kadınların görevi ve doğası olduğunu hatırlatır. Şefkat kelimesiyle yalnızca onlara izin verilmiş olan şefkatler, yani bağlı oldukları erkeklere ve onlarla bir erkek arasında ilave ve feshedilemez bir bağ kuran çocuklara yönelik şefkatler kastedilmektedir... Kadınların zihni üzerindeki bu büyük nüfuz etme aracı bir kez elde edildikten sonra, erkeklerin sahip olduğu bir bencillik içgüdü, kadınlara uysallığı, teslimiyeti ve tüm bireysel iradeyi bir erkeğin ellerine teslim etmeyi cinsel çekiciliğin esaslı bir parçası olarak sunar ve bundan, onları boyunduruk altında tutmanın bir aracı olarak azami bir şekilde faydalanır (Mill, 2019, s. 44-45).

Bu yaklaşımıyla Mill kadınların, bireysel yaşamlarının ilk yıllarından itibaren kendi doğalarına aykırı bir şekilde toplumsallaştığını belirtirken aynı zamanda cinsiyet ayrımcılığına yönelik yaklaşımların dayanağı haline gelmiş olan toplumsal cinsiyet kavramını da öne çıkarmış olur. Benzer şekilde kadınların toplum içerisindeki dezavantajlı konumunu tarih boyunca düşünsel ve toplumsal ilerlemeye katkı sağlayacak kolektif fikirlerin gelişiminin önündeki en önemli engellerden biri olarak gören ve bu doğrultuda toplumsal hayatın biçimlenmesinde doğal oldukları varsayılan yerleşik geleneklere atıfta bulunan Mill'e (2019, s. 54) göre cinsiyet ayrımcılığını içeren yaklaşımlar, kadınların doğaları gereği siyasetle ilgilenmediklerine yönelik ön yargıları da destekler mahiyettedir.

Toplumsal cinsiyet kavramı, benzer toplumsal ve siyasal gelişmelerin kadınlar ve erkekler tarafından farklı algılandığını ve dolayısıyla kadınların ve erkeklerin toplumsal yapıdaki konum/statü farklılıkları nedeniyle farklı çıkarları olabileceği şeklindeki bir öngörüü içerisinde barındırır; böylece toplumsal cinsiyet analizi, kadınların ve

erkeklerin yaşam deneyimlerine ilişkin bilimsel nitelikli bilgiye ulaşma çabalarına katkı sağlarken aynı zamanda iki cins arasındaki fark ilişkisine de odaklanabilme imkânını beraberinde getirir (Berktaş, 2018, s. 30). En nihayetinde cinsiyet farklarının toplumsal niteliklerini birincil düzeyde dikkate alan toplumsal cinsiyet kavramı, eril ve dişil kategoriler arasında bireysel ve kolektif düzeyde geçerli olan karşıtlıklara da çeşitli boyutlarıyla (Chapman, 2005, s. 193) atıfta bulunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet kavramı çerçevesinde, temel çözümleme alanı olarak cinsiyet olgusuna odaklanan feminist edebiyat eleştirisi ise siyasal düşüncelerin edebiyat metinlerinde nasıl karşılık bulunduğunu ortaya çıkarmaya yönelik eleştirel bir yaklaşımdır (Humm, 2002, s. 11). Böylece -tezin, edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkinin incelendiği kısmında da belirtilmiş olduğu üzere- feminist edebiyat eleştirisinin edebiyat metinlerinin yansıtma niteliğinden kaynaklanan eleştirel bir bakış açısından yararlandığını ortaya koymak yerinde bir saptama olacaktır. Aynı zamanda feminist edebiyat eleştirisi, edebiyat metinlerinin toplumsal ve kültürel yapı ile siyasal düşünceler üzerindeki etkilerini öne çıkaran toplumsal kontrol yaklaşımından da faydalanmaktadır.

En nihayetinde siyasal bir niteliğe sahip olan feminist eleştiri, ataerkil toplum yapılarını analiz etmeye ve cinsiyet ayrımcılığını ortaya çıkarmaya yönelik teorik ve çözümleyici bir faaliyettir; feminist eleştirinin edebiyat alanındaki iz düşümü ise edebiyat metinlerinde yer alan toplumsal cinsiyet örüntülerini ortaya çıkarmaya yönelik olarak araştırmacılara sosyal bilimsel bir çözümleme çerçevesi sunan feminist edebiyat eleştirisidir (Moi, 1990, s. 17). Nitekim bir çözümleme kategorisi olarak cinsiyetin edebiyat metinlerinde hangi kültürel ve siyasal yönelimlere uygun veya karşıt biçimde yer aldığı, feminist edebiyat eleştirisinin edebiyatın yansıtma niteliğinden yararlanması sürecinde açığa çıkar; benzer şekilde edebiyat metinlerinde yer alan cinsiyetle ilgili görüş ve düşüncelerin, bireysel ve toplumsal düzeylerde etkili olan kitlesel gelişmelerin ortaya çıkmasına ne ölçüde katkıda bulunduğu da feminist edebiyat eleştirisinin edebiyatın toplumsal kontrol niteliğinden yararlandığını açık bir biçimde göstermektedir.

When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision başlıklı klasikleşen incelemesinde Adrienne Rich (1972, s. 18) de cinsiyete özgü durumlar ile siyasal yapı arasındaki

ilişkiden hareketle feminist edebiyat eleştirisini, kadınların cinsiyetçi ön yargı kalıpları temelinde hangi doğrultularda düşünmeye ve hayal etmeye yönlendirildiğini anlamaya yönelik sorgulayıcı bir çaba olarak ele almaktadır. Rich'in feminist edebiyat eleştirisine yönelik yaklaşımı, kadınların toplumsal ve siyasal yapı içerisindeki konumlarını anlamak için edebiyat metinlerinin yansıtma ve toplumsal kontrol olarak belirtilen niteliklerinden yararlanmayı da beraberinde getirmektedir.

Sözü edilen nitelikleriyle feminist edebiyat eleştirisi, aynı zamanda toplum içerisindeki erkeklerin kadın yaşamı konusuna nasıl yaklaştıklarını, kadınların ise kendilerine uygun görülen birtakım kalıplaşmış ve tekrarlanan rol modellerini ne ölçüde içselleştirdiklerini -veya söz konusu yönlendirmelere hangi düzeylerde karşı çıktıklarını- anlamaya yönelik eleştirel bir yaklaşımı içerisinde barındırır. Dolayısıyla feminist edebiyat eleştirisi, kadın yaşamı konusunu edebiyat metinleri üzerinden toplumsal ve siyasal boyutları da kapsayacak şekilde eleştirel bir yaklaşımla anlama ve açıklama çabasında oldukça önemli bir araç olarak öne çıkmakta ve işlevsellik kazanmaktadır. Nitekim bu tez de feminist metodolojinin (yöntemin) temel kuramsal dayanaklarından hareketle feminist edebiyat eleştirisinin söz konusu işlevselliğinden yararlanmayı amaç edinmektedir.

Öte yandan Josephine Donovan (1989, s. 74) da feminist edebiyat eleştirisine yönelik yaklaşımını toplumsal veya siyasal bir olguyu feminist bir perspektiften ele almanın birtakım ortak yönleri bulunduğu şeklindeki bir öncüle dayandırır. Bu analize göre feminist bakış, en temelde kültürel yapıda etkin olan erkek egemen kurumların ve geleneklerin kadınları dezavantajlı bir konuma hapsettiğini kabul etmekle başlar; bu çerçevede feminist bir temelden kaynaklanan feminist edebiyat eleştirisi de erkek egemen zihniyet ve geleneklerin ortaya çıkarılmasında işlevsel hale gelir. Donovan (1989, s. 80) feminist edebiyat eleştirisinin teorik anlamda edebiyatın toplumsal yapıdan tamamen bağımsız ve özerk bir alanmışçasına ele alınmasına karşı çıkan bir düşünsel birikimden yararlandığını belirtirken aynı zamanda Kate Millett'in feminist edebiyat eleştirisinde klasikleşen eseri *Cinsel Politika*'da ileri sürülmüş olan yaklaşımı da desteklemiş olur.

Cinsel Politika adlı çalışmasında Kate Millett de siyaseti yaşamdan soyut veya özerk bir alanmışçasına ele almanın doğru olmayacağını öngören bir değerlendirme biçiminden

yararlanmaktadır. Edebiyatı soyut veya özerk bir alan olarak ele alan yaklaşım biçiminin tam aksine Millett, kişilerin bireysel ve toplumsal düzeylerdeki bütün ilişkilerine sirayet eden siyasal bir boyutun etkin varlığından hareket eder.

Cinsel Politika adlı eserinde Millett, toplumsal hayatın işleyişinde erkeklerin kadınlar üzerindeki üstünlüğünün sınıfsal bölünmelerden daha kapsamlı bir siyasal karşıtıya yol açtığını ileri sürmektedir (Humm, 2002, s. 76-77). Nitekim ataerkil sistemi, toplumun yarısını oluşturan kadınların diğer yarısını oluşturan erkeklerin denetiminde olduğu bir yönetim şekli (Millett, 2018, s. 47) olarak tanımlayan Millett (2018, s. 45) aynı zamanda siyasal düşüncede özel alan - kamusal alan şeklinde kabul gören klasik ayırımıda özel alana hapsedilen cinselliğin, esasında bütünüyle siyasal bir içeriğe sahip olduğunu da ileri sürmektedir.

Diğer yandan Millett (2018, s. 103) evrensel bir sistem olarak ele aldığı ataerkil düzende kadınların karşılaştıkları sorunların edebiyat metinlerine doğrudan yansıtacağını da savunarak edebiyatı, kadınların erkek tahakkümü altındaki yaşamsal deneyimlerini yansıtan bir alan olarak ele almış olur. Bu yaklaşımıyla Millett *Cinsel Politika* adlı eserinde edebiyat metinlerinde yer alan kadın düşmanlığına yönelik düşünsel dayanakları ortaya çıkarmayı öncelikli bir amaç edinir (Humm, 2002, s. 79). Bu niteliğiyle de feminist edebiyat eleştirisinde edebiyat, siyasal tutum ve yönelimlerin (eğilimlerin/görüşlerin) yansıdığı bir kaynak-alan olarak işlevsellik kazanmış olur; bir diğer anlatımla bu yaklaşım doğrultusunda edebiyat, feminist eleştirinin mevcut toplumsal ve siyasal duruma ilişkin birtakım sonuçlara ve genellemelere ulaşmak için yararlandığı bir inceleme birimi olarak öne çıkmış olur.

Sigmund Freud ise geliştirmiş olduğu psikanalitik yaklaşımında kadın cinsiyetinin temel karakteristik özelliklerini pasiflik, narsisizm ve mazoşizm olarak sıralar (Millett, 2018, s. 312). Buradan hareketle Millett'in (2018, s. 313) de dikkat çekmiş olduğu gibi Freud'un, kadınların mazoşist eğilimlere sahip olduğu şeklindeki varsayımının kadınlara yönelik çeşitli olumsuz değerlendirmelere ve kadın karşıtı ön yargılara kapı aralayan bir niteliğe sahip olduğunu belirtmek mümkün hale gelir.

Kadınları ailevi sorumluluklar ve cinsel yaşamla, buna karşılık erkekleri ise uygarlık ile özdeşleştiren Sigmund Freud'a (2011, s. 61) göre cinsel yaşamdan ve karşı cins olan kadınlardan geri çekmiş olduğu libidoyu uygarlığın ilerlemesine harcayan/yönlendiren erkek, uygarlığın gelişmesine yapmış olduğu katkılarla kadınların önüne geçmiştir. Freud'un geliştirmiş olduğu bu karşıtlık ilişkisinde bir tarafta ailesine ve erkeğe bencilce hislerle bağlanan kadın yer alırken diğer tarafta enerjisinin çoğunu ve zamanının büyük bir kısmını uygarlığın ilerletilmesine harcayan fedakâr erkek yer almaktadır (Millett, 2018, s. 323). Böylelikle özet bir analizle Freud'un yaklaşımında kadınlar pasif bir biçimde ev içi sorumluluklar ve cinsel yaşamı içerisinde barındıran özel alan ile birlikte düşünülürken insan uygarlığının gelişmesinde üstlenmiş oldukları sorumluluklar öne çıkarılan erkekler ise kamusal alan içerisinde öncü ve etkin bireyler olarak konumlandırılmış olur.

Tam aksine, *Woman, Art and Ideology: Questions for Feminist Art Historians* başlıklı incelemesinde Griselda Pollock (1983, s. 40) ise özgür ve bireysel olduğu kabul edilen sanatsal-yaratıcılık anlayışının gerçeği yansıtmadığını, buna karşın sanatın özünde erkek cinsiyetine özgü ayrımcı bir nitelik temelinde geliştiğini ileri sürmektedir. Bu değerlendirmeden hareketle toplumsal boyutta geçerli olan erkek egemenliğinin sanat alanlarında da geçerliliğini sürdürdüğünü belirlemek mümkün hale gelir; böylelikle de söz konusu tespit doğrultusunda sanatsal bir faaliyet olarak edebiyatın cinsiyet ilişkilerini içeren niteliği, bir defa daha açığa çıkmış olur. Feminist edebiyat eleştirisi ise edebiyat metinlerine yansıyan kültürel ve geleneksel yapı ile toplumda etkili olan siyasal düşünceleri açığa çıkarmada kullanılan en etkili araçlardan biri olarak öne çıkmaktadır.

Aynı çalışmasında Pollock (1983, s. 42) sanat tarihinin ve edebiyat eleştirisinin sanatsal üretilere ilişkin olumlu veya olumsuz birçok değerlendirmeyi içerdiğini hatırlatarak sanatsal üretimler arasında iyi - kötü, kalıcı olan - geçici olan (popüler olan) şeklinde birtakım değer-bağımlı (öznel) karşıtlıkların kurulduğunu ileri sürmektedir: O'na göre bu durum, en somut haliyle, kadınlar tarafından üretilmiş olan sanat yapıtlarının düşük sanat şeklinde kabul ediliyor olmasında kendini gösterir.

Cinsiyet farklarına yönelik ayrımcı yaklaşımlardan kaynaklanan düşük sanat ifadesi ise hem gelişmiş sanayi toplumlarında hem de Türkiye'nin toplumsal yapısında farklı görünümlemlerle geçerliliğini sürdüren erkek egemen bir anlayışın (Kılınç, 2007, s. 40) sanata ve onun bir alt dalı olarak edebiyat metinlerine sirayet etmekte olduğunu gözler önüne serer. Bu çerçevede feminist edebiyat eleştirisini, edebiyat-içi tartışmalarda dahi etkili olan ve mevcut toplumsal düzende kadınların ikincilleştirilmesi şeklinde kendini gösteren erkek egemen kültürün, edebiyat metinlerine ne ölçüde ve hangi doğrultularda yansıdığını ortaya çıkarmaya yönelik sosyal bilim temelli bir yaklaşım olarak ele almak mümkün hale gelir.

Edebiyatın toplumsal ve siyasal niteliklerinin analiz edildiği başlık altında belirtildiği üzere feminist edebiyat eleştirisi, edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkinin çeşitli boyutlarının açığa çıkarılmasında kullanılabilir olan etkili bir yöntemsel araçtır. Jale Parla'nın (2020b, s. 19) da tespit etmiş olduğu gibi feminist eleştirinin edebiyat eleştirisi alanına getirmiş olduğu en önemli kazanımlardan biri edebiyat incelemelerinin, tarihsel ve toplumsal koşulları ve bununla bağlantılı olarak cinsiyetin kültürel olarak belirlenmekte olduğunu dikkate almadan gerçekleştirilemeyecek bir faaliyet alanı olduğu yönündeki kuramsal yaklaşımdır.

Feminist edebiyat eleştirisi, edebi metinlerin toplumsal yapı ve tarihsel gelişmelerle ilişkili olduğundan yola çıkarak edebiyatın farklı bilimsel disiplinler aracılığı ile analiz edilmesine yönelik çabaların gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır (Parla, 2020b, s. 20). Bu yönüyle erkek egemen siyasal işleyişin temel niteliklerini belirlemeyi amaçlayan feminist eleştiri, toplumsal olguların anlaşılmasında ve eleştirel bir yaklaşımla yeniden değerlendirilmesinde de işlevsel niteliklere sahiptir (Parla, 2020b, s. 21). Bu çerçevede feminist edebiyat eleştirisi edebiyat metinlerinin siyaset bilimi, sosyoloji, tarih ve psikoloji gibi farklı disiplinlerden araştırmacıların incelemelerinde temel başvuru kaynakları olarak kabul edilebileceği görüşünü desteklemesi bakımından kuramsal anlamda toplumsal cinsiyet temelli bir yaklaşımı olanaklı hale getirir. Bununla birlikte feminist edebiyat eleştirisinde kullanılan temel kavramlardan biri olan cinsiyet ayrımcılığına dayalı erkek-egemen toplumsal düzen...

...işbölümünün veya kolektif ya da özel ritüellerin (örneğin, eril mekânlardan dışlanmalarıyla kadınlara dayatılan kaçınma davranışlarını düşünelim) rutin akışı içerisindeki sözsüz emirler yoluyla bedene de kazınır. Fiziksel düzen ile toplumsal düzenin kuralları yatkınlıklar dayatır veya telkin eder: kadınları en asil işlerden dışlayarak (sabanın sürülmesi gibi), onlara alt konumda yer vererek (yolun dış kısmı veya yol kenarı), bedenlerini nasıl taşıyacaklarını öğretmek (saygın erkeklerin önünde öne eğik ve kolları göğüste kavuşturulmuş halde durmak), onlara adi, zahmetli ve aşağı görevler yükleyerek (tezeğin taşınması, veya zeytin toplanması sırasında, erkekler sırık kullanırken çocuklarla beraber kadınların da eğilerek yere dökülen zeytinleri toplaması), ve, daha genel olarak, temel öngörüler doğrultusunda, aynı zamanda toplumsal farklılıkların da temeliymiş gibi gözükken biyolojik farklılıktan faydalanarak (Bourdieu, 2018, s. 38-39).

Bu çerçevede feminist edebiyat eleştirisi, Bourdieu'nun detaylı şekilde açıklamış olduğu bedensel ve toplumsal düzeylerde geçerliliğini sürdüren cinsiyet temelli ikili sınıflandırmalara karşı ileri düzeyde kuramsal hassasiyetler geliştirebilmeye de imkân tanır. Bir diğer anlatım ile toplumsal hayatın işleyişinde hâkim konumda olan erkek-egemen cinsiyet düzeninin araştırılmasında feminist metodoloji, oldukça işlevsel yaklaşımları içerisinde barındırır; feminist edebiyat eleştirisi ise söz konusu yaklaşımı temel kabul ederek edebiyat alanına taşırken aynı zamanda erkek-egemen cinsiyet düzeninin izlerini ve çeşitli yansımalarını edebiyat metinlerinde aramaya yönelerek feminist siyasal analizin sınırlarını genişletmeye katkı sağlamaktadır.

Feminist edebiyat eleştirisinde en önemli kaynaklardan bir diğeri de Sandra M. Gilbert ile Susan Gubar'ın, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979) adlı klasikleşmiş çalışmalarıdır. Gubar ve Gilbert bu eserde -edebiyat alanında tekrarlanan davranış kalıpları olarak ele aldıkları- geleneksel erkek-egemen düşünceyi analiz ederken sürekli idealize edilen veya bunun tam karşısında sürekli birtakım olumsuz niteliklerle özdeşleştirilen kadınların ve kadınlara özgü çeşitli durumların cinsiyet-ayrımçı ön yargılar çerçevesinde erkek-egemen edebiyat metinlerinde ne şekilde yer aldığını incelemişlerdir.

Gilbert ve Gubar edebiyat alanında yerleşik hale gelen erkek-egemen zihniyet kalıplarını analiz ederken ilk olarak özellikle 19. yüzyıl kadın yazarlarının kendilerini içerisinde buldukları toplumsal koşullar ile bizzat kadın yazarların kendilerinin yapmış oldukları okumalara dikkat çekmektedirler; ulaşılmış oldukları en temel sonuçlardan biri ise ana hatları ile, ezici bir biçimde erkek egemen toplumsal yapı içerisinde - bireysel/toplumsal/siyasal- yaşamlarını sürdüren kadınların melek ve canavar

nitelendirmeleriyle sınırlandırılmış olduğudur; onlara göre kadınların mutlak iyi ile mutlak kötü arasında kurulan ahlaki karşıtlıklar çerçevesinde tanımlandığı bir toplumsal düzenin, kadın cinsiyetine yönelik gözden düşürücü/değersizleştirici bir nitelik taşıması da kaçınılmaz olur (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 102). Bu yönüyle Gilbert ve Gubar'ın çalışmalarının, aynı zamanda kadınlara özgü tarihsel-insani birikimin ne şekilde çarpıtılmış olduğunu da içeren değerlendirmeler çerçevesinde erkek-egemen toplumsal ve siyasal eğilimlere karşı feminist duyarlılıkları öne çıkaran bir düşünsel temele dayandığı anlaşılmaktadır.

Gubar ve Gilbert (2000, s. 7) örtük veya açık bir biçimde işleyen ataerkil yapıyı ortaya çıkarmaya yönelik bir edebiyat teorisi çerçevesinde İngiliz dilinde pen ve penis kelimeleri arasındaki benzerlikten yararlanarak kalemin niteliksel olarak -mecazi anlamda da olsa- erkeğin cinsel organı penis ile özdeşleştirilmesi durumunda kadınların edebiyat metinlerinin üretilmesinde dezavantajlı bir konuma itilmiş olacağını belirtmektedirler. Bu analize göre ataerkil toplumsal düzenlerde kalemde -yani penisten- yoksun olan ve bu nedenle erkekler tarafından tasarlanmakta/kurgulanmakta olan kadınlar, erkek-egemen (ataerkil) edebiyat metinlerinde de erkeklerin önceliklerine, varsayımlarına ve beklentilerine göre yer alır (Gilbert ve Gubar, 2000, s. 12).

Bu nedenle ataerkil batı kültüründe metin yazarı, tıpkı penisi gibi kalemi de üretken bir güce sahip olan bir baba, ata, yaratıcı ve estetiğin aile reisidir. Dahası, kalemin gücü tıpkı penisin gücü gibi sadece yaşam verme yeteneğine değil... üzerinde hak iddia ettiği gelecek nesilleri de yaratma gücüne sahiptir (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 49).

Bu çerçevede kalemin sahibi olan -böylelikle ataerkil düşüncede pen'in doğal uzantısı olarak kabul edilen penis'e de sahip olan- erkeğin, elinde tuttuğu kalemle yazma iktidarına sahip olmasıyla kadın karşısındaki toplumsal ve siyasal üstünlüğünü edebiyat alanında da sürdürmesi kaçınılmaz hale gelir. Hakikaten de Pierre Bourdieu'nun *Eril Tahakküm* adlı dikkat çekici çalışmasında belirtmiş olduğu gibi toplumsal ve siyasal düzende...

Erkeklik, tam da etik boyutu içinde, yani er, erdem, şeref meselesinin (nif) özü olarak, şerefin korunması ve artırılmasının esası olarak, fiziksel erillikten ayrılmaz haldedir; özellikle de gerçekten erkek olan erkekten beklenen cinsel kudret gösterileri aracılığıyla (gelinin kızılgının bozulması, erkek zürriyetinin bolluğu vb.) Anlıyoruz ki penis, daima mecazi olarak

var olmasına rağmen nadiren ismiyle anılsa ve anılabilir olsa da, bereketli kudrete ilişkin kolektif fantazmalarının tamamını kendinde toplamaktadır (Bourdieu, 2018, s. 23-24).

Yine benzer doğrultuda geliştirmiş olduğu bir yaklaşım biçimiyle Batı felsefesi temelinde erkek ve kadın cinsiyetlerini analiz eden Genevieve Lloyd (2021, s. 140-141) da toplumsal ve siyasal düzeylerde erkeklığe ve kadınlığa ilişkin belirleyici kavramların bu iki farklı cinsiyet kategorisi arasında üstün olan - aşağı olan şeklinde kodlanmış olan kolektif varsayımlara dayalı olarak geliştiğine işaret eder. Böylece Lloyd, kadın ve erkek cinsiyetleri arasındaki karşıtlıkların olgulara dayalı betimleyici varsayımların aksine değer-yüklü düşünsel temellere bağımlı olduğunu ileri sürmüştür. Lloyd'un analizinde Batı felsefi geleneğinde yerleşik halde bulunan cinsiyet odaklı karşıtlıkların temelinde ise düşünsel anlamda kadınlığın aşılması şeklinde ifade edilebilecek olan rasyonalite kavramı yer alır; ataerkil mantığı yansıtan söz konusu karşıtlıkta temel cinsiyet kategorilerinden biri olarak erkeklik rasyonel olan ile özdeşleştirilirken diğer cinsiyet kategorisi olan kadınlık ise irrasyonel olanla birlikte ele alınmaktadır.

Bu doğrultuda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini üreten erkek-egemen toplumsal düzen, kaçınılmaz olarak toplumun iki karşıt çıkar grubu şeklinde ayrışmasına yol açmakta ve hiyerarşik anlamda erkeğin maddi ve manevi üstünlüğüne yönelik sabitleşmiş kolektif varsayımlar doğrultusunda şekillenmektedir (MacKinnon, 1987, s. 6). Bununla birlikte toplum içerisindeki bireyler arasında cinsiyetler temelinde açığa çıkan eşitsizlikler, pratik anlamda daha az güce sahip olan cinsiyet kategorisi olan kadına yönelik saldırganca davranışlarla işlerlik kazanma (MacKinnon, 1987, s. 6-7) potansiyelini de içerisinde barındırır. Bireysel yaşamda kadına karşı açığa çıkan erkek şiddetinin sürekli hale gelerek tekrarlanan bir toplumsal davranış kalıbı haline gelmesi ise bu analizi somutlaştıran bir gerçekliğe karşılık gelmektedir.

Tarihte Toplumsal Cinsiyet adlı çalışmasında toplumsal cinsiyet yapılarını -kültürel ve coğrafi farklılıkların ötesinde- küresel düzeyde ele alan Wiesner-Hanks'in (2020, s. 142-143) de belirtmiş olduğu gibi tarihsel süreçte kadın, erkek yazarlar tarafından erkeğe özgü yaklaşımlar ve öncelikler çerçevesinde tanımlanmıştır. Böylece ideal kadının sahip olması gerektiği varsayılan nitelikler, erkek yazarlar tarafından erkek-egemen düşüncelerle uyumlu bir içerikle ve cinsiyetler arası ikili sınıflandırmalar bağlamında

belirlenmeye çalışılmıştır. Toplumsal hayatta etkin hale gelmiş söz konusu karşıtlıklar (Wiesner-Hanks, 2020, s. 152) aynı zamanda düşünsel anlamda kadının erkeğe itaat etmesi gerektiğine yönelik ataerkil eğilimlerle sürüp giden ve böylece yerleşik hale gelen bir niteliğe de sahiptir (MacKinnon, 1987, s. 7). Dahası...

Her kültürde kadınlara ve erkeklere dair sahip olunan fikirler, sadece toplumsal cinsiyete odaklanan eserlerde, evlilik ve benzeri kadın/erkek ilişkilerini düzenleyen yasalarda veya kadınların ve erkeklerin edebi tasvirlerinde ifade edilmekle kalmaz elbette; o kültürün ürettiği neredeyse her şeyde görülür. Toplumsal cinsiyete ilişkin fikirler insanların zihinlerine öylesine yerleşmiştir ki, doğrudan konuyla ilgili ancak küçük yorumlarda bulunurlar, fakat bu fikirleri nerede edindiklerinin ayırında bile değillerdir. Toplumsal cinsiyete dair fikirlerin gayri resmi normlar ve gelenekler haline gelmesi ve sonradan resmi kurallara ve yasalara girmesi süreci, dünyanın her tarafında farklı işlemiştir (Wiesner-Hanks, 2020, s. 141).

Wiesner-Hanks'in yaklaşımından hareketle doğuştan, biyolojik olarak üretken güce yatkın olduğu varsayılan ve toplum içerisinde üstün vasıflarla özdeşleştiriliyor olan erkeğin egemenliğine yönelik bireysel ve kolektif varsayımların, edebiyat alanında da geçerli olduğunu savunmak mümkün hale gelir. Aynı zamanda yeniden Gilbert ve Gubar'ın değerlendirmeleri doğrultusunda hatırlamak gerekirse erkek-egemen düşüncede, edebiyat alanında faaliyette bulunan bir yazarın üretken olması gerektiği kabul edilirken bu üretkenliğin ana kaynağına kalemin -dolayısıyla da penisin- sahibi olan ve böylece doğal yatkınlıkları ile toplumsal düzeydeki üstünlüğünü edebiyat alanında da sürdürdüğü varsayılan erkek yerleştirilmiş olur.

Yine benzer doğrultuda bir yaklaşımı benimseyen Nil Sakman (2018, s. 89) da *Kendine Ait Bir Kalem Kadın Yazını Üzerine* adlı çalışmada, Luce Irigaray ile birlikte diğer feminist düşünürlerin ve araştırmacıların görüşlerinden de yararlanarak kadın cinselliğinin penis yoksunluğuna indirgenmiş olduğunu ve böylece erkek-egemen toplumsal koşullarda varoluşsal olarak kadının, erkeğin cinsel tahakkümü ve egemenliği karşısında kısıtlanıyor olduğunu savunmaktadır. Bununla birlikte Sakman (2018, s. 102) kadınları ikincilleştiren erkek-egemen bilgi ve düşünce birikiminin deşifre edilmesiyle birlikte kadınların toplum içerisinde özerk bireyler olarak var olabilmelerinin önündeki en önemli engellerden birinin de ortadan kaldırılmış olacağını ileri sürer. Böylece kadınları erkek cinsiyeti karşısında değersizleştiren ve bireysel/kültürel/siyasal boyutlarda etkili olan düşünsel birikimin çözülmesi, aynı zamanda kadınların edebiyat

metinlerindeki -ve özellikle de romanlardaki- ikincil konumlarını ortadan kaldırmaya katkı sağlayan koşulları da beraberinde getirecektir.

Diğer yandan Simone de Beauvoir'ın de belirtmiş olduğu gibi kadınlık, doğumla birlikte kazanılan biyolojik bir özellik olmanın ötesinde, bireyler tarafından toplumsal hayatın içerisinde kadınlara atfedilen birtakım değerlerin ve erkek cinsiyetinin üstünlüğünü sürekli hale getiren normların öğrenilmesiyle birlikte edinilen bir kimliktir (Beauvoir, 2020, s. 13). Bir diğer anlatımla kadınlık, aynı zamanda kültürel olarak kurgulanmakta olan bir cinsiyet kategorisine karşılık gelir (Moi, 1990, s. 122). Buna karşın ataerkil düşünce geleneğinde kadınların özsel olarak sahip olduğu varsayılan biyolojik niteliklere atıfla kadınlık olarak adlandırılan bir sabitliğin (değişmezliğin) mevcut olduğuna yönelik görüşler geçerliliğini korumaya devam eder (Moi, 1990, s. 123). Nitekim Gilbert ve Gubar'a (2000, s. 8) göre de ataerkil toplumsal/siyasal düzenlerde bir cinsiyet kategorisi olarak erkeklik, edebiyatın kendine özgü nitelikleriyle özdeşleştirildiğinde -bir anlamda edebiyat, erkeğin egemen olduğu bir alan haline geldiğinde- Otto Weininger (2005) tarafından ileri sürülen kadın karşıtı düşüncelerin edebiyat metinlerine sirayet etmesi de kaçınılmaz hale gelecektir.

Söz konusu koşullar altında ataerkil toplumsal düzende hayatını sürdüren kadın, edebiyat alanında da kendi cinsiyetine özgü olduğu ileri sürülen nitelikler nedeniyle geri planda kalmıştır. Buradan hareketle cinsiyet eşitsizliğinin, kaçınılmaz olarak kadınların edebiyat metinlerinin üretiminden (yazarlıktan) dışlanmasına yol açmakla erkek-egemen dünya görüşünün edebiyat alanındaki sürekliliğini pekiştiren ve bununla bağlantılı olarak edebiyat alanında erkeğin otoritesini sağlamlaştıran sonuçları beraberinde getireceğini belirtmek yanlış bir saptama olmayacaktır. Virginia Woolf da edebiyat alanında kadınların durumunu incelediği *Kendine Ait Bir Oda* adlı klasikleşmiş eserinde bir cinsiyet kategorisi olarak kadının, kurmaca metinlerde ne şekilde yer aldığını şu şekilde tespit etmektedir:

Düşsel planda kadın son derece önemlidir; gerçek yaşamda ise tümüyle önemsiz. Şiiri bir baştan öbür başa kaplar; tarihte hiç görülmez. Kurmaca yazında kralların ve fatihlerin yaşamlarına hükmeder; gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir. Kurmaca yazında en esin dolu sözler, en derin düşünceler onun

dudaklarından dökülür; günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazamaz ve kocasının malıdır (Woolf, 2020, s. 50).

Bu alıntıdan da anlaşıldığı üzere Virginia Woolf'un yaklaşımının belirgin düşünsel kaynaklarından biri bireysel, kültürel ve siyasal egemenliği elinde bulunduran erkek cinsiyetine özgü dünya görüşünün, esasında toplumsal hayatın işleyişini bütün yönleri ile anlayabilmek için yeterli olmadığı şeklindeki bir öncüle dayanmaktadır (Spender, 1990, s. 31-32). Bu yönüyle ataerkil toplumsal işleyiş insan yaşamının doğal akışını bozarak erkeği, kadın karşısında sürekli olarak öncelikli bir konuma yerleştirmeye devam eder. Öte yandan yine Virginia Woolf'un (2020, s. 120-121) Türkçeye *Kendine Ait Bir Oda* başlığıyla çevrilmiş olan *A Room of One's Own* adlı klasikleşmiş eserinde kadınların edebiyat alanındaki konumlarına ilişkin önemli tespitlerini özet halinde şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Zihinsel anlamda özgür olabilmek için maddi olanaklara da sahip olmak gerekir. Dolayısıyla zihinsel özgürlük maddi temellere dayanmaktadır.
- Bir edebi tür olarak şiir de zihinsel temellere dayanır. Şiir yazabilmek için de maddi özgürlüğe sahip olmak elzemdir. (Bu tez çalışmasında Woolf'un bu yaklaşımını, edebiyatın bütün alanlarına genişletmenin doğru bir yöntem olacağı varsayılmaktadır.)
- Kadınların yoksunluğu, evrensel düzeyde insanlık tarihinin son yüzyıllarına ilişkin bir sorun değildir. Kadınlar, tarihsel bakımdan medeniyetlerin ortaya çıkışından günümüze uzanan süreçte çeşitli imkânsızlıklar ve kısıtlamalar içerisinde yaşamlarını sürdürmek zorunda kalmışlardır.
- Sonuç olarak içerisinde buldukları zorlu yaşam koşulları ve maddi yoksunluklar nedeniyle kadınlar şiir yazmamış, yazamamışlardır. (İkinci maddenin sonunda yer alan çıkarıma benzer şekilde Woolf'un bu tespitini, edebiyatın bütün alanlarını içerecek şekilde genişletmek mümkündür; sosyal bilimsel çerçevede bu tezde de hem edebiyat sahasında hem de toplumsal ve siyasal hayatın işleyişinde kadınların kısıtlanmakta olduğunu ileri süren feminist analiz temel alınmaktadır.)

Son olarak Virginia Woolf (2020, s. 121) bütün bu sebeplerden ötürü kadınların edebiyat sahasında özgürce var olabilmelerini sağlayacak olan yazma eyleminin bir gereği olarak maddi imkânların (paranın) önemini vurgulamakta ve bunun yanında kişilerin kendilerine ait yaşam alanlarına (odalara) sahip olmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Gerçekten de günümüzün toplumlarında bireylerin, hangi ekonomik ve siyasal sistem içerisinde yaşıyor olduklarından bağımsız olarak, yazabilmek için hâlen paranın beraberinde getirdiği özgürlüklere ve kendilerine ait çalışma odalarına sahip olmaları gerekmektedir. Aksi halde toplumsal ve siyasal boyutlarda geçerli olan cinsiyet bölünmelerinden kaynaklanan düşünsel yaklaşımların ve bir cinsiyet kategorisi olarak kadınların toplum içerisindeki dezavantajlı durumlarının edebiyat alanına yansıyan çeşitli etkileri belirleyiciliğini sürdürmeye devam edecektir.

Diğer yandan, nihai bir değerlendirmeye kadın cinsiyetinin doğa ile özdeşleştirilmesi, kamusal alan ile özel alan arasında karşıtlık kuran ayrı alanlar varsayımını güçlendirirken aynı zamanda kadını, araştırılması ve öğrenilmesi gereken bir nesne konumuna indirgemektedir (Beer, 1990, s. 71). Kate Millet, Adrienne Rich ve feminist düşüncüyü savunan pek çok düşünür -felsefi/düşünsel yaklaşımlarında birtakım farklılıklar söz konusu olsa da- erkek egemenliğini üreten ve sürekli hale getiren toplumsal düzenlerin kadınları ataerkil kalıpların içerisine hapsetmek suretiyle sınırlandırdığını ileri sürmekle beraber insanlığın ulaşmış olduğu evrede artık insanlığın yarısının (yani bütün olarak kadın cinsiyetinin) düşünce, hassasiyet, önceliklerini yok saymanın ve en nihayetinde kadınları dezavantajlı konumlara iten cinsiyet eşitsizliğini sürdürmenin kabul edilemeyeceği konusunda birbirleri ile örtüşen yaklaşımları (Spender, 1990, s. 32) benimsemişlerdir.

Bu aşamada Woolf'un açıklamalarından da yararlanarak edebiyatta ve hatta onun da ötesinde genel itibarıyla felsefi ve siyasal metinlerde erkeklerle kadınlar arasında düşünsel ve pratik düzeylerde işlerlik kazanmış olan bir cinsiyet karşıtlığı düzeninin geçerli olduğunu belirtmek mümkün hale gelir. Nitekim Aristoteles'ten günümüze uzanan binlerce yıllık süreçte iyi kadın ile kötü kadın imgeleri arasındaki karşıtlığa dayalı olarak üretilmiş olan cinsiyetçi yaklaşımlar çerçevesinde iyi kadının fedakâr bir eş ve anne olarak doğaya aykırı davranmayacağı varsayılmakta, buna karşın kötü kadın annelik

görevlerini kabul etmeyen ve haz peşinde yaşamını sürdüren bir kimse olarak kurgulanmaktadır (Berktaş, 2018, s. 160). Bu yönüyle Eva Figs'in (1986, s. 17) de belirtmiş olduğu gibi erkeğin kadın cinsiyetine yönelik bakışının -erkek cinsiyetinin temel alınması suretiyle- erkek egemen düşüncede kadınların sahip olmaları istenen karakter özellikleri ile yine erkekler tarafından kadınlarda yer aldığı varsayılan olumsuz/korkutucu/korkunç birtakım niteliklerin karmaşık bir bileşiminden meydana geldiğini belirtmek mümkün hale gelmektedir.

En nihayetinde cadı ve entrikacı gibi olumsuz sıfatlarla özdeşleştirilmeye çalışılan; bir tehlike, belirsizlik ve kötülük kaynağı olarak kabul edilen kadın (kadınlık), tarihsel bakımdan da ataerkil toplumsal yapılarda süreklilik kazanmış bir imge olarak dikkat çekmeye devam eder (Figs, 1986, s. 45). Bu çerçevede nihai anlamda kadın cinsiyetinin sürekli birtakım olumlu/olumsuz değer yargılarıyla ve iyi ile kötü arasında karşıtlık oluşturan niteliklerle özdeşleştirilmesinin sebeplerini, ataerkil toplumsal yapıların üretmekte olduğu siyasal nitelikli düşüncelerde aramak gerekmektedir.

Bununla birlikte edebiyat metinlerinin ve özellikle de romanların sahip olduğu toplumsal ve siyasal nitelikler, toplumsal hayatın gelişiminde süreklilik kazanmış olan kolektif yaşama ilişkin görüşlerin edebiyat alanında nasıl karşılık bulduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Ataerkil mantık doğrultusunda insan üremesindeki etkisi küçümşenen kadınların, yalnızca birer bebek taşıyıcısı rolüne indirgenmesiyle erkeğe kadın cinsiyeti üzerinde yeni bir tahakküm ve sorumsuzluk alanı da açılmış olmaktadır (Figs, 1986, s. 39). Üreme faaliyeti ile sınırlandırılan kadın cinsiyeti, özerk olduğu kabul edilen erkeğe bağımlı bir nesne konumuna indirgenerek ataerkil dilsel mekanizmalar yoluyla görmezden gelinmekte ve böylece kadın deneyimi, sahip olduğu kendine özgü toplumsal-dönüştürücü niteliklere karşın kolektif hayatın merkezine erkeği yerleştiren düşünceler ve uygulamalar neticesinde ikincilleştirilmiş olmaktadır (Irigaray, 2006, s. 18). Öte yandan ataerkil toplumsal/siyasal düzenlerin kendine özgü işleyişi içerisinde kadın cinsiyetinin anneliğe ve en nihayetinde dünyaya yeni bir canlı getirmeye indirgenmesi, erkek-merkezli toplumsal ve siyasal düşüncelerin, kadınların doğuştan sahip oldukları üretici vasıflarını sınırlandıran/körelten ve cinsiyetler arasında eşitsizlik üreten sonuçlarından biri olarak dikkat çeker (Irigaray, 2006, s. 115). Böylelikle erkekler

tarafından kontrol ve idare edilen toplumsal hayat, kadınların erkeği önceleyen bir yeniden üretim mekanizmasına bağımlı hale getirilmesine uygun şartların oluşmasının zeminini de (Irigaray, 2006, s. 117) beraberinde getirmiş olur.

Bireysel ve kolektif düşünme/yaşam pratiklerinde erkek cinsiyetinin üstünlüğünü temel alan ataerkil toplum düzenlerinde bebeklerin doğumundan yetişkin bireyler haline gelmelerine kadar uzanan süreçte kadınlara erkeklere oranla daha zor bireysel, toplumsal ve siyasal boyutları bulunan pek çok görev ve sorumluluklar yüklenmektedir. Tekrar hatırlamak gerekirse kadın-erkek ilişkisinde erkeğin etkin, kadının ise edilgen bir konumda yer alması, erkek egemenliğini meşrulaştıran/pekiştiren ve bununla beraber bireysel olanın apolitik (siyaset-dışı) olduğuna yönelik görüşleri de içeren doğal düzen tasavvurunun, erkekler ile kadınlar tarafından paylaşılmakta/deneyimlenmekte olan özel yaşam alanlarına doğrudan veya dolaylı olarak yansımış halidir (Figes, 1986, s. 51). Buradan hareketle özel alan - kamusal alan ikiliğinde kolektif yaşama ilişkin sonuçları içerisinde barındıran ve siyasal boyutları göz ardı edilemeyen bireysel yaşam pratiklerinin dahi siyasal bir nitelik taşıdığını ileri sürmek mümkün hale gelmektedir.

Virginia Woolf'un değerlendirmeleriyle örtüşen bir şekilde, ataerkil işleyişin edebiyat alanındaki iz düşümlerini ele alan Gilbert ve Gubar'a (2000, s. 17) göre de erkekler tarafından üretilmiş olan melek kadın ile canavar kadın imgeleri edebiyat metinlerinde o kadar yaygınlık kazanmıştır ki edebiyat, bir cinsiyet kategorisi olarak ideal kadının niteliklerinin ne olması gerektiği yönünde açığa çıkan sonu gelmez tartışmaların yürütüldüğü bir mecra haline getirilmiştir.

Gilbert ve Gubar'ın İngiliz dilinde pen ve penis kelimelerinden yararlanarak geliştirmiş oldukları yaklaşım, birtakım siyasal çıkarımlara olanak tanımaktadır. Buna göre erkeklik, edebiyat alanında yazma erkine sahip olan cinsiyet kategorisi olarak aynı zamanda tanımlama, çerçeveleme ve yönlendirme gücüne de sahip olagelmiştir. Buna karşın aynı zamanda Sigmund Freud'un insanın psikolojik gelişimine yönelik çözümlerinde de yer aldığı üzere kadın, penisten yoksun oluşu ile tanımlanan bir cinsiyet kategorisi olarak (Habip, 2007, s. 34) edebiyat metinlerinde her zaman tanımlanan, sınırlandırılan,

çerçeveselenen ve nihayetinde yönlendirilmesi gerektiği varsayılan birtakım nitelikleriyle öne çıkarılmaktadır.

Sigmund Freud tarafından kadın cinsiyetine özgü olduğu ileri sürülerek penis yoksunluğu ile özdeşleştirilen özellikler (Belsey ve Moore, 1990, s. 5) edebiyat alanında pen (kalem) yoksunluğu olarak karşılık bulmaktadır. Bu çerçevede edebiyat metinlerine yansıyan cinsiyet temelli karşıtlıkların ortaya çıkarılmasında yalnızca metin yazarlarının hangi cinsiyet kategorisine dâhil olduklarına odaklanan sınırlı bir yaklaşımın ötesine geçebilmek analizin kapsamının genişletilmesine imkân tanıyacak, edebiyat metinlerinde somutlaşan erkek ve kadın cinsiyetleri arasındaki karşıtlıkları, esasen toplumsal düzeyde tekrarlanan davranış kalıpları ve kültürel örüntüler şeklinde ele alabilmek olanaklı hale gelecektir. Dolayısıyla erkekliği erkek-egemen zihniyet ve düşünme pratikleri ile birlikte, buna karşın kadınlığı ise yine erkek-egemen düşünme ve zihniyet pratiklerine yönelik reddedişler şeklinde ele almak işlevsel hale gelir. Nihai anlamda bu yaklaşım, aynı zamanda cinsiyetler arasındaki karşıtlıkların zihniyet ve düşünme pratikleri düzeylerinde daha geniş bir kapsamda ele alınmasına kapı aralayan bir potansiyeli de içerisinde barındırır.

Öte yandan edebiyatçılar üretmiş oldukları yapıtlarda bireysel veya kolektif nitelikli çeşitli görüşlere yer verirken çoğu zaman kadın-erkek ilişkilerine ve kadınların toplumsal yapıdaki konumlarına ilişkin yaklaşımlarını da okuyucularına aktarma imkânını bulmaktadırlar. Bu nitelikleriyle edebiyat metinlerinde cinsiyet kategorileri arasındaki farklılıkların, yazarlar tarafından cinsiyetler arasında varsayılmış olan uyumun veya karşıtlıkların ne şekilde ve hangi doğrultularda seyrettiğini incelemek de mümkün hale gelir (Bennett ve Royle, 2018, s. 228-237). Böylece farklı cinsiyetlere özgü yerleşik toplumsal modellerin edebiyat metinlerinde hangi düzeylerde desteklendiği veya tam aksine sorgulanmakta olduğu, öne çıkan bir sosyal bilimsel çalışma alanı olarak dikkat çekmektedir. Bununla birlikte belirli bir kültür içerisinde toplumsal cinsiyet düzenine ilişkin süreklilik kazanmış düşünsel yaklaşımların ve cinsiyetler arasında işlerlik kazanan yaşam pratiklerinin tam olarak anlaşılabilmesi için kadınlar ve erkekler tarafından yazılmış olan metinlerin eş zamanlı olarak okunarak birlikte değerlendirilmesi (Beer, 1990, s. 65) bu doktora tezi açısından da kesinlikle doğru bir tercih olacaktır.

Bu teze sosyal bilimsel bir dayanak oluşturan söz konusu bakış açısı, edebiyat metinlerinin kadın veya erkek yazarlar tarafından üretilmiş olmasının yanı sıra -erkekliği ve kadınlığı biyolojik düzeyde ele alan sınırlı yaklaşımların ötesinde- metinlerdeki toplumsal cinsiyet düzenine ilişkin düşünsel yaklaşımların erkek-egemen dünya görüşleriyle ve toplumsal düzeylerde kalıplaşmış olan ataerkil düşünce pratikleriyle hangi doğrultular çerçevesinde uyumlu olduğunu tespit etmeye de olanak tanımaktadır. Tersinden bir anlatımla bu tez çalışmasında tercih edilen temel sosyal bilimsel yaklaşım, analiz edilen edebiyat metinlerinin ataerkil düşünce kalıpları ile ne gibi karşıtlıkları veya uyumsuzlukları içerisinde barındırmakta olduğu yönündeki bir sosyal bilimsel çabayı temel almaktadır.

Bu bağlamda belirtmek gerekmektedir ki nasıl ki bir erkek yazarın toplumsal düzeyde geçerli olan erkek-egemen düşünceleri ve ataerkil zihniyet örüntülerini benimsemesi, buna uygun yaklaşımlarını edebiyat metinlerine yansıtması ve böylece okuyucu kitlelerine bu görüşlerini aktarması mümkünse; bunun tam tersi durumların gerçekleşmesi de imkân dâhilinde olabilir. Bu yönüyle işçi sınıfı kavramını ileri süren ve toplumsal/siyasal çözümlerinde işçi sınıfı bilincini temel alan Karl Marx'ın kendisinin de bir işçi olmadığını hatırlatan Berna Kılınç'ın (2007, s. 45) kuramsal düzlemdeki tespitleriyle örtüşen bir yaklaşım biçimi çerçevesinde kadın cinsiyetine yönelik sosyal bilimsel duyarlılıklara ve feminist bilince yalnızca kadınların sahip olabileceği yönündeki görüşler, sosyal gerçekliği yansıtmaktan uzak kalacaktır.

Öte yandan Kılınç'ın bilimsel kuramların ortaya çıkmasında ve değerlendirilmesinde araştırmacıların cinsiyetinin bilgi-kuramsal bir farklılık meydana getirmeyeceğini destekleyen öngörüsünden (Kılınç, 2007, s. 47) de hareketle edebiyat metinlerinin yaratma ve değerlendirme süreçlerinde yazarların cinsiyetinin epistemolojik bir fark oluşturup oluşturmayacağını belirlemek de mümkün hale gelir. Bu tezde -elbette ki edebi metinleri üreten edebiyatçıların biyolojik cinsiyetlerini analizin dışında bırakmaksızın- erkek egemen görüşleri ve ataerkil yaklaşımları desteklemenin, cinsiyete ilişkin kategorik çözümlerinin ötesinde, esasen hem kadınlar hem de erkekler tarafından benimsenebilecek olan zihinsel/düşünsel birtakım (ataerkil) temellere dayalı olarak işlediği varsayımından hareket edilmektedir. Söz konusu yaklaşımın, özellikle kurmaca

yapıtlar olan romanlardan yararlanarak sosyal bilimsel sonuçlara ulaşmayı hedefleyen araştırmalarda, oldukça işlevsel bir analizi olanaklı hale getirebileceği öngörülmektedir.

1.3. İSLAMİ ROMANLARA ELEŞTİREL BİR BAKIŞ: TOPLUMSAL VE SİYASAL BİR ANALİZ

Tezin bu alt başlığına, yine birinci bölümün daha önceki alt başlıklarında da belirtilmiş olan bir tespiti dikkate alarak başlamak, derinlikli bir çözümlenmeye ulaşma imkânını içerisinde barındırmaktadır: Edebiyat, toplumsal niteliği ön planda olan sanatsal ve düşünsel bir faaliyet alanıdır. Toplumsal yapı ile doğrudan bağlantılı olan bir diğer faaliyet alanı da kimi zaman uzlaşmacı kimi zaman da çatışmacı doğası ile öne çıkan siyasettir. Edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkinin sosyal bilimsel yöntemlerle incelenmesi ise hem sanatsal/edebi üretimlerin hem de siyasal faaliyetlerin toplumsal niteliklerini dikkate almayı gerektiren bir yaklaşım biçimini işlevsel hale getirmektedir. Nitekim edebiyat sosyolojisi ile siyaset sosyolojisi alanlarında kullanılmakta olan bu işlevsel-açıklayıcı yaklaşım, sosyal bilimlerin farklı alt dallarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu nitelikleri ile edebiyat sosyolojisi ile siyaset sosyolojisi, edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkiyi çeşitli boyutları ile ortaya çıkarmaya yönelik yaklaşımlara öncülük eden disiplinlerarası çalışma alanları olarak öne çıkar.

Osmanlı İmparatorluğu'nda dönemin öncü bürokratları ile aydınları tarafından başlatılmış olan modernleşme girişimlerinden günümüze uzanan süreçte Türk edebiyatı, toplumsal ve siyasal gelişmelerle bağlantılı bir şekilde ilerlemiştir; bu tespit, tezin tarihsel odağı olan 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte de geçerliliğini korumaktadır. Dolayısıyla 1980 ile 2000 arasındaki süreçte de edebiyat ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki ilişki, edebiyatçıların yapıtlarında -kimi zaman örtük kimi zaman ise açık bir şekilde- gözlenebilmektedir. Bu niteliğiyle Türk edebiyatının kendine özgü tarihsel ve sanatsal gelişme çizgisinde edebiyatçılar, belirli toplumsal ve siyasal kesimler tarafından sahiplenilmekte (Çıkla, 2007, s. 51); edebiyatçılar ile çeşitli toplumsal ve siyasal gruplar arasında ortaya çıkan özdeşleşme de çoğu durumda edebiyatın sanatsal niteliğinin önüne geçebilen bir düzeye dahi erişebilmektedir.

Edebiyatın, toplumsal ve siyasal niteliklerini dikkat alan bir yaklaşım biçimini benimseyen Berna Moran (2001, s. 323) da -oldukça açıklayıcı ve öz bir değerlendirmeye- içerdikleri konular bakımından Türk romanının iki niteliğine öncelikli olarak dikkat çekmektedir: Bu niteliklerden ilki bireysel yaşam deneyimleri ile psikolojik durumları içeren romanlarda, diğeri ise toplumsal ve siyasal gelişmelerle ilişkili konuları içeren romanlarda kendini göstermektedir. Moran'ın tespitlerinin bu tez açısından da özellikle dikkat çeken boyutu, Türk romanının 1950'li yıllara kadar sahip olduğu toplumsal ve siyasal niteliklerdir; bir diğeri ifadeyle Türk romanı ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki bağlantılar ve etkileşimlerdir.

Bu tez de İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerine odaklanmayı amaç edinmektedir. Böylece tez, Türkiye'de 1980 ile 2000 yılları arasında yayınlanmış olan İslami romanlar ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki etkileşimleri öne çıkaran bir düşünsel eğilimle İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini merkeze almaktadır. Nitekim Türk edebiyatında, bu tezin merkez-odağında yer alan İslami romanlar, İslamcılığın toplumsal ve siyasal etkilerinin yoğunlaştığı 1980'li ve 1990'lı yıllarda yüksek baskı sayılarına ulaşarak kitap piyasasındaki görünürlüğünü artıran bir tür olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan kuramsal çerçevede roman sanatını merkeze alarak Türkiye'de edebiyatın toplumsal ve siyasal boyutlarına da tesir eden üç tarihsel evreden söz etmek mümkündür: Bu tarihsel evrelerden ilki İmparatorluk döneminde Tanzimat ile başlayan modernleşme girişimlerine, bir diğeri ise Cumhuriyet'in kuruluş aşamasına karşılık gelmektedir; üçüncü evrede ise çok partili hayatla birlikte geleneksel/dini düşünce ile yaşam biçimlerinin bireysel ve kamusal yaşam alanlarında yeniden gündeme geldiği bir süreç karşımıza çıkar. Türk edebiyatında din olgusunun yerini bilimsel bir yaklaşımla inceleyen Nesrin Aydın Satar da *Türk İslam Edebiyatı'nın Kavramsal Analizi: Kapsam, Sınırlar ve Tartışmalar* başlıklı doktora tezinde sözü edilen bu üç tarihsel evreyi şu şekilde ele almaktadır:

1. Alışılmış mükemmelliğin kırılması (19. yüzyıl ortalarından 20. yüzyıl ortalarına kadar)
2. "Medeniyet Kompleksi"nin oluşması (Erken Cumhuriyet Dönemi).

3. Dirilme çabaları ve tepkiler (Demokrat Parti Dönemi ve sonrasındaki koalisyonlar, MNP-MSP-RP-FP-SP çizgisi) (Aydın Satar, 2021, s. 196).

Bu tarihsel aşamaların tümünün modernleşme, batılılaşma, gelenek, kültür, din ve kadın yaşamı konusu ile ilgili içeriklerini göz önünde bulundurarak Türkiye’de edebiyatın belirtilen bütün tarihsel evrelerde toplumsal ve siyasal nitelikleriyle öne çıkan bir alan olduğunu ileri sürmek yanlış bir saptama olmayacaktır. İslami romanlar da Türkiye’de çok partili toplumsal ve siyasal hayatın gelişmesiyle eş zamanlı ilerleyen bir tarihsel evrede (3. tarihsel evre: Dirilme çabaları ve tepkiler) edebiyat okurlarının tercih edebilecekleri eserler arasındaki yerini almaya başlamıştır.

Türkiye’de İslami edebiyat alanında yazılmış olan edebi eserlerin sayısındaki dikkat çeken artış, İslamcılığın 1970’li ve 1980’li yıllardaki yükselişi ile uyumlu bir gelişim seyrini takip etmiştir. Cumhuriyet’in ilanından sonra güç kaybeden İslamcı akımın - esasen çok partili siyasal hayatın kurumsallaşmasından başlamak üzere- özellikle 1970’li ve 1980’li yıllarda yeniden güç kazanma sürecine girmesi, İslami edebiyatın gelişmesine elverişli koşulların oluşmasına da katkı sağlamıştır.

Bu bakımdan Cumhuriyet Dönemi’nde İslami edebiyatın ortaya çıkışı ile yine Cumhuriyet Dönemi’nde İslamcı toplumsal ve siyasal hareketlerin gelişimini eş zamanlı süreçler olarak değerlendirmek doğru bir yaklaşım biçimi olacaktır. Bir diğer anlatımla bir siyasal düşünce olarak İslamcılık, İslami edebiyatın toplumsal ve siyasal zeminini hazırlamış; 1980’li yıllardan itibaren ise İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki ilişki yoğunlaşarak devam etmiştir: Bu yönüyle İslami edebiyat -özellikle de İslami romanlar- İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal tezlerini içeren ve bu tezleri okur kitlelerine aktaran edebiyat eserleri olarak dikkat çeker.³ En nihayetinde sahip oldukları toplumsal

³ Bu tezin kuramsal dayanakları arasında yer alan edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişkinin, yalnızca Türk edebiyatına özgü bir durum olmadığını gözden kaçırmamak için Stuart Laing’in *Literature and Politics* başlıklı makalesinden yararlanılabilir. Laing (2013, s. 21) bu çalışmada -büyük edebi eserlerin sahip oldukları toplumsal ve siyasal nitelikler nedeniyle- okul müfredatlarında yer alacak olan edebiyat eserlerinin nasıl belirleneceği konusunun, İngiltere’de de hâlen siyasal çatışma alanlarından biri olduğuna işaret etmektedir.

ve siyasal niteliklerle İslami romanlar, modernleşme ve kadın yaşamı konusuna din temelinde yaklaşan metinler olarak kabul edilebilir.

Bu kapsam dâhilinde, din ile edebiyat arasındaki ilişkiyi öne çıkararak dini edebiyat terimini olumsuz-eleştirel bir yaklaşımla ele alan Thomas Hanna (1965, s. 379) yaşamla içli dışlı olan edebiyatın yaşamın karmaşık/çelişkili, bilinmezlerle dolu ve hatta kimi zaman içinden çıkılmaz durumlarını içeren bir sanat dalı olması gerektiğine dikkat çekerek -bunun tam aksine- dini edebiyat eserlerinin okurlarla karşılaştıkları andan itibaren belirli (dini) yaşam biçimlerine yönelik ısrarlı, bilinçli ve ön-belirlenimli bir yönlendirme niteliğiyle öne çıktığını belirtmektedir; Hanna'ya (1965, s. 379) göre bu yönlendirmeler dini edebiyat eserlerinin, çok çeşitli olasılıkların bireysel ve toplumsal iz düşümlerini içeren nesnel ve bilinmezliklerle dolu kurgusal yaşam deneyimlerini değil de belirli bir yaşam biçimine (dini yaşam biçimi) özgü örnek olaylar bütününe öne çıkardığını gösterir. Edebiyat ile din arasındaki bağlantının Türkiye'deki görünümü ise Türk edebiyatında İslami eğilimlerin ne şekilde yer aldığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya, bazı romanlarda din olgusuna olumlu bir bakış açısıyla yaklaşılmakla birlikte bazı romanlarda din olgusuna olumsuz-eleştirel bir siyasal ve düşünsel arka planla yaklaşıldığına dikkat çekerek yanıt verilebilir.

İslami roman yazarları da, Hanna'nın tespitlerini doğrulayan bir yaklaşım biçimi çerçevesinde, bireylerin nasıl düşünmeleri ve nasıl davranmaları gerektiğine yönelik çeşitli yönlendirmeleri ve tavsiyeleri öne çıkararak -bilerek veya bilmeyerek- özel alan ile kamusal alan arasında geçerli olduğu varsayılan ayrımların ötesine geçmeye gayret etmişlerdir. Böylelikle İslami roman yazarları İslamcılığın özel alan ile kamusal alan arasında herhangi bir niteliksel ayrımı kabul etmeyen niteliğini edebiyat sahasına taşıyarak İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki tematik örtüşmenin kuramsal düzeyde de ilerletilmesine katkı sağlamışlardır. İslamcı düşünürler ile İslami roman yazarları arasındaki siyasal ve düşünsel örtüşme, İslamcı düşünürlerin görüş ve yorumlarının romanların olay örgüsünde yer bulmasıyla daha da somut bir hale gelmektedir: İslamcılığın tarihsel ve siyasal nitelikli temel tezleri, İslami romanlardaki olay akışlarıyla güncel hale getirilerek okurların duygusal hassasiyetlerini harekete geçirmeye yönelik önceliklerle edebiyat sahasına taşınmış olmaktadır.

1970’li yıllar birçok sosyal bilimsel incelemede Ortadoğu-İslam toplumlarında ve özellikle de Türkiye’de dini hareketlerin toplumsal ve siyasal boyutlarda geniş kapsamlı etkilerinin söz konusu olduğu bir dönem olarak ele alınmaktadır (Sarıbay, 2001, s. 60). Gerçekten de Ali Yaşar Sarıbay’ın -Milli Selamet Partisi’nin toplumsal ve siyasal niteliklerine odaklanan klasikleşmiş çalışmasında- belirtmiş olduğu gibi 1970’li ve 1980’li yıllar, toplumsal ve siyasal gelişmelerin etkisiyle güç kazanan İslami hareketlerin yerel duyarlılıkların ötesine geçerek Türkiye’nin ulusal gündeminde giderek daha fazla görünür olmaya başladığı bir tarihsel sürece karşılık gelmektedir (Sarıbay, 1985, s. 108). Benzer şekilde Sina Akşin (2002, s. 218) de söz konusu tarihsel süreçte Anadolu’nun tarımsal-kırsal bölgelerinden büyük kent merkezlerine doğru -giderek artan bir yoğunlukla- gerçekleşen göç hareketlerine bağlı olarak ortaya çıkan kültürel karşıtlıkların (uyumsuzlukların) din olgusunun siyasallaşmasına katkı sağlamış olduğuna işaret etmektedir.

Öte yandan Türkiye’de gelişen İslamcılık akımı bağlamında dinin toplumsal ve siyasal işlevlerinin ne olduğu şeklindeki tartışmalar, iki ana eksenle gündeme gelmektedir: Genel hatları ile ifade edildiğinde seküler-laik kesimler, İslam dininin özü gereği modernleşme ile çeliştiğini savunurken İslamcı kesimler İslam’ın modern dünyanın sorunları karşısında başvurulacak tek rehber olduğunu kabul etmekte ve yenileşme söylemlerine kendisini kapatmaktadır; bu iki yaklaşımın ortak noktası ise her ikisinin de İslam’ı ve İslami hareketleri özcü bir şekilde değerlendiriyor oluşudur (Çayır, 2015, s. 3). Söz konusu karşıtlık çerçevesinde süregelen din-laiklik geriliminde -ana hatlarıyla- bir tarafta dinin doğası gereği modernleşme ile uyumlu olamayacağını savunan seküler toplumsal gruplar, diğer tarafta ise dinin bireysel veya toplumsal hayatta ortaya çıkan her türlü sorunun tek çözüm yolu olduğunu savunan dini gruplar -iki zıt kutupta- yer almaktadır.

Böylelikle Türkiye’de İslamcı ve seküler kesimler arasındaki karşıtlık her iki kolektivitinin yaslandığı farklı normatif değerler, toplumsal cinsiyet ilişkileri ve yaşam tarzları gibi konularda sürmekle birlikte aynı zamanda Türk kimliğinin farklı kültürel bağlamlarda yeniden üretilmesine yönelik bütüncül çabalarda da somutlaşır (Göle, 1997, s. 53). Söz konusu karşıtlıkta İslamcılık...

İslâm'ın hem özel hem de kamusal hayatı düzenleyen bir inanç sistemi olarak çağdaş dünyada İslâmi aktörler tarafından yeniden yorumlanması olarak tanımlanabilir. Bu yeniden yorumlama çabasında, 1980'li yıllarda İslâmcılığın hâkim söylemi, Kemalist-laik ve Batıcı modernleşme çizgisine alternatif ve muhalif bir İslâmi düzen arayışını dillendirmiştir. Bu yıllarda siyasal ve kültürel alanda, “biz ve onlar” şeklindeki kolektif ve çatışmacı bir İslami söylem hakimdir (Çayır, 2015, s. 7).

Bu nitelikleriyle nasıl ki 1950'li yıllardan sonra İslamcılık hem geleneksel İslami yaşam biçimlerine hem de Türkiye'deki modernleşme anlayış ve uygulamalarına yönelik olumsuz eleştirileri içerisinde barındırıyor (Göle, 1997, s. 54) İslami romanlar da benzer düşünsel ve siyasal önceliklere sahip edebiyat metinleri olarak dikkat çekmektedir.

Kenan Çayır'ın (2015, s. 37) da belirtmiş olduğu gibi İslami romanlar, Türkiye'nin -Batı Avrupa'da ortaya çıkan toplumsal ve siyasal gelişmeleri merkeze alan- modernleşme sürecine yönelik eleştirilerin yoğunlaştığı ve modernleşme sürecinden kaynaklandığı savunulan toplumsal sorunlara yönelik çözüm önerilerinin geliştirildiği kültürel mecralardan biri olarak öne çıkar. Buradan hareketle İslamcı düşünürlerin Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatına ilişkin olarak ileri sürmüş oldukları bireysel ve kamusal yaşam tezlerinin, İslami romanların siyasal ve düşünsel dayanaklarını belirleyen en önemli etkenler arasında öncelikli bir konumda yer aldığını belirtmek mümkün hale gelmektedir.

İslami romancılar eserlerini yazarken İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal yaklaşımları ile uyumlu bir olay örgüsünü kurgulayarak hedefledikleri okur kitlesine -kendilerinin de benimsemiş oldukları- toplumsal ve siyasal nitelikli görüşleri aktarmaya gayret etmişlerdir. Kurguladıkları roman karakterleri hem bireysel hem de kamusal yaşam alanlarında çeşitli durumlar ile karşılaştıklarında İslami romancılar, kendilerinin de içselleştirmiş oldukları eğilimleri okurlarına açık bir şekilde iletmekten geri durmamışlardır. Romanlardaki olumlu (ideal/örnek) karakterler yazarların görüşlerini destekleyecek bir şekilde çeşitli tavır, davranış ve yaşam tercihleri ile öne çıkarılırken olumsuz (eleştirilen/reddedilen) karakterler de yine yazarların roman içerisindeki ara

değerlendirmelerini destekleyen, hatta kanıtlayan birer örnek figür konumuna indirgenmektedir.⁴

Bununla birlikte yazarlar tarafından olumlu ve olumsuz şekilde kurgulanmış olan roman karakterleri, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısı içerisinde somut bir şekilde karşılığı olan -özellikle de her eğitim seviyesinden roman okurunun kolaylıkla anlayabileceği- yaşam biçimleri ile de eşleştirilmeye çalışılmaktadır; böylelikle İslami roman yazarlarının yazmış oldukları eserler aracılığı ile ulaşmak istedikleri hedefler de bir kez daha belirgin bir hale gelir. Bu yönüyle edebi ve sanatsal kaygıları dikkate alıp almadıklarına yönelik tartışmanın dışında kalarak değerlendirildiğinde İslami romancılar okurlarından, kendi aktardıkları yaşam biçimini benimseyerek İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezlerini içselleştirmelerini talep etmektedirler.

Ahmet Sait Akçay'ın (2012, s. 23) da İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini ele aldığı *Bellekteki Huriler: İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bakış* adlı çalışmasında belirtmiş olduğu gibi İslami roman yazarlarının ulaşmak istedikleri nihai sonuç, romanlarda doğru ve yanlış olarak sunulan yaşam biçimleri arasında kurgulanmış olan karşıtlıkta okurların idealleştirilmiş roman kahramanları ile özdeşleşerek doğru olduğu savunulan yaşam biçimini tercih etmeleridir.

Bu nitelikleriyle İslami romanlar, 1980'li ve 1990'lı yıllar boyunca kamusal alanda etkinliğini ve simgesel/bedensel görünümünü ilerleten İslami toplum kesimlerinden yazarlar ve düşünürler tarafından kendilerini ifade edebilme mecralarından biri olarak işlevselleştirilmiştir; bu yönüyle İslami romanlar İslamcı düşünürlerin din merkezli fikirlerini geniş toplum kesimlerine iletmeye çalıştıkları, eğitici-öğretici özellikleri yoğun ve duygusallık yüklü edebiyat metinlerinden oluşur. Bu tespit -bu tezde incelenecek olan-

⁴ Bu aşamada, roman sanatının toplumsal ve siyasal niteliklere sahip olmasını oldukça doğal ve hatta kaçınılmaz bir durum olarak gören Ahmet Oktay'ın *Siyasal Roman Üzerine* başlıklı makalesine başvurmanın yararlı olabileceğini düşünüyorum: "İçinde yaşadığı toplumda, resmî ideoloji ile ihtilafa düşen her romancı, ister istemez, siyasal olanla karşılaşır, siyasal düzeye ve görüşlere anıştırmada bulunur. Çünkü başka bir dünya önermek, son kertede, başka bir siyaset önermektir. Bunun, bilinçli bir öneri olması gerekmez her zaman" (Oktay, 2017, s. 310).

1980-2000 sürecinde yazılmış olan İslami romanlar bakımından da geçerliliğini koruyan sosyal ve edebi bir gerçekliğe karşılık gelmektedir.

Bu çerçevede İslami roman yazarlarının roman sanatının felsefe, siyaset ve din kitaplarında bulunmayan bir özelliğinden yararlanmaya çalıştıklarını ileri sürmek olanaklı hale gelir. Buna göre İslami romancılar kurgulamış oldukları olay örgülerinde yer alan çeşitli yaşam alanlarında belirli davranış biçimleri ve düşünsel eğilimleri ile öne çıkarılan roman karakterleri aracılığıyla hedefledikleri okur kitlelerinin duygularına da hitap etmeye gayret etmektedirler.

Nitekim Gregory Jusdanis'in (1998, s. 77) belirttiği gibi edebiyat, bireylerin ortak bir kültürel kimlik çatısı altında bütünleşmelerinde oldukça önemli işlevlere sahip bir etkidir. Bu ortak kimlik kimi zaman Jusdanis'in üzerinde özellikle durduğu ulusal bir edebiyatın olgunlaşmasında geçerli olabileceği gibi kimi zaman da ulus-devletin kurulmasından sonraki bir tarihsel evrede aynı ulus içerisinde yer alan farklı toplulukların bütünleşmesinde de etkili olabilmektedir. Bu çerçevede Cumhuriyet'in kurucu evresinde ilk etapta ulus tanımında belirli ölçüde bir uzlaşının sağlandığını, fakat özellikle çok partili siyasal hayatın tesis edilmesiyle birlikte farklı ulus (millet) tanımları üzerinden sürdürülen toplumsal ve siyasal nitelikli karşıtlıkların gündeme geldiğini de dikkate almak gerekir.

Benzer şekilde İslami roman yazarlarının nihai hedefleri de okurların, romanlarda aktarılan görüş ve düşünceleri içselleştirerek yaşamlarına kaldıkları yerden -fakat değişerek- devam etmelerinin sağlanması şeklinde bir yönlendirme gayreti ile de örtüşür; söz konusu kimlik edinme sürecinde romancıların okurlarından beklentileri, şu iki ayrı durumda ortaya çıkabilmektedir:

- Halihazırda İslami yaşam biçimini benimsemiş olan okurların kendi pozisyonlarını gözden geçirerek toplumsal ve siyasal fikir, görüş ve yaklaşımlarını sağlamlaştırılmaları ile,

- İslami romancıların sunduğu yaşam biçiminden habersiz -en azından habersiz olmasa dahi bu yaşam biçimine uygun bir yaşam sürdürmeyen- okurların ise yine romancıların dünya görüşü doğrultusunda neyin doğru, neyin yanlış olduğunu anlayıp yaşam biçimlerini değiştirmelerinin sağlanması ile.

Toplumsal ve siyasal karşıtlıkların/mücadelelerin farklı roman türleri aracılığıyla sürdürülmesine dikkat çeken Akçay ise hidayet romanları olarak adlandırdığı İslami romanları, karşı edebiyat olarak ele almaktadır. Karşı edebiyat ifadesinin yazılmış olduğu dönemde geçerli olan toplumsal/siyasal karşıtlıkları doğrudan ve/veya dolaylı olarak içerisinde barındıran edebiyat metinleri anlamına geldiğini dikkate alarak Akçay'ın bu yaklaşımının, bu tezde de benimsendiğini belirtmek mümkündür. Akçay'a göre...

50'li yıllardan başlayan köy edebiyatçılığı, ideolojik romanların yayımlanmasıyla İslamî kesime ve bu hassasiyeti sahiplenen tiplere yöneltilen olumsuz suçlamalar, komikleştirmeler 70'li yılların başlarında tepki almaya başladı. İslamcı yazarlar köy romanlarının tipik unsurlarını içinde barındırarak halkın bu olumsuz diye lanse edilen imamlara, Müslüman kişilere karşı olan teveccühünü geri vermeye çalışarak bir anlamda "karşı edebiyat" oluşturma gayretine girdiler. Tamamen popüler bir amaç güden romanların hedefi doğrudan halkı hidayete -Hakk'a- çağırmaktı. Bir anlamda köy romanlarındaki ideoloji yerini İslamcı söyleme bırakır (Akçay, 2012, s. 23-24).

Benzer bir doğrultuda Ömer Lekesiz (2005, s. 976-977) de İslami romanların ilk örneklerini karşı güdümlü edebiyat olarak adlandırarak Hekimoğlu İsmail, Ahmet Günbay Yıldız, Şule Yüksel Şenler ve Emine Şenlikoğlu gibi İslami romancıları -esasında Türk edebiyatının gelişimi bakımından Cumhuriyet'in kuruluş döneminde de geçerli olan ve 1950'li yıllarda köy romanları ile devam eden bir çizgide- edebiyat-siyaset ilişkisini sürdüren yazarlar olarak kabul etmektedir.

Türk modernleşmesinin Osmanlı İmparatorluğu'ndan 1980'ler sonrasına uzanan gelişiminde toplumsal ve siyasal değişimlerin en önemli boyutlarından birini kadın kimliğinin ve kadınların bireysel/kamusal yaşamlarını öne çıkaran konuların oluşturduğu, daha önce de belirtilmişti (Aydın Satar, 2016, s. 299). Benzer şekilde İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerinden biri de özellikle kadın yaşamı konusunda belirgin hale gelmektedir.

Kadınların bireysel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde yer almaları ve hangi ölçütlere göre davranmaları gerektiği sorusu -hem kadın hem de erkek yazarlar açısından geçerli olmak üzere- İslami romancıların en başından beri üzerinde hassasiyetle durdukları konular arasındaki yerini korumuştur. Bu bakımdan İslami romancıların Cumhuriyet'in kuruluş evresinde yazılmış olan romanlarda yer alan ideal kadın algısına karşı olumsuz-eleştirel bir tavırla yanıt vermeye gayret ettikleri anlaşılır. Söz konusu söylemsel ve ideolojik karşıtlıkta kuruluş dönemi Cumhuriyet romanında Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı bir felsefi/düşünsel temele dayanan ideal Cumhuriyet kadını algısı İslami romanlarda, ideal (dindar) Müslüman kadın tanımına uygun normlar ve değerlerle yer değiştirmektedir.

Dilek Doltaş ile Oya Başak da kadın yazarlar tarafından yazılmış dört ayrı İslami romanı⁵ inceledikleri çalışmalarında benzer birtakım sonuçlara ulaşırlar; buna göre İslami romancılar, İslami toplum kesimleri tarafından -kendi içlerinde paylaşılan- din temelli normlar ile topluluk değerlerini dayanak kabul etmek suretiyle Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte normatif ve ilkesel bir karaktere bürünen Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı ideal kadın algısı ile söylemsel ve ideolojik bir mücadeleye girişmektedirler (Doltaş ve Başak, 1996, s. 86-87). Böylelikle Doltaş ve Başak incelemiş oldukları romanların yayımlandıkları dönem itibarıyla geçerliliğini sürdüren toplumsal ve siyasal sorunlarla ilişkili konuları içerdiğini tespit ederek -bu tezde de öne çıkarılmaya çalışılan- İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerine dikkat çekmiş olur. Buradan hareketle İslami romanların -edebiyat eseri olma niteliklerinin dışında aynı zamanda sosyal bilim araştırmalarına da kaynaklık edebilecek- metinler olduğunu ileri sürmek mümkün hale gelmektedir.

İslami romanlar, tezin kuramsal ve yöntemsel dayanaklarının ele alındığı birinci bölümün daha önceki alt başlıklarında da belirtildiği gibi, doğrudan veya dolaylı olarak Türkiye'ye özgü toplumsal ve siyasal koşulları yansıtan edebiyat metinleridir. Bununla birlikte İslami romanlar İslamcı yazarların, düşünürlerin toplumsal ve siyasal hayatı dönüştürmeye

⁵ Dilek Doltaş ile Oya Başak'ın (1996, s. 86) çalışmalarında incelenen romanlar Şerife Katırcı tarafından 1989'da yazılmış olan *Müslüman Kadının Adı Var*, Sevim Asıngil tarafından 1993'te yazılmış olan *Sevda! Geri Dön* ve Mecbure İnal tarafından 1994'ye yazılmış olan *Beklenen* adlı romanlar ile Emine Şenlikoğlu'nun 1994 tarihli *Ben Kimin Kurbanıyım?* adlı romanıdır.

(etkilemeye) yönelik fikirlerini okuyucu kitlelere aktaran edebiyat metinleridir. Öte yandan edebi eserler aracılığıyla İslami görüşleri ve İslami bir yaşam biçimini öne çıkaran dini duyarlılıkların, geleneksel dönemden oldukça farklı bir biçimde ideolojik ve siyasal kaygılarla belirlenmiş öncelikleri de gündeme getirmeye yönelik olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir (Aydın Satar, 2021, s. 266). Bizim bu çalışmada odaklandığımız 1980-2000 döneminde yayınlanmış olan İslami romanlar da yazarların toplumsal ve siyasal yaklaşımlarının öne çıktığı edebiyat metinleri arasında yer almaktadır.

Buradan hareketle İslami romanların sosyal bilimsel araştırmalara kaynaklık eden niteliği şu şekilde belirlenebilir: İslami romanlar edebiyatın -bu tezde özellikle üzerinde durulan- yansıtma ve etkileme/dönüştürme niteliklerini sürdüren metinlerdir; bu nitelikleriyle tarihsel, toplumsal, siyasal koşullar ve gelişmelerle doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan İslami romanlar, İslamcılığın tezlerini edebiyat alanına taşımış olur. Bir diğer anlatımla İslami romanları sosyal bilimsel yöntemle incelemek, bir taraftan toplumsal ve siyasal olanı dikkate almayı gerektirirken diğer taraftan İslamcı yazarların ve düşünürlerin normatif değerlendirmelerinin de anlaşılabilmesine imkân tanımaktadır.

İslami romanların olay kurgusu, yazarların benimsemiş oldukları din ve ahlak anlayışına uygun olarak oluşturulmaktadır. İslami romancılar, eserlerinde yer verdikleri çeşitli durumlar ve konuşmalar karşısında destekledikleri veya reddettikleri ahlaki davranış biçimlerini okurlara doğrudan veya dolaylı olarak aktarmayı tercih eder. Benzer bir kuramsal tespitle, Nermi Uygur da *Töre Bekçileri* başlıklı yazısında edebiyata bütünüyle ahlaki bir pencereden yaklaşma durumunu -bir diğer anlatımla edebiyat ile ahlak arasındaki ilişkiyi- şu şekilde değerlendirmektedir:

Bu ilişkiyi bir değer ilişkisi olarak ele alır töre bekçileri. Onlara göre: ya tek bir değer vardır evrende – ahlak değeridir bu; ya da çeşitli değerler arasında en önemli, en üstün değer ahlak değeridir. Böylesine bir öncülü benimsedikleri içindir ki, şu sonuca varırlar: evrende toplumda her etkenlik ahlak değerinin altında düzenlenir; her değer ahlak değerine yardımcı yükümlüdür. Bu arada edebiyat da, birdeyime, ahlakın kulluğunda varolabilir. Amaç olan ahlak değerinin gerçekleşmesini sağlayan bir araç olarak değerlidir ancak edebiyat. Araç olmak bakımından da, ödevlerini yerine getirdiği sürece iyidir, getirmeyince de kötü. Ozaman gereken şey, edebiyata, görevine uygun biçimde çekidüzen vermektir. Gene mi olmadı, ahlaka zararlı olacağına hiç olmasın edebiyat daha iyi... (Uygur, 2021, s. 72-73).

Nermi Uygur'un ahlak ile edebiyat arasındaki ilişkiye yönelik açıklamasıyla örtüşen bir biçimde İslami romancılar da kendi yaşam deneyimlerine ve öznel ahlak anlayışlarına yer verdikleri romanlarda yine kendi görüş, düşünce ve yaklaşımlarını okurlara doğrudan aktarmayı etkili bir yöntem olarak kullanmayı tercih etmektedirler.

Bu tespitimizle aynı doğrultuda bir yaklaşımla *Huzur Sokağı* ve *Müslüman Kadının Adı Var* adlı İslami romanları inceleyen Nesrin Aydın Satar (2016, s. 312) her iki romanı da eğitici ve öğretici nitelikleri ağır basan rehber dini kitaplar olarak değerlendirirken incelemiş olduğu bu romanları kadınlara yönelik ilmihal kitaplarına benzetmektedir. Sahip oldukları bu niteliklerle İslami romanlar, aynı zamanda ahlak metni olma niteliğine de sahiptir. Dolayısıyla kendi ahlaki yaklaşımlarını din ve inanç temelinde oluşturan İslami edebiyatçılar, roman türünü diğer insanlara kendi görüşlerini aktardıkları yazınsal bir araç olarak görmektedirler.

Hakikaten de -bu doktora tezinin kuramsal ve yöntemsel dayanaklarının ele almış olduğu birinci bölümün ilk iki alt başlığında da belirtilmiş olduğu üzere- toplumsal ve siyasal koşullar, edebiyat metinlerinin konusunu ve içeriğini doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir; bununla bağlantılı olarak İslami romanların da Türkiye'nin mevcut toplumsal ve siyasal koşullarında üretilmiş olan ve Türkiye'ye özgü kültürel-siyasal gelişmelerle doğrudan ilişkili metinler olduğu sonucuna ulaşmış bulunmaktayız.

Çözümleme çerçevemizi geliştirebilmek amacıyla Bakhtin'in epik ile roman arasında yapmış olduğu ayrımın da yararlı olabileceğini düşünüyorum: Buna göre epik, mutlak anlamda tamamlanmış bir içeriğe sahiptir; epikte mutlaklaştırılmış bir geçmiş yüceltilirken iyi, güzel veya doğru olan her şeyin söz konusu mutlak geçmişte var olduğu anlayışı egemendir (Bakhtin, 1981, s. 15). Benzer bir doğrultuda Lukacs'ın ifadeleriyle de...

Epiğin dünyası ya istikrarlı, geleneksel normların ihlal edilmesinin cezalandırılması ve bu cezalandırmanın da hep yeniden öcünün alınması gereken tümüyle çocuksu bir dünyadır, ya da suç ve cezanın dünya adaletinin keferlerinde eşit ve homojen ağırlıklar olarak bulunduğu kusursuz bir teodisedir (Lukacs, 2017, s. 69).

Bakhtin ile Lukacs'ın değerlendirmelerinden hareketle İslami romanların epik benzeri metinler olduğunu belirtmek mümkündür. İslami romanların epik ile örtüşen nitelikleriyle bağlantılı bir şekilde romancılar, toplumsal ve siyasal eğilimleriyle felsefi ve dini tercihlerine uygun olacak bir biçimde oluşturulan olay akışlarına doğrudan müdahale etmekten de geri durmaz: Bu doğrultuda İslami roman yazarlarının, kimi zaman kurguladıkları roman karakterleri ile kimi zaman da metne doğrudan müdahale ederek doğru ve yanlış olarak sundukları yaşam/düşünme biçimleri arasındaki karşıtlıkları dini-İslami bir nihai yoruma göre çözülemeye gayret ediyor olmaları, dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Yine İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini ortaya çıkarmaya çalıştığımız bu aşamada 1980 ile 2000 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündeminde kendisine sürekli yer bulan laiklik konusu öne çıkmaktadır. Kısaca hatırlanabileceği üzere Türkiye'de gerçekleştirilen Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi (Kemalist) devrimler, laik bir toplum yapısına ulaşma hedefi doğrultusunda dinin -toplumsal ve siyasal yapılar üzerindeki belirleyiciliğini dönüştürerek- bireysel yaşam alanlarına özgü bir inanç meselesi olarak kabul edilmesi gerektiği şeklindeki bir anlayışa (Sarıbay, 2001, s. 66) dayanmaktaydı.

Buna göre Türkiye'deki Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı paradigmada din, inanç özgürlüğü ve laiklik ilkesi uyarınca siyasal bağlamlarından arındırılarak öne çıkarılmaya çalışılırken buna karşılık olarak İslamcılık'ta kültürel hayat üzerinde yüzyıllardır süregelen belirleyiciliğiyle din, modern dönemde de toplumsal ve siyasal hayatın başat/normatif unsuru olarak yeniden etkin hale getirilmeye çalışılmıştır (Sarıbay, 2001, s. 72). İslamcı yazarlar, düşünürler de -dinin toplumsal ve siyasal niteliklerine kolektif bir hüviyet kazandırmaya yönelik olarak- bu girişimleri kültürel ve sanatsal üretim alanlarına doğru genişletmeye imkân veren yapısı nedeniyle roman sanatına özellikle önem vermişlerdir.

İslami romancılar -genel bir eğilim şeklinde- mevcut tarihsel uygulanma biçimiyle laikliği, dinin ortadan kaldırılmasında kullanılan bir araç olarak görmüşler; bu yöndeki görüş ve düşüncelerine de romanlarında doğrudan veya dolaylı olarak -ama en nihayetinde de dikkat çeken bir süreklilikle- yer vermişlerdir. Dolayısıyla İslami

romanların siyasal ve düşünsel kurgusu, Türkiye’de gelişen İslamcılık akımıyla büyük ölçüde örtüşerek Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı devrimlere karşı eleştirel bir söylem biçimiyle aynı sonuca yönelen bir karaktere sahip olmuştur.

Bu çözümlene çerçevesine bağlı kalarak ulaştığımız sonucu şu şekilde belirlemek mümkün hale gelmektedir: 1980’li yıllardan 2000’li yıllara uzanan süreçte yazılmış olan İslami romanlar, İslami çevrelerin bir taraftan Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı pratiklere bir taraftan da bütün bir batılılaşma/modernleşme sürecine yöneltmiş oldukları olumsuz-eleştirel yaklaşımların etkinlik kazandığı kültürel ve siyasal bir zeminde ortaya çıkan edebi metinlerdir.

Hekimoğlu İsmail’in *Minyeli Abdullah* (1967) adlı romanı ile Şule Yüksel Şenler’in *Huzur Sokağı* (1969) adlı romanı, kolektif bir İslami yaşam biçimini geliştirmeye yönelik yazılmış metinler olarak 1980’li ve 1990’li yıllarda İslami roman yazarlarına da örnek olma niteliğini taşımaktadır (Günay Erkol ve Çalışkan, 2016, s. 26). Bu iki örnekle başlayan ve 1980’li ve 1990’lı yıllarda Şule Yüksel Şenler, Sevim Asımgil, Halit Ertuğrul, Emine Şenlikoğlu gibi pek çok İslamcı yazar tarafından sürdürülen İslami roman türünde -kimi zaman birbirlerine çok benzeyen olay örgüleri de kurgulanarak- ruhsal bir boşluğa düşen ve arayış halindeki insanların, yaşam biçimlerini dini/İslami kaynaklar doğrultusunda yenilemelerinin öyküsü anlatılmaktadır (Uğur, 2009, s. 434). Bu yönüyle İslami romancılar bir taraftan mevcut şartlar içerisinde halihazırda İslami düşünme ve yaşam biçimlerini sürdüren okurlara kolektif nitelikli bir duygusal destek sağlamaya yönelirken diğer taraftan da doğru-yanlış karşıtlığında yanlış olan ile eşleştirilen Batılı yaşam ve düşünme biçimlerini sürdüren bireylerde tam tersi istikamette (dine yönelik) ortaya çıkacak bir dönüşümü hedeflemişlerdir.

Öte yandan İslamcı hareketlerin radikal ve bütüncül bir toplumsal değişimi hedeflediği (Göle, 2011, s. 26) dikkate alındığında olay kurgusunda yer alan karakterlerin -doğru davranışın ne olduğunu idrak etmek suretiyle- toplu bir şekilde İslami bir yaşam biçimini seçerek dönüşmeleri, İslami romanların İslamcı akımla bire bir örtüştüğünü ortaya koyan oldukça önemli bir gösterge olarak dikkat çekmektedir.

Benzer şekilde kadın yaşamı konusu da İslami romanlar incelenirken üzerinde durulması gereken başlıca gündemler arasında yer alır. Daha önce de belirtildiği gibi Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında kadın yaşamı konusu, seküler kesimler ile İslami kesimler arasındaki karşıtlıklarda en önemli ideolojik ve söylemsel mücadele alanlarından biri olarak öne çıkar (Acar, 1991, s. 281). Bu çerçevede İslami romanların en fazla dikkat çeken toplumsal ve siyasal niteliklerinden biri de yine kadın konusunda belirgin hale gelmektedir.

İslami romancılar Türkiye'nin 1980 sonrasındaki toplumsal ve siyasal gündeminde İslamcı bir kitlenin genişletilmesine yönelik olarak başta kadınlar olmak üzere örnek karakterler kurgulamışlar, hedefledikleri okur kesimleri arasında ise kadın roman okurlarına özel bir önem atfetmişlerdir (Uğur, 2017, s. 824). Bununla birlikte İslami romanlarda yer alan modernleşme eleştirisi özellikle kadın konusunu öne çıkaran bir mahiyete sahiptir; bir diğer anlatımla İslami roman yazarlarının Türkiye'nin modernleşme sürecine yönelik geliştirdikleri bütüncül eleştirilerin en önemli boyutlarından birini, kadın yaşamı konusu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda İslami romancıların, okurlarına kadınların bireysel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde yer almaları gerektiğini de içerecek bir şekilde yönlendirmede bulunarak kadın yaşamını geniş kitlelerin gündeminde tutmaya gayret ediyor olmaları, dikkat çekici bir genel eğilim olarak öne çıkmaktadır.

Diğer yandan kadın bedeninin denetlenmesi ve inanç sistemine uygun şekilde yönetilmesinin toplumsal uyumu ve istikrarı sağlayacağına ilişkin görüşler de İslamcı tezler arasında her dönem güncelliğini korumaya devam etmiştir. Türkiye'nin 1980'li yıllarda geçerli olan toplumsal ve siyasal koşullarında güç kazanan İslamcı siyasal düşüncede örtünme, 1920'li yılların yeni (modern) kadın profiline karşıt bir düşünsel yaklaşımla kadın bedeninin yönetimini sağlayacak yaşamsal bir pratik olarak kabul görmektedir (Çokoğullar ve Bozaslan, 2014, s. 865). Bununla bağlantılı olarak İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezlerini kültürel ve sanatsal alanlara taşıyan İslami romanlar da kadınların bedensel ve davranışsal niteliklerine yönelik çeşitli değerlendirmeleri içeren metinlerdir.

İslami roman yazarları kendilerinin de benimsemiş oldukları dünya görüşü doğrultusunda İslami bir kadın kimliğine kitlesel boyutta etkinlik kazandırmaya yönelik olarak romanlardan yararlanmışlardır. İslami romancıların bu süreçte benimsemiş oldukları düşünsel dayanaklar ise yalnızca temel ve yardımcı dini kaynaklar ile sınırlı kalmayıp var olan toplumsal ve siyasal koşullar ile de bağlantılı bir içeriğe dayalı olarak şekillenen bir karaktere sahip olmuştur.

Hüseyin Çil de *Bedeni Kurgulamak: İslami Romanlarda Beden ve Kimlik* adlı çalışmasında Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında beden olgusunun İslami kimliğin belirginleşmesinde en önemli boyutlardan biri olarak etkinliğine işaret ederken aynı zamanda bedenın İslam dinine atıfla kurgulanmamış olan (seküler) kimliklerin tanımlanmasında da en önemli göstergelerden biri olduğuna dikkat çekmiş olur:

İslami kimliğe ilişkin süreç içerisindeki dönüşümleri görebileceğimiz en pratik ve işlevsel alanlardan birisi bedenlere ilişkin olandır. Her yerde hazır ve nazır biçimde, olanca görünürlüğü ve somutluğuyla tartışma konusu olmaya yatkın biçimde bekleyen bedenler hem İslamcılar hem de muarızları açısından önemsenmiştir... üzerinde konuşmak için çok da birikim gerekmeyen bedenler, hem karşıtlarla kurulan münasebetlerde hem de İslami hareketin kendi içindeki münasebetlerde kolayca gündemin ilk sıralarına tırmanabilmiştir. İslami olanla olmayanı ya da seküler olanı ayırmada kullanılan bu önemli ölçü, bir süreçte, sekülerleşme sürecine ilişkin değerlendirmelere de kaynaklık edebilir (Çil, 2017, s. 23).

Bu yönüyle İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezlerinde öne çıkan başlıklar arasında yer alan beden olgusu, büyük ölçüde kadınların bireysel ve kamusal yaşam alanlarındaki var oluş biçimlerini öncelikli olarak gündeme getiren bir niteliğe sahip olmuştur. Dolayısıyla Türkiye'de farklı toplumsal ve siyasal kesimler arasında süregelen karşıtlıklarda kadın bedeni ve kadınlara yönelik geliştirilen -bunları yapmalısın, şunları yapmamalısın şeklinde de özetlenebilecek- değer yüklü yaklaşımlar, 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte de güncelliğini korumaya devam etmiştir.

Kadın bedeni ve kadın yaşamı, İslamcı düşünürler ile yazarların toplumsallaşma ve siyasallaşma deneyimleriyle de bağlantılı bir şekilde İslami romanların olay akışında sürekli ön planda tutulan konular arasında yer almaktadır. Nitekim İslam coğrafyasının büyük bir bölümünde de din temelli yaşam biçiminin doğal bir uzantısı niteliğindeki ahlaki ve kültürel talepler siyasal alanın ve/veya kültürel tartışmaların doğrudan

içerisinde bulunduğundan kadınlar, görsel ve simgesel bakımdan İslami yaşam biçiminin somutlaştırılmasında en fazla öne çıkan aktörler arasında yer almıştır (Göle, 2011, s. 32-33). Bu toplumsal gerçekliği doğrulayan bir şekilde belirtmek gerekir ki 1980’li ve 1990’lı yıllar boyunca Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gündeminde yer alan başörtüsü sorunu ve türban tartışmaları, İslamcılığın yükselmesinde önemli bir dönüm noktası olarak dikkat çekmektedir. Cumhuriyet’in kurulmasıyla birlikte toplumun yarısını oluşturan...

Kadınların kamu hayatında öğrenci, vatandaş, meslek sahipleri olarak kocalarıyla el ele yürürken, el sıkarken, yemek yerken, dans ederken ve erkeklerle spor yaparken görünmeleri, İslami bir hayattan modern, laik bir hayata geçişi göstermekteydi. Böyle olunca modernleşme, müslüman bir ortamda özel bir “cinsiyet meselesi” haline gelmektedir. İronik bir biçimde, kadınlar İslamcılığın yükselişinde de merkezi bir rol oynamışlardır: 1980’ler ve 90’larda kadının kapanması kişisel ilişkilerin, kamu alanlarının ve gündelik uygulamaların yeniden İslamlaştırılmasını göstermektedir (Göle, 2011, s. 103).

İslamcılık’ta örtünme, kadının erdemi olarak kabul edilirken (Göle, 2011, s. 123) İslami romanlarda da başörtüsü, en önemli dini gerekliliklerden biri olarak öne çıkarılmaktadır; bu doğrultuda romanlarda İslam’la tanışan kadın karakterlerin örtünmeye karar vererek yaşam biçimlerini değiştirmesi, dikkat çeken bir ayrıntıdır (Uğur, 2009, s. 435). Kadın roman karakterlerinde ortaya çıkan dönüşüm, onları anlamsızlık duygusuna sürüklediği ileri sürülen yaşam biçimlerini tamamıyla terk etmeleri şeklinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte İslami romancılar hayalî kurgulara dayalı metinler oluşturmaktansa içerisinde yaşadıkları toplumla ilgili somut yaşamsal kurgular geliştirmeyi tercih etmişler; bilinçli ve sistematik bir biçimde romanların olay örgüsünde kendilerine batılılaşma, modernleşme, laiklik ve Kemalizm gibi tarihsel ve güncel olgulara yönelik görüşlerini ifade edebilecek alanlar açmaya özen göstermişlerdir.

İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini -konu ile ilgili olguları son derecede nesnel bir yaklaşımla ele almaya gayret ederek- belirledikten sonra bizzat İslami edebiyat görüşünü benimsemiş bir yazarın İslami romanlar hakkındaki tespitlerine yer vererek çözümlememizi daha geniş bir boyuta taşıyabilmek mümkün olacaktır; kendisi de dini içerikli romanlar yazan Mustafa Miyasoğlu, Türkiye’de İslami romancılar tarafından yayınlanan eserlerin sanatsal niteliklerinin ne olduğuna yönelik bir soruya şu şekilde yanıt verir:

Maalesef, müslüman çevreler ezilmişliğin baskısından yeterince kurtulamadıkları için, ortaya koydukları pek çok çalışmada olduğu gibi romanda da bu ezilmişliğin tezâhürlerini yansıtıyorlar... Nasıl ki köy romanları ve resmî görüşü tez alan roman denemeleri bugün estetik bakımdan bir değer ifade etmiyorsa, buna benzer bir tarzda, İslâmi görüşü savunmak ve kavgayı sürdürmek amacıyla yazılanlara da roman demek imkânı yoktur (Miyasoğlu, 1999, s. 224).

Bu değerlendirmesiyle Mustafa Miyasoğlu, eserlerinde İslami değerleri öne çıkaran ve İslami edebiyat anlayışını benimsemiş bir yazar olmasına rağmen Türkiye’de yayınlanmış olan İslami romanların sanatsal ve edebi niteliklerinin oldukça düşük bir düzeyde kaldığını belirtmekten çekinmemektedir.

Mustafa Miyasoğlu’nun İslami edebiyat hakkındaki tespitleri ile benzer bir doğrultuda İslami roman tarzının öncülerinden Hekimoğlu İsmail de Mehmet Nuri Yardım’ın -birçok romancı ile yaptığı söyleşiye yer verdiği- *Romancılar Konuşuyor* adlı kitabında ideal romanı şu şekilde tarif eder: “Her dev isim, zamanının meseleleriyle romanını örmüş” (Yardım, 2013, s. 189). “Bir kahraman çıkarmalı. Anne, baba, kardeş ve akrabalarla gerçeği haykıracak bir dev bulmalı. Kavram kargaşası işlenmeli” (Yardım, 2013, s. 190). Sözü edilen kitapta, Hekimoğlu İsmail, ideal roman tarifine şu şekilde devam eder:

En mantıklı fikirlere, en saçma cevaplar verildiği görülmeli. Kahramanımız, bütün mukaddeslere inanmalı. Hakikatin fedaisi olmalı. Nefsini putlaştıranların, modaya tapanların, cemiyeti ilâh kabul edenlerin ortasında müslüman yapayalnız kalmalı. Bugünün faciası kavram kargaşası. Romanın çatısı, bu kargaşa üzerine kurulmalı (Yardım, 2013, s. 190).

Benzer şekilde İslami romancılar arasında en çok okunan yazarlar arasında yer alan Ahmet Günbay Yıldız da özünde bir sanat eseri olan roman ile siyasal düşünce arasındaki ilişkinin niteliğini şu şekilde ele almaktadır:

Edebiyat bir milleti yapmanın veya yıkmanın en etkili aletidir. Bir kısım çevreler edebiyatı ahlâksızlığa alet ettiklerinden cemiyetimiz iyice sarsılmış, hapisaneler dolmuş, dolandırıcıların sayısı artmış, aile sarsılmış, meyhaneler, kumarhaneler tıklım tıklım dolup taşmaya başlamıştır. Bu gidişe dur diyebilmek için, tarihi seyrimiz üzerinde hareket edip, edebiyatı ailenin güçlenmesi, sefahatin azalması yönünde kullanmalıyız. Dinsiz bir millet yaşayamayacağına göre dine önem vermeliyiz. Bizce Amentü’den soyunmuş bir edebiyat ruhsuzdur. Onun topluma vereceği hiçbir müsbet şey yoktur (Yardım, 2013, s. 249).

İslami romancılar arasında çok bilinen ve okunan yazarlar arasında yer alan Mustafa Miyasoğlu, Hekimoğlu İsmail ve Ahmet Günbay Yıldız'ın İslami romanlar hakkındaki büyük ölçüde birbiriyle uyumlu olan tespitleri bizi, bu tezin kuramsal dayanakları ile de örtüşen bir sonuca ulaştırmaktadır: Buna göre İslami roman yazarları, eserlerini edebi ve sanatsal hedef ve kaygılardan ziyade toplumsal ve siyasal görüşlerini öne çıkarabilmek üzere kaleme almışlardır; dolayısıyla İslami romanları toplumsal ve siyasal niteliklerin ön planda yer aldığı, buna karşın edebi ve sanatsal boyutların geri planda kaldığı metinler olarak kabul etmek yanlış veya abartılı bir saptama olmayacaktır. Bir diğer ifadeyle İslami romanlar, İslami yaşam biçimini geniş okur kitlelerine aktarmaya yönelik olarak kurgulanmış popüler edebiyat metinleridir (Türkmenoğlu, 2015, s. 274). Buradan hareketle ulaşılmış olduğumuz sonuçlardan bir diğeri de şudur: İslami romanlarda edebi ve sanatsal kaygılar dini, kültürel ve siyasal mesajların gerisinde kalmaktadır. Bu nitelikleriyle İslami romanlar edebiyat araştırmacıları ile dil bilimcilerin dışında farklı disiplinlerden sosyal bilim araştırmacılarının da yararlanabileceği kaynak metinler olarak öne çıkar. Bu doğrultuda İslami romanların, özellikle de ideoloji, toplumsal cinsiyet, siyasal düşünce, kadın tarihi ve edebiyat-siyaset ilişkisi gibi disiplinlerarası çalışma alanlarında araştırmalar yürüten siyaset bilimciler için de göz ardı edilemeyecek başvuru kaynakları arasındaki yerini korumaya devam edeceği öngörülmektedir.

1.3.1. Örneklem İçin Seçilen Romanlar

Çalışmanın bu aşamasında ise hangi İslami romanların analize dâhil edileceği sorusu gündeme gelmektedir. Bu soruya cevaben tezde -bilimsel yöntemin nesnellik ilkesine uygun olarak- niceliksel bir sınırlandırma ile iki kadın ve iki erkek yazar tarafından yazılmış İslami romanlara odaklanılmaktadır. Bu tercih, İslami romanların Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında kalıcı bir siyasal düşünce akımı haline gelmiş olan İslamcılığın anlaşılmasında önemli kaynak metinler olduğuna yönelik bir öncüle dayanmaktadır. Bu çerçevede çözümlememize dâhil edilen romanların seçilmesinde kullanılmış olan iki temel ölçüt, şu şekilde belirlenmiştir:

İlk olarak romancılar arasında eşit sayıda kadın ve erkek yazar tarafından yazılmış eserler çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylelikle feminist edebiyat eleştirisinin verilerinden

yararlanılarak romanlarda toplumsal ve siyasal boyutları ile kadın yaşamına ne şekilde yer verilmiş olduğu nesnel bir yaklaşımla ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır. 1980 ile 2000 yılları arasında yazılmış olan İslami romanların hangilerinin örnekleme dâhil edilmesi gerektiğine yönelik soruya ise şu şekilde yanıt verilmektedir: Yazar ve roman seçiminde tarihsel olarak Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında İslamcılığı benimseyerek bu görüşleri edebiyat eserleri aracılığıyla geniş bir okur kitlesine aktarmaya öncelik vermiş olan romancıların eserleri öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda İslamcılığı benimseyerek bu görüşlerin toplumsal ve siyasal gündemde kalıcı ve etkin bir düzeyde seyretmesine yönelik çaba harcayan romancıların eserlerine odaklanılmaktadır. Bu genel çerçevenin bir alt düzeyinde ise kadın yaşamı konusunun Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündeminde güncel bir üst-başlık olarak yerini korumaya devam etmesiyle uyumlu bir şekilde romanlarında kadın karakterlerin yaşamına yer veren edebiyatçıların eserlerini öne çıkaran bir seçim ölçütü geliştirilmiştir: Çözümlememize dâhil edilen edebiyatçıların yazmış oldukları romanlarda yer alan karakterlerle, olay akışlarıyla ve roman isimleriyle Türkiye'nin modernleşme tarihinde kendisine her dönemde yer bulmuş olan kadın yaşamı konusunun bilinçli bir biçimde öne çıkarılmaya çalışıldığı tespit edilmiştir.

Bu iki ölçüt temel alınarak İslamcılığın bireysel ve toplumsal yaşama ilişkin tezlerini edebiyat sahasında sürdürmüş olan yazarlar arasından iki kadın İslami roman yazarı (Sevim Asımgil, Emine Şenlikoğlu) ile iki erkek İslami roman yazarı (Üstün İnanc ve M. Talat Uzunyaylalı) tarafından ilk baskıları 1980 ile 2000 yılları arasında yayınlanmış olan ve doğrudan veya dolaylı olarak kadın yaşamı konusunu içeren bütün romanlar örnekleme dâhil edilmiştir.

Romanlarında genç kızların yaşam öyküleri ile evlilik, hidayet ve aile konularını ele alan Sevim Asımgil, 1988 yılında doktorluk mesleğini bırakmasının ardından on beş yıl boyunca Arapça dersleri alarak dini konulara yönelmiş bir isimdir (Çalışkan, 2002, s. 697). Romanlarının tümünde dini kaynaklara referans veren Sevim Asımgil, kadın yaşamı konusunda da İslamcılığın tezleriyle örtüşen görüşlere öncelik veren bir romancı olarak öne çıkmaktadır (Çalışkan, 2002, s. 700). Söz konusu tercihleriyle modernleşme sürecinde geleneksel kültürel yapıda ortaya çıkan değişmelere İslamcı kadın kimliği

çerçevesinde çözümler getiren Sevim Asımgil, kadın yaşamı konusuna öncelik veren İslami romancılar arasında yer alır.

Cumhuriyet Dönemi'nde İslami Türk edebiyatının gelişiminde öne çıkan kadın yazarlar arasında yer alan -aynı zamanda örneklemedeki ikinci kadın yazar olan- Emine Şenlikoğlu da İslamcılığın temel tezlerini edebiyat sahasında sürdüren bir diğer roman yazarıdır (Çalışkan, 2002, s. 754-757). İlkokul döneminin ardından dini eğitim almaya başlayan, *Mektup* ve *Vahdet* isimli aylık İslami kadın dergilerinde yazılar kaleme alan 1950 doğumlu Emine Şenlikoğlu, İslami bir yaklaşımla başta kadın konusu olmak üzere güncel sorunlar üzerine *Sur* (1978-1984), *Marmara* (1979), *Milli Gazete* (1977-1978), *Vahdet* (1988-1999), *Akıncı* (1978) ve *Ribat* (1982) isimli dergi ve gazetelerde yazılar yazmış bir isimdir (Işık, 1990, s. 403). Şenlikoğlu'nun *Kadınları Kadınlar da Eziyor* isimli romanında öne çıkan kadın yaşamı konusu, romancının diğer eserlerinin kurgusunda da öncelikli bir konumda yer almaktadır. İslamcı kadın kimliğini pekiştiren romanlarında kurgulamış olduğu karakterlerle ve olay akışlarıyla da modernleşme sürecinde ortaya çıkan kültürel değişimlere dini çerçevede çözüm önerileri ileri süren Emine Şenlikoğlu, kadın yaşamı konusuna öncelik veren İslami romancılar arasında her zaman popülerliğini koruyan bir yazar olarak dikkat çekmektedir.

İstanbul'da bulunan Basın-Yayın ve Gazetecilik Yüksek Okulu'ndan mezun olmasının ardından *Yelken*, *Durum* ve *Sanatlar* isimli dergilerde yazılar yayınlamış olan 1937 doğumlu Üstün İnanç ise 1956 yılında Tercüman gazetesinde stajyer muhabir olarak çalışmaya başlamıştır; öte yandan Milli Türk Talebe Birliği'nin 1973 yılında düzenlenen Milli Sinema Açık Oturumu'nu yöneten Üstün İnanç, tiyatroya da ilgi duymasının dışında yazmış olduğu romanlarla İslami çevrelerde ve ulusal düzeyde tanınan edebiyatçılar arasında yer almaktadır (Işık, 1990, s. 232). Başörtüsü sorunu ile modernleşme ve kimlik konularını da içeren *Yalnız Değilsiniz* isimli ilk romanı Alman araştırmacı Priska Furrer tarafından da incelenmiş olan (Çalışkan, 2002, s. 676) Üstün İnanç, eserlerinde İslamcılığın temel tezlerine öncelik veren bir edebiyatçıdır. Yazmış olduğu İslami romanlarla Türkiye'nin modernleşme sürecine İslamcı bir perspektiften yaklaşan Üstün İnanç, aynı zamanda kurgulamış olduğu olay örgüleri içerisinde de kadın yaşamı konusuna öncelik veren romancılar arasında öne çıkmaktadır. Söz konusu tercihleriyle

İslamcı kadın kimliğini edebiyat sahasına aktaran Üstün İnanç'ın romanları, kurgu içerisinde öne çıkan ideal (dindar) kadın karakterlerle de İslamcılığın kadın boyutunu yansıtan eserler arasında (Çalışkan, 2002, s. 678) yer alır.

1955'te Erzurum'da doğan, 1982 yılında Marmara Üniversitesi Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Radyo-Televizyon Bölümü'nden mezun olan M. Talat Uzunyaylalı ise *Milli Gazete* (1976-1978) ve *Yeni Devir* (1979-1980) gazetelerinde çalışarak meslek hayatına atılmıştır; öte yandan ilk yazmış olduğu yazılarda siyasi yorumlarına yer veren Uzunyaylalı, haberci ve hikâye yazarı kimliğiyle de yerel ve ulusal ölçekte ödüller almış bir isimdir (Işık, 1990, s. 446). Yazmış olduğu romanların olay örgüsünde öncelikli olarak kültürel yapı ile yaşam biçimleri üzerinde önemli dönüşümlere neden olan modernleşme sürecine yer veren Uzunyaylalı da 1960 ile 2000 yılları arasında gelişen İslami Türk edebiyatının en önemli temsilcileri arasında yer alır (Çalışkan, 2002, s. 1024). *Senatörün Kızı* isimli romanında Türkiye'nin modernleşme süreci ile kadın yaşamı arasında doğrudan bağlantı kuran Uzunyaylalı'nın diğer romanları da İslamcılığın temel tezleriyle örtüşen düşünsel içerikleriyle dikkat çekmektedir. İslamcı kadın kimliğini edebiyat sahasına taşıyarak okurlarına aktarmayı tercih eden Uzunyaylalı, 1980 ile 2000 yılları arasında da kadın konusuna öncelik veren yazarlar arasında yer almaktadır.

Sözü edilen ölçütler doğrultusunda çalışmanın tarihsel aralığında, İslami roman türünde eserleri bulunan edebiyatçılar arasından Sevim Asımgil, Emine Şenlikoğlu, Üstün İnanç ve M. Talat Uzunyaylalı'nın kadın konusunu içeren bütün eserleri, çalışmanın örnekleme dâhil edilmiştir: Örnekleme içerisinde yer alan İslami romancıların 1980 ile 2000 yılları arasında ilk kez basılmış olan bütün romanları incelenmiş, doğrudan veya dolaylı olarak kadın konusunu içermeyen romanlar ise kapsam dışı olarak tasnif edilerek analizin dışında bırakılmıştır.

Sevim Asımgil'in 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan romanları şu şekildedir: *Siyah Zambak ve Merve* (1985), *Sevda Geri Dön* (1990), *Dilara* (1990), *Meriç'in Kanlı Gelini* (1993), *Düğünümde Ağlama* (1994), *Diana* (1995), *Ayrılan Kalpler* (1997), *İsmailağa Sokağı ve Sevda Çiçeği* (1998), *Aşka Çıkış Yok* (1999), *Yüreğim Nereye* (2000).

İkinci kadın yazar Emine Şenlikoğlu'nun ilk basımları 1980 ile 2000 yılları arasında piyasaya ilk kez sürülmüş olan romanları ise şu şekildedir: *Bize Nasıl Kıydınız?* (1985), *Ne Olur İhanet Etme* (1990), *Maria* (1993), *İdamlık Genç* (1993, Kapsam dışı), *Ben Kimin Kurbanıyım?* (1995), *Sabıkalı Ve Dul* (1995), *Kadınları Kadınlar da Eziyor* (1997), *İmamın Manken Kızı* (1997), *Hristiyan Güllü* (2000, Kapsam dışı).

Eserleri incelenen erkek yazarlardan Üstün İnanç'ın ilk basımları 1980 ile 2000 yılları arasında piyasaya sürülmüş olan romanları da şu şekilde belirlenmiştir: *Yalnız Değilsiniz* (1987), *İnsanlar Böyledir* (1988, Kapsam dışı), *Ayıp Uşakları* (1989), *Yazıklar Çıkmazı* (1992), *Bir Kimlik Lütfen* (1994, Kapsam dışı).

Son olarak M. Talat Uzunyaylalı'nın ilk basımları 1980 ile 2000 yılları arasında yayınlanmış olan romanları da çalışmanın örneğine şu şekilde dâhil edilmiştir: *Senatörün Kızı* (1986), *Molla* (1987), *Aydınlığı Bulan Adam* (1987, *Molla* romanı ile aynı roman, yalnızca ismi değiştirilmiş), *Sabırın Suskun Sesi* (1989), *Taht ve Baht* (1995, Kapsam dışı), *Aldatılan Leylekler* (1989, Kapsam dışı).

1.3.2. Romanların Kategorik Analizi

Bu aşamada ise örnekleme dâhil edilmiş olan İslami romanların ne şekilde bir eleştirel analize tabi tutulacağı sorusu gündeme gelmektedir. Bu sorun karşısında ise metinlerin incelenmesine örnekleme dâhil edilmiş olan romanların tek tek okunup özetlenmesiyle başlanmış, ilk aşamada tez konusu ile ilgili olacak şekilde romanlardan ayrı ayrı notlar alınmıştır. İkinci aşamada ise tarih, sosyoloji, edebiyat ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerde çeşitli amaçlarla kullanılan ve metin çözümlemesini içeren nitel içerik analizi yöntemine (Öğülmüş, 1991, s. 213) göre roman özetleri okunarak ve alınmış olan notlar yeniden incelenerek roman eleştirisinde kullanılacak temel kategoriler (alt-başlıklar) belirlenmiştir.

Öte yandan incelenen romanlara yönelik eleştirel yaklaşımımız, İslami romanların kadın yaşamı konusunda hangi toplumsal ve siyasal eğilimleri öne çıkardığını belirlemenin

yanında kadın ve erkek yazarların kadın yaşamına yaklaşımlarında örtüşebilecek veya çatışabilecek görüşleri ve düşünceleri öne çıkarmaya yönelik bir çabayı da içerecek şekilde genişletilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte tercih edilen roman incelemesi yaklaşımı, edebiyat metinleri ile diğer yazıların birbirlerinden farklı yöntemlere sahip olduklarını da dikkate alacak şekilde tasarlanmaya çalışılmıştır. Bir sonraki aşamada ise edebiyat metinlerinin ne şekilde incelenebileceğine yönelik bir soru gündeme gelmektedir.

Bilimsel yazılarda yazar, araştıran ve birtakım sonuçlara ulaşan bir gözlemci konumunda iken edebiyat yazılarında yazarın dünya görüşü ile toplumsal ve siyasal eğilimleri yazıda yer alan bütün durumlara ve görüşlere, düşüncelere nüfuz etmektedir (Uygur, 2021, s. 22). Hatta nerede bir edebiyat metni varsa orada yazarın ne anlatmak istediğini anlamaya yönelik bir çabanın da kendiliğinden gündeme geleceğini belirtmek mümkündür.

Nermi Uygur'un da tespit ettiği gibi “yapıt ortadayken, belli bir edebiyat yapıtı ortadayken, yazarın yapıtla ne istediğini öğrenmek, yazarın istediğini yapıtta göstermek, isteği yapıtta bulmak, bu bulunanı yapıtta denetlemek zorunluluğunu duyarız” (Uygur, 2021, s. 38). Ayrıca “yapıtın kendisinde dilegelmiş olan anlam-isteklerini bulup ortaya çıkarmak edebiyat yapıtlarını anlayıp kavramada vazgeçilmez bir koşuldur” (Uygur, 2021, s. 51). Dolayısıyla bir edebiyat metnini incelemek, aynı zamanda doğrudan veya dolaylı olarak yazarın anlatmak istediklerini incelemek anlamına gelmektedir.

Bu koşullarda, bir edebiyatçının toplumsal ve siyasal yaklaşımının tam olarak anlaşılabilmesi, edebiyat metninde yer alan bütün durum, görüş, yorum ve düşünceleri dikkate almayı da gerektirmektedir. Bu doğrultuda örnekleme dâhil edilen İslami romanlar incelenirken de metinlerde kadın yaşamı konusuyla ilgili olduğu tespit edilen bütün durumlar, görüşler, yorumlar, düşünceler ve imalar dikkate alınmak suretiyle daha detaylı ve kapsamlı bir sonuca ulaşılabileceği öngörülmektedir.

Diğer yandan çalışmaya dâhil edilen romanların çözümlenmesinde, David Lodge'un *Bilinç ve Roman* adlı çalışmasında ileri sürülen yaklaşımla örtüşen bir bakış açısı da benimsenmektedir. Kısaca belirtildiğinde *Bilinç ve Roman* adlı çalışmada edebiyat, insan

bilincini temsil eden sanatsal ve düşünsel bir alan olarak ele alınmaktadır. Bu bakış açısı, edebiyatın -bu teze uyarlandığında ise seçilmiş olan İslami romanların- toplumsal ve siyasal niteliklerine odaklanan bir çözümleme çerçevesini öne çıkarmayı olanaklı kılmaktadır. Kabul etmiş olduğumuz yaklaşımı David Lodge'un kendi ifadeleriyle belirtelim: "... edebiyat insan bilincinin en zengin ve en kapsayıcı kayıdır" (Lodge, 2017, s. 19). Bir diğer ifadeyle roman yazarı yaratmış olduğu simgelerin, sembollerin ve karakterlerin arkasında yer alır. Böylelikle romancı tarafından yaratılmış olan karakterlerin roman kurgusundaki konumları da gözetilmek suretiyle incelenmesi, yazarın görüş ve düşüncelerini anlamaya olanak tanır (Küçük, 2011, s. 63). Dolayısıyla bir karakterin roman içerisindeki konumu, yazarın da ilgili durumdaki ve konudaki tutumunu anlayabilmek için oldukça önemli ipuçlarını içerisinde barındırmaktadır.

Hakikaten de romanlar, yazarların kendi toplumları veya bir başka toplum hakkında bildiklerini, gördüklerini ve toplumsal hayata ilişkin yaklaşımlarını anlatmaya çalıştıkları metinlerdir. Böylelikle roman yazarı bireysel ve kamusal deneyimlerini, gözlemlerini ve dünya görüşünü temel alarak kurgulamış olduğu olayları edebiyat okurlarına aktarırken aynı zamanda toplumsal ve siyasal hayata ilişkin birtakım değerlendirmelerde bulunma imkânına da sahip olmaktadır. Bu temel niteliklerden hareketle romanları -Howard S. Becker'in *Telling About Society* adlı çalışmasında ileri sürmüştüğü yaklaşımla örtüşen bir şekilde- toplumsal hayatın çeşitli boyutlarını yansıtan sosyal temsiller olarak ele almak oldukça işlevsel bir yöntem haline gelir (Becker, 2007, s. 2-4). İslami romanlar da bu genel değerlendirmenin kapsamında yer alan edebiyat metinleri olarak kabul edilebilir.

İslami roman yazarları da Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündemi ile bağlantılı olan edebiyat eserlerini kurgularken edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkiyi doğrulayan bir biçimde, kendi bilinç ve düşünce yapılarını bu yapıtlara dâhil etmişlerdir. Bu yönüyle İslami romancıların Türkiye'de gelişen İslamcı akımla örtüşen eserleri hem yazarların görüşlerini hem de içinde buldukları toplumsal ve siyasal koşulları içeren bir mahiyete sahiptir. Bu bakış açısı aynı zamanda, inceleyeceğimiz romanları İslamcılığın temel düşünsel varsayımlarını içeren metinler olarak ele almayı da mümkün hale getirmektedir.

Benzer şekilde Daniel C. Dennett'in (1991, s. 418) de belirtmiş olduğu gibi hikâyeye anlatma eylemi bireylerin kim olduklarını anlamaya ve bunu başka bireylere aktarmaya yönelik olarak gerçekleştirdikleri kontrollü, bilinçli ve insana özgü bir faaliyet alanıdır. Dennett'in bu değerlendirmesiyle örtüşen nitelikleriyle İslami romanlar da İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezlerini öne çıkaran tarihsel ve kolektif bir hikâyeyi bireysel ve kamusal yaşam alanlarında somutlaştıran, gösteren metinlerdir. Dennett'in, hikâyeye anlatmanın en temel insani faaliyetlerden biri olduğu şeklindeki değerlendirmesinden yola çıkmakla birlikte İslami romanlar söz konusu olduğunda hikâyeye anlatma eyleminin son derecede siyasal bir niteliğe büründüğünü de dikkate almak gerekir. Öte yandan İslami romanların siyaset teorisi bakımından özel alan ile kamusal alan ayrımını reddeden düşünsel içerikleri, bu yaklaşım biçiminin işlevselliğini artıran bir etken olarak da işlev görür. Bu çerçevede nihai anlamda İslami duyarlılıkları bilinçli bir biçimde gündeme getirerek İslamcılığı edebiyat sahasına taşıyan İslami romanlar, hem yazarların hem de yazarların kendilerini ait hissettikleri İslami toplulukların temel görüşlerini ve yaklaşımlarını içeren edebiyat metinleri olarak kabul edilebilir.

Bu yaklaşım biçimi doğrultusunda -bir siyasal düşünce akımı olarak İslamcılığın kadınların bireysel ve kamusal yaşamları ile kadın özgürlüğü konularına yönelik temel tezlerini de içeren- İslami romanlar, İslamcılığın tarihsel gelişimini anlatan önemli kaynaklar olarak işlevsellik kazanmaktadır. Bu aşamada İslami romanlar hakkındaki temel yaklaşımımız şu şekilde somut bir niteliğe bürünür: İslamcılığı anlatan İslami romanlar, İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal tezlerini hikâyeleştiren edebiyat eserleridir; dolayısıyla İslami romanları çözümlmek, aynı zamanda İslamcılığı çözümlmek anlamına gelmektedir.

En nihayetinde İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışını incelemek de İslamcılığın kadın konusuna yönelik yaklaşımını incelemekle aynı doğrultularda işleyen bir çözümlleme çerçevesine göre belirlenir. Bu yönüyle romanların çözümlenmesinde benimsemiş olduğumuz yaklaşım, İslamcılığın -Türkiye'nin modernleşme sürecinin en önemli boyutları arasında yer alan- kadın yaşamı konusundaki temel varsayımlarının İslami romanlarda ne şekilde karşılık bulduğunu ortaya çıkarmaya yönelik bir çabaya dayanmaktadır. Böylelikle seçmiş olduğumuz İslami romanların hangi kuramsal

temellere ve bakış açısına dayalı olarak çözümleneceğini bir kere daha belirgin bir hale getirmiş bulunmaktayız.

Bir sonraki aşama ise seçilmiş olan İslami romanların kadın yaşamı temel alınarak çözümlenmesi ve eleştirilmesi aşamasıdır. Nitekim romanların çözümlenmesinde tercih edilen feminist edebiyat eleştirisi yöntemi, modernleşme sürecinin başlangıcından günümüze uzanan süreçte Türkiye’de kadınların bireysel ve kamusal yaşamda ne şekilde yer almaları gerektiğine ilişkin toplumsal ve siyasal nitelikli tartışmaların büyük ölçüde erkekler tarafından ve erkeklere özgü bir bakış açısı temel alınarak sürmekte olduğunu dikkate almaya olanak tanımaktadır. Bu yönüyle romanların çözümlenmesinde tercih edilen temel odak noktası ise kadınları kısıtlamaya yönelik değerler ve normlar ile kadınları özgürleştirmeye yönelik değerler ve normlar arasındaki karşıtlıklarda belirginleşen bir sonuç kategorisine dayandırılacaktır. Bir diğer anlatımla romanların çözümlenmesine yönelik çabalarımız, teze dâhil edilmiş olan kuramsal bilgiler ile romanlarda yer alan kadın karakterlerin yaşam deneyimlerini içeren kurgusal durumlar arasında bütünlüklü bir çözümlene perspektifine ulaşılabileceğine yönelik bir öngörüye dayanmaktadır. Bu çerçevede, tezde tercih edilen eleştirel roman analizinin bir diğer boyutunu ise şu şekilde belirtmek mümkündür:

İyi bir okuyucu olmanın, başka deyişle yapıtla iletişim kurmanın temel koşulu bilinçle sezgiler arasındaki gelgitlerin ritmine ayak uydurarak yazarın dünyasının adım adım içine girmektir. Yapıtla iletişime açık olan etkin okuyucu onu yadırgatan, şaşırtan her sorunun yanıtını yapıtın içinde bulacak, böylece birbirini izleyen sorular ve yanıtlar zinciri sürekli gelişen bir diyaloga yol açacaktır (İpşiroğlu, 2001, s. 24).

Zehra İpşiroğlu’nun okurların edebi metinlere nasıl yaklaşmaları gerektiğini ortaya koyan bu saptamaları, edebiyat eleştirmenlerinin yanı sıra akademik araştırmalarında edebi metinlerden yararlanan sosyal bilimcilere de oldukça önemli ipuçları vermektedir; bu tezde tercih edilen roman inceleme biçimi de edebiyat bilimci Zehra İpşiroğlu’nun tespitleriyle örtüşmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın örneklemini oluşturan İslami romanların incelenmesinde yazarın toplumsal ve siyasal yaklaşımının temel boyutları akılda tutularak etkin ve eleştirel bir analiz çerçevesine ulaşılabileceği öngörülmektedir.

Nitekim İslami romanlarda yazarın kendi görüş ve yaklaşımlarını okura açık bir biçimde aktarma yönündeki tercihleri, romanları temel kaynaklar olarak kabul etmeye imkân tanımaktadır. Bu çerçevede edebiyat bilimci Zehra İpşiroğlu'nun tercih ettiği edebiyat eleştirisi yönteminin, oldukça kapsamlı bir eleştirel analizi olanaklı kıldığını belirtmek gerekmektedir:

... seçtiğim her metnin kendi içinde bir bütünlüğü olduğundan, yazarın içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel bağlam, diğer yapıtları, dünya görüşü vb. etkenleri alımlama sürecinin olabildiğince dışında tutmaya çalışıyorum (İpşiroğlu, 2001, s. 62).

Yapıt dışı etkenlere, ancak yapıtı bütünüyle çözümledikten sonra deyinmeye özen gösteriyorum. Amacım yapıtla okuyucu arasında her tür dış etkenden arınmış, katıksız bir diyalogun nasıl olabileceğini gözler önüne sererek, yazar üzerine belli bir önbirikimi olmayan dikkatli bir okuyucunun da yapıtla iletişim kurabileceğini göstermek (İpşiroğlu, 2001, s. 62).

İpşiroğlu'nun tespitleriyle örtüşen bir yaklaşımla İslami romanlar incelenirken ilk aşamada tek tek romanlardaki kurgusal durumlara (aktarımlara) odaklanarak başlayan okumalar, daha sonraki aşamada romanın toplumsal ve siyasal niteliklerini de kapsayacak biçimde geniş bir çerçeveye taşınmaya çalışılmıştır; bir diğer anlatımla bu doktora tezinde tercih edilen roman inceleme yöntemi, metin odaklı bir analiz ile toplumsal ve siyasal nitelikli bir nihai analizi bütünleştirmeye dayalı bir çaba doğrultusunda şekillendirilmeye çalışılmıştır.

Bununla birlikte seçilmiş olan romanların eleştirilmesinde iki temel bakış açısından yararlanılmaktadır; İslami romanlarda anlatıcı durumundaki yazarın toplumsal ve siyasal konulardaki düşünsel eğilimlerini iki biçimde anlamak mümkündür. Bunlardan ilkinde İslami roman yazarı araya girerek okurlara kendi görüşlerini doğrudan aktarmayı tercih eder; bu durumda anlatıcı-yazar okurlara kendi görüşlerini ve yaklaşım biçimini, açık-iletişim biçiminde aktarma yolunu tercih etmiş olur. Bu yönüyle yazarın romanın akışında araya girerek metin içerisinde doğrudan kendi görüşlerine yer vermesi, roman eleştirmenine oldukça önemli ve somut bilgiler sunar.

İkinci durumda ise roman karakterleri arasında geçen konuşmalarda yazarın hangi karakterlerden yana tavır aldığı, hangi karakterlerin görüş ve düşüncelerini benimsediği, hangilerini ise eleştirerek reddettiği önem kazanır. Böylelikle yazarın bazı durumlarda

ima ederek, bazı durumlarda susarak, bazı durumlarda ise taraf tutarak hangi roman karakterini desteklediği, hangi roman karakterine karşı çıktığı kurgusal durumlar da roman eleştirmeni için önemli bir kaynak olarak işlev görecektir.⁶

İslami romanlarda yazarın romanın olay kurgusunda araya girerek okurlara doğrudan kendi görüş ve düşüncelerini aktarması, İslamcılığın temel tezleriyle bütünüyle uyumlu bir şekilde gerçekleşir. Dolayısıyla yazarın yorumu, esasında İslamcılığın toplumsal ve siyasal hayata ilişkin temel eğilimlerini ortaya koymaktadır. İkinci durum ise yazarın, roman kurgusunun toplumsal ve siyasal dayanakları bakımından karakterler arasındaki ilişkilerde bazı roman karakterlerini desteklerken bazılarının da karşısında yer aldığı örneklerde ortaya çıkar.

Yazarın metne sirayet eden yaklaşım biçimini belirleyen temel eleştirel eğilim ise İslamcılık düşüncesidir. Buradan hareketle yazarın karakterler arasında geçen konuşmalar ile karakterler arası ilişkilere müdahale biçimini, İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal niteliklerini ortaya koyan bir gösterge olarak kabul etmek mümkün hale gelecek; toplumsal ve siyasal nitelikleri nedeniyle İslami romanları incelemek de araştırmacıyı İslamcılığı incelemekle aynı veya benzer sonuçlara götürecektir.

Böylelikle tezde, dört temel kategori belirlenerek İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışının özel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde bir kadın profiline karşılık geldiği ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Aynı zamanda tezin dördüncü bölümünü de oluşturan bu dört temel kategori sırasıyla *Görünümüyle Kadın: İdeal (Dindar) Kadının Giyim Kuşam Biçimi, İdeal (Dindar) Kadının Karakteri: Melek kadın - Canavar kadın, İdeal Kadın ve Aile: Dindar Nesilleri Yetiştiren Anneler, İdeal Toplumun Teminatı: Sorumluluk Sahibi Dindar Kadın* şeklindedir.

Türkiye’de kadınların ne şekilde giyinmeleri gerektiğine yönelik sonu gelmeyen tartışmalar İslamcılığın da oldukça önemli bir boyutunu oluşturur. Tezin dördüncü bölümünün *Görünümüyle Kadın: İdeal (Dindar) Kadının Giyim Kuşam Biçimi* şeklinde

⁶ Sözü edilen roman eleştirisi yöntemi Nesrin Aydın Satar’ın (2016, s. 311) İslami romanlara yönelik eleştirel çözümlemesinden de yararlanarak oluşturulmaya çalışılmıştır.

belirlenen ilk alt başlığı kapsamında, romanlardaki kadın karakterlerin dış görünüşlerine odaklanılmaktadır. Böylelikle bu alt başlık kapsamında İslamcılığın kadın giyim kuşamına yönelik varsayımları tespit edilmeye çalışılacaktır; bu çaba, yazarların düşünsel eğilimleri ile kadın karakterlerin roman içerisinde nasıl kurgulanmış olduğunu anlama çabası ile birlikte ilerlemektedir.

Kadın konusu İslamcılığın ahlaki boyutunun en önemli gündem başlıkları arasında yer alır. Kadınların (kadın roman karakterlerinin) İslami romanlarda iyi (melek) ile kötü (canavar) arasında kurulan karşıtlıklar çerçevesinde tanımlanması, İslamcılığın kadın yaşamına yönelik ahlaki varsayımlarında belirgin hale gelmektedir. Bu niteliğiyle İslami romanlardaki melek kadın kurgusu da İslamcılığın ideal kadını simgeler. Buna karşılık canavar kadın kurgusu ise İslamcı görüşün reddederek eleştiriler yönelttiği kadın modelini yansıtmaktadır. Bu saptamadan hareketle yine dördüncü bölümün *İdeal (Dindar) Kadının Karakteri: Melek Kadın - Canavar Kadın* şeklinde belirlenen alt başlığı kapsamında, romanlarda kurgulanmış olan kadın karakterlere yönelik ahlak temelli değerlendirmelere odaklanılmaktadır.

Dördüncü bölümün *İdeal Kadın ve Aile: Dindar Nesilleri Yetiştiren Anneler* şeklindeki üçüncü alt başlığı ise kadınların aile içerisindeki konumlarına odaklanarak kadın roman karakterlerinin aile içi ilişkilerdeki yaşam deneyimlerini gündeme getirmeye yönelik olarak oluşturulmuştur. Bu alt başlık kapsamında kadın yaşamının en önemli boyutlarından biri olan aile içi ilişkiler, İslamcılığın temel tezleri ile eş zamanlı olarak incelemeye tabi tutulmaktadır. Bu doğrultuda kadın roman karakterlerinin eş, kardeş, kız çocuk olarak karşı karşıya kaldığı örnek kurgusal durumların okurlara iletilmek istenen mesajları da içerdiği yönündeki bir öncüden hareketle İslamcılığın kadın ve aile yaşamına ilişkin varsayımlarının romanlarda ne şekilde karşılık bulduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmaktadır.

Daha önce de belirtildiği gibi toplumsal hayat kadınlara yönelik ayrımcı/dışlayıcı/değersizleştirici gelenek, tavır ve görüşlerin somut bir şekilde gözlemlenebileceği örneklerle doludur. Toplum içerisindeki diğer bireylerin gözleri önünde gerçekleşen bireysel ve/veya sistematik ayrımcılık, İslami roman yazarlarının

eserlerinde de çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Diğer yandan kadın karakterlerin, romanın toplumsal hayat kurgusu içerisindeki olumsuz deneyimleri karşısında yazarların takındıkları tavırlar da araştırmacılara oldukça önemli ipuçları sunmaktadır. Diğer alt başlıklarda belirtilmiş olduğu gibi *İdeal Toplumun Teminatı: Sorumluluk Sahibi Dindar Kadın* şeklinde belirlenmiş olan alt başlık kapsamında da İslamcılığın kadın ve toplumsal hayat konusuna ilişkin temel eğilimleri dikkate alınmak suretiyle yazarların okurlara aktarmak istediği mesajlar açığa çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu doğrultuda yine dördüncü bölümde yer alan dördüncü alt başlık kapsamında, yazarların romanlarda kadın ve toplumsal hayat konusundaki görüşlerinin İslamcılığın kadın ve toplumsal hayat konusundaki varsayımları ile örtüşen boyutlarına odaklanılabileceği öngörülmektedir.

Romanların eleştirilmesinde kullanılmış olan bu dört temel kategoriden yola çıkarak romanlarda nasıl bir kadın anlayışının geçerli olduğunu anlamaya yönelik bütüncül bir sonuca ulaşmaya çalışılmaktadır. Öte yandan bu amaçla belirlenmiş olan kategorilerle romanlardaki kadın karakterlerin -her ne kadar kurgusal da olsa- özel ve kamusal yaşam deneyimlerini dikkate alarak kadın yaşamını bütün boyutlarıyla ortaya koyacak bir analiz çerçevesinden kaynaklanan özgün bir bakış açısının da işlevlik kazanabileceği öngörülmektedir.

Bu aşamada siyaset bilimi disiplininde hazırlanan bu tezin, sosyal bilimlerin farklı alt dallarıyla ilintili (disiplinlerarası) bir çalışma niteliğine sahip olmasından yararlanarak romanlarda yazarlar tarafından kurgulanmış olan her durumun/aktarımın analize dâhil edilmesine yönelik bir çaba da işlevsel hale gelmektedir. Bu doktora tezinde sosyoloji ve edebiyat biliminin verilerine de özellikle dikkat edilmiş, her iki alanda geçerli olan temel yaklaşımlardan yararlanılmaya çalışılmıştır. Bunlardan sosyoloji ile ilgili olanı toplumsal analiz şeklinde, edebiyat bilimi ile ilgili olanı ise edebiyat eleştirisi şeklinde öne çıkar. Diğer yandan roman eleştirisinde edebiyat biliminden yararlanmak ise İslami romanların oldukça kapsamlı ve detaylı bir şekilde analiz edilebilmesine katkı sağlamaktadır. Romanların incelenmesinde belirlenmiş olan kategorilerle ilgili bütün örnek kurgusal yaşam durumlarının incelenmesi ise detaylı bir roman okumasını gerekli kılacaktır.

Çalışmanın gelinen bu aşamasında, romanların belirli alt-başlıklar temel alınarak analiz edilmesine ilişkin olarak edebiyat bilimci Zehra İpşiroğlu'nun yazınsal yapıtları anlama ve yorumlama biçimini bir kere daha gündeme getirmekte fayda görülmektedir:

Yazar- yazınsal metin- alımlayan ilişkisinin başlayabilmesi ve gelişebilmesi, alımlayanın dikkat etmesi gereken belli kurallara bağlıdır. Bu kuralların başında yazınsal yapının kurgusal özellikleriyle çok anlamlılığının alımlanması, başka deyişle sözcüklerin ardındaki anlamın çıkartılması, açık açık söylenilmeyenin bulgulanması, bağlantıların kurulması gelir. Alımlama süreci içinde metindeki kodlar açılıp çözümlenir. Bu süreç içinde ortaya çıkan sorular ve yanıtlar zinciri bizi adım adım yapının derinliklerine çeker. Ancak bu aşamadan sonra alımlayan kendi birikimini de katarak metni yorumlama yoluna gidebilir (İpşiroğlu, 2001, s. 28-29).

İslami romanlardaki kadın anlayışını ortaya koymayı amaçlayan bu tezde -yukarıda alıntılanan yaklaşım biçiminden de yararlanarak- öncelikli olarak romanlarda yer alan kurgusal yaşam durumlarına odaklanılmakta, daha sonra ise söz konusu durumların yazarın bakış açısına uygun olarak okurlara ne şekilde (açık bir şekilde veya ima yolu ile) ve hangi düşünsel eğilimlerle örtüşen veya çatışan bir biçimde aktarılıyor olduğuna odaklanmaya çalışılmaktadır. En nihayetinde sözü edilen analiz biçiminin, çalışmanın sonunda ulaşılmaya hedeflenen sonuç niteliğindeki kapsamlı değerlendirmelere de katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

2. BÖLÜM

TARİHSEL VE SİYASAL ARKA PLAN: MODERNLEŞME SÜRECİNDE KADIN

Bu başlık altında genel hatları itibarıyla kadın yaşamı konusunun, tarihsel ve siyasal boyutlarıyla, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal yapısında ne şekilde karşılık bulduğuna odaklanılmaktadır. Bu çerçevede *Türkiye'de Modernleşmenin Cinsiyetçi Boyutu* isimli ilk alt başlık altında Türk modernleşmesi, cinsiyet temelinde değerlendirilmektedir; böylelikle İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışının ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacak şekilde, Osmanlı ve Türk modernleşmesi sürecinin -başta İslamcılık olmak üzere- farklı toplumsal ve siyasal hareketlere etki eden nitelikleri cinsiyet konusu ile ilişkili bir şekilde ele alınmış olacaktır. *Kadın Yaşamı Gündemdeki Yerini Koruyor: 1980-2000* şeklindeki ikinci alt başlık kapsamında ise tezin tarihsel sınırlarını oluşturan 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte kadın yaşamına yönelik olarak öne çıkan toplumsal ve siyasal eğilimler, ilgili dönemde yazılmış olan İslami romanlardaki kadın anlayışının toplumsal ve siyasal boyutlarıyla ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacak bir şekilde açıklanarak teze dâhil edilmektedir.

2.1. TÜRKİYE'DE MODERNLEŞMENİN CİNSİYETÇİ BOYUTU

Osmanlı ve Türk modernleşmesi bütüncül bir yaklaşımla değerlendirildiğinde, ilk olarak Batılı devletler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki askeri gelişmişlik farklarını kapatmaya yönelik çabalarla başlatılmış olan modernleşmenin ilerleyen tarihsel evrelerde diğer toplumsal ve siyasal alanlara da etki etmiş olmasından hareketle, toplumsal yapıda geçerli olan ataerkil cinsiyet düzeni ile bağlantılı olarak kadınlar ile erkekler tarafından farklı şekillerde deneyimlenmiş bir süreçten söz etmek gerekmektedir. Bu yönüyle başlangıç koşulları itibarıyla Osmanlı modernleşmesi, aynı zamanda büyük ölçüde erkek yazarlar, bürokratlar ve düşünürler tarafından belirlenmiş olan bir gelişme sürecine karşılık gelir. Nitekim tarihsel süreçte çoğunluğu erkeklerden oluşan...

Bu kurucu seçkinler, ideal toplum, modern aile, güçlü devlet, modern kadın-erkek ilişkisi gibi konularda kendi arzularını dile getirirken kullandıkları dile baktığımızda, yani aslında onların ‘muasır medeniyet’, ‘milli kültür’, ‘insan doğası’ derken, yani zihinlerindeki ‘iyi’yi anlatırken bu anlatıların en önemli dolayımı olan ‘kadınlar’ hakkında konuşmakta olduklarını anlarız. Bu konuşmaların konusu kadınlar ve onları merkezine yerleştirildikleri aile ilişkileridir: Aslında bütün bu konularda gerçekleşen konuşmalara az sayıda kadın da katılmış olmasına rağmen bir tür ‘erkekler arası diyalog’dur (Sancar, 2020, s. 84).

Bu koşullar altında erkek yazarlar, düşünürler ile devlet adamlarınca başlatılmış ve ilerletilmiş olan modernleşme sürecinde kadınlık, geleneksel-kültürel yapıda geçerli olan birtakım normlarla ve değerlerle karşıtlık oluşturmayacak şekilde erkek merkezli düşünceler temelinde üzerinde etraflıca düşünülmüş, tanımlanmış ve araçsallaştırılmış olan bir cinsiyet kategorisi olarak öne çıkar.

Geleneksel değerlerin egemen olduğu ataerkil bir toplumsal yapıda Osmanlı kadınlarının hak ve özgürlük talepleri de topluluk değerlerini ve dinsel gereklilikleri öne çıkaran bir içeriğe sahip olmuştur. Bu çerçevede İmparatorluk devrinde kadınlar, hak ve özgürlük yönündeki taleplerini ifade ederken bir taraftan milliyetçiliğe, bir taraftan da dine dayalı kültürel ve siyasal söylemler geliştirme yoluna gitmişlerdir. Böylelikle Osmanlı-Türk modernleşme sürecinin geleneksel ve ataerkil niteliklerinden kaçınılmaz bir biçimde...

... kadınlar da etkilenmiş; özellikle milliyetçi görüşler, kadınlar arasında haklarını ifade etmede meşrulaştırıcı bir işlev görmüştür. Nesil yetiştiriciliğindeki rolü yüzünden, kadınların içinde bulunduğu durum iyileştirilmelidir. Millî ailenin oluşturulması ve toplumun modernleştirilmesi, ancak kadının yaşamının değişmesi ve haklarını elde etmesiyle mümkün olabilecektir. Kadınlara erkekler kadar hak tanınmaması konusunda ileri sürülen bahanelere, milliyetçi görüşler kullanılarak cevap verilmiştir. Vatandaşlığın askerlik yapanın hakkı olduğu, kadınların ise savaşta fiziksel durumları gereği erkeklerle eş tutulamayacakları bahanesine, kadınlar “Vatan isterse, kadın asker de olur” cevabıyla karşı durmuş, meramlarını ayrıntılı olarak dile getirmişlerdir (Çakır, 2021, s. 409).

Aynı meşrulaştırıcı işlev, İslam dini konusunda da kullanılmıştır. İslamın kadınların haklarının tanınmasında engel olmadığı, olamayacağı, sorunun Kuran’ın yanlış tefsir edilmesinden kaynaklandığı açıklanmıştır. İslamiyet kadını eve kapatan, onu toplumdan dışlayan bir din değildi. Zaten zamanın değişen koşullarında sadece şer’i hükümler yeterli olamazdı. Erkeklerin yaşamında olduğu gibi, kadınlar için de yeni yasalara gerek vardı (Çakır, 2021, s. 409).

Bu doğrultuda söz konusu toplumsal koşulların etkisiyle kadınların yaşam tarzlarında meydana gelebilecek birtakım değişikliklerin toplumsal ve siyasal değişiklikleri de beraberinde getireceğini öngören ve büyük çoğunluğu erkeklerden oluşan modernleşmenin öncüleri, kadınların bireysel ve kamusal alanlardaki tercihleri ile

sergileyecekleri davranış biçimlerine yönelik olarak kadın hak ve özgürlüklerini kimi zaman sınırlayıcı kimi zaman da sorgulayıcı eğilimler (Çakır, 2021, s. 411) sergilemişlerdir.

Benzer bir yaklaşımı benimseyen Nilüfer Göle (2011, s. 102) de kadınların bireysel ve kamusal yaşam alanlarındaki⁷ konumlarının, Türkiye'nin modernleşme sürecinin en önemli boyutlarından biri olduğunu belirtmektedir. Yine Göle'ye (2011, s. 103-104) göre hem Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi dönemde hem de İslamcı hareketin güç kazanmaya başladığı -tezin de odağında yer alan- 1980'li yıllarda gündeme gelen modernlik anlayışları arasında süregelen kültürel ve siyasal karşılıklarda kadın konusu dikkat çekici bir şekilde öne çıkmaktadır.

Nitekim söz konusu karşıtlık çerçevesinde din merkeze alınmak suretiyle kurgulanan - İslamcılığın öngördüğü- bir modernleşme anlayışı, modern bir Müslüman kadın kimliğini tanımlayıp öne çıkarırken Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi düşünsel kaynaklardan beslenen bir Kemalist çağdaşlaşma anlayışı ise dini referansların ötesinde Batılı görünüme sahip bir kadın kurgusunu idealleştirmeye yönelmiştir. Bu çerçevede Cumhuriyet'in kuruluş döneminde egemen olan Kemalist-Aydınlanmacı modernleşme anlayışı ile -özellikle 1980'li ve 1990'lı yıllarda önemli ölçüde toplumsal destek kazanan- İslamcı modernleşme anlayışları arasında süregelen kültürel ve siyasal karşılıklarda da kadın yaşamı, dikkat çekici bir şekilde öne çıkan konular arasında yer almaya devam etmiştir.

Çeşitli siyasal hareketlerle edebi akımların temsilcilerince benimsenmiş olan yenilikçi görüşlerin de etkisiyle cinsiyet konusunun, en başından itibaren Osmanlı-Türk modernleşmesinin en önemli niteliklerinden biri olduğunu belirten Nilüfer Göle'ye (2017b, s. 54-55) göre de Kemalist-Aydınlanmacı modernleşme anlayışı, kadın haklarını geliştirmeyi ve vatandaşlık bağı ile tanımlanan kadın bireylerin kamusal alandaki görünürlükleriyle faaliyetlerini eş zamanlı olarak artırmayı öngörmektedir. Buna karşılık olarak İslamcı düşünürlerin bütüncül modernleşme yöntemleri karşısında seçici bir modernleşmeden yana tavır almaları da kadın konusu ile bağlantılı bir içeriğe sahip

⁷ Siyasal ve toplumsal gelişmeler ile bireysel yaşam deneyimleri diyalektik bir yaklaşımla ele alındığında kamusal ve özel alanlardaki değişimler/dönüşümler birbirleriyle bağlantılıdır (Çakır, 2021, s. 47-48).

olmuştur. Bu yönüyle İslamcılık, teknolojik modernleşmeden yana tavır alırken var olan kültürel ve toplumsal yapıyı korumaya özen göstererek kadın yaşamını da bu çerçevede değerlendiren bir anlayışı öne çıkarmaktadır. Bu niteliğiyle İslamcılık, modernleşmenin kültürel yapıda ortaya çıkarabileceği öngörülen tahribatın çeşitli boyutlarını gündeme getirerek aynı zamanda kadın yaşamı konusuna özel önem atfeden bir siyasal hareket olarak da kabul edilebilir.

Buradan hareketle İmparatorluk ve Cumhuriyet devirleri sistematik bir bütünsellik ve süreklilik içerisinde ele alındığında, modernleşme hamlelerinin -kimi zaman artan kimi zaman ise azalan derecelerde de olsa- otoriter ve ataerkil bir toplumsal zeminde gerçekleşmiş olduğunu belirtmek mümkün hale gelir: En nihayetinde söz konusu otoriterliğin en somut tezahürlerinden biri de modernleşmenin cinsiyetçi niteliğinde kendisini göstermiştir ve göstermeye devam etmektedir.

İmparatorluk dönemi ile Cumhuriyet dönemi modernleşme süreçlerinin cinsiyetler düzenine ilişkin söz konusu niteliği, edebiyat sahasına da sirayet etmiştir. Benzer bir yaklaşımı benimseyen Serpil Sancar (2020, s. 83) da Osmanlı-Türk modernleşmesinin erken dönemi olarak ele aldığı 1870 ile 1935 yılları arasını kapsayan tarihsel evrede Batılılaşma sürecine yönelik olarak geliştirilmiş -kimi zaman tepkisel kimi zaman ise göreceli olarak daha sistematik- eleştirilerin düşünsel kaynağını, niteliğini ve gelişimini anlayabilmek için söz konusu dönemin dergileri ve gazeteleri ile romanlarını incelemenin doğru bir tercih olacağını belirtmektedir.

Bu yaklaşım doğrultusunda İmparatorluk devrinde modernleşme sürecini başlatan ve sürdüren bürokratlar, düşünürler ve aydınların dünya görüşleri ile modernlik anlayışları bizzat bu kimselerin üretmiş oldukları kurgusal edebiyat eserleri olan romanlar incelenerek de anlaşılabilir. Bu nitelikleriyle kamusal iletişim araçları olan gazeteler, dergiler ve romanlar modernleşme sürecinde meydana gelen değişimlerin özel ve

kamusal yaşam alanlarında⁸ ne şekilde karşılık bulmuş olduğunu anlama çabasında yararlanılabilecek kaynak-metinler olarak öne çıkmaktadır.

Böylelikle dönemin aydınlarınca benimsenmiş olan modernlik anlayışının ne tür bir toplumsal düzen ile uyumlu olduğu ve söz konusu aydınların kadınların toplum içerisindeki konumlarını hangi düşünsel bağlamlarda ele aldıklarının anlaşılması, yazılı metinlerin -bu tez açısından özellikle de romanların- incelenmesiyle ortaya çıkarılabilecektir.

Öte yandan Cumhuriyet'in ilanıyla başlayan ve 1950'li yıllara kadar uzanan kurucu tarihsel evrede de edebiyat, halk kitlelerine ulaşmada en önemli araçlardan biri olarak kabul edilmiştir. Cumhuriyet rejimi ile birlikte bilimsel düşünce doğrultusunda laiklik ve pozitivizm, kültürel ve siyasal alanlarda hâkim değerler haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte toplumsal ve siyasal gelişmeler edebiyatçıların düşünsel ve siyasal yönelimleri üzerinde de doğrudan veya dolaylı olarak etkili olmuş, edebiyat en önemli kültürel ve sanatsal kaynaklardan biri olarak öne çıkmaya devam etmiştir. Benzer bir eğilim, hem çok partili siyasal hayatın kurumsallaşmaya başladığı 1950'li yıllarda hem de İmparatorluğun dağılmasıyla birlikte önemli ölçüde güç kaybeden İslamcılığın Cumhuriyet sonrasında yeniden bir ivme kazandığı 1980 sonrası süreçte etkili olmuş, böylelikle de modernleşme sürecinde ortaya çıkan değişimler -aynı zamanda doğrudan veya dolaylı bir şekilde kadın yaşamı ile de bağlantılı olarak- edebiyat sahasında karşılık bulmaya devam etmiştir.

1980 sonrasında yeni bir etkinleşme evresine giren İslamcı hareketin kadın boyutu ise İslamcı kadın kimliğine ilişkin görüşler dikkate alınarak incelenebilir. Bu doğrultuda tezin, İslamcı kadın kimliğine odaklanan *Toplulukçuluk-Bireyselcilik Ekseninde İslamcı Kadın Kimliği* başlıklı üçüncü bölümü kapsamında İslamcılığın kadın boyutunu dikkate alarak toplulukçuluk ile bireyselcilik şeklinde iki ana düşünsel eğilim arasında ortaya çıkan yaklaşım farklılıkları çerçevesinde ayrışan ideal (dindar) kadın görüşü -dördüncü

⁸ Daha önce de farklı bir şekilde belirtilmiş olduğu üzere günümüzde siyaset bilimi literatüründe özel ve kamusal alanların birbirlerinden bağımsız kategoriler olmadığı, aksine iç içe geçmiş alanlar olduğu yönündeki görüşler daha fazla tercih edilen bir yaklaşım olarak dikkat çekiyor (Sarıbay, 1992, s. 160). Söz konusu yaklaşım, bu tezin de kuramsal dayanaklarından birini oluşturmaktadır.

bölümde romanların incelenmesinin de altyapısını oluşturacak şekilde- analize dâhil edilmektedir.

2.2. KADIN YAŞAMI GÜNDEMDEKİ YERİNİ KORUYOR: 1980-2000

Türkiye’de kadın hak ve özgürlüklerine ilişkin gündem, özellikle Cumhuriyet’in kuruluş evresinde Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi siyasal düşünce doğrultusunda gerçekleştirilen toplumsal devrimlerin etkisiyle sonraki on yıllarda da modernleşme tartışmalarının en önemli alt başlıklarından birini oluşturmaya devam etmiştir. Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi evrenin ardından yeniden etkinlik kazanmaya başlayan İslamcılığın da gelişmesiyle birlikte (Bora, 2017, s. 82) modernleşme anlayışında bir dönüşüm sürecinin başladığı 1950’li yıllar ise kadınların kamusal alanda daha fazla etkin ve görünür olmaya devam ettiği bir sürece karşılık gelirken 1960’lı yıllarda da kadın sorunu, toplumsal ve siyasal gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir (Sancar, 2020, s. 297). Bu çerçevede 1920’li yıllardan, 1950’li ve 1960’lı yılları da kapsayarak, 1970’li ve 1980’li yıllara uzanan tarihsel süreç bir bütün olarak -kadın konusu çerçevesinde- değerlendirildiğinde belirtmek mümkün hale gelmektedir ki...

... Cumhuriyet Dönemi’nde 1920-1930 yılları arasında gerçekleşen yasal reformlar ve eşitlik anlayışı, bunların kadınlar için anlamı ve ulus-devlet için stratejik önemleri, kritik bir referans noktası olmuş ve özellikle 1980’li yıllardan itibaren kadın çalışmaları yazınında kadınların gerçek anlamda özgürleşip özgürleşmediği sorunsalı etrafında tartışılmıştır (Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 387).

Berrin Koyuncu-Lorasdağı’nın bu tespitinden hareketle Türkiye’nin toplumsal ve siyasal hayatında 1980 sonrası süreçte gerçekleşen değişimleri çözümlerken de özellikle Cumhuriyet’in kuruluş evresini birincil derecede dikkate alan bir yaklaşım biçimi işlevsellik kazanmaktadır. Bu niteliğiyle Türkiye’nin toplumsal ve siyasal yapısında her dönem öne çıkan kadın yaşamı -modernleşmenin başlangıcından günümüze uzanan süreçte, tarihsel olarak geri döndürülemeyecek bir süreklilikle- 1980’li ve 1990’lı yılların toplumsal ve siyasal gündeminde de karşılık bulmaya devam etmiştir. Bir diğer ifadeyle Cumhuriyet’in kuruluş evresinde kamusal alana çıkan, seçme ve seçilme hakkını elde eden kadınların bireyselleşme sürecine yönelik yaklaşımlar, ilerleyen on yıllarda da farklı siyasal hareketler içerisinde gündeme gelmeye devam etmiştir. Tezin ilerleyen

kısımlarında değerlendirilecek olan İslamcı kadın anlayışı da bu tarihsel süreçle bağlantılı bir gelişim seyrine sahiptir.

1980 öncesi ile 1980 sonrası süreçleri karşılaştırmalı bir şekilde değerlendiren ve çok partili siyasal sistemin belirli bir kurumsallaşma düzeyine erişmiş olduğu 1960'lı yıllardan itibaren toplumsal/siyasal yaşamın sol ve sağ hareketler arasındaki mücadelelerin etkisinde gelişimini sürdürdüğüne belirten Nilüfer Göle (2000, s. 425) ise 1970 ile 1980 arasındaki on yıllık süreçte uzlaşmaz karşıtlıkların gündeme geldiğine dikkat çekmektedir. Diğer yandan Göle (2000, s. 426) 1980 sonrasında birbirinden farklı toplumsal ve siyasal öncelikleri (hedefleri) benimsemiş olan sosyal gruplar arasındaki iletişimin de daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar yoğunlaşmaya başladığını belirtmektedir.

Bu çerçevede 1980 sonrasında ortaya çıkan yeni iletişimsel durum, aynı zamanda yeni bireysel ve kültürel hassasiyetlerin kolektif bir mahiyet kazanarak öne çıkmasına zemin hazırlayan bir toplumsal ve siyasal sürece de karşılık gelir (Göle, 2000, s. 427). Bu niteliğiyle 1980'ler, çok partili siyasal hayata geçilmiş olan 1950'li yıllarda başlayan toplum merkezli modernleşme/modernlik anlayışının pekiştirildiği toplumsal ve siyasal bir dönüşüm sürecini de beraberinde getirmiştir. Daha önce de açıklanmaya çalışıldığı üzere bu süreç, aynı zamanda Cumhuriyetçi-Aydınlanmacı (bütüncül) modernleşme anlayışından muhafazakâr (kısmi-tedrici) bir modernleşme anlayışına doğru gerçekleşen zihinsel bir kopuşa da karşılık gelir.

Söz konusu sürece etki eden unsurlar arasında 1980 sonrasında farklı toplumsal ve siyasal öncelikleri öne çıkaran çeşitli sosyal grupların yayıncılık faaliyetleri ile edebiyat eserleri de yer almaktadır. Böylelikle 1980'li yıllardan 2000'li yıllara uzanan tarihsel kesitte medya ve kitle iletişim araçlarının da gelişmesiyle birlikte yeni ve birbirinden farklı toplumsal/siyasal eğilimlere göre gelişen bireysel ve kültürel tercihler arasındaki etkileşimlerin artmış olduğunu belirtmek mümkün hale gelir:

50'li yıllardan beri piyasaya yönelmeyle, profesyonel kadroların odalar kurma aracılığıyla, işçi sınıfının hareketinin gelişmesiyle birlikte toplumsal alan belli bir özerklik kazanmakta ve çeşitlenmektedir. 1980 sonrası da bu toplumsal alanın en çok ekonomik ve kültürel

düzeyle, en azından sınıfsal düzeyde yeniden oluşturulma çabalarını ifade eder. Nitekim, 80 sonrası çok revaçta olan liberal ideoloji ve hareketleri, bugün kültür-ahlak konusundaki girişimleriyle islamcı hareketler izlemekte, sınıfsal bağlamdaki sol hareketler ise arkadan gelmektedir (Göle, 2000, s. 430).

Bu aşamada, benimsemiş olduğumuz çözümleme çerçevesi, şu şekilde ilerletilebilir: Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında 1980'li yıllardan 2000'li yıllara uzanan süreçte feminist, muhafazakâr, liberal, Kemalist, İslamcı⁹ ve sol-sosyalist dünya görüşleri arasındaki etkileşim artmış olmakla birlikte özerk-öznenin gelişmesine ve farklı bireyselliklerin ilerletilmesine uygun toplumsal koşulların olgunlaşabilmesi mümkün olmamıştır. Buradan hareketle ataerkil (eril) değerleri öne çıkaran (erkek merkezli) toplulukçu eğilimlerin farklı toplum kesimlerine sirayet etmiş olduğunu (Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 403); en nihayetinde kadınların özel ve kamusal yaşamlarında belirleyici olan etkenlerin de sözü edilen toplumsal koşullarla bağlantılı olduğunu ileri sürmek yanlış bir saptama olmayacaktır.

Benzer doğrultuda bir diğer yaklaşım biçimi, Ali Yaşar Sarıbay'ın değerlendirmelerinde de dikkat çeker. Sarıbay (1998, s. 105) 1980'li yıllar ile birlikte farklı toplum kesimlerinde karşılık bulan sivil toplumcu bir siyasal söylemin toplumsal ve siyasal alanın her boyutuna sirayet etmiş olduğunu; buna karşın devlet-sivil toplum ikiliği (karşıtlığı) çerçevesinde kurgulanan bu söyleme dayalı olarak ileri sürülen çeşitli görüşlerin bireyselleşmeye, bir diğer ifade ile de özerk-özneleşmeye elverişli bir niteliğe sahip olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla sivil toplumu¹⁰ devletin sınırlandırılması ile piyasa ekonomisinin kendine özgü kâr elde etme mantığına indirgeyen zihniyet, söz konusu dönemde hem sağ hem de sol siyasal akımlar üzerinde belirleyici bir etken olarak öne çıkmaktadır.

Bu çerçevede 1980'li yıllar, aynı zamanda bireyselliklerin gelişmesine elverişli toplumsal koşulları hâkim kılabilecek etkenlerin aksine, bireyi geri planda bırakan

⁹ Haldun Gülalp (2018, s. 145-146) da Türkiye'de İslamcılığın bireyselliklerin gelişimine uygun bir siyasal-düşünsel niteliğe sahip olmadığını, aksine toplulukçu eğilimleri güçlendiren bir toplumsal ve siyasal hareket olduğunu belirtmektedir.

¹⁰ Sivil toplum aynı zamanda laiklik, farklı kültürlere açık olma, din, birey gibi olguları/kavramları kapsayan oldukça geniş bir içeriğe sahiptir (Gülalp, 2018, s. 132); cinsiyet konusu da söz konusu olgular/kavramlar arasında yer alır.

toplulukçu/otoriter kültürel ve siyasal eğilimlerin geçerliliğini koruduğu bir sürece karşılık gelmektedir. Bununla birlikte toplumsal tabanda ataerkil ve toplulukçu zihniyet ile uygulamaların geçerliliğini koruduğu 1990'lı yılları da büyük ölçüde 1980'li yılların devamı niteliğinde değerlendirmek mümkündür. En nihayetinde hem 1980'ler hem de 1990'lar, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında her dönem belirgin bir toplumsal-siyasal çizgi olan ataerkil ve toplulukçu eğilimlerin etkin olduğu tarihsel ve siyasal süreçler olarak öne çıkar.

Öte yandan özel (bireysel) hayat da 1980'li yıllardan itibaren toplumsal ve siyasal konularda her zaman güncelliğini sürdürmüş bir kavram olarak dikkat çekmektedir (Gürbilek, 2001, s. 23). Her şeye rağmen özel hayatın kamusal karşılaşma ve tartışma ortamlarında sorunsallaştırılması ise kadın konusunun toplumsal ve siyasal gündemin en önemli başlıkları arasındaki yerini pekiştiren bir etken olarak işlev görmüştür.

Kadın özgürlüğü konusu ile kadın sorunlarının farklı toplumsal ve siyasal akımlar doğrultusunda ele alındığı platformlar arasında ise çeşitli dergiler, sivil toplum kuruluşları, kültür ve sanat etkinlikleri ve edebiyat eserleri öne çıkar. Bununla birlikte nihai anlamda modernleşme sürecinin 1980 ile 2000 yılları arasındaki gelişme evresinde kısmi olarak da olsa farklı bireysellikleri öne çıkarmaya yönelik görüşlerle bu görüşlere dayanan toplumsal hareketler kiteselleşememiş, böylelikle bireysellik yönündeki eğilimlerin toplumsal ve siyasal alanlarda sınırlı bir düzeyde seyretmesi de kaçınılmaz olmuştur.

Sözü edilen toplulukçu ve ataerkil eğilimler bu tezde, 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte gerçekleşen toplumsal ve siyasal dönüşümlerin ortaya çıkarılmasında temel kaynak olarak yararlanılan edebiyat sahasında da karşılık bulmuştur. Buradan hareketle özünde sanatsal bir faaliyet olan edebiyat ile toplumsal ve siyasal yapı arasındaki yakın ilişkinin -düşünce hayatımızın toplumsal ve siyasal öncelikleri doğrultusunda daha da belirginleşerek- yerleşik hale gelmiş olduğunu ileri sürmek mümkün hale gelmektedir.

Bununla birlikte bir taraftan ilk döneminde ataerkil ve toplulukçu bir zihniyetin etkili olduğu, diğer taraftan bu etkinin nihai belirleyiciliğinde devam eden evrede ise kitle kültürünün öne çıktığı 1980'li yıllar, her şeye rağmen cinsiyet eşitsizliklerine karşı kendilerine özgü bir söylem geliştirerek özgürlük taleplerini kitleselleştirmeyi hedefleyen kadın hareketinin -sınırlı da olsa- belli ölçüde ivme kazandığı bir süreç karşılık gelmektedir (Gürbilek, 2001, s. 13-15). Bu yönüyle 1980'li yılların devamı niteliğindeki 1990'lı yıllar da benzer toplumsal ve siyasal eğilimlerin söz konusu olduğu bir süreç karşılık gelir. En nihayetinde 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte ataerkil ve toplulukçu değerleri pekiştiren etkenlerin, özel ve kamusal yaşam alanlarında bireyselleşmeyi ilerletebilecek olan gelişmelerin önündeki en önemli engeller olarak belirleyici olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

3. BÖLÜM

TOPLULUKÇULUK - BİREYSELÇİLİK EKSENİNDE İSLAMCI KADIN KİMLİĞİ

Bu başlık altında İslamcı kadın kimliğinin temel nitelikleri ortaya konulmaktadır. Böylelikle örneklem içerisinde yer alan romanlardaki kadın anlayışının ortaya çıkarılmasında temel alınacak analiz çerçevesi de belirlenmiş olarak tezin ana kısmı olan -nitel içerik analiziyle oluşturulan dört temel yaşam düzeyi çerçevesinde İslamcı kadın kimliğinin İslami romanlarda ne şekilde karşılık bulduğuna odaklanılan- dördüncü bölüme de katkıda bulunulabileceği öngörülmektedir.

Yine bu başlık kapsamında İslamcı kadın kimliğinin toplulukçu ve bireyselci yaklaşımlar çerçevesinde iki ana eksenle ayrışmasının analize dâhil edilmesiyle İslami romanlara yönelik gerçekleştirilecek olan incelemenin içeriği de belirlenmiş olmaktadır. Bu belirleme ise İslami romanlardaki kadın anlayışının, kuramsal düzlemde İslamcı kadın kimliğinin temel nitelikleri dikkate alınmak suretiyle ortaya çıkarılabileceği şeklindeki bir öncüle dayandırılmaktadır.

Türkiye’de kadın yaşamına ve kadın kimliğine ilişkin gündem, Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle hâkim toplumsal ve siyasal paradigma haline gelen Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi düşünce evresinde de öncelikli konular arasında yer almaktaydı; bu çerçevede modern Türk kadını kimliği de ideal bir eş ve sorumluluk sahibi bir anne olmanın yanı sıra toplumsal sorumluluklarının da farkında olan modern ve yurtsever bir kadın modelini içermekteydi (Yeğenoğlu, 2003, s. 173). Devam eden tarihsel süreçte, çok partili siyasal sisteme geçilmesinin ardından ise toplumsal yaşamın her boyutunda ortaya çıkan dönüşümlerin farklı bir kadın profilinin -İslamcı kadın kimliğinin- gelişmesine zemin hazırlamış olduğunu (Türkmen, 2007, s. 136-137) dikkate almak gerekmektedir.

Türkiye’de çok partili siyasal sisteme geçilmesinin ardından temel referansları din olan çeşitli grup veya oluşumların sayıları ile faaliyet alanları, kurucu Cumhuriyet evresiyle

karşılaştırıldığında göreceli olarak artarken İstanbul'da ve Anadolu'nun farklı şehirlerinde genç kızların aynı zamanda dışarıdan ortaöğretim diploması almalarına olanak tanıyarak alternatif bir eğitim mecrası olarak işlev gören kurslar (eğitim kurumları) da yaygınlaşmaya (Şefkatli Tuksal, 2020, s. 231) başlamıştır.

Sözü edilen dönüşüm sürecinin devamında 1960'lı yıllardan itibaren ise İslamcı kadınlar, siyasal bir kimlik edinme sürecinde 1923 ile 1950 arasında hâkim paradigma olan Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi modernleşme evresinin laiklik uygulamalarına, İslamcılığın varsayımları doğrultusunda eleştiriler yöneltmeye başlayarak başörtüsü ile kamusal alana dâhil olma taleplerini giderek daha güçlü bir şekilde dile getirmeye başlamışlardır (Yelsalı Parmaksız, 2017, s. 192). İslamcı kadınların alternatif kamusal alan arayışları 1980'li yıllardaki gelişmeler neticesinde hegemonik (göreceli olarak tek kimlikli) kamusal alanda kendilerine yer açma ve kendilerini ifade edebilme çabalarına evrilmiş (Barbarosoğlu, 2012, s. 55), aynı yıllarda yükselişe geçen İslamcı hareket içerisinde ise kadınlar daha fazla görünür ve etkin bir hale gelerek dini gruplar içerisinde daha fazla yer almaya başlamışlardır (Çakır, 2000, s. 39).

19. yüzyıldan günümüze uzanan tarihsel süreçte Türkiye'de öne çıkan toplumsal ve siyasal akımların merkezinde yer alan kadın yaşamı konusu (Özyürek, 2011, s. 360) 1980'li yıllarda siyasal düşünceler ile siyasal işleyiş üzerinde kimlik olgusunun belirleyici hale gelmesiyle birlikte farklı siyasal akımların simgesel ve düşünsel boyutlarda birbirlerinden ayrışmalarında da etkili olan bir tartışma alanı olarak toplumsal ve siyasal gündemdeki yerini korumaya devam etmiştir (Durakbaşa, 2020, s. 35). Ruşen Çakır da 1980'li yıllarda güç kazanan İslamcı akımın, aynı zamanda kadın konusu ile doğrudan bağlantılı gelişim sürecini, şu şekilde tespit etmektedir:

1985'ten itibaren Türkiye'deki İslami hareketliliği gözlemeye ve anlamaya çalışan bir gazeteci olarak, bu 15 yılı, hiç tereddütsüz bir şekilde şu üç cümleyle özetleyebilirim: 1) İslami harekete en büyük damgayı kadınlar bastı. 2) İslami harekette en büyük çileyi kadınlar çekti. 3) İslami hareket, bir erkek hareketidir (Çakır, 2000, s. 14).

Siyasetin özü gereği, esasında nihai olarak toplumsal ve siyasal alanlarda ortaya çıkacak tarihsel ve güncel nitelikli kamusal tartışmalar doğrultusunda belirlenmesi gereken ortak

iyinin ne olması gerektiğine ilişkin mutlak değerlere atıfta bulunarak bireysel ve kolektif çözümler getiren İslamcılık (Çınar, 2021, s. 98-99) aynı zamanda kadın yaşamı konusunda da -tartışma dışı tutularak önceden belirlenmiş ve belirli nitelikleri sorgulanamayacağı ileri sürülen- ideal (dindar) bir kadın profiline ilişkin görüşleri içerisinde barındırmaktadır. Söz konusu nitelikleriyle İslamcılık -Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündeminde kendisine yer bulan diğer siyasal akımlar gibi- kadın yaşamı konusunda çeşitli görüş ve düşünceleri kendisinde toplayan siyasal akımlardan biri olarak dikkat çekmektedir. Bu yönüyle aynı zamanda ideal (dindar) bir kadın profiline ilişkin çeşitli görüşler ileri süren İslamcı yazarlar ve düşünürler, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündeminde karşılık bulan kadın yaşamı konusundaki tartışmalara da kaçınılmaz olarak dâhil olmuşlardır.

İslamcı akım içerisinde kadın konusuna yaklaşım biçimindeki temel farklılıkları ise iki ana eksenle değerlendirmek mümkündür. Kadınları aile birlikteliğinin ve toplumsal değerlerin sürdürülmesinde sahip olmaları gerektiği öne sürülen sorumluluklar çerçevesinde değerlendiren ve İslamcılığın temel varsayımları doğrultusunda kurulması hedeflenen toplumsal düzenin uyumunu ve istikrarlı yapısını birincil öncelik olarak belirleyerek kadına da bu düzen içerisinde bir yaşam alanı öngören görüşler, toplulukçu yaklaşım altında toplanmaktadır. Buna karşılık yine İslamcılığın ön kabulleri doğrultusunda kurulması hedeflenen din merkezli toplumsal yapıyı da reddetmeksizin, fakat bu yapı içerisinde kadınların göreceli olarak da olsa daha özerk tutumlar ve davranışlar geliştirebilmelerine ve bununla bağlantılı olarak kadın bireyselleşmesine olumlu yaklaşan görüş ve düşünceler ise bireyselci yaklaşım altında toplanır.

Ömer Çaha (2017, s. 334-335) da benzer bir yaklaşım biçimiyle özel ve kamusal yaşam arasında herhangi bir kuramsal ayrımı öngörmeyen İslamcılığın kadın boyutunun iki eksenle şekillenmiş olduğunu ileri sürmektedir: Bunlardan ilki olan toplulukçu yaklaşım kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarını öne alan tutumları desteklerken diğeri olan varoluşçu yaklaşım ise kadınları, ailevi ve toplumsal sorumluluklarıyla ele almakla birlikte, aynı zamanda sosyal yaşamda da etkin bireyler olarak görmeyi içeren bir yaklaşım biçimidir.

Sözü edilen iki ayrı ekseninde gelişen İslamcılığın kadın boyutu toplulukçu yaklaşım çerçevesinde kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarına öncelik vererek kadın yaşamına yönelik normatif görüş ve değerlendirmelerin kendisinde toplandığı bir mecra olma niteliğiyle öne çıkarken bireyselci (varoluşçu) yaklaşım, kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarında bireysel/özerk kimlikleriyle daha etkin olarak var olabilmelerini destekleyen görüş ve değerlendirmelerle¹¹ öne çıkmaktadır.

Bu iki karşıt düşünsel eğilim ekseninde yer alan toplulukçu yaklaşım, ataerkil toplum yapısının erkek egemen işleyiş biçimiyle örtüşmekle birlikte kadını en nihayetinde erkeğe bağımlı (yardımcı) bir anlayış doğrultusunda tanımlamış olmaktadır. Böylelikle ataerkil mantık ve işleyişle uyumlu bir doğrultuda seyreden toplulukçu yaklaşım kadınların, bireyselliklerini pekiştirmek yerine, öncelikli ve nihai olarak ailevi ve toplumsal sorumluluklarını öne çıkaran görüşleri kendisinde toplar.

Diğer yandan varoluşçu yaklaşım ise kadınların bireyselleşmelerine olanak tanıyan içeriğiyle toplulukçu yaklaşımdan ayrılarak İslamcılığın ideal kadın profilini göreceli olarak farklı bir boyuta taşımış olur; buna göre varoluşçu yaklaşım, kadınların özünde tarihsel nitelikli olduğu öngörülen ve ataerkil aile/toplum yapısından kaynaklanan kısıtlamaların etkisinden kısmi olarak da olsa kurtularak özel ve kamusal yaşam alanlarında özerk/bağımsız bireyler olarak var olabilmelerine imkân veren yapısıyla - toplulukçu görüşlerin dışında ve göreceli olarak daha özerk- bir diğer ideal İslamcı kadın profilini destekleyen düşünsel eğilimlerle öne çıkmaktadır.

İslamcılığın kadın konusundaki temel varsayımlarını toplulukçu yaklaşım ile varoluşçu yaklaşım arasındaki ayrımlara dayalı olarak ortaya çıkan ve birbirleriyle uzlaşması mümkün olmayan iki yaklaşım biçimi çerçevesinde ele almanın, İslamcı kadın kimliğine ilişkin genel tablonun tümünü yansıtamayabileceğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir. Benzer bir yaklaşım biçimiyle Aynur İlyasoğlu'nun (1996, s. 61) da belirtmiş olduğu gibi giyim kuşam tercihleri ve başörtülü görünüşleriyle ilk bakışta homojen bir İslamcı kadın

¹¹ Bireyselci görüşlerin bir ucunda Konca Kuriş'in İslamcı kadın yorumu yer alır. Benimsemiş olduğu İslamcı kadın kimliğini feminizme olumlu bir şekilde yaklaşarak kuran ve kendisini Müslüman feminist bir kadın olarak tanımlayan Konca Kuriş, ataerkil yaklaşımları eleştirerek oldukça yenilikçi ve kadın merkezli bir söylem geliştirmiştir (Değer ve Çamdereli, 2020, s. 227-228).

kimliğini benimsedikleri öngörülebilecek olan kadınlar esasında bireysel, toplumsal ve siyasal nitelikli pek çok konuda birbirinden ayrı eğilimleri destekleyebilen grupları meydana getirmektedir. Söz konusu çeşitlilik -hem toplulukçu yaklaşım içerisindeki hem de varoluşçu yaklaşım içerisindeki- kadın yaşamına ve kimliğine yönelik farklı yaklaşım biçimlerine de sirayet etmiştir.

Yine de İlyasoğlu'nun bu tespiti göz önünde bulundurulmak kaydıyla İslamcılığın kadın boyutunu toplulukçu ve varoluşçu olarak belirtilen iki ana eksenle ele alarak değerlendirmenin, İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışının çeşitli boyutlarını ortaya koymak bakımından, açıklayıcı bir çözümleme çerçevesine ulaşabilmeyi olanaklı kılacağı öngörülmektedir. Böylelikle bir taraftan İslami edebiyatçıların yazmış oldukları romanlarda geçerli olan kadın anlayışını ortaya koymak mümkün olabilecek iken bir taraftan da yazarlar arasında -kadın konusuna yönelik olarak- ortaya çıkan düşünsel eğilim farklılıklarını temel alarak genelleyici birtakım tasniflere de ulaşılabilir.

Sevda Alankuş-Kural (1997, s. 32-34) da İslamcı kadın kimliğinin oluşumuna yönelik toplulukçu ve varoluşçu görüşler arasındaki tasnifle örtüşen bir yaklaşım biçimi doğrultusunda İslamcı kadın kimliğinin geleneksel ve radikal olarak isimlendirdiği iki ana çizgide ayrıldığını ileri sürmektedir; bu çerçevede Alankuş-Kural'ın geleneksel İslamcı çizgi olarak isimlendirdiği İslamcı kadın kimliği toplulukçu yaklaşımla örtüşürken radikal İslamcı çizgi, varoluşçu yaklaşıma karşılık gelmektedir.

İslamcı kadın kimliğinin gelişim sürecinde geleneksel İslamcı çizginin -bir diğer ifadeyle toplulukçu yaklaşımın- kendilerini Müslüman veya İslamcı olarak tanımlayan kadınların bireyselliklerini teşvik etmek yerine öncelikli olarak İslamcılığın toplumsal ve siyasal hedeflerine ulaşmada kadınların artan kamusal etkinliklerini ve görünümünü bir araç olarak değerlendiren görüş ve düşünceleri içerdiğini belirtmek mümkündür (Alankuş-Kural, 1997, s. 32). Buna karşılık radikal İslamcı çizgi olarak adlandırılan -varoluşçu- yaklaşımın düşünsel dayanakları ise Türkiye'nin güncel toplumsal ve siyasal koşullarında kendilerini Müslüman olarak tanımlayan kadınların sorunlarını anlama çabalarının, modernliği sorgulamanın yanında geleneğin de eleştirel bir yaklaşımla yeniden gözden

geçirilmesi gerektirdiğini ileri süren bireyselleşmeci görüşleri (Alankuş-Kural, 1997, s. 35) içermektedir.

İslamcı kadın kimliğine ilişkin söz konusu ikili ayrımı detaylandırmak gerekirse, nihai anlamda kadın erkek eşitliğini öne çıkaran görüş ve değerlendirmeler varoluşçu (radikal İslamcı çizgi) yaklaşımın kadın yaşamı konusundaki varsayımlarını pekiştirirken kadınlar ile erkekler arasında tamamlayıcılık ilişkisinin yanında cinsiyetler arasında fark ilişkisi temelinde adalet söylemini öne çıkaran görüşler de toplulukçu (geleneksel İslamcı çizgi) yaklaşımla örtüşmektedir.

Öte yandan ataerkil toplum yapısının modern koşullar altında da etkisinin devam ediyor olması ise kadın ve erkek cinsiyetlerinin birbirine karşıt özelliklerle kurulması doğrultusunda işleyen tamamlayıcılık mantığını desteklerken erkek egemen işleyişin de dini referanslar doğrultusunda meşrulaştırılmasına zemin hazırlar (Köse, 2014, s. 76). Bu yönüyle dini kaynakların erkek merkezli yorumlanması sonucunda ortaya çıkan tamamlayıcılık ilişkisi, kadının en nihayetinde erkeği tamamlamak üzere ve erkekten sonra yaratılan bir cinsiyet kategorisi olarak kabul edilmesine de yol açarak (Köse, 2014, s. 77) İslamcı kadın kimliğine yönelik toplulukçu yaklaşımı (geleneksel İslamcı kadın kimliğini) destekleyen düşünsel eğilimleri teşvik eder.

Toplulukçu görüşü benimseyen İslamcı çevreler, kadın ile erkek arasındaki ilişkiyi feminizmin getirdiği eşitlikçi bir anlayışın aksine tamamlayıcılık ilişkisi çerçevesinde ele alırlar (Yılmaz, 2013, s. 18-19); bununla bağlantılı olarak toplumsal yapıda İslamcılığın öngördüğü istikrarlı bir işleyişin etkin bir şekilde devam edebilmesi de kadınlar ile erkekler arasında kurulması öngörülen tamamlayıcılık ilişkisine bağlanmış olur (Yılmaz, 2013, s. 19). En nihayetinde toplulukçu yaklaşımda kadınların İslamcılığın etkin aktörleri olarak kamusal alanda var olabilmelerinin de yine İslamcılığın cinsiyetler arasında öngörmüş olduğu görev paylaşımı doğrultusunda gerçekleşebileceği varsayılmaktadır. Dolayısıyla kadınların toplulukçu yaklaşımda kapladığı alan, İslamcı hareket içerisinde kadınların üzerlerine düştüğü varsayılan görevlerle sınırlı bir içeriğe sahiptir; bu yönüyle de ataerkil yapı ile uyumlu davranışlar sergileyen kadınlarla bireysel hak ve özgürlük mücadelesini önceleyen kadınlar arasında da bir ayrışma baş gösterir. Söz konusu

ayrışmada bir tarafta toplulukçu yaklaşımın ataerkil eğilimleri destekleyen nitelikleri doğrultusunda tavrı alan İslamcı kadınlar, diğer tarafta ise kadın hak ve özgürlüklerini öne çıkarmaya da alan açan görüşleriyle varoluşçu yaklaşım ile uyumlu İslamcı kadınlar yer alır.

Bununla birlikte hem toplulukçu görüşleri destekleyen erkeklerle hem de Cumhuriyetçi kadın algısıyla mücadeleye girilerek ilişkisel bir süreçte ortaya çıkan İslamcı kadın kimliğine ilişkin varoluşçu görüşü benimsemiş olan kadınlar, Kemalizm'e yönelmiş oldukları eleştirilerde feminist tezlerden yararlanmış olsalar da -en nihayetinde İslamcılığın sınırları içerisinde kalarak- feminizme de Batıcı bir akım olarak mesafeli ve seçici bir şekilde yaklaşmaya özen göstermişlerdir (Köse, 2014, s. 139). Söz konusu yaklaşım biçimini, İslamcı kadın kimliğine ilişkin görüşleriyle öne çıkan Mualla Gülnaz ile Cihan Aktaş'ın feminizme yönelik değerlendirmelerinde de tespit etmek mümkündür. Mualla Gülnaz'ın feminizme ilişkin saptamaları, 1980'li yıllarda İslamcı kadın gruplarında feminizme yönelik bakışı ortaya koyar niteliktedir:

O yıllarda yoğunlaşan feminist literatürden bir şekilde haberdardık, ama kendimizi hiç feminist olarak tanımlamadık... Feminist yayınların, yaşadıklarımızı çözümlenmede, bizi kuşatan erkek egemen toplumu ve kültürü fark etmemizde önemli katkıları oldu. Ama nihayetinde feminizm Batı merkezli bir hareketti (Gülnaz, 2000, s. 46-47).

Cihan Aktaş da Mualla Gülnaz ile örtüşen bir yaklaşım biçimini takip ederek feminizmi belirli bir aşamaya kadar -bir diğer ifadeyle temel dini kaynaklarla çelişmediği sürece- olumlu değerlendirdiğini şu şekilde açıklar:

Feminizmi insanlık tarihine olumlu bir katkı olarak görüyorum. Ne de olsa feminizm bir ideoloji, bir dünya görüşü değil. İnsanlık tarihi bugün baktığımız noktada eril bir karakter taşıyor, bu dile ve dini algılamalara, yorumlara da yansımış... Bu nedenle, kadın-erkek ilişkilerinin daha olumlu bir noktaya gelmesi bakımından feminizm insanlık tarihine belli bir seviyeye kadar olumlu bir katkı... (Aktaş, 2000, s. 130).

Bu çerçevede Aktaş ile Gülnaz'ın kadın yaşamı konusu ile alakalı olarak feminizme yönelik yaklaşımlarının sınırlarını temel dini kaynakların çizdiğini belirtmek mümkün hale gelmektedir. Benzer bir sınırlılık, Müslüman toplumlarda kadın konusuna ilişkin araştırmaların İslam dininin temel kaynaklarına dayalı olarak gerçekleştirilmesinde de

ortaya çıkmaktadır; bir diğer ifadeyle İslamcı kadın kimliği ile feminizm arasındaki yaklaşmayı belirleyen sınırlılık, aynı zamanda kendilerini İslamcı veya Müslüman kimliği ile tanımlayan araştırmacılar tarafından yazılan yazılarda da kadın konusuna ilişkin en çok tercih edilen kaynakların Kur'an, hadisler ve dini-tarihsel kadın karakter örnekleri olmaya devam etmesinde açığa çıkmaktadır (Kandiyoti, 2013, s. 119). Bu saptamadan hareketle kadın konusuna İslamcılık temelinde yaklaşan Mualla Gülnaz ile Cihan Aktaş'ın görüşlerinin sınırlarını da temel dini kaynakların oluşturduğu, böylelikle her iki araştırmacının da feminizmi İslami temel kaynaklarla çelişmeyecek bir şekilde yorumlamaya özen gösterdikleri anlaşılmaktadır.

Nitekim din merkezli yazında -feminizmin aşırı bağımsızlığı, çatışmacılığı ve aşırı serbestliği teşvik ederek bireysel ve toplumsal uyumu ve istikrarı bozacağı varsayımından hareketle- muhafazakâr eğilimlerin hâkim olduğu da bir gerçektir (Köse, 2014, s. 141). Söz konusu eğilimler ise hem gelenekçi (toplulukçu) hem de varoluşçu (bireyselci) - Alankuş Kural'ın ifadesiyle radikal- İslamcı kadın kimliğinin, kaçınılmaz olarak feminizme karşı mesafeli bir pozisyonda yer alması sonucunu da beraberinde getirmiştir.

Bu saptamalardan yola çıkarak İslamcılığın ataerkil ve toplulukçu eğilimleri destekleyen varsayımlarının İslamcı kadın kimliğine yönelik iki farklı bakış açısına da sirayet etmiş olduğunu ileri sürüyorum. Buna göre kadın yaşamına ilişkin birçok konu başlığında iki farklı İslamcı kadın profili çizen toplulukçu yaklaşım ile varoluşçu yaklaşım, belirtilen ayrışmaların dışında -sınırları en nihayetinde İslamcılığın toplumsal ve siyasal nitelikleri tarafından belirlenen- birçok konuda örtüşen içerikleriyle dikkat çekmektedir.

Bu tespit de dikkate alınmak kaydıyla -tezde kabul etmiş olduğumuz ikili tasnif kapsamında- İslamcılığın kadın boyutunun söz konusu gelişme sürecinde bir tarafta kadın konusuna toplulukçu yaklaşımın ataerkil eğilimlerini destekleyen nitelikleri öne çıkarılan İslamcı kadın profili yer alırken diğer tarafta ise varoluşçu yaklaşım doğrultusunda kadınların bireysel hak ve özgürlüklerini öne çıkarmaya da yer açan nitelikleriyle gelişen bir İslamcı kadın profili yer almaktadır. Bu aşamada İslamcılığın kadın yaşamına yönelik tezlerinin gelişiminde ortaya çıkan iki temel yaklaşım biçimini daha detaylı bir şekilde

incelemek, İslami romanlardaki kadın anlayışını ortaya çıkarmaya yönelik çözümlerimizi geliştirebilme potansiyelini de içerisinde barındırmaktadır.

Bu tespitlerden hareketle, Aynur İlyasoğlu'nun (1996, s. 63) da değerlendirmelerini takip ederek İslamcı kadın anlayışını iki ana ekseninde -toplulukçu ve varoluşçu yaklaşımlar çerçevesinde- ele alarak birkaç temel örnek üzerinde durmak yararlı olabilir: Bu çerçevede toplulukçu yaklaşım, ilahiyatçı-yazar Hayrettin Karaman'ın yaklaşım biçimiyle somut bir şekilde örtüşürken varoluşçu yaklaşım, Cihan Aktaş'ın görüşlerinde açığa çıkmaktadır.

Öte yandan Şule Yüksel Şenler'in, eserlerinde savunmuş olduğu görüşleri incelemek de toplulukçu yaklaşımın (geleneksel İslamcı çizgi) temel karakteristik özelliklerini anlamak bakımından işlevsel olacaktır. Buna karşılık varoluşçu yaklaşımın (radikal İslamcı çizgi) temel karakteristik özellikleri ise Hidayet Şefkatli Tuksal ve ilahiyatçı Şaban Ali Düzgün'ün ileri sürmüş oldukları görüşlerin de analize dâhil edilmesiyle daha somut bir şekilde gözlemlenebilecektir.

Şule Yüksel Şenler 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren yazmış olduğu romanlar ve fikir yazılarıyla İslamcı kadın kimliğinin hem simgesel hem de düşünsel olarak geliştirilmesinde öne çıkan yazarlar ve aktivistler arasında yer almaktadır (Aktaş, 2005, s. 830). Toplulukçu yaklaşım biçimini hem edebiyat sahasında hem de fikir yazılarında sürdüren Şule Yüksel Şenler, ev içi yaşamdaki sorumluluklarının yanında anne olma vasıflarına da vurgu yaparak kadınların toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde işleyişindeki sorumluluklarına yönelik görüşlere eserlerinde sürekli olarak yer vermiştir (Çokoğullar ve Bozaslan, 2014, s. 849-852). Hatta -Şule Yüksel Şenler'in benimsemiş olduğu kadın görüşünde de karşılık bulan- toplulukçu yaklaşım içerisinde yer alan kimi uç görüşler çerçevesinde...

Kadının tüm varlığı ve bedeniyle mahrem, avret ve cinsel cazibe kaynağı olarak görülmesi, hiçbir dinsel, insani ve medeni ölçü tanımadan, aklı ve mantığı hiçe sayan boyutlara ulaşmış; kadının başını örtmesi, çarşafa girmesi, tepeden tırnağa tek gözü hariç her yerini kapatması, onu "sakıncalı bir cinsel varlık" olmaktan kurtaramamıştır (Filiz, 2016, s. 195).

Buradan hareketle toplulukçu yaklaşımda (geleneksel İslamcı kadın çizgisinde) öne çıkan benzer görüşler doğrultusunda kadınların kamusal alana çıkarak görünür hale gelme çabalarının, özel alanda kadınlara atfedilen anne ve eş olma gibi sorumlulukların ihmal edilmemesi şartına bağlanarak en nihayetinde istisnai bir durum olarak görüldüğünü belirtmek de (Alankuş-Kural, 1997, s. 33) mümkün hale gelir.

Şule Yüksel Şenler'in *İslâm'da ve Günümüzde Kadın* isimli kitabında İslamcı kadın kimliğine ilişkin ileri sürmüş olduğu görüşler, toplulukçu yaklaşımın (geleneksel İslamcı kadın çizgisi) ideal kadın anlayışı ile örtüşmektedir. Kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarını birincil öncelik olarak gören Şenler, kadın-erkek eşitliğini öne çıkararak bireysel ve toplumsal hayatta kadınlar ile erkeklerin özerk bireyler olarak var olabilmelerini destekleyen -Ömer Çaha'nın tasnifinde varoluşçu yaklaşım olarak, Alankuş-Kural'ın tasnifinde ise radikal İslamcı çizgi olarak adlandırılan- bireyselleşmeci görüşlere yoğun bir şekilde eleştiriler yöneltmektedir. Şenler'in, sözü edilen kitabında yer alan *Kadın Erkek Eşitliği Çığırkanlarına İthaf!* başlıklı bir yazıda, cinsiyetler arasında eşitliğin tesis edilmesi gerektiğine ilişkin görüşlere şu şekilde karşı çıkmaktadır:

Bizdeki feministler (sözde kadın hakları müdafileri), hâlâ : <<Kadın – erkek eşitliği istiyoruz! Kadın da erkeklerle aynı haklara sahip olmalıdır!...>> diyerek boğaz yırtma dursunlar, çarşaf çarşaf yazılarla gazeteleri donatadursunlar geçmiş yıllarda basında sol ve sağ muhtelif gazetelerde neşredilen İngiltere mahreçli bir haber, bütün bu sözde kadın hakları müdafilerini bir anda şaşkına çevirmişti (Şenler, tarihsiz, s. 17).

Bu gazetelerde neşredilen haberin tam metni aynen şöyle idi:

- <<İngiliz hanımlar, erkeklerle eşit hak istemiyorlar>> (Şenler, tarihsiz, s. 17).

Bu değerlendirmelerinden Şenler'in, kadın ile erkek arasında eşit bir ilişki biçimini öngören ve bu eşitliğin özel ve kamusal yaşamda tesis edilmesine yönelik çaba sarf eden feminist hareketi bütünüyle reddettiği anlaşılmaktadır. Benzer bir doğrultuda, *İslâm'da ve Günümüzde Kadın* isimli kitapta kadının çalışma hayatında yer almasına da olumsuz bir şekilde yaklaşan Şenler yine -Ömer Çaha'nın tasnifinde toplulukçu yaklaşım, Alankuş-Kural'ın tasnifinde ise geleneksel İslamcı çizgi olarak adlandırılan- toplulukçu yaklaşımı destekleyen bir pozisyonda yer alır. Kadının çalışma hayatında yer almasına ilişkin görüşlerine yer verdiği yazısına, çalışan kadın ile çalışmayan kadın arasında

karşılaştırma yaparak hangisinin ruh sağlığının bozulduğunu soran bir başlıkla başlayan Şenler, konuya ilişkin tespitlerini okurlarına şu şekilde aktarmaktadır:

Yıllardan beri ahlâk ve mâneviyat düşmanlarının içimizde sürdürüldüğü bir savaş vardır. Müslüman Türk kadınlarını yoldan çıkarıp, aile hayatını ve dolayısıyla cemiyet düzenini yıpratıp, kökünden sökmek için her türlü denâeti irtikâp eden bu azgın yerli düşmanlar tam bir birlik ve beraberlik havası içinde yürütmektedirler bu savaş... (Şenler, tarihsiz, s. 20).

Bu savaş, kadının aile hayatının nezih ve mazbut sınırları içinden koparılıp, günden güne ahlâksızlaşan çılginlaşmış cemiyetin içinde, erkeklerle bir arada çalışmasını temin etme ve mümkün kılma savaşıdır.. (Şenler, tarihsiz, s. 20).

Ailevi ve toplumsal sorumluluklarına zarar vereceğini öngörerek, kadınların çalışma hayatında erkeklerle aynı ortamda yer almalarını eleştiren Şule Yüksel Şenler'in bu yaklaşım biçimi, geleneksel İslamcı çizgiyle örtüşür. Aynı kitapta *Kadın - Erkek Muhtelit Çalışma Hayatı Üzerine* başlıklı yazıda ise Şenler'in, kadınların çalışma hayatında yer almasına ilişkin görüşleri, oldukça somut bir şekilde tespit edilebilmektedir:

Kadının en münasip çevresi ve en güzel vazife yeri, onun evi, sıcak ve nezih yuvasıdır. Erkekleri dahi zâlimce yıpratın iş hayatı, ince, hassas ve narin fitratta olan kadının zaif omuzlarına yüklenince, onun analık ve zevcelik gibi en mukaddes vazifelerini otomatikman ihmale uğratmaktadır ki; bu da, çok zaman aile saadetinin ve hattâ yuvanın yıkımına dahi sebep teşkil eden bir keyfiyet olmaktadır. Ayrıca *serbest hayat, iş hayatı ve memuriyet kadının yaratılışına, ruh bünyesinin tekâmülüne de uymayan şeylerdir..>> (Şenler, tarihsiz, s. 38).

Belirtmiş olduğu bu görüşlerinin devamında ise kadının doktorluk, hemşirelik, öğretmenlik, yazarlık ve tacirlik gibi meslekleri icra ederek çalışma hayatında yer alabilmesini, ailevi yükümlülüklerini ihmal etmemesi şartına bağlayan Şenler (tarihsiz, s. 38-40) kadınlar ile erkeklerin bir arada çalışmasına da çekinceyle yaklaşarak toplulukçu (geleneksel İslamcı çizgi) yaklaşımla örtüşen bir pozisyonda yer almayı sürdürür.

Şule Yüksel Şenler gibi Hayrettin Karaman da İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu yaklaşımla örtüşen bir biçimde kadın ile erkek arasında tamamlayıcılık ilişkisini öne çıkarmaktadır. Karaman'a göre kadın ve erkek arasında "yaratılıştan gelen farklılık, sosyal hayatta birbirlerini tamamlamaya, bir bütün oluşturmaya, fonksiyonlarını yerine getirmeye yöneliktir" (Karaman, 1995, s. 17). Benzer bir yaklaşım biçimini sürdüren Karaman, kadın ile erkek arasında öngördüğü tamamlayıcılık ilişkisinin siyasal

boyutlarını şu şekilde detaylandırarak -erkeğe kadın karşısında bir derece de olsa öncelik vererek- aynı zamanda İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu yaklaşımın tezleriyle de aynı düzlemde yer almış olur:

Allah Teâlâ insan için mukadder olan kemâli gerçekleştirmeleri amacıyla erkek ve kadına, birbirini tamamlayan farklı özellik ve kabiliyetler de vermiştir. Bu özellik ve kabiliyetler, aksine bir ihtiyaç ve zarûret bulunmadıkça tabî bir işbölümünü ve öncelikler sistemini beraberinde getirmektedir. Bu cümleden olarak devlet başkanlığında öncelik erkeklere aittir; bu görevin gerektirdiği fitrî donanım daha ziyade erkeklerde vardır, bununla beraber ihtiyaç ve zarûret bulunursa kapı kadınlar için de açıktır (Karaman, 1995, s. 91).

Buna karşılık İslamcılık içerisinde kadın konusuna yönelik toplulukçu (geleneksel İslamcı kadın çizgisi) görüşleri eleştirel bir yaklaşımla değerlendiren Mustafa Yağmurlu ise İslam toplumlarında kadının erkek karşısındaki ikincil konumunun, esasında dinin özünden kaynaklanmadığını belirterek tarihsel ve toplumsal koşullara vurgu yapmaktadır:

Batıl inançların yayılması, kavmi geleneklerin hayatı kuşatması, cahil ve gerici inanışların aileleri sarması, dedelerden ve babalardan tevarüs edilegelen yanlış sistemler, hizmetçilik, sorumsuzca işleyen erkek hâkimiyeti, anlayış kıtlığı ve taşlaşan adetler İslâm toplumlarında bir örümcek ağı meydana, getirdiler. Ve, bu ağ en fazla kadını sardı. Perde gerisindeki bir yaratık haline dönüştü o. Ve, işin en acıklı ve fecî yanı, bütün bunların İslâm adına yapılmasıydı (Yağmurlu, 2017, s. 38).

Toplulukçu yaklaşım karşısında -kadınlara göreceli olarak da olsa özerk bir yaşam alanı açmayı hedefleyen- varoluşçu yaklaşımla örtüşen bu değerlendirme biçimi, İslamcı çevrelerde oldukça fazla rağbet gören iki yazarın, Cihan Aktaş ile Hidayet Şefkatli Tuksal'ın, yazmış oldukları düşünce yazılarında da karşımıza çıkar.

Sistem İçinde Kadın isimli çalışmasında kadınları batıcı/elit, yoz/nesne, tüketici/boş, gelenekçi, aydın ve aydın Müslüman şeklindeki bir tasnif biçimiyle sınıflandırarak inceleyen Cihan Aktaş (1988, s. 22-23) 1980'li ve 1990'lı yıllarda İslami kimliği benimsemiş olan kadınların İslami çevrelerde egemen olan ve kadını geleneksel bir anlayışla değerlendirerek kadın üzerinde kısıtlayıcı bir etkiye yol açan -erkek merkezli- yaklaşım biçimine şu şekilde eleştiriler yöneltmektedir:

Kadınların, başörtüleriyle kamusal alanda yer alma yönündeki ısrarları, kamusal alanda Müslüman erkeklerle kadınların birbirleriyle yeni bir ilişki biçimi geliştirmelerini gerektiriyordu. Müslüman (veya İslâmcı diyelim) erkeklerin bilincinde bu yeni ilişki biçimi, getireceği her türlü sorun ve külfetin yanında, evin çöküşü ve buna bağlı olarak evlilikte erkeğin konumunun değişmesi anlamını da taşımaktadır. Geleneğin kendilerine sağladığı imtiyazları korumakta ve sahiplenmekte hayli titiz ve duyarlı davranan Müslüman erkekler, yine geleneğin yüklediği mesuliyetleri yerine getirmede aynı duyarlılığı ve titizliği koruyamıyorlardı. İslâm'ı anlama ve yaşama konusunda pek çok şey değişirken Bacı'nın olduğu gibi kalması, en önemli mesele gibiydi. Kadın evle ve özel alanla bütünleştiği oranda Bacı'laşarak var olabiliyordu (Aktaş, 2019, s. 23).

Bir taraftan *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği* isimli kitabında kadınları edilgenleştirmeye yol açan ve kadınları kötülük (fitne) ile özdeşleştiren söylem biçimlerine eleştiriler yönelten Cihan Aktaş (1992, s. 45) aynı zamanda varoluşçu yaklaşımla örtüşen bir biçimde kadın yaşamının, İslâmcı kimliği benimsemiş kadınların kendi özgür tercihleri olan Müslüman özneler çerçevesinde değil de, yalnızca ailevi ve toplumsal sorumluluklarla ve yükümlülüklerle birlikte ele alınmasına yönelik olarak da eleştirel bir yaklaşımı benimser:

Bacı olarak muhatap olunan kutsallaştırma, soyut bir İslâmi hayatı nasıl olursa olsun kurma ve sürdürme mesuliyetini yüklenme gerekçesine dönüştü. Özel hayatında ona boş vakit kazandıran araçların edinilmesi bile, İslâmcı (erkek) entelektüellerin kalemiyle modernist bir tutum olarak tanımlandı. Davasına duyduğu inancı kanıtlaması bakımından ille de elleriyle çamaşır bulaşık yıkaması gerekiyormuş, geniş ailede yaşamalıymış, yitirilen komşuluk ilişkilerini ve kaybolan mahalle ruhunu kazanabilir ve geri getirebilirmiş de bunu bencilliği ve konformistliği nedeniyle yapmıyormuş gibi eleştirilerle karşılaşan Müslüman kadınlar arasında, modernist ve konformist olmadıklarını kanıtlamak için, yıpratıcı kanıtama çabalarına girerek ruh sağlığını yitirenler oldu. Hatta, sevap kazanmak ya da kendi içine dönük çekirdek aile modeline karşı dinî bir alternatif oluşturmak gibi bir gayeyle kocasına ikinci bir eş arayan Bacılar bile oldu (Aktaş, 2019, s. 24).

Bu görüşleriyle Aktaş'ın, İslâmcı kadın kimliğini benimsemiş olan kadınların özel yaşam alanlarında pek çok sorunla karşı karşıya kaldığını belirterek İslâmcı kadın kimliğine yönelik varoluşçu yaklaşım biçiminin temel eğilimleriyle örtüşen bir pozisyonda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Diğer yandan yine Cihan Aktaş'a (2007, s. 32) göre 1980'li yılların toplumsal ve siyasal koşulları altında İslâmcılığa da sirayet eden eğilimlerin etkisiyle özel alanı bir nebze de olsa geri plana atarak kamusal alana odaklanan ve kamusal varoluş biçimlerini öne alan söylemler, giderek daha fazla görünür hale gelmeye başlamıştır. Bu saptamadan hareketle bir taraftan İslâmcı kadınların ev içerisinde aile birlikteliği altında süren olumsuz yaşam

koşullarına dikkat çeken Cihan Aktaş, diğer taraftan da eleştirilerini -özel alanın ötesinde-kamusal alanın mevcut yapısına yönelterek daha geniş bir boyuta taşımış olur:

İslâmi kesimlerin, modernleşmeyle gelen birçok değişikliğin yol açtığı problemlere çözüm aranırken sanki bu değişimlerden hiç etkilenmeyebilmiş gibi kadının geleneksel konumunun korunmasına, bu korunma tutumunun da bizzat kadının bireysel çabalarına yükletilmesine ilişkin beklenti ve ısrarları, şüphesiz kadına ilişkin efsanevi yargılardan kaynaklandığı kadar, kadının sessizliği ve dilsizliğinden de beslenmektedir. Müslümanlık kimliğine ilişkin sorgulama ve cezalar genellikle başörtülü kadına yüklenirken, İslâmi kesimlerde ortak sorunların birlikte ele alınması bile neredeyse başörtülünün eve kapatılmaya razı olmasına, hatta kapatılma durumunu övmesine bağlı gibidir (Aktaş, 2019, s. 27).

Böylelikle Aktaş'a (2019, s. 28) göre özel ve kamusal yaşam alanlarında kısıtlanan, kendisini büyük toplumsal ve siyasal hedeflerin gölgesinde kalmış hissederek umutsuzluğa düşen İslamcı kadın, hayatını istediği ve inandığı şekilde yaşamak şöyle dursun, kendi benliğinden vazgeçme durumuyla yüz yüze gelmiştir. Yine Cihan Aktaş'a göre...

Seksenli yılların belki de eve sığamama, kendini tanıma ve tanıtmaya ihtiyacıyla ilgili olarak kısmen "militan" denilebilecek bir söylemi olan İslamcı kadın tipini, doksanlı yıllarda, kendini ifade edeceği alanları oluştururken görmekteyiz. Bu yıllarda, yetmişli yıllardan önceki "fitri" kadın duyarlılığını önceleyen... kadın anlatılarını ve çözümlerini - farklılıkçı feminizmin metinlerine dayanmasa bile bu metinleri oluşturan tecrübelerden ve metinlerden de yararlanarak- yenileyen bir açıklama biçimi belirginlik kazanmaya başladı (Aktaş, 2007, s. 33).

Sonuç olarak söz konusu değerlendirmeleriyle Aktaş, İslamcı kadının bir taraftan özel alanda bir taraftan da kamusal alanda kısıtlanarak kendisini gerçekleştirme idealinden vazgeçme aşamasına gelmiş bir kişi olarak sınırlı bir varoluş alanında yaşamını sürdürmek zorunda kalacağını öngörmüş olmaktadır.

İslamcı kadın kimliğine ilişkin benimsemiş olduğumuz ikili tasnif kapsamında varoluşçu yaklaşımı benimseyerek kadın sorununa etki eden ataerkil toplumsal işleyişe eleştirel bir şekilde yaklaşan bir diğer yazar ise Hidayet Şefkatli Tuksal'dır (Çakır, 2000, s. 11). Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşıtı Gelenegin İslam Gelenegindeki İzdüşümleri* isimli kitabında kadın erkek ilişkilerinin geleneksel-ataerkil yapıda sürekli hale gelen işleyiş mekanizmalarına eleştiriler yönelterek İslamcı kadına kimliğine yönelik varoluşçu (bireyselci) yaklaşımın tezlerini şu şekilde desteklemektedir:

Yaşadıkları çağ, coğrafya, kültürel ve dinî ortam ne kadar farklı olursa olsun, Hesiodos'tan Aristo'ya, Gazzâlî'den Nietzsche'ye kadar literatüre geçmiş bir çok ilim adamı, edebiyatçı ve düşünürün, kadını ikinci sınıf sayan ve kötülükle özdeşleştiren bir anlayış tarzının çeşitli versiyonlarında buluşmaları önemli bir olgudur. Bu kötümser yargılar, şahıslara ait kişisel kanılar olmaktan ziyade, mensubu buldukları kültürlerin genel kabullerini yansıtmak bakımından önem taşımaktadır. Zira, kadını eksik ve kötü bir alt türü olarak kabul etme eğilimi, insanla ilintili tüm sahalarda, öncelikle kadını ve kaçınılmaz bir şekilde tüm insanlığı olumsuz bir şekilde etkileyen teori ve pratiklere dönüşmektedir (Şefkatli Tuksal, 2000, s. 1).

Yüzyıllar boyunca bir çok toplumda, kadının, babasının ya da kocasının, üzerinde -öldürmek de dahil- her türlü tasarruf hakkının bulunduğu bir mülkü sayılması anlayışı, bu anlayışın Hint versiyonunda kocası ölen kadının diri diri yakılması geleneği, İslam toplumlarını da etkisi altına alan, kadının kötülük ve ayartıcılık unsuru olduğu yolundaki genel kabuller, sözünü ettiğimiz teori ve pratiklerin yalnızca birkaçıdır (Şefkatli Tuksal, 2000, s. 1).

Bu değerlendirmeleriyle Hidayet Şefkatli Tuksal, ataerkil düşünce ve pratiklerin tarih boyunca çok çeşitli toplumlarda etkili olduğuna dikkat çekerken söz konusu yaklaşım biçimine İslam'ın tarihsel ve toplumsal koşullarını da dâhil ederek analizini şu şekilde geliştirir:

Kadınla erkeği birbirleri ve toplumla ilişkileri bağlamında ele alan Kur'an pasajlarında ise, toplumun ataerkil yapılanmasından kaynaklanan örf ve teamüllerin baskın karakteri son derece belirgin durumdadır. Bu baskın karaktere rağmen Kur'an tavrı sürekli bir iyileşme ve gelişme sürecine doğru bazı adımların atılması şeklinde tezahür etmektedir (Şefkatli Tuksal, 2000, s. 235).

Hidayet Şefkatli Tuksal ile örtüşen bir yaklaşım biçimiyle ilahiyatçı yazar Şaban Ali Düzgün de tarihsel olarak kadınların erkek egemen toplumlarda dinin özüne aykırı bir şekilde kısıtlanmış bir alanda yaşamlarını sürdürmek durumunda kaldıklarını belirterek esasında erkek egemen toplumsal ve siyasal koşullara vurgu yaparken varoluşçu yaklaşımın temel tezlerini destekleyen bir pozisyonda yer alır:

Kur'an, kendisine kadar gelen tarihsel kesitte yer tuttuğu biçimiyle, kadına biçilen rollerin kadın yapısından kaynaklanan ve ahlaki bir kaygı yaratmayacak olanlarını muhafaza etmekte, erkeklerin tahakkümüne konu olan rollerini ise onları ontolojik bir eşitlik statüsüne çekerek reddetmektedir. Kur'an'ın çizdiği bu eşitlikçi, herkese kendi hak ettiği rolü veren mantığının aksine, İslam'ın seyir tarihinde, bilgi üretme mekanizmasını büyük oranda elinde tutan ve servet ve iktidar sahiplerini de dikkate alan ulema, kadın konusunda Kur'an'ın çizdiği çerçeveyi oldukça daraltmış görünmektedir (Düzgün, 2018, s. 91).

Kadının yaşam alanını daraltan tarihsel nitelikli ataerkil düşünce ve uygulamaların etkinliği karşısında, Şaban Ali Düzgün'e göre, ulema dinin özünü oluşturan temel buyrukları görmezden gelerek ve kadınlar ile erkeklere farklı değerler sunan kültürel bir

haremlik-selamlık kurumu yaratarak Arap toplumunda geçerli olan kölelik ve cariyelik gibi uygulamaların da düşünsel ve pratik düzeylerde sürekli hale gelmesine zemin hazırlayan tutumlara alan açmıştır (Düzgün, 2018, s. 91); dolayısıyla da kadın karşıtı söylemler ve pratikler, dinin özünden değil de tarihsel ve toplumsal koşullardan kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede Düzgün'e göre tarihsel koşulların "yeniden tartışılıp kadının ve erkeğin - kısacası insanın- hak ettiği konuma kavuşturulmasının ve insanı insan yapan temel yapı taşları durumundaki hak, eşitlik, özgürlük, onur gibi evrensel ölçütlere yeniden hayat verilmesinin zamanıdır" (Düzgün, 2018, s. 91). Bu tespitlerden hareketle bir ilahiyatçı olarak Şaban Ali Düzgün'ün kadınlar ile erkekler arasındaki ilişki biçimini eşitlik çerçevesinde değerlendirmeye olanak tanıyan tespitlerinin, İslamcı kadın kimliğine yönelik bireyselci eğilimleri destekleyerek varoluşçu yaklaşımın temel düşünsel dayanaklarıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır.

Tezin, İslami romanların inceleneceği kısımlarında da yararlanılacak olan İslamcı kadın tasnifini genel bir değerlendirmeye belirlemek gerekirse İslamcı kadın kimliğine yönelik daha geleneksel bir çizgide yer alan toplulukçu yaklaşımda, kadın giyim kuşamı konusunda öncelikli olarak örtünmenin zorunlu olduğu yönündeki görüşler öne çıkarken; aynı zamanda kadınları ahlaki temelde iyi (ideal olan) ile kötü (anti-ideal olan) arasında kurulan karşıtlıklar çerçevesinde değerlendiren görüşler de öne çıkarılmış olmaktadır. Bununla birlikte toplulukçu yaklaşım -genel bir eğilim şeklinde- öncelikli olarak kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarını vurgulayan görüşlere ağırlık vererek - kadınların bireyselleşme çabalarını değil de- topluluk değerlerini öne çıkarmaya uygun bir çizgide yer alır.

Buna karşılık olarak varoluşçu yaklaşım ise kadın giyim kuşamı ile kadının ahlaki temelde iyi ile kötü arasında değerlendiren görüşler yerine, kadının bireysel gelişimine vurgu yapan eğilimlerin pekiştirilmesine olanak tanıyan bir düşünsel içerikle öne çıkar. Bu düşünsel içeriğiyle kadınların, ailevi ve toplumsal sorumluluklarını yok saymamakla birlikte güncel koşullar altında sürdürüyor oldukları yaşamlarında modernleşmenin çok boyutlu etkilerini de gözetken varoluşçu yaklaşım, kadınların -toplulukçu yaklaşımla

karşılaştırıldığında- göreceli olarak da olsa daha özerk bireyler olarak var olabilmelerinin zeminini de kurmuş olur.

Bu başlık altında, İslamcı kadın kimliğine ilişkin kuramsal ve genelleseyici bir tasnif çerçevesinde İslamcılığın kadın boyutu ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu çaba, esasında İslami romanların feminist (eleştirel) yöntemden yararlanarak çözümlenmesinde İslamcı kadın kimliğine ilişkin ortaya konulan iki temel ayrışma ekseninden yararlanılabileceği şeklindeki bir öngörüye dayandırılmaktadır.

Bu saptamadan hareketle tezin ana kısmını oluşturan bir sonraki (dördüncü) bölümde örnekleme dâhil edilen İslami romanların incelenmesinde, kadın karakterlerin metin içerisinde hangi toplumsal ve siyasal eğilimlerle uyumlu bir yaklaşım doğrultusunda kurgulanmış olduğuna odaklanarak romanlarda kadın karakterlere özerk bireyler olarak yer verildiği çeşitli durumlara ve görüşlere de ulaşılmaya çalışılacaktır. Diğer yandan yine romanlarda kadın karakterlere ne şekilde yer verilmiş olduğu ile doğrudan bağlantılı olarak metinlerde kadın bireyselleşmesine olanak tanımayan diyaloglar ile bu diyalogların temelini oluşturan düşünsel eğilimlere odaklanmaya da gayret edilecektir. Son olarak, yazarların olay kurgusunda araya girerek kendi görüşlerini okurlara doğrudan aktarmayı tercih ettikleri bölümlerin de analize dâhil edilmesiyle İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışına ilişkin oldukça somut ve kapsamlı analizlere imkân tanıyan nitelikli verilere ulaşılabileceği öngörülmektedir.

4. BÖLÜM

İYİ - KÖTÜ KARŞITLIĞINDA İDEAL (DİNDAR) KADIN

Bu başlık kapsamında, örneklem içerisinde yer alan romanlarda geçerli olan kadın anlayışının -ahlaki değer yargıları temel alınarak iyi ile kötü arasında kurulan karşıt durumlar aracılığıyla- ne şekilde öne çıkarılmakta olduğu incelenmektedir. İslami romanların toplumsal ve siyasal nitelikleri doğrultusunda romanlarda yazarlar tarafından kurgulanmış olan ideal durumlar, yine yazarların İslamcı bir konumda yer almalarıyla doğrudan bağlantılı bir biçimde şekillenir. Buna göre örneklem içerisinde yer alan her romancı, yazmış olduğu romana İslamcı kadın kimliğinin temel niteliklerini yansıtmaktadır. Bu doğrultuda İslami romanlarda iyi olan ile kötü olan arasında kurgulanan uzlaşmaz karşıtlıklar, yazarların din merkezli siyasal yaklaşımlarıyla doğrudan bağlantılı bir içeriğe sahiptir.

Nihai anlamda İslami romanlarda kadın yaşamına yönelik olarak kurgulanmış olan iyi ile kötü arasındaki karşıtlıklar, İslamcılığın kadın yaşamına yönelik desteklemiş olduğu temel eğilimlerle örtüşmektedir. Bu çerçevede romanlarda olumlu ahlaki ve karakter özellikleriyle öne çıkarılarak okura tanıtılan karakterler, İslamcılığın örnek (ideal) kadınına yansıtmaktayken olumsuz ahlaki ve karakter özellikleriyle roman kurgusunda yer alan karakterler de İslamcı çevrelerce eleştiriler yöneltilerek reddedilen kadın profilini ortaya koyar. Sözü edilen ahlaki nitelikler ile karakter özelliklerine kadın roman karakterlerinin giyim kuşam tercihlerini de ekleyen İslami romancılar, kadın yaşamının bütün boyutlarını İslamcılığın tezleri doğrultusunda kurgulayarak okurlarına ideal bir özel ve kamusal yaşam modelini sunmaya gayret etmektedirler. Bu başlık altında yer alan temel analiz kategorileri çerçevesinde gözlemlenebileceği üzere İslami edebiyatçıların yazmış oldukları romanlarda sürekli bir biçimde kadın yaşamına öncelik veriyor olmaları, İslamcı çevrelerin bu konuyu bütün bir toplumsal hayatı etkileyecek bir mecra olarak değerlendirmeleriyle doğrudan bağlantılıdır.

4.1. GÖRÜNÜMÜYLE KADIN: İDEAL (DİNDAR) KADININ GİYİM KUŞAM BIÇIMI

Toplumsal cinsiyetlendirme bedenlerin alanı nasıl kapladıklarına göre işler: metro veya trenin yoğun sosyalliğini düşünün, bazı erkeklerin nasıl sıklıkla yayılarak, bacaklarını açarak oturduklarını, sadece kendi koltukları önündeki alanı değil diğer koltukların önündeki alanı da kapladıklarını düşünün. Neticede kadınların kendi koltuklarının önünde bile pek yer kalmamış olabilir, bu yer işgal edilmiştir. Uyumlu olmak için daha az yer kaplarız. Ne kadar uysal olursak o kadar az yer kaplamak zorundayız. Toplumsal cinsiyet daralan bir ilmeştir (Ahmed, 2021, s. 44).

Bir kadının günlük yaşamında deneyimlediği cinsiyet eşitsizliğini öne çıkaran bu tespitler, erkek egemen zihniyet kalıplarının yaşamın hangi alanlarına kadar sirayet ederek kadınları kısıtlayabileceğini gözler önüne sermektedir. Erkek cinsiyetinin öncelikli ve merkez kabul edildiği ataerkil toplumsal koşullarda geçerli olan kadın-erkek ilişkilerine, Erving Goffman'ın etkileşim ilişkilerine yönelik tespitleri çerçevesinde de yaklaşılabilir. *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* isimli eserinde etkileşim kavramına yönelik olarak belirli bireylerden oluşan bir grubun üyelerinin karşı karşıya gelmeleriyle ortaya çıkan iletişim ortamında -Goffman'ın ifadesiyle sahnede- davranışsal ve düşünsel etkinliklerin süreklilik kazanmasına dikkat çeken Goffman'ın kendi ifadeleriyle de bir kişi "veya oyuncu aynı rolü aynı seyircilere farklı zamanlarda oynadığında, toplumsal bir ilişkinin doğması muhtemeldir" (Goffman, 2019, s. 28). Bu durumda, toplumsal bir rolün -ve beraberinde elbette ki toplumsal sorumlulukların- belirli bir statüye doğrudan veya dolaylı olarak bağlı olduğu kabul edilen hak ve yükümlülüklerle birlikte tanımlanmasının (Goffman, 2019, s. 28) en nihayetinde toplumsal cinsiyet ilişkileriyle de bağlantılı bir içeriğe sahip olması, kaçınılmaz bir sosyal gerçekliğe işaret eder. Daha açık bir anlatımla Goffman'ın tespitlerinden hareketle üstün ve egemen konumda olma rolünün sürekli olarak erkek cinsiyetine verildiği ataerkil toplumsal işleyişin aynı zamanda kadınlığı da sürekli bir biçimde uysal, rıza gösteren ve en sonunda erkeğe bağımlı bir cinsiyet kimliği olarak tanımlamayı sürdürmesi cinsiyet eşitsizliklerinin kökeninde yer alan örf, âdet ve geleneklerle birlikte ataerkil düşünsel kaynakları gündeme getirir.

Bu yönüyle kadınlarla erkekleri adeta hiyerarşik bir düzene tabi tutarak kadınlığı erkeğe bağımlı bir cinsel kimlik olarak algılayan ataerkil düşüncede sürekli olarak bir tarafta etkin (bağımsız) erkek yer alırken diğer tarafta edilgen (bağımlı) kadın yer alır; iki

cinsiyet arasında zaten var olan eşitsizliği pekiştirerek ilerleten ataerkil toplum düzeninde kadın kendisine bakılarak zevk alınan, erkek ise kadına bakmaktan haz duyan bir konumda bulunur (Mulvey, 2020, s. 286-287). Bu ilişki biçiminin toplumsal ve siyasal sonuçları erkeği gözleyen, kadını ise gözlenen konumuna yerleştirir. Nitekim erkeğin kadın karşısındaki öncelikli ve ayrıcalıklı konumu, yine erkeğin kadın bedeni ve davranışları üzerindeki söz konusu gözetleme erkinden de güç olarak yerleşik bir hale gelir. Ataerkil düşünce biçimi erkeksi düzenle uyumlu bir karaktere sahip olması gerektiği sürekli olarak öne çıkarılan kadının, uysal bir bedensel görünümle kamusal alana çıkması gerektiğini ileri sürerken kadınları erkek egemen zihniyette geçerli olan ön kabuller doğrultusunda biçimlendirmeye yönelik bir çabayı da teşvik ederek ataerkil mantığı pekiştirmiş olur.

Kadınların bedensel görünümelerini belirleyen giyim kuşam tercihleri, 1980’li ve 1990’lı yıllarda Türkiye’nin toplumsal ve siyasal gündeminde de öncelikli olarak karşılık bulmuş konular arasında yer alır. 1980’li yıllarda İslamcılığın yükselmesiyle birlikte İslamcı hareket içerisinde yer alan kadınların kamusal alanda daha fazla görünür olmaya başladıkları, daha önce de belirtilmişti. 1980’li yıllarda sanayileşme alanında ortaya çıkan gelişmeler kadınların çalışma hayatına katılmalarına zemin hazırlamış, bu sürecin devamında kadınlar hem kamuda hem de özel sektörde çalışma hayatına daha fazla katılmaya başlamışlardır; böylelikle 1980’lerde güçlenmeye başlayan İslamcı hareket içerisinde yer alan kadınlar bu sürecin etkisiyle hem çalışma hayatında hem de öğrenci olarak üniversite yerleşkelerinde daha fazla görünür hale gelmişlerdir.

Bu çerçevede kadın yaşamı 1980’li yıllardan itibaren İslamcı hareket içerisinde önem atfedilen konuların başında gelmiştir. Yukarıdaki alıntıda erkeksi düzenle uyumlu davranışları tercih etmek durumunda kaldığı belirtilen kadının, ataerkil mantık doğrultusunda az yer kaplayan biri olarak kodlanıyor olmasına benzer şekilde İslamcı siyasal düşüncede de kadının giyim kuşam biçimi ile karakteri arasında doğrudan bir bağlantı olduğu varsayılmaktadır.

Bununla birlikte 1990’lı yıllar da İslamcılığın kadın boyutunun önemini artıran bir diğer on yıllık evre olarak kabul edilebilir; 1990’lı yıllarda eğitim olanaklarının eski on yıllara

nazaran daha ileri bir düzeye taşınması İslamcı kadınları da etkilemiştir. Dolayısıyla 1990'lı yıllar İslamcı hareket içerisinde yer alan ve eğitim düzeyleri giderek artma eğilimi gösteren kadınların, kamusal alanda daha fazla görünür olmalarının yanında daha fazla hak talebinde bulunmalarının da yolunu açmış bir sürece karşılık gelmektedir. Bu tespitten hareketle 1980'li ve 1990'lı yılları kapsayan bu toplumsal ve siyasal süreci İslami romanlar üzerinden inceleyerek birtakım sonuçlara ulaşabilmek mümkün hale gelir.

1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte kadınların giyim kuşam tercihlerine yönelik kültürel tartışmalar farklı toplum kesimlerinin modernliğe ve modernleşme sürecine yönelik yaklaşımlarıyla da doğrudan alakalı bir konu olarak öne çıkmaktadır (İlyasoğlu, 2013, s. 130). Bu tartışmayı bütüncül modernleşmeden yana olan Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi (seküler) çevrelerle kısmi modernleşmeden yana olan dini-muhafazakâr (tutucu) çevreler arasındaki bir mücadele süreci olarak ele almak ise araştırmacılara oldukça açıklayıcı bir izah çerçevesi sunacaktır.

Daha önce de belirtilmiş olduğu üzere kadın yaşamı konusu, İslamcılığın¹² en fazla öne çıkan boyutlarından birini oluşturmaktadır; kadınların karşı cinsle kurdukları ilişkileri de kapsayacak şekilde ailede ve toplumda ne şekilde davranmaları gerektiğine yönelik yaklaşımlar, İslamcılığın öngördüğü cinsiyetler düzeni üzerinde belirleyici olmuştur. Bu haliyle bir siyasal düşünce akımı olarak İslamcılık, modernleşmenin etkisiyle kadınların yaşam biçiminde ortaya çıkan değişimlere inanç temelli bir toplum ve siyaset modeliyle karşı çıkmaktadır.

Tarihsel olarak modernleşme sürecinin etkisiyle kadınların giyim kuşam tercihlerinde ortaya çıkan değişimi ahlaki yozlaşma olarak gören İslamcılar, örtüyü kadınlar için dini bir zorunluluk olarak kabul etmişlerdir (Kubilay, 2010, s. 70). Bu bakımdan insanın varoluşuna özgü iki temel cinsiyet türünden birini oluşturan kadınların örtünmesi ve

¹² İslamcılığı, Müslüman nüfusun yoğun olduğu toplumlardan biri olan Türkiye'de 1950'li yıllarda ortaya çıkan ve 1980 sonrası süreçte toplumsal hayatta daha fazla etkinlik kazanmaya başlayan siyasal düşünceler bütünü olarak ele alıyorum (Göle, 2017a, s. 105). Bununla birlikte tezin odağı Türkiye'de 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış İslami romanlar olduğundan İslamcılığın Türkiye'nin toplumsal ve siyasal koşullarında sahip olduğu düşünsel niteliklere öncelik veriyorum.

giyim kuşam biçimi İslamcı yazarların/düşünürlerin üzerinde önemle durdukları konular arasında yer alır; böylelikle İslamcı yazarlar ve düşünürler sağlıklı bir aile ile düzenli bir toplum yapısının kurulmasında kadınlara oldukça önemli sorumluluklar yüklemişlerdir.

Bu yönüyle kadın yaşamı İslamcılığı anlama çabasında oldukça önemli yanıtları içerisinde barındırmakla birlikte İslamcıların Türkiye'nin modernleşme sürecine yönelik yaklaşımları üzerinde de doğrudan ve dolaylı olarak etkili olmuş bir alan olarak öne çıkmaktadır (Göle, 2014, s. 15-16). Buna karşın 1950'li yıllardan itibaren ele alındığında genel itibarıyla İslamcıların (erkekler çoğunlukta), kadınların kamusal hayata etkin bir şekilde katılarak meslek sahibi bireyler olmalarını destekleyen bir tutum aldıklarını belirtmek mümkün değildir (Kubilay, 2010, s. 282). Kadın konusuna öncelikli olarak toplumsal düzenin sağlanması bakımından yaklaşan İslamcılar, modernleşme sürecine yöneltmiş oldukları eleştirilerde de kadınların giyim ve yaşam biçimini özellikle öne çıkarmaya gayret etmişlerdir; İslamcı yazarlara/düşünürlere göre kadınların dini hükümlere uygun bir giyim kuşam biçimini tercih etmeleri gerekir. Fatma Barbarosoğlu'nun bakış açısı, İslamcıların kadın giyimine nasıl yaklaştıklarını ortaya koyan oldukça önemli bir gösterge niteliği taşır:

Modern hayat, nefis ile mücadele etmenin daha önceki zamanlara göre daha zor olduğu bir hayattır... Modern insan, ulvî olan ile bağımlı yitirmemek için sürekli olarak akışa karşı durmak, akışa karşı yüzmek zorunda. Geleneksel dünyada hayat durgun bir sudur... (Barbarosoğlu, 2016, s. 48).

Bugün başınızı örttüğünüz zaman, kendinize ve çevrenize, akışa karşı durduğunuzu söylemiş oluyorsunuz (Barbarosoğlu, 2016, s. 48).

İslamcılara göre örtü ideal (dindar) kadının dış görünüşüne doğrudan yansıyan işaretlerin başında gelmekle birlikte modernleşmenin olumsuz etkilerine karşı toplumsal bir kalkan vazifesi de görür. Benzer bir yaklaşımla İslamcı yazar Cihan Aktaş da örtünmenin kadınlar için gerekli bir giyim tarzı olduğunu şu sözlerle savunur:

Türkiye'de feministler, "peçe sendromu" diye adlandırdığımız sendrom yüzünden, İslamiyet'in tesettür hükmünü tarafsız bir gözle değerlendirememişlerdir. Feminizm anlayışları çarşaf ile mücadele haftalarının, "Vurun Kahpeye" gibi eserlerin, kafesle kaplı evlerin oluşturduğu bir söyleme takılarak; kadın hakları alanında karşılaşılan engeller ve uğranılan başarısızlıklar için "çarşaf ve peçe"nin kullanımının öne sürülmesi yeğlenerek, çeşitlenmiştir (Aktaş, 1995, s. 187).

Barbarasoğlu ile Aktaş'ın değerlendirmeleriyle benzer bir doğrultuda İslamcıların ideal kadın kurgusunun giyim kuşam boyutunu belirleyen temel etken, örtülü kadın simgesi olmuştur (Göle, 2014, s. 177). 1980'lerin ve 1990'ların Türkiye'sinde İslamcı yazarlar ve düşünürler, kadınların dini gerekçelerle örtünmelerini destekleyen yazılar kaleme alarak sözü edilen sürece ciddi ölçüde katkı sağlamışlardır (Kubilay, 2010, s. 135). Bu yazılarda İslamcılığın ideal kadınının dindar kadın olduğu, dindar kadının en önemli niteliklerinden birinin ise örtünme olduğu belirtilmiştir. Yine aynı doğrultuda Cihan Aktaş kadın giyimi konusunda örtünmenin faydalarını öne çıkaran İslamcı tezleri desteklemeyi, şu şekilde sürdürür:

İslamiyet, örtünme hükmüyle, kadının erkek için taşıdığı cazibenin toplum içinde onun insani kişiliği ile var olmasında engel teşkil etmemesini hedeflemektedir. Örtü, özünde toplumsal olanla ilişkilidir. İslami bir var oluşla toplumsala çıkış ve davranış ifadesidir (Aktaş, 1995, s. 186).

Örtü ile, cinsellik mahrem alana taşınırken, toplumsal alanda bütün davranış ve ilişkileri şartlayan bir parametre olmaktan çıkmıştır. Öyleyse nasıl olur da İslamiyet'in kamusal alanı sadece erkeklere has kıldığını düşünebiliriz? (Aktaş, 1995, s. 186-187).

Konuya daha geniş bir çerçeveden yaklaşıldığında da kadınların İslami örtünme biçimlerinin, hem Türkiye'de hem de Avrupa ülkelerinde, belirli dönemlerde öne çıkan toplumsal/siyasal bir tartışma konusu olduğunu gözden kaçırmamak gerekir (Göle, 2014, s. 15). Bu siyasal tartışmanın taraflarından olan İslamcılara göre örtü, hem bireysel yaşamda hem de toplum hayatında cinsiyetler arasındaki ilişkilerde düzeni sağlayan bir giyim biçimi olarak bireysel bir tercihin ötesinde ele alınmalıdır. Yine İslamcılara göre kadınların giyim kuşam biçimi, aynı zamanda bir açıdan toplumsal ve siyasal koşullarla da bağlantılı bir tercihtir; bu yönüyle başörtüsü -Türkiye özelinde- aynı zamanda 1980'li ve 1990'li yıllarda etkileri doğrudan gözlemlenebilen sosyopolitik bir seferberlik ve karşıtlığı da (Aktaş, 2008, s. 25) simgelemiştir.

İslami romanlarda da örtünme, yazarların ideal (dindar) kadın algısını oluşturan niteliklerin başında gelir; İslami romanlarda yer alan ideal kadın karakterler düşüncelerini bedeninde simgeleştiren kadınlar olarak öne çıkarılmaktadır. Bu bakımdan İslami romanlardaki ideal kadınların en belirgin nitelikleri arasında yer alan başörtüsü, ideal kadının dindar benliğini diğer insanlara -aynı zamanda diğer roman karakterlerine-

yansıtan bir araç niteliği de taşır (Kubilay, 2010, s. 234). Böylece İslami romanlarda örtünme aracılığıyla ideal (dindar) kadının inançları doğrultusunda bir yaşam biçimini tercih ettiği öne çıkarılarak beden ile düşünce yapısı arasında da bir özdeşlik kurulmuş olur.

Kadın karakterlerin öncelikli bir yere sahip olduğu İslami romanlar (Uğur, 2017, s. 824) kadınların günlük hayatlarında nasıl hareket etmeleri gerektiğine yönelik görüşleri de içeren metinlerdir (Uğur, 2017, s. 820). İslami romancılar yazmış oldukları eserlerle kadın okurların yaşamlarında ortaya çıkacak dine yönelik bir değişim sürecinin duygusal zeminini hazırlamaya çalışmaktadırlar. Kadın roman karakterlerinin dindar birine dönüşmelerini simgeleyen en önemli değişim ise başörtüsü ile görünür hale gelir.

Edebiyatın yansıtma niteliğinden yararlanarak İslamcıların romanlara yansıyan ideal kadın algısını ortaya çıkarmak mümkündür (İlyasoğlu, 2013, s. 85). İslamcı hareket içerisindeki kadınların yaşam deneyimlerini içeren metinler olarak İslami romanları incelemek, İslamcı harekete yakın duran veya kendilerini İslamcı hareket içerisinde konumlandıran kadınların hayata bakış açılarını da çeşitli boyutlarıyla yansıtır; İslami romanların bu niteliği edebiyatın yansıtma niteliğine karşılık gelmektedir. Bu bakımdan İslami romanları incelemek, aynı zamanda İslamcı kadınların ve erkeklerin hayata bakış açılarını da incelemek anlamına gelecektir.

Diğer yandan İslami romanlar, aynı zamanda kadınların bireysel ve kamusal hayatta nasıl davranmaları gerektiğine yönelik görüşleri de içeren eserlerdir; romanların bu niteliği ise edebiyatın dönüştürücü niteliğine karşılık gelir. Dolayısıyla İslami romanlar 1980 sonrasında kamusal alanda daha fazla görünür hale gelmeye başlayan dindar kadınlara İslamcı kadın profiline uygun davranış biçimlerini sunan metinlerdir; sahip oldukları bu niteliklerle İslami romanlar, İslamcı kadın kimliğinin pekiştirilmesine katkı sağlayan en önemli kaynaklar arasında yer alır. Bu tespitten hareketle İslami romanları, kadın okurlara yaşamlarını nasıl sürdürmeleri gerektiği konusunda çeşitli görüşler aktaran edebiyat metinleri olarak kabul etmek mümkün hale gelmektedir.

1980'lerin İslamcılığını belirleyen toplumsal ve siyasal eğilimler, İslami romanlar üzerinde de belirleyici olmuştur. İslamcı düşünürlerle aynı doğrultuda İslami romancılar da yazmış oldukları eserlerde kendi görüşleriyle uyumlu olan ve kendi görüşlerine karşıt olan karakterler kurgulamayı tercih etmişlerdir. Dolayısıyla İslami romanların olay kurgusunun biz ve onlar ayırımına dayandığını dikkate almak gerekir; bizi oluşturan karakterler din ve inanç konularında benzer eğilimlere sahip olan ve yazarın benimsediği dini yaşam biçimini sürdüren roman kişilerinden oluşmaktadır; ayrıca bu tip karakterlere, romanın başında yazarın zihnindeki ideal yaşam biçimine karşıt olan bir roman kişisi olsa da zamanla dönüşerek dini yaşam biçimini tercih eden karakterler de dâhil edilir. *Onları* oluşturan olumsuz karakterler ise giyim kuşam biçimi ve davranış tercihleri bakımından dini yaşam biçiminden uzak duran ve batılı-seküler eğilimlere sahip olan roman kişileridir. Benzer şekilde romanlarda geçerli olan kadın anlayışı da yazarların ideal kadın karakterlerinin bedensel görünümünde doğrudan kendini gösterir.

Edebiyat ile kimlik arasındaki ilişki bağlamında ise İslami romanlar, okur kitlesini oluşturan bireyleri İslamcılığın tezleriyle uyumlu bir ortak kimlik altında birleştirmek üzere yazılmış metinlerdir. Dolayısıyla İslami romancılar edebiyatın sanatsal niteliklerini gölgede bırakacak şekilde İslamcılığın mesajlarını kitlelere aktarmayı öncelikli bir hedef olarak kabul etmişlerdir. Bu çerçevede kadınların giyim kuşam biçimi de İslami romancıların eserlerinde üzerinde en fazla durulan konular arasında öncelikli bir yere sahip olmuştur.

Kadınların giyim kuşam tercihleriyle davranış biçimlerine yönelik görüşler, İslamcı hareketin kamusal alanda doğrudan gözlemlenebilen boyutunu oluşturmaktadır. Bu doğrultuda İslami romancıların yazmış oldukları eserlerde okurlara aktarmak istedikleri görüşler, kadınların toplum ve aile içerisindeki konumları ile kadın erkek ilişkilerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla İslami romanları -kadın veya erkek bir yazar tarafından yazılmış olmasına göre değişmeksizin- yazarların ideal (dindar) kadın anlayışlarını içeren edebiyat metinleri olarak okumak mümkündür (Çayır, 2015, s. 44). Kadınların, İslami romanların olay kurgusunda ön plandaki karakterler olarak yer almaları romanların sürekli hale gelmiş bir özelliğidir; bir diğer anlatımla kadınların özel ve kamusal yaşam

alanlarında ne şekilde var olmaları gerektiği sorusuna verilen yanıtlar, İslami romanların en önemli boyutlarından birini oluşturur.

İslami romanların ideal kadın karakterleri inançlarından dolayı karşılaştıkları sorunlar karşısında sabırlı ve ısrarlı bir şekilde doğru bildikleri (dini) yaşam biçimini sürdüren kişilerdir. Bununla birlikte romanlardaki ideal kadınlar, özellikle giyim kuşam biçimleriyle de dindar olan ve batılı-seküler yaşam biçimine karşı çıkan kişilerden oluşur. Eleştirilerek, reddedilerek okura tanıtılan kadın karakterlerin ise yine İslami romancıların ideal kadın anlayışının dışında kalan batılı-seküler kadın profiline uygun bir şekilde süslü, makyajlı kadınlar olarak kurgulanması dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır. Dolayısıyla İslami romanlarda dindar kadın karakterlerin karşısında batılı-seküler ve feminist görüşleri benimseyen kadınlar yer alırken bu kadın karakterlerin bedensel görünümünde makyaj, sürekli olarak öne çıkarılan bir görünüş biçimi olarak dikkat çeker.

Romanlarda yer alan örtü ise kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde görünmeleri gerektiğini gösteren bir giyim tarzı olarak işlev görür (Köse, 2014, s. 210). Bu çerçevede dindar kadınların kamusal hayata çıktıklarında öteki ile kurdukları ilişkiyi anlatan metinler olarak İslami romanlarda yer alan bu kurgu, İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki bağı ortaya koyan bir gösterge olarak da kabul edilebilir. İslamcı yazar Cihan Aktaş da İslami romancılarla örtüşen bir yaklaşımla, kadının bedensel varlığı konusunda seküler ve feminist kadınların giyim kuşam tercihlerine şu şekilde eleştiriler yöneltir:

Değil mi ki, Cumhuriyet döneminde de kadınların ilerlemişliği, Halk Evleri balolarında danseden, müsamerelerde ve resmi geçitlerde çarşafını atarak japone kollu elbise giyen kadınların varlığıyla ifadelendirilegeldi... Değil mi ki “aydın” çevrelerde de bir dönem mini etek giymek ilerliliğin göstergesi olarak algılandı... Bunca zaman sonra üniversiteli “laik” genç kızlar, kimin işlediği belirsiz ama her zaman öncelikle “gericilere” yüklenen cinayetleri, mini etek giyerek ve “mini eteğim ‘kurtuluş İslam’dadır”a protestomdur” diyerek, protesto ediyorlar (Aktaş, 1995, s. 261-262).

Eserlerinde batılı-seküler yaşam biçimini sürdüren, çoğunlukla makyaj yapan, başörtüsü kullanmayan, kadın-erkek ilişkilerinde rahat davrandığı ileri sürülen kadınları olumsuz örnekler olarak öne çıkaran İslami romancılar Aktaş’ın da desteklediği bu yaklaşım

biçimini bireysel, toplumsal ve siyasal pek çok sorunun çözümünde anahtar olarak görmüşlerdir. Bu çerçevede Sevim Asımgil'in *Siyah Zambak ve Merve* isimli romanı da kadının bedensel görünümünü öne çıkaran bir kurguyu yansıtan metinler arasında yer alır; romanda dindar bir kadın olan Hanife Hanım ile -evlendikten sonra seküler bir yaşam biçimini sürdürmeye başlayan- kızı Azra'nın durumu, okura şu şekilde aktarılır:

Hanife Hanım'ın bakışları Azra'nın terliklerinin açık uçlarından dışarı çıkmış ayak parmaklarına gitti. Ayak tırnakları ojeli, uzun ve bakımlı. Bacaklarında çorap yok. Bilekleri ince. İki bacağın biri az önde, diğeri ona paralel, hafif yana atılmış. Diz kapakları meydanda. Azra böyle miydi? Bu oturuş da nereden çıkmıştı? (Asımgil, 2014, s. 115).

Hanife Hanım, aklından geçirdiği bu düşüncelerle Azra'ya "Herhâlde seni de Amerikalılar'dan ayırt edememişlerdir!" (Asımgil, 2014, s. 115) dediğinde Azra, annesine şu şekilde tepki gösterir: "Sen sofulaşmışsın, anne" (Asımgil, 2014, s. 115). Sevim Asımgil'in *Sevda Geri Dön* isimli romanında da İslamcılığın kadın konusundaki tezleriyle örtüşen bir düşünsel altyapı dikkat çekmektedir; bu romanda da yazar Sevim Asımgil, batılı-seküler bir yaşam biçimini sürdüren Sevda'yı okura şu şekilde tanıtır:

Dili suskundu. Fakat kalbi, iliklerine kadar işleyen bir hesaplaşmayla sarsılıyordu. Yıllardır zamanını, tırnaklarının cilâsı, saçlarının rengi, kuaförünün başarısı, yazın gidilecek sahillere, Avrupa, senenin modası, komşusunun eksigi – fazlası, ruhuna yabancı bir yağın insanla arkadaşlık etmek, çalmıştı (Asımgil, 1989, s. 23).

Böylelikle yazar Asımgil, Sevda'nın makyaj yapan, modayı takip eden bir kadına dönüştüğünü vurgularken esasında batılı-seküler kadınların giyim kuşam tercihlerine eleştiriler yönelterek dindar kadın imajını destekleyen bakış açısını okurlarına aktarmış olur; aynı romanın batılı-seküler kadını Nergis Hanım'ın giyim kuşam tercihleri ise şu şekilde öne çıkarılır:

Devamlı makyaj yapmaktan cildi pörsümüş, etli ve yağlı yüz kasları arasında derin ve sık kırışıklıklar husule gelmişti. Nergis Hanım, insana, uzun müddet vazoda kalmış, yaprakları birbirine geçip, çürümeye yüz tutmuş bir demet çiçeği hatırlatıyor. Ojeli elini gri renge boyattığı saçlarında gezdirirken... (Asımgil, 1989, s. 62).

Nergis Hanım'ın bu şekilde tarif edilmesi, yazar Asımgil'in farklı yaşam biçimini sürdüren kadınlara yönelik tavrını ortaya koyan bir göstergedir; romandan alıntılanan cümlelerden yazarın, kendisinin önerdiği yaşam biçimini sürdüremeyen kadınlara karşı bir

defa daha olumsuz/eleştirel bir şekilde yaklaştığı anlaşılır. *Siyah Zambak ve Merve*'deki bir diğer durumda ise yine yazarın kadın giyim kuşamına yönelik bakışı ortaya konmuş olur; Esra'nın gittiği bir toplantıda Halime Hoca isimli kişinin genç kızlara ve kadınlara yönelik sözleri, aynı zamanda yazarın özellikle kadın okurlara yönelik mesajı olarak da kabul edilebilir:

... Kızlarımıza, gelinlerimize, analarımıza ne oldu da kendilerini örtünme emrine muhatap saymıyorlar! İslam'ın onlara önerdiği ulu yerlerine sırt çevirmişler (Asımgil, 2014, s. 79).

Her türlü ahlak kurallarının çiğnenmesinde öncülük eden toplumların ilk taklitçileri arasında Ayşeler, Fatmalar... (Asımgil, 2014, s. 80).

Müslümanların sokakları, çeşitli günah galerileri. İlahi nizamın paha biçilmez bir değer verip örttüğü mümine kadın nerede; modern küfrün galibiyeti altında bocalayan, İslami şuurunu yitirmiş kadın nerede? (Asımgil, 2014, s. 80).

Bu ifadeleriyle Halime Hoca, ideal kadının sahip olması gereken nitelikleri sıralamış olur. Böylece -romanın ideal kadın karakteri Esra'nın da aşama aşama yönelmekte olduğu gibi- ideal kadının giyim kuşam, davranış ve ahlak gibi belli başlı alanlarda nasıl tercihlerde bulunması gerektiği okurlara aktarılmış olur. Bununla birlikte toplumsal düzeyde çeşitli aksaklıkların da özellikle kadın bireylerin giyim ve davranış eğilimleriyle doğrudan bağlantılı olduğu vurgulanarak konuya siyasal bir nitelik de kazandırılmış olmaktadır.

Daha derinlemesine bir bakışla Halime Hoca isimli roman kişinin bu ifadeleri aracılığıyla yazar, kadınların bedensel ve yaşamsal tercihlerinin bireysel özgürlükler ile değil de toplumsal ve siyasal hedeflerle birlikte düşünülmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Romanda yer alan bu tespitlere kaynak teşkil eden toplumsal ve siyasal dayanaklar, kadınların bireysel ve kamusal yaşamlarının toplumsal ve ahlaki sorumluluklarla birlikte ele alınması gerektiğine yönelik bir dünya görüşünü somut bir şekilde ortaya koyar.

Romanda kadınların yaşam ve davranış biçimlerine yönelik olarak yer verilen bu bakış açısı, kadın hak ve özgürlüklerinin toplumsal sorumluluklarla birlikte ele alınması gerektiğini içeren nihai bir önermeyi de içerisinde barındırmaktadır. Buradan hareketle çözümlememizin bu aşamasında vardığımız sonuç, şu şekilde somutlaşır: Romanda kadına yönelik sunumlar, İslamcı kadın modeliyle tamamen örtüşen bir biçimde,

kadınların bireysellikleri yerine toplumsal sorumluluklarını öne çıkaran bir düşünsel eğilimle kendisini gösterir.

İslami romancıların herhangi bir konuya olumlu veya olumsuz bir şekilde yaklaşıyor olmaları inanç esaslarına göre belirlenirken kadınların giyim kuşam tercihleri de bu değerlendirmelere dâhil edilir. Romancılar eserlerinde kurguladıkları ideal kadınları inançlı, dini esaslara riayet eden, aile değerlerine önem veren karakterler olarak okura tanıtırken bunların karşısında dini yaşam biçimini sürdürmeyen, aile bağlarına önem vermeyen ve batılı-seküler bir yaşam biçimini benimseyen karakterler yer alır; romanlardaki bu kadın karakterler ise yazarın özellikle ve sürekli olarak giyim kuşam tercihlerine eleştiriler yönelttiği kadınlardır. Sevim Asımgil'in *Meriç'in Kanlı Gelini* isimli romanında da Harun, kardeşi Sare ile karşılaştığı bir durumda doğrudan genç kızın dış görünüşüne odaklanır:

Harun kardeşini, kaygılı bakışlarla tepesinden ayak ucuna kadar süzdü. Genç kızın her tarafından huysuzluk ve isyan akıyordu. Ona bakarken, Harun kardeşini ilk defa güzel buldu. Dudaklarına hafif bir ruj sürmüştü benziyordu, pespembe görünüyor hemen göze çarpıyordu (Asımgil, 1993, s. 77).

Hemen devamında ise Harun, kardeşini uyararak ona şu şekilde öğüt verir: “Senin hakkın bir genç kız olarak namusunla yaşamak, aile şerefimize söz getirtmemendir” (Asımgil, 1993, s. 77). Bu alıntıda da görüldüğü üzere İslami romanlarda yer alan ideal kadın karakterler özü itibarıyla inandığı dini değerleri yaşam biçimine yansıtan, romanın batılı-seküler kadın ve erkek karakterleriyle mücadele eden kadınlar olarak kurgulanmıştır. Dolayısıyla İslami romanların olumlu (ideal) kadını, dindar kadındır. Örtü ise bireysel bir tercih olmasının dışında İslami bir yaşam biçiminin de en temel sembolü haline gelerek bu kadınların bedensel ve davranışsal eğilimlerine doğrudan etki eder (Köse, 2014, s. 226). İslami romancılara göre örtünen kadın, toplumsallaşma sürecinde edinmiş olduğu bilgilere dayalı olarak zihninde canlandırdığı dindar kadın algısına uygun davranışları benimserken buna tezat oluşturan davranışları terk etmektedir/etmelidir; bu yönüyle İslami romanların dindar kadın karakterlerinde ortaya çıkan söz konusu değişimi, bir gözden geçirme süreci olarak ele almak da mümkündür.

Dine yönelen kadının kendi bedeninde yapacağı ilk değişim örtü olacağından kadın giyimi, bu gözden geçirme sürecinin ilk aşamasında yer alır. İslami romanlarda inancını giyim kuşam tercihleriyle davranışlarına doğrudan yansıtan dindar kadın, İslamcılığın ideal kadın kurgusuyla bütünüyle örtüşmektedir. Bunun karşısında ise makyaj yaptığı sürekli olarak öne çıkarılan batılı ve seküler bir kadın profili yer alır. Sevim Asımgil'in *Sevda Geri Dön* isimli romanında da kadınların giyim tercihlerini öne çıkaran bir anlatım biçimi dikkat çekmektedir; roman karakterlerinden Cengiz, dindar eşi Sevda ile Nazan'ı şu şekilde karşılaştırır:

Cengiz gözlerini Nazan'ın el parmaklarına dikti. Tırnaklarının pembe ojesinden ışık yansiyordu. Ne saçma, ne aptalca şeylerdi bunlar. Onları boyasız hiç görmemişti. Sevda ojeyi çok nadir kullanırdı. Sonraları onu da terketmişti (Asımgil, 1989, s. 174-175).

Fantaziler bu kadının tüm hayatını dolduruyordu ve aynen Sevda'da olduğu gibi, bütün bunlar genç adama da manasız geliyordu. Tırnakları kuş gagası gibi uzatmak ve ojelemek... Santraç oynamalar... Partilere gitmeler... Güzellik yarışmalarını izlemeler... Lokantaya girene kadar onun kuaför hikâyelerini dinlemişti (Asımgil, 1989, s. 175).

Romandan alınan bu cümlelerde bir defa daha görüldüğü üzere İslami romanların eleştirilen/reddedilen kadın karakterleri, dini yaşam biçiminden uzak ve batılı-seküler bir yaşam biçimini sürdüren kadınlardır; bu bakımdan İslami romanların eleştirilen kadını, İslamcılığın olumsuz kadın profiliyle tamamen örtüşür. Ayrıca romanlarda gözlemlenen pek çok durumda eleştirilen karakterler, inançlı (ideal) kadın karşısında kısa veya uzun vadede yenilerek dindar birine de dönüşebilmektedir. Sevim Asımgil kadın giyim kuşamına ilişkin İslamcı bakış açısını *Dilara* isimli romanında da sürdürür; romanın dindar genç kızı Dilara'nın feminist Selda'ya tepki göstererek "İlkelerinden vazgeçip doğru dürüst, normal birşey giysen olmaz mı?" (Asımgil, 1990, s. 59) demesi üzerine ikili arasında şu şekilde bir tartışma başlar:

- Neden vazgeçsem dedin, neden? (Asımgil, 1990, s. 59).

- Feminist ilkelerinden... Ne demek istediğimi bal gibi anladın. Beni kandıramazsın (Asımgil, 1990, s. 59).

- Pantolon giymenin feminist ilkelerle filân alâkası yok. Sâdece rahat bir kıyafet (Asımgil, 1990, s. 59).

- Her tarafımı çıkarttığı içindir (Asımgil, 1990, s. 59).

Benzer şekilde yine *Dilara* romanında Çetin'in ölmek üzere olan sevgilisi, kadın giyim kuşamını öne çıkaracak şekilde tarif edilir:

- Şu mavi gözler bir daha görmeyecek, pırlanta küpeli kulaklar işitmeyecek, pedikürlü ayaklar yürümiyecek, manikürlü eller tutmayacak, rujun her rengi sürülmüş dudaklar, kıpırdamayacaktı (Asımgil, 1990, s. 174).

Düğünümde Ağlama isimli romanda ise yazar Sevim Asımgil'in kadın giyimine yönelik yaklaşımı, Serra'nın yengesi tarif edilirken ortaya çıkar:

... karşısında saçları kısacık kesilmiş daha açık bir renge boyanmış, kulaklarında ucu boncuklu metal küpeler sallanan, ayağında siyah incecik streç bulunan dekolte... buluz giymiş bir yenge vardı, Serra acaip acaip bakıyor, şaşkınlıktan onun elini öpmeyi akıl edemiyordu (Asımgil, 1994, s. 180).

Genç kadın onu bu yeni giyiniş tarzı ve burnu ile çok yadırgamıştı, bakışları hâlâ yengesinin suratında yapışık duruyor, sersemliğini üstünden atamıyordu. Bilinçaltı dürtüleriyle daha iyi bir semtte oturmaya başlamanın ve burnunun güzelleşmesinin etkisiyle bunlara uygun olarak, bütün kılık kıyafetini değiştirmişti anlaşılın. Medyada sistemli bir şekilde baş köşeye oturtulan show kadınlarından olmuştu, yaşlı bir show kadın... Yengesi yanaklarına renk verecek birşeyler sürmüş, fakat onu derisine iyice yediremediği için bir parça gözünün altında pespembe kalmıştı. Gözleri üç numara hipermetrottu, gözlüğünü takmadan makyaj yaptığında alnında yanaklarında ya da çenesinde veya burnunda boyalar kalırdı (Asımgil, 1994, s. 181).

Dilara romanında kadın giyimine yönelik olarak yazar Sevim Asımgil'in de benimsediği anlaşılın bir diğer değerlendirme ise şu şekildedir:

Hosteslerin üniformaları ince bedenlerine sıkıca oturmuş, hepsi de tam makyajlıydı. Yüzlerine oturtmaya mecbur oldukları tebensümleriyle yolcuların isteklerine koşmaya hazır, geziniyorlardı... Şuursuz bir taklitçilik müslüman kızlarını nerelere getirmişti (Asımgil, 1990, s. 89).

Öte yandan *Dilara* isimli romanda kadın karakterlerin İslami romanların genel nitelikleriyle uyumlu bir biçimde iki karşıt ekseninde kurgulandığı anlaşılmaktadır; bu karşıtlıkta bir tarafta dindar kadın karakterler yer alırken diğer tarafta seküler roman karakterleri yer alır. Romandaki dindar kadınlar giyim kuşam tercihleriyle İslami romancıların destekledikleri kadın görüşünü ortaya koyarken batılı ve seküler görünümlü kadınlar ise yine giyim kuşam tercihleriyle reddedilerek eleştiriler yöneltilen kadın profilini yansıtır. Sevim Asımgil'in *Diana* isimli romanında da Melike'nin arkadaşı Aslı'nın, tırnakları ojeli bir genç kız olduğu öne çıkarılmaktadır (Asımgil, 1996, s. 78).

Aynı romanda Melike'nin anneannesi, dindar komşuları Nermin Hanım'la görüşükten sonra saçlarını boyattığına pişman olarak kendi yaşam biçimini şu şekilde eleştirir: “Bakışlarını yüzük dolu, pembe sedef ojeli parmaklarına çevirdi. İri tek taşlı, inci ile süslü, yeşilin güzel tonu hemen göze çarpan zümrüt yüzüklerine ilk defa yadırgayarak baktı” (Asımgil, 1996, s. 142). *Ayrılan Kalpler* de Asımgil'in kadın giyimine vurgu yaptığı romanlar arasında yer almaktadır; romanda camide vaaz veren bir din görevlisi, kadın giyiminden şu şekilde söz eder:

... Birçok yerlerde, halkın giyiminde İslâm kalmamış, hareketlerinde davranışlarında, İslâm kalmamış, düşüncelerinde İslâm kalmamış, kaymış gitmişler. Şimdi öyle etekler yapmışlar ki, etek demek mesele. Hanımlar elbiselerinin illâ bir yerine yırtmaç koymuşlar, illâ bir haram olan kısmı gösteriyorlar (Asımgil, 1997, s. 102).

Sevim Asımgil'in *İsmailağa Sokağı ve Sevda Çiçeği* isimli romanında da kadın giyimi öne çıkarılmaya devam edilir; yazar, ideal kadının karşısında konumlandığı Meloş karakterinin makyaj yapan bir kadın olduğunu şu şekilde vurgular: “Öleceği gün Meloş saat 10:00'da kuaförü Orhan'a gitmiş, manikür, pedikür yaptırmış, saçlarını boyatmış, makyajını tazeletmiş” (Asımgil, 2008, s. 205-206). Sevim Asımgil, *Yüreğim Nereye* isimli romanında ise feminist genç kız Tilbe'nin giyim kuşam biçimini okura şu şekilde aktarır:

Çay bahçesinin önünden Tilbe geçiyordu, moda kataloglarından fırlamış gibi şıktı. Gri ekose pantolon giymiş, koyu kurşun renginde olan bluzunun askıları incecik, vişne rengi örme bir hırkayı bağlamış beline (Asımgil, 2000, s. 89).

Saçlarını uzatmış, klipsli şeffaf bir toka ile tepesinde tutturmuş yepyeni bir imaja bürünmüş (Asımgil, 2000, s. 89).

Tilbe'nin aynı kan kırmızı ruj sürülü dolgun dudakları kıpır kıpır; büzülüyor, yayılıyor, gülüyor, yılbaşında Londra'ya gideceğinden söz ediyordu. Lisedeyken sınıf arkadaşlarının ve mahalle delikanlılarından bir kısmının kafalarında idealize ettikleri kız (Asımgil, 2000, s. 103).

Kadın giyimini içeren benzer bir yaklaşım tarzı, Emine Şenlikoğlu'nun *İmamın Manken Kızı* isimli romanında da geçerliliğini korumaktadır; romanda ailesinden gizli bir şekilde mankenlik yapan Fatma çalıştığı yerdeki işverenle tartışır, patronunun kendisinden açık elbise giymesini istemesi üzerine Fatma şu şekilde tepki gösterir: “Çağdaş olmak için her tarafımızı göstermek zorunda mıyız?” (Şenlikoğlu, 1997a, s. 87-88). Benzer bir yaklaşım

biçimi, Üstün İnanç'ın *Yalnız Değilsiniz* isimli romanında da geçerliliğini korur. Feminist Füsün ile dine yönelen Serpil'in yaşamının anlatıldığı romanda Serpil'in, dindar bir kadın olan anneannesini üzmemek için mini etek ve pantolon giymediği vurgulanmaktadır (İnanç, 1987, s. 7). Yine Üstün İnanç'ın *Yalnız Değilsiniz* isimli romanının sonunda metnin başlangıcından itibaren feminist bir karakter olarak tanıtılan Füsün'un, başörtülü bir dış görünüşü tercih ederek yaşam biçimini de bütünüyle değiştirmiş olması (İnanç, 1987, s. 288) dikkat çekicidir.

Kadın giyimini öne çıkararak benzer bir kurgu M. Talat Uzunyaylalı *Senatörün Kızı* isimli romanında da geçerliliğini korur; romanda Londra'dan dönen Melike, Ebru'nun makyajsız olduğunu görünce şaşırarak tepki verir: "Neyse seni iyi gördüm, çocukların anlattığı kadar da kötü değilsin. Dikkatimden kaçmadı, makyajsızsın, doğru dürüst bir şey de giymemişsin. Saçlarınsa uzun süredir kuaföre gitmediğini söylüyor" (Uzunyaylalı, 1986b, s. 197). Yine *Senatörün Kızı* isimli romanda, kadın giyimine ilişkin bir diğer eleştiri ise şu şekilde karşılık bulur:

... ben, bir kadın olarak, iki santimlik mayo giyen genç kızların, kadınların gerçek amacının deniz olmadığını biliyorum: Teşhircilik, cinsellik ve sapıklıkla ilgili. Tüm bunların akla ve inanca aykırı olduğu ise tartışmasız kabul edilmesi gereken bir gerçek. Nedir yani dudaklarındaki istihzanın manası, mantıklı bir yanı varsa buyurun açıklayın? Ne dersin baba? (Uzunyaylalı, 1986b, s. 231).

Kadın giyimine yönelik benzer bir bakış açısı M. Talat Uzunyaylalı'nın *Molla* isimli romanında da geçerliliğini sürdürmektedir; romanda batılı-seküler yaşam biçimini sürdüren bir kadın karakterin öz eleştirisi dikkat çeker:

- Aslında biz kadınlar için parolanın 'herşey erkekler için' olması zoruma gidiyor. Bazen düşününce bunun kendi kendimizi aşağılama gibi bir şey olduğunu farkediyorum. Kendime soruyorum: Niçin erkeklerin hoşuna gitmek istiyorum? Arzu edilmek, dikkat çekmek için gösterdiğim çaba, kullandığım yapay malzeme, kozmetikler, tüm bunların erkekler için olması, oh, Tanrım!.. (Uzunyaylalı, 1986a, s. 25-26).

Romandaki bu örnek durumda kendisini eleştiren kadın karakterin sözleri, aynı zamanda yazar Uzunyaylalı'nın kadın giyimi konusundaki görüşlerini de ortaya koymaktadır; buna göre bu romanda da ideal kadının dindar bir kadın olduğu vurgulanırken dindar kadının

dikkat çekmemek için makyaj yapmayan bir kadın olduğu/olması gerektiği öne çıkarılmış olur.

Daha önce de belirtildiği gibi İslami çevrelerde başörtüsü, kadınların dindarlaşmasının temel ölçütü olarak kabul edilmektedir (Uğur, 2017, s. 813); benzer şekilde İslami romancılar da yazmış oldukları eserlerde dindar kadınları istisnasız bir şekilde örtülü karakterler olarak kurgulamaya özen göstermişlerdir. M. Talat Uzunyaylalı'nın *Molla* isimli romanında da karşılık bulan bu yaklaşım biçimi, kadınların toplumsal sorumluluklarını bireyselliklerinin önüne koyan İslamcı tezlerle de bire bir örtüşmektedir.

Romanlardaki kadın karakterlerin giyim kuşam biçimine odaklanan bu alt başlık kapsamında ulaşılan sonuçlar, toparlayıcı bir biçimde şu şekilde belirlenebilir: İncelenen İslami romanlardan alınan bütün örnek durumlar, roman yazarlarının kadınların ne şekilde giyinmeleri gerektiğine yönelik görüşlerini oldukça açık bir biçimde ortaya koymaktadır. İslami romancılara göre ideal kadın, dindar kadındır; yine onlara göre dindar kadın, bilinçli bir şekilde sadeliği seçerek makyaj yapmayan ve örtülü bir kadın olmalıdır.

Hem kadın hem de erkek edebiyatçılar tarafından yazılmış olan İslami romanlarda ideal kadın profilini oluşturan karakteristik özellikler, İslamcılığın kadın yaşamı konusundaki ön kabulleriyle tamamen örtüşür. Dolayısıyla kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarında ne şekilde var olmaları gerektiğine yönelik İslamcı görüşlerin -kadın ve erkek bir yazar tarafından yazılmış olmasına göre değişmeksizin- incelenen bütün İslami romanlarda karşılık bulunduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak eserleri incelenen dört İslami roman yazarının da ideal (dindar) kadın karakterlerin giyim kuşam biçimini, İslamcılığın kadın yaşamı konusundaki varsayımlarıyla uyumlu olacak şekilde kurgulamış olduklarını belirtmek gerekmektedir. Sahip oldukları bu ortak niteliklerle İslami romanları, olay kurgusu bakımından birbirine benzer başlangıçları ve sonları içeren metinler olarak kabul etmek yanlış bir saptama olmayacaktır. Söz konusu nitelikleriyle İslami romanlar, kolay okunabilen popüler

edebiyat metinleri olmalarının yanında kadın giyim kuşamı konusunda da okurlara İslamcılığın hep aynı mesajlarını aktaran eserler olarak dikkat çeker.

4.2. İDEAL (DİNDAR) KADININ KARAKTERİ: MELEK KADIN – CANAVAR KADIN

İlk baskısı 1979 yılında yayınlanan, *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* adlı klasikleşmiş eser İslami romanların incelenmesinde de araştırmacılara oldukça kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Sandra M. Gilbert ile Susan Gubar'ın 2016 yılında Türkçeye *Tavan Arasındaki Deli Kadın* başlığıyla çevrilmiş olan bu çalışmaları edebi metinlerdeki kadın varlığını feminist bir yaklaşımla incelemede, önde gelen pek çok araştırmacı tarafından da gözden kaçırılmaması gereken bir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Gilbert ve Gubar bu çalışmalarında temel olarak edebiyat metinlerinden yararlanarak şu sonuca ulaşırlar: Erkek cinsiyetinin öncelikli kabul edildiği toplumsal koşullarda hayatlarını sürdüren kadınlar, ataerkil zihniyet ve uygulamalar aracılığıyla melek ve canavar nitelendirmeleriyle sınırlandırılır; böylelikle mutlak iyi ile mutlak kötü arasında kurulan karşıtlıklarla aşırılaştırılarak tanımlanan kadınlar, dezavantajlı bir konuma hapsedilmiş olur. Cinsiyetler arasındaki farklılıklara dayalı olarak işleyen eşitsiz toplumsal ilişkiler, kadın cinsiyetinin erkeğin gözünden değerlendirilmesine neden olurken kadın yaşamının erkeğin bireysel ve toplumsal önceliklerine uygun bir biçimde yönlendirilmesine de yol açar: “Kadınların, eğer melek gibi davranmıyorlarsa bu durumda canavar olduklarına yönelik bir tehdit altında yaşadığı bir toplumda, kadın olmak güçten düşürücü bir nitelik taşır” (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 102).

Bununla birlikte Gilbert ve Gubar kadınların melek ve canavar arasına sıkıştırılan konumlarında meleği uysallıkla, canavarı ise isyankârlıkla birlikte açıklamaktadırlar. Melek kadın ataerkil toplumsal koşullara uyum sağlamış, uysal ve itaatkâr bir kadındır; buna karşılık canavar kadın, bireysel ve toplumsal hayatın işleyişinde erkeğin kazanmış olduğu öncelikli ve üstün konuma zarar verme potansiyeline sahip bir kadın tipine karşılık gelir. Nitekim kadınları uysallaştıran koşullar arasında...

en belirgin olanı herhangi bir genç kızın, ancak özellikle canlı ve hayal gücü gelişmiş olanların, eğitimini bir anlamda hasta edici özelliğe sahip uysallık, itaatkârlık ve diğerkâmlık talep eden bir ortamda deneyimlemiş olmasıdır. İnsanın ilk ve en kuvvetli dürtüsü hayatta kalma, memnuniyet ve onay olduğuna göre, feragat talep eden bir eğitim, her anlamda kişiyi sağlıksız olmaya iten bir eğilimdir. Bunun yanında, genç bir kızın eğitildiği her “konu” kendine has bir biçimde hasta edici bir nitelik taşıyabilir (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 102).

Bu şekilde uysallaştırılan kadın, uyumlu birine -M. Gilbert ile Gubar’ın ifadeleriyle- adeta bir meleğe dönüşecektir. Ataerkil düşünsel eğilimler de kadının uysal karakter özelliklerini pekiştirerek ailede ve toplum hayatında düzenin ve uyumun tesis edilebileceğini varsayan bir öngörüye göre işlerlik kazanmaktadır. Nitekim ataerkil düşüncede sakin ve uyumlu bir kadın -ve elbette ki onun karşı cinsle kurduğu ilişkide sergileyeceği davranışlar- ailedeki huzura ve toplumsal düzene katkı sağlamanın yanında erkeklerin yaşamında da yardımcı ve ek bir değer olarak kabul görür.

Cinsiyet ayrımcılığı, belirli kişi veya topluluklarca nasıl bir bireysel ve toplumsal hayata ulaşılacak istendiğini gösterir. Bununla birlikte aile yaşamında kadınların erkeklere tabi olmaları ile kamusal alandaki cinsiyet ayrımcılığı arasındaki ilişkinin boyutları, kadın konusunun siyasal niteliğini ortaya koyar (Wedel, 2019, s. 46). Dolayısıyla ataerkil toplumsal koşulların incelenmesi, en nihayetinde siyasal bir temele dayanmaktadır. Toplumsal hayatın bu şekilde bir analize tabi tutulmasında ise feminizm, akademik bir kuram olmanın ötesinde kadınların özel ve kamusal yaşam alanlarındaki konumlarını anlamaya yönelik kapsamlı bir bakış açısının gelişimine de zemin hazırlar (Bütün, 2021, s. 40). Bu yönüyle cinsiyetçiliğin eleştirilmesi, aynı zamanda çok yönlü bir siyasal eleştiri niteliği (Bütün, 2021, s. 41) de taşır.

Tezin daha önceki kısımlarında, İslami romanlarda kadın karakterlerin öncelikli bir konumda yer aldıkları belirtilmişti. İslami romancıların hedefledikleri okur kitlesine aktarmayı amaçladıkları düşünceler, romanlarda yer alan kadın karakterlerin öne çıkmasına yol açmaktadır. Bununla birlikte Türkiye’nin toplumsal ve siyasal hayatında geçerliliğini sürdüren karşıtlıklar, İslami romancılar tarafından kurgulanan kadın karakterler aracılığıyla romanlardaki olayların gelişimine de doğrudan ve dolaylı olarak yansımaktadır. Bu niteliğiyle romancının, dindar karakterler (biz) ile batılı-seküler (onlar) karakterler arasında kurduğu karşıtlıklar dünyası, kadın karakterleri mutlak iyi ile mutlak

kötü arasına hapseder. Örnekleme içerisindeki İslami romanlarda yer alan kadın karakterler de doğallıklarını yitirerek esasında karakterden çok iyi ile kötü arasında donuklaştırılmış sembolik tipler olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle İslami romancıların roman sanatını bir araç olarak kabul etmelerine benzer şekilde kadın roman karakterlerinin de bu amaca uygun olarak okurlara aşırılaştırılarak sunulduğunu belirtmek mümkün hale gelir.

Bu çerçevede Gilbert ile Gubar'ın (2000, s. 12) edebiyat metinlerinde yer alan kadın karakterlerin yine erkeklerin ön yargılarına ve beklentilerine göre kurgulandığını belirterek genelleştirdikleri yaklaşımın, İslami romanlarda da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Bu aşamada Gilbert ile Gubar'ın Batı edebiyatında karşılık bulan erkek egemen edebiyat geleneğine yönelik yaklaşım biçimi, İslami romanların çözümlenmesine de katkı sağlayacaktır; buna göre...

... ataerkil batı kültüründe metin yazarı, tıpkı penis gibi kalemi de üretken bir güce sahip olan bir baba, ata, yaratıcı ve estetiğin aile reisidir. Dahası, kalemin gücü tıpkı penisin gücü gibi sadece yaşam verme yeteneğine değil aynı zamanda... üzerinde hak iddia ettiği gelecek nesilleri de yaratma gücüne sahiptir (Gilbert ve Gubar, 2016, s. 49).

Böylelikle ataerkil zihniyeti yansıtan bir biçimde kadınların uysal, alçakgönüllü, itaatkâr, uyumlu ve edilgen karakterler olarak kurgulandığı melek kadın profili, canavar kadın karşısında ideal olanı yansıtacaktır; buna karşılık canavar kadın ise ataerkil normlarla uyumsuz özellikleriyle öne çıkarılan karakterlerde somutlaşır: Buna göre canavar kadın kurgusu itaatkâr olmayan, uyumsuz ve asi karakterlerde görünür hale gelecektir (Sakman, 2018, s. 24-25); sahip olduğu karakter özellikleriyle canavar kadın tipi, ataerkil toplumun olumsuz kadın tipine karşılık gelir.

Bu tespitlerle örtüşen bir şekilde -edebiyatın dönüştürücü niteliğiyle uyumlu olarak- İslami romancılar da dindar bir ideal kadını yaratmayı amaç edinmişlerdir. İslamcılığın önemli bir boyutunu oluşturan ve böylelikle modernleşme tartışmalarında İslamcılar tarafından her zaman gündeme getirilen kadın yaşamı, İslami romancıların da toplumsal ve siyasal gündemleri arasında yer alan öncelikli konulardan biri olmuştur. Romanlardaki toplumsal ve siyasal nitelikli kurgular ise ataerkil düşünme eğilimlerini yansıtan bir

içeriğe sahiptir; biz de bu doktora çalışmasında aynı yöntemi -feminist edebiyat eleştirisini- İslami romanlara uygulayarak İslamcılığın kadın boyutunu edebi metinler aracılığıyla ortaya koymayı hedefliyoruz.

Melek kadın - canavar kadın karşıtlığı Sevim Asımgil'in, Azra ile Esra adlı iki kız kardeşin yaşamını anlattığı, *Siyah Zambak ve Merve* isimli romanında da geçerli olan bir kurgu biçimi olarak dikkat çekmektedir; romanın ideal (dindar) kadını Esra uysal karakteriyle meleği andırırken Azra, evlendikten sonra dini hassasiyetlerini kaybeden bir genç kadındır. Sevim Asımgil'in, romanda uyumlu ve uysal davranışları ile meleği andıran Esra'yı ödüllendirerek Mehmet ile Esra arasında fikri düzeyde süren evliliği aşkla sonlandırması dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Azra ile Esra'nın eş zamanlı olarak ilerleyen yaşam öykülerinde Esra, romanın melek kadınıdır. Sevim Asımgil ideal kadın karakter Esra'yı kişisel özellikleriyle uyumlu bir şekilde ödüllendirir. Başına gelen pek çok olumsuz durum karşısında direnen, zorluklara tahammül eden Esra en sonunda mutluluğu yakalar; sabır, inanç ve kararlılık gibi kişisel gayretleri sonucunda Esra huzura ve mutluluğa kavuşur; söz konusu neden-sonuç ilişkisinin düşünsel temeli ise ahlaki anlamda doğru bir yaşam biçiminin kadınları doğru bir sonuca ulaştıracığı şeklindeki bir kurguda somut hale gelmektedir; romanda yazarın benimsemiş olduğu doğru (ideal) yaşam biçimini sürdüren kişi, meleği andıran dindar kadın Esra'dır. Bu çerçevede romanda melek kadın Esra ile dini hassasiyetlerini yitirdiği belirtilen Azra arasında kurulan davranışsal uyumsuzluk, dini bir yaşam biçimi ile batılı-seküler yaşam biçimi arasında kurgulanan bir düşünsel karşıtlık ilişkisine dayandırılmaktadır.

Romanın düşünsel temelini de oluşturan bu karşıtlık ilişkisi, kadın karakterlerin mutlak iyi ile mutlak kötü arasında kurgulanmış olduğunu ortaya koyan önemli bir ataerkil göstergedir. Yine romanda Azra ile Esra'nın farklı kişilik yapılarına sahip oldukları, Ahiret Ana isimli ideal (dindar) bir kadın tarafından bir kez daha vurgulanır. Ahiret Ana'nın verdiği öğütler karşısında Azra sıkılırken Esra, bu öğütleri dikkate alır. Ahiret Ana da Esra'ya "Sen afacansın fakat kanında canında Mevla sevgisi var. Azra azıcık dünyacı" (Asımgil, 2014, s. 64) der ve böylelikle yazar, iki kız kardeş arasındaki

düşünsel/davranışsal uyumsuzluklara bir kez daha dikkat çekmiş olur. Bu durum romanın melek kadını Esra karşısında Azra'nın, tam anlamıyla canavar kadına dönüşmeden dahi mutsuz bir sonla yüz yüze geldiğini ortaya koyan ataerkil bir göstergedir; yazarın bu kurgu biçimi, romanda yer alan kadın karakterlerin mutlak iyi ile mutlak kötü arasında kurulan karşıtlık ilişkisi doğrultusunda tasarlanmış olduğunu ortaya koymaktadır. Melek kadın - canavar kadın karşıtlığı, Sevim Asımgil'in *Sevda Geri Dön* isimli romanında da geçerliliğini koruyan bir kurgu biçimidir; romanda Cengiz'in Nazan isimli bir kadınla eşi Sevda'yı karşılaştırması, roman okurlarına mutlak iyi ile mutlak kötü arasında aktarılmak istenen kadın profilleri arasındaki çelişkili durumları ortaya koyar:

Cengiz gözlerini Nazan'ın el parmaklarına dikti. Tırnaklarının pembe ojesinden ışık yansıyor. Ne saçma, ne aptalca şeylerdi bunlar. Onları boyasız hiç görmemişti. Sevda ojeyi çok nadir kullanırdı. Sonraları onu da terketmişti (Asımgil, 1989, s. 174-175).

...Tırnakları kuş gagası gibi uzatmak ve ojelemek... Santraç oynamalar... Partilere gitmeler... Güzellik yarışmalarını izlemeler... Lokantaya girene kadar onun kuaför hikâyelerini dinlemişti (Asımgil, 1989, s. 175).

Romandan alınan bu ifadelerde dindar Sevda, sahip olduğu çeşitli olumlu karakter özellikleriyle melek kadın olarak öne çıkarılırken onun tam aksi karakter özellikleriyle tanıtılan Nazan, canavar kadını simgelemektedir. Benzer bir kurgu Sevim Asımgil'in *Meriç'in Kanlı Gelini* isimli romanında da dikkat çeker; romanda isyankâr karakter özellikleriyle öne çıkarılan ve ailesinin onu kısıtladığını düşünen Sare, daha rahat davranmak isteyen bir kadın olarak tanıtılmaktadır. Harun ise Sare'nin tavırlarına şu şekilde karşılık verir: "Senin hakkın bir genç kız olarak namusunla yaşamak, aile şerefimize söz getirtmemendir" (Asımgil, 1993, s. 77). Romanda karşılık bulan melek-canavar karşıtlığında canavar kadın karakterine yakınlaşan Sare, isyankâr kişilik özellikleriyle bağlantılı olarak mutsuz bir evlilik yapar; yazarın bu tercihi, Sare'nin canavar kadın tipiyle örtüşen karakter özelliklerini ortaya koymaya yönelik ataerkil bir kurguya dayanmaktadır. Yine *Meriç'in Kanlı Gelini* adlı romanda canavar kadın özellikleri taşıyan bir diğer karakter, Melisa'dır; yazar Sevim Asımgil özgürlüğüne düşkün bir kadın olarak kurgulamış olduğu Melisa'yı, okura şu şekilde tanıtır:

Sinemalara gelen yeni filmlerin hepsinden haberdardı. Amerikan, İngiliz, Fransız, Türk sanatçıların isimlerini su gibi biliyordu. Her gece yatağında, yumuşak ve romantik dokulu melodiler dinliyordu. Festivalleri katıyken kaçırmıyordu. Festival âşığı ve tutkunu insanlar

için doyumsuz bir sanat şöleni idi. Ayda bir de otobüse atlıyor İstanbul'a geliyordu. Sâre'nin buna ağzı açık kaldı (Asımgil, 1993, s. 125).

Sevim Asımgil'in *Diana* isimli romanında ise Melike ile kayınvalidesi arasında geçen konuşmada Melike'nin kayınvalidesi geçmişe dönerek kendi hayatını ve eşiyle aralarındaki ilişkiyi şu şekilde gözden geçirir:

Kayınvalide yüzünü yana döndü, bakışlarını kaçırdı. Kocasının gelmediği geceler, çocuklarına göstermeden gizli gizli ağladığını gelinine nasıl açıklayabilirdi? Yitirdiği umutlarını, pişmanlıklarını, gözyaşlarını... Kocasına gösterdiği yapmacık tebessümler hatırına geldikçe içinden hâlâ ona karşı bir nefretin kabardığını (Asımgil, 1996, s. 98).

Bu romanda da uysal ve sabırlı bir kadın olan kayınvalidenin, gelini Melike'ye verdiği öğütler aracılığıyla melek kadın profili okurlara aktarılmış olmaktadır. Diğer yandan her ne kadar romanın ideal (dindar) kadını Melike, kayınvalidesi gibi düşünmese de yazar Asımgil'in ataerkil koşulların kadınları ne şekilde kısıtladığını öne çıkarmaya yönelik gayreti de dikkat çeken bir ayrıntıdır.

Yine Sevim Asımgil'in *İsmailağa Sokağı ve Sevda Çiçeği* isimli romanı da okura aşırılaştırılarak sunulan kadın karakterleri içerisinde barındıran bir diğer metindir. Romanda Havra ile Meltem'in farklı karakter yapıları öne çıkarılırken Havra dışa dönük, sosyal ve makyaj yapan bir genç kız olarak okura tanıtılır (Asımgil, 2008, s. 18-19). Bu nitelikleriyle Havra canavar kadını andırır; buna karşılık Meltem ise tasavvufla ilgilenen genç bir kadın olarak okura tanıtılırken yazarın melek kadın kurgusu okura aktarılmış olur (Asımgil, 2008, s. 21). Sevim Asımgil'in benzer bir kurguya sahip olan *Aşka Çıkış Yok* isimli romanında da dindar Melda, yazarın melek kadın algısını temsil eden bir karakterdir. Romanda Handan Hanım oğulları Volkan ile Panur'un oldukça sosyal ve aktif çocuklar olduğunu, fakat Melda'nın onlar gibi olmadığını -dindar bir genç kız olduğunu- söyler; Handan Hanım, Melda'yı şu şekilde tarif eder: "Ben yaşamın süslenme ve eğlence kısmını severim, Melda bana benzemedi, bir nişan veya düğün oldu mu zorla götürüyoruz, sıkıntıyla dönüyor" (Asımgil, 1999, s. 74). Hemen devamında ise Handan Hanım, kızına yönelik eleştirilerini şu şekilde tamamlar: "Kızcağız orta bir yaşamı tutturamıyor" (Asımgil, 1999, s. 74).

Sevim Asımgil'in *Dilara* isimli romanında ise farklı bir kurgu dikkat çeker. Yazar, Dilara'nın annesinin uysal ve uyumlu bir kadın olduğunu belirtmekle birlikte bu uysallığı okura olumlu bir karakter özelliği olarak aktarmaz. Dilara'nın mutsuz ve evliliğinde aradığını bulamamış bir kadın olarak betimlenen annesi, romanda kayınvalidesinin geleneksel tutuculuğu nedeniyle ezilmiş bir kadın olarak yer alır: "Yüzüne yerleşmiş mutsuzluk ve yorgunluk izleri hiç gitmezdi... Kendisini sigaraya alıştırmış, tam bir tiryâki olmuştu. Tesellisini sigara dumanlarında arardı" (Asımgil, 1990, s. 50). Sevim Asımgil'in bu kurgusu, melek kadının ataerkil baskıdan kurtulmasının ne kadar zor olduğunu okurlara aktarmaya yönelik bir çabayı ortaya koymaktadır. Yine benzer bir düşünsel doğrultuda romanın ideal kadını Dilara'nın bir erkek tarafından kurtarılmayı bekleyen uysal masal kahramanı Sindella'ya benzetilmesi üzerine yazar, araya girerek şu şekilde bir tespitte bulunur:

Oya Hanım'ın bu benzetmesi gerçekte, Dilârâ'nın bir sürü hala, amca, yeğen dolu kalabalık sülâlesinin aylardır bir türlü isimlendiremediği kendi hakkındaki görüşlerinin bir ifadesiydi. Sinderella, ezilmişliğin sembolleşmiş genç kızıydı. Üvey annesi ve üvey kız kardeşleriyle beraber umutsuz ve çâresiz bir yaşantı içindeyken bir prens tarafından kurtuluşa kavuşturulmuş, mutluluğu öyle bulmuş bir zavallı... (Asımgil, 1990, s. 6).

Buna karşın romanda yazar tarafından, insanlarla ilişkilerinde her zaman bağımsız ve özgür biri olmaya öncelik verdiği öne çıkarılan Dilara (Asımgil, 1990, s. 9) aynı zamanda uysal ve masum özellikleriyle bilinen masal kahramanı Sindrella'ya benzetilmesine karşı çıkararak melek kadın algısına aykırı bir tavır almış olmaktadır. Romanda yer alan bu örnek durum kadın karakterleri aşırılaştıran melek kadın - canavar kadın karşıtlığının, incelenen bütün romanlarda istisnasız bir biçimde geçerli olmadığını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak dikkat çeker.

Emine Şenlikoğlu'nun romanlarında da mutlak iyi ile mutlak kötü arasında kurgulanmış olan kadın karakterler bulunmaktadır; *Bize Nasıl Kıydınız* romanı da melek kadın ile canavar kadın arasında simgelenen kurgusal karşıtlığı içerir. Romanda oğlunu öldürmekle suçlanan kadın (Rabia'nın annesi) akli dengesini yitirir. Herkes onu suçlasa da esasında anne suçlu değildir; gerçekte ise Rabia'nın kardeşini öldüren kişi, babasıdır. Bu kurgu içerisinde Rabia'nın annesi okurlara, uysal ve günahsız bir kadın olarak tanıtılır; bu özellikleriyle Rabia'nın annesi, romanın melek kadınıdır. Buna karşılık Rabia'nın babası,

başka bir kadınla (Nermin’le) gizli ilişkisini gören oğlunu öldürerek katil olur; böylelikle de romanın canavar kadını, Rabia’nın yengesi Nermin olur. Benzer bir melek kadın karakteri, Emine Şenlikoğlu’nun *Ne Olur İhanet Etme* isimli romanında yer alır. Romanda Belkız’ın babası Gavur İsmet, eşi Fatma Kadın’ı evden kovar; Fatma Kadın ise okurlara uysal, aciz ve çaresiz bir kadın olarak tanıtılmaktadır. Öte yandan Belkız’ın üvey annesi Fatma Kadın’ın sözlerinin, kadınların özel hayatlarında düştikleri zor durumları gözler önüne serecek şekilde oluşturulması da dikkat çeken bir diğer ayrıntıdır:

- Ahh ah kızım. Neye ağlamayayım. Niye ağlamayayım... Birde boşanınca millet bir sürü laf edecek “iki kocaya gitti duramadı” diyecekler. Bir daha evlensem olmaz. Evlenmesem olmaz. Otuz yaşındayım kızım. İnsan bir dost arıyor dost. Anlayışlı bir arkadaş arıyor. Benden sana tavsiye olsun. Sakın merhametsiz olduğunı anladığın kişi ile evlenme. Dul kalmak çok zor kızım. Bizim milletimiz cahil. Erkekler on kere evlenip boşansalar onlara birde “aferin” derler. Kadın üçüncü defa evlense o kadına zina eden kadın gibi bakarlar. Böyle bir dünyada yaşıyoruz kızım (Şenlikoğlu, 1990, s. 72).

Böylelikle Fatma Kadın romanda uysal ve aciz bir kadın olarak yer alırken onu bu dezavantajlı duruma iten esas etkenin ataerkil toplum yapısı olduğu ima edilmiş olur. Dolayısıyla Emine Şenlikoğlu’nun bu romanında Fatma Kadın melek kadın olarak yer almakla birlikte yazarın, onu bu duruma iten toplumsal koşullara da atıfta bulunma çabası dikkat çekmektedir; buradan hareketle yazar Şenlikoğlu’nun melek kadın karakterini neden-sonuç ilişkisi çerçevesinde ele aldığını belirtmek mümkün hale gelir. Yine aynı romanda Gavur İsmet’in boşanma konusunda ısrar etmesi üzerine Fatma Kadın, bir anda tamamen korumasız ve çaresiz bir kadına dönüşür:

Oyy Babam oy... Seni ne diye dinlemedim? Ben şimdi hangi kapıya gideyim? Erkekler on kez evlense boşansa laf olmaz. Ben ikinci kez boşandım diye herkes beni kötü bilir. Bu adaletsizlik. Erkek boşanınca onu suçlamıyorlarda niçin kadını suçluyorlar? Kimbilir bana şimdi neler söyleyecekler “iyi kadın olsaydın kocan seni boşamazdı” diyecekler. Diyen olmaz ki “iyi kocan olsaydı bırakıp onu gelmezdin”. Ben ne etsem şimdi? (Şenlikoğlu, 1990, s. 90).

Emine Şenlikoğlu’nun *Ben Kimin Kurbanıyım* isimli romanı da benzer bir kurguyu içerisinde barındıran bir diğer metindir. Romanın ana kahramanı Hülya, çocukluğundan itibaren birçok olumsuz durumla karşılaşır; ailesi Hülya’yı reddeder, ayrıca Hülya hiçbir suç işlememiş olsa da üzerine atılan iftiralar nedeniyle hapse girer ve yıllarını cezaevinde geçirir; romanın melek kadını Hülya, bütün bu olumsuz yaşam deneyimlerine rağmen

iyiliği ve masumiyeti temsil eden bir kadın karakterdir. Bununla birlikte romanda Hülya'nın çaresizliğinin sebebi olarak ise yazarın ataerkil koşulları öne çıkarma gayreti, dikkat çeken bir diğer önemli ayrıntıdır. Hülya'yı melek kadın konumuna yerleştiren durumlardan birinde genç kız, başına gelebilecek olası tehlikelerden korunmak için evlenmek zorunda olduğunu hisseder; romanda Hülya'nın hissettiği bu zorunluluk, ataerkil toplumsal koşulların kadınları kısıtlayan etkilerini gündeme getiren bir içeriğe sahiptir.

Yalnız kalmaktan korkan küçük kız çocuğu Hülya, evliliği bir kurtuluş olarak görüp kabul eder; oysa genç kız daha sonraki süreçte eşinden resmî nikâh talep ettiğinde umursamaz bir erkek tavrıyla karşı karşıya kalır: “Canım o kadarına şükret. Senin elinden tuttuk ya o da yeter” (Şenlikoğlu, 1994, s. 34). Hülya'nın eşinin bu cevabı genç kızın melek kadın olma niteliğinin, erkek egemen toplum yapısının kaçınılmaz bir sonucu olduğunu düşündürmektedir. Daha açık bir anlatımla romanda yazar, melek kadın profiliyle örtüşen Hülya'yı uysal, tepkisiz ve uyumlu biri olmaya iten sebepleri ataerkil toplumsal koşullarla birlikte ele alarak ima yolu ile de olsa ataerkil yapıyı sorunsallaştırmış olur.

Romanda Hülya'nın melek kadın olarak yer aldığını gösteren bir diğer durum ise yazarın, eşini öldürmekle suçlanan Hülya'nın aslında katil olmadığını okurlara aktardığı bölümde ortaya çıkar; en nihayetinde Hülya'nın, cezaevindeki arkadaşı Emine Şenlikoğlu'na (yazara) ben kimin kurbanıyım sözleriyle bir soru yöneltmesiyle yazarın melek kadın kurgusu da tamamlanmış olur. Emine Şenlikoğlu'nun bir başka melek kadın kurgusu da *Ben Kimin Kurbanıyım* isimli romanın devamı olan *Sabıkalı ve Dul* isimli romanda yer alır; Taştan ve ailesi hapisten çıkan Hülya'yı -bir evlilik ritüeli olarak- istemeye geldiklerinde Taştan'ın annesi, Hülya'yı istemediğini açıkça söyler. Hülya'ya sen hem dul bir kadınsın hem de sabıkalsın, seni oğluma almam, der; Hülya da oğlunuzla evlenemem o halde diyerek Taştan'ın annesine uysal bir şekilde karşılık vermeyi tercih eder (Şenlikoğlu, 1995, s. 18); bu sahnenin devamında ise romanın melek kadını Hülya, Taştan ile ailesi gittikten sonra çaresiz bir şekilde ağlar; yine romanın devamında çaresiz bir durumda olduğu belirtilen Hülya, babasından yardım istemek zorunda kalır:

Buralar beni uçuruma itiyor babacığım. Ne yaptığımı bilmez durumdayım. Nereye gitsem, bana sabıkalı ve dul diye iş vermiyorlar. Ben nereye gideyim canım babam? Benim senden başka kimim kaldı? Ne olur babacığım, beni cevapsız koyma... Kimsenin sözüne bakma. Beni uçurumdan kurtar (Şenlikoğlu, 1995, s. 95).

Hülya'nın babasına yazdığı mektupta yer alan bu ifadeler yazarın, okurların dikkatini genç kadının çaresizliğine çekmeye çalıştığı izlenimini uyandırmaktadır. Romanın melek kadını Hülya, sabıkalı ve boşanmış biridir; genç kızın içerisinde olduğu bu zor durumda ataerkil toplum yapısı, kadınları değersizleştiren bir kısır döneyü yeniden üretmiş olmaktadır; bu yönüyle de romanın melek kadını Hülya'nın mağduriyetini çifte mağduriyet olarak değerlendirmek mümkün hale gelir.

Kadınları Kadınlar da Eziyor isimli roman da Emine Şenlikoğlu'nun melek kadın kurgusunu içeren bir diğer metindir. Şenlikoğlu bu romanında Meziyet isimli bir melek kadının yaşamını okurlarına anlatır. Romanda eşi Ali tarafından kendisine hakaret edilen, küçük düşürülen Meziyet'in arkadaşı Ayşegül, Ali'yi arayarak Meziyet'e destek olmak ister:

- Ali Abi! Bilirsiniz size karşı ailece saygı duyarız. Fakat Meziyet ablamı çok üzüyorsunuz. 3 yıldan beri onu hep mutsuz görüyoruz. Acaba diyoruz, değişen şey nedir ki, Meziyet ablamız böyle oldu? (Şenlikoğlu, 1997b, s. 25).

- Beni size mi anlatıyor? Evinin sırrını dışarı anlatan kadından nefret ederim (Şenlikoğlu, 1997b, s. 25).

Romandaki bu ifadelerle yazar, erkeğin kadını üzen ve onun üzerinde baskı kuran ataerkil ilişki biçimini sürdürürebilmek amacıyla evin sırrı ifadesinin arkasına sığınmaya çalıştığını ima etmiş olur; eşi Ali'nin bu tavrı, Meziyet'in uysal ve çaresiz davranışlar geliştirmesine neden olmaktadır. Buradan, eşinin kendisine yönelik saygısız ve küçük düşürücü davranışlarına tepki dahi veremeyen Meziyet'in, melek kadın profilinin karakter özellikleriyle örtüştüğünü belirtmek mümkün hale gelir. Romanın melek kadını Meziyet, eşinin şu sözleriyle bir defa daha tamamen çaresiz bir kadın konumuna düşürer:

- Nereye gideceksin ki... Kızım sen en rahat hayatı, benim evimde yaşarsın ancak. Abin ayaşın teki, baban seni evine almaz... Dernekten sana kuruş koklatmazlar. Devlet de başörtüsünden dolayı görev yaptırmıyor. Yine kaldın benim elime. Sen benim ayağımı yıka da suyunu iç. Benden başkası senin karnını bile doyurmaz (Şenlikoğlu, 1997b, s. 31).

Eşinin küçük düşürücü bu sözleri, Meziyet'in romanın melek kadını olma niteliğini pekiştirir; böylelikle hem özel hayatında hem de kamusal alanda kısıtlanan Meziyet, eşinin hakaret dolu sözlerine sabrederek tamamıyla uysal ve aciz bir karaktere dönüşmüş olur. Her şeye rağmen gururu kırıldığından evden ayrılmaya karar veren melek kadın Meziyet'in, eşine bıraktığı mektup aracılığıyla da, içerisinde olduğu zor durum okurlara bir defa daha aktarılmış olur:

Neyle geçineceğime gelince: Biliyorum, merak etmezsin ama ben yine de söylüyeyim. Dernek'ten ayrılıp özel bir anaokulunda öğretmenlik yapacağım. Sana güvenip mesleğimi bırakmasaydım şimdi emekli maaşı alıyor olacaktım, ama olmadı. Ben sıkıntı çektim, idare ettim. Sen kazandığımı sadece kendi üzerine yaptın. Şimdi de sürütüşümü seyredecek, kendi paranla övüneceksin... Benim idaremle para sahibi oldun, paranı benim aleyhimde kullanacaksın (Şenlikoğlu, 1997b, s. 38).

Romandaki melek kadın kurgusunu pekiştiren bir diğer durumda ise Meziyet'in ruh halini değerlendiren Psikiyatrist Saygılı, aynı zamanda Şenlikoğlu'nun kadın konusuna yaklaşımını da okurlara aktarmış olur:

Ben kadınların bazılarında şunu tespit ettim. Her şeyleriyle kendilerini kocalarına endeksliyorlar. Başka meşgaleleri yok. Bu kadar aşırı bağlanma iyi sonuç vermiyor... Kadın, önce aile düzeni olmak kaydıyla, kendisini sosyal faaliyetlere vererek meşgul etmeli. Bütün mutluluğu, tek gayesi kocası olmamalı (Şenlikoğlu, 1997b, s. 177-178).

Romanda yer alan bu bakış açısı, yazar Emine Şenlikoğlu'nun melek kadın profiline eleştirel bir şekilde yaklaştığını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir; böylelikle Emine Şenlikoğlu, romanın olay örgüsü içerisinde yer verdiği bu tespitler aracılığıyla kadınların âciz ve uysal davranışlar sergileyerek melek kadına dönüşmelerine karşı çözüm önerilerini dolaylı bir şekilde de olsa okura aktarmış olur. Yine *Kadınları Kadınlar da Eziyor*'da Ali'nin, eşi Meziyet'i Narin isimli bir kadınla aldattığını itiraf etmesi üzerine Ali ile yakın arkadaşı Malik arasında şu konuşma geçer:

Onu o kadar çok sevdim, kendimi öylesine kaybettim ki, Meziyet'i tamamen unuttum. Unuttuğumu bırak, ondan soğudum. Kan kusturdum ona. Benden ayrılın diye yapmadığımı bırakmadım... Meziyet gidince ona müjde verdim. Narin'di adı (Şenlikoğlu, 1997b, s. 201).

- Çok sevinir sanıyordum. Bana ne dese iyi. "Ben günlük koca istemem. Bana haftada bir gelmelisin. Ben hayatımı yaşayacağım." dedi. Kahpeye bak arkadaş. Ben onun yüzünden meleğime kıydım (Şenlikoğlu, 1997b, s. 202).

Böylelikle melek kadın - canavar kadın kurgusuyla örtüşen bir biçimde Ali, eşi Meziyet'i meleğe benzetirken Narin'e öfke duymaktadır. Dolayısıyla romanda erkek merkezli bakış açısını öne çıkararak iki kadın arasında kurulan karşıtlıkta Meziyet melek kadın olurken Narin ise canavar kadın olur; erkek roman karakteri Ali'nin kadınlar hakkındaki bu otoriter ve ataerkil eğilimi, Sandra M. Gilbert ile Susan Gubar'ın *Tavan Arasındaki Deli Kadın* isimli eserlerinde yer alan tezleri doğrular niteliktedir; öte yandan yazar Emine Şenlikoğlu'nun romanın sonunda melek kadın Meziyet'i ödüllendirdiğini de gözden kaçırmamak gerekir: “Meziyet kızını alıp evine geldiğinde huzur doluydu. Kendisini savaş kazanmış komutan gibi hissediyordu. İzzet savaşı izzetle tamamlanmıştı” (Şenlikoğlu, 1997b, s. 256). Böylelikle romanın sonunda bütün olumsuzluklar karşısında sabreden ve uysal davranışlar sergileyen melek kadın Meziyet, hem kendi yaşamını hem de ailesini kurtarmış olur.

Tezin örnekleme içerisinde yer alan erkek yazarlardan Üstün İnanç'ın *Yalnız Değilsiniz* isimli romanı da izini sürdüğümüz melek kadın - canavar kadın kurgusunu içeren bir metindir. Romanın feminist genç kızı Füsun yazarın bakış açısı doğrultusunda olumsuz karakter özellikleriyle okurlara tanıtılırken Serpil'in dindar bir kadın olduğu öne çıkarılmaktadır. Romanda Serpil'in teyzesinin kızı Füsun çok güzel bir genç kız olmasının dışında pop, dans, alkol ve eğlenceye düşkün bir sosyal çevrede yaşamını sürdürür; buna karşılık romanın ideal (dindar) kadını Serpil ise Füsun'un arkadaş ortamında bulunan, fakat bu sosyal çevreden ve onların yaşam biçiminden uzaklaşmaya çalışan biridir. Bununla birlikte romanın, en başından sonuna kadar Serpil ile Füsun'un simgelediği iki farklı karakter ve yaşam biçimi üzerinden ilerlediğini de belirtmek gerekir; Serpil, feminist Füsun'u şu şekilde eleştirir: “Erkeklerden kadınlığın intikamını alıyormuş... Aklınca feminist eylem yapıyor. Sosyetedeki adı Vampirdir” (İnanç, 1987, s. 97). Romanın bu kurgusu, kadın karakterlerin yaşam içerisindeki doğallıklarını yitirmelerine neden olmaktadır; sahip oldukları bu niteliklerden yola çıkarak Serpil ile Füsun'un aşırılaştırılmış kadın karakterler olduklarını belirtmek yanlış bir saptama olmayacaktır; bu yönüyle romanın başından sonuna kadar geçerliliğini koruyan söz konusu karşıtlık ilişkisinde Serpil melek kadını, Füsun ise canavar kadını simgeler.

Üstün İnanç'ın *İnsanlar Böyledir* isimli romanında ise Halit'in aşık olduğu Gül, tam anlamıyla melek kadın kurgusuyla örtüşmesine de bir erkeğin korumasına ihtiyaç duyan uysal bir kadın olarak metinde yer alır; romanda Gül'ün kişilik özellikleri şu şekilde tarif edilmektedir:

Gül'de aşkı sadece romanlarda okumuştur. Sevmenin, bir erkeğe bağlanmanın nasıl bir şey olduğundan tamamen habersizdi. Dikenli bakışların arasında bunaldıkça zaman zaman bir erkek himayesine ihtiyaç duyduğu anlar olurdu. Gerçi kendisi, öyle itilip kakılmaya gelecek cinsden sinik bir kız değildi. Otobüslerde olsun, minibüslerde olsun, sırtışmaya kalkışan olursa hemen haddini bildirirdi. Fakat gene de erkekçe bir desteği arıyordu (İnanç, 1989, s. 31).

Üstün İnanç'ın canavar kadın kurgusunu içeren *Ayıp Uşakları* adlı romanında ise feminist Füsün, faaliyetlerini sona erdirdiği Kadınları Uyandırma Derneği'nden tanıdığı eski bir arkadaşı olan Güler'le karşılaşır; onunla konuşurken feministlikten vazgeçme sebeplerini şu şekilde açıklar:

- ... En geç 12 yaşından başlayarak kadınlar beyinlerini kullanmamaya karar verirler, bu tutumları ömürlerinin sonuna kadar sürer gider... İşte Batı tipi kadının bu özelliği, onun toplumun eşit haklarına ulaşmasını önüyor. Erkeklerin kendisini sömürmesinden fazla, o erkekleri sömürüyor... (İnanç, 1990, s. 217).

Romanda yer alan bu aktarımda yazar Üstün İnanç, Batı tipi kadını canavar kadın modeliyle eşleştirmekle birlikte kadınlara karşı yargılayıcı bir tutumu da okurlarına aktarmış olur. Üstün İnanç'ın *Yazıklar Çıkmazı* isimli romanında ise Mediha Hanım, canavar kadını simgeler (İnanç, 1992, s. 32-33); romanda eşi Ali Mahir Bey'in dindar ve mütevazı kişiliğinin aksine Mediha Hanım lükse düşkün, eski bir konakta yaşamak istemeyen ve en sonunda kızını ve eşini terk eden bir kadındır (İnanç, 1992, s. 98). Böylelikle romanın canavar kadın kurgusu, çeşitli olumsuz karakter özellikleriyle ve ailesini hiçe sayan davranışlarıyla tanıtılan Mediha Hanım örneği aracılığıyla okurlara aktarılmış olur.

Romanları incelenen diğer üç yazarda olduğu gibi M. Talat Uzunyaylalı'nın romanlarında da melek kadın - canavar kadın karşıtlığını öne çıkarmaya yönelik bir kurgu biçimi geçerliliğini korumaktadır. *Senatörün Kızı* isimli romanda dindar erkek Ata, kendisine yaklaşmak isteyen Ebru'ya şu şekilde karşılık verir:

- Ebru, sen akıllı bir kızsın. Kadınlar çoğunlukla cinsi cazibelerini akıllarına tercih ederler. Her işlerini onunla halletme yoluna giderler. Bu noktada sen de diğerlerinden farklı değilsin. Ancak, düşünmeyi sevdiğin için aynı kategoriye sokulmamalısın (Uzunyaylalı, 1986b, s. 42).

Ata'nın bu sözleri, yazarın romanda kadınları mutlak iyi ve mutlak kötü davranış biçimleri aracılığıyla öne çıkarmaya gayret ettiğini ortaya koyan ataerkil bir gösterge olarak dikkat çeker. Romanın dindar karakteri Ata, kadınların büyük bir çoğunluğunu cinsel cazibelerini kullanan kişiler olarak görmektedir; bu yönüyle yazarın kadınlara yönelik bakış açısı, canavar kadın kurgusu ile örtüşen bir içeriğe sahiptir. Kadınların büyük bir çoğunluğunu bu şekilde değerlendiren Ata'nın, romanın devamında dini bir yaşam biçimine yönelen Ebru'ya söylediği sözler ise melek kadın kurgusunu pekiştirir niteliktedir:

- Ebru, duygularımı anlatacak kelime bulamıyorum. İnanın sizin için çok seviniyorum. Ne olmaya başladığının farkında mısınız bilmiyorum ama, ben, sıradan biri olmaktan kurtulduğunuzu, basitlikten değerli olana doğru yükseldiğinizi görüyorum. Bu ülkenin sizin gibi kızlara herşeyden daha çok ihtiyacı var (Uzunyaylalı, 1986b, s. 123).

Yine aynı romanda yer alan bir diğer durumda ise yazarın zihnindeki canavar kadın profili, okurlara şu şekilde tarif edilir:

Ebru, sosyete kadınlarının sık sık yakalandıkları ruhî bunalımlardan çok korkuyordu. Bir gün annesinin de başına gelebileceği endişesiyle kahroluyordu. Tanıdıkları yaşlı bir kadın yaşamı anlamsız bularak kendisini üçüncü kattan aşağı atmıştı. Bir başkası çırılçıplak soyunarak Moda'da yürümüştü. Bir başkası çöp toplayan iki genci para karşılığında içeri kapatmış, komşularının ihbarı ile yakalanmıştı. Sosyete çevreleri ile ilgili daha bir sürü acı ve gülünç son hatırlıyordu. Düşünüyordu da çevrelerinde şahsiyetini muhafaza ederek göçüp gitmiş insan var mıydı acaba? (Uzunyaylalı, 1986b, s. 193).

Romandan alınan bu cümlelerde yazarın, Ebru aracılığıyla sosyete çevreleri olarak isimlendirdiği toplum kesimlerine eleştiriler yöneltiyor olması dikkat çekicidir; böylece yazar, söz konusu örneklerin batılı-seküler yaşam biçimini sürdüren kişilere özgü olduğunu belirterek canavar kadın aktarımını da pekiştirmiş olur. M. Talat Uzunyaylalı'nın canavar kadın kurgusunu içeren bir diğer eseri de *Molla* isimli romandır; romanın ideal (dindar) erkeği Molla ile seküler bir kadın olduğu öne çıkarılan resim öğretmeni arasında geçen tartışmada, yine yazarın canavar kadın kurgusu dikkat çeker:

- Ben özgür bir kadını, dine filan kaptırmam özgürlüğümü. Öfff! (Uzunyaylalı, 1986a, s. 54).

- Etine güveniyorsun değil mi? Ama dur bakalım, arzu edilmediğin günler de gelecek! (Uzunyaylalı, 1986a, s. 54).

- Hayır gelmeyecek! Hah! Hah! Çünkü, bunu farketmişim zaman hayatıma son vermiş olacağım (Uzunyaylalı, 1986a, s. 54).

- Gördün mü bak, ben haklı çıktım : Seninki öfkeli ve korkutucu bir özgürlük! (Uzunyaylalı, 1986a, s. 54).

- Ne yani topluma mı teslim olalım?! (Uzunyaylalı, 1986a, s. 54).

Romandan alınan bu tartışmada yazarın düşüncelerini okurlara aktaran bir konumda yer alan Molla, batılı-seküler bir yaşam sürdüren kadınlara eleştiriler yöneltmektedir; romanın söz konusu kurgusal içeriğinde dindar kadınlar melek kadını simgelerken batılı ve seküler kadın karakterler canavar kadını simgeler.

Uzunyaylalı'nın *Sabırın Suskun Sesi* adlı romanında ise İclal isimli bir kadın, bebeğini öldürdükten sonra eşini terk ederek Kemal isimli bir erkekle kaçır. Böylelikle bu romanda da geçerli olan canavar kadın kurgusu okurlara İclal karakteri aracılığıyla aktararak ataerkil zihniyet pekiştirilmiş olur; roman, İclal'in -canavar kadının- aldatılan erkek Kemal tarafından öldürülmesiyle kadına yönelik şiddet örneğini de içeren bir şekilde sona erer:

- ... Bu kadının ve benim hikayemi elbette diğerleri kadar biliyorsun. Bu alçak, zamanında Asım'a ihânet etmiş, çocuğunu da bana kaçmak için boğmuştu! Bunu yapması için ben de ona yardımcı olmuştum! Şimdi iyi bak, Allah, Asım'ın ve Refik'in intikâmını bizden nasıl alıyor?! Biz sandık ki, yaptığımız yanımıza kaldı!.. İbret alın, herkes de alsın!.. Kızım bu gördüğün dünyadaki kepezeliğimiz, bakalım ahirette ne olacak!?. (Uzunyaylalı, 1992, s. 149).

Bu alt başlığın sonunda ulaşılan sonuçları şu şekilde belirlemek mümkündür: Çalışmanın örnekleme içerisinde yer alan romanların incelenmesi sonucunda iki kadın ve iki erkek yazarın eserlerinde kadın karakterlere, ahlaki değerlendirmeler çerçevesinde mutlak iyi kadınlar veya mutlak kötü kadınlar şeklinde yer verildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla incelenen bütün romanlarda melek kadın - canavar kadın karşıtlığını içeren ataerkil bir kurgunun geçerli olduğunu belirtmek mümkündür; incelenen romanlarda tespit edilen bu

genel eğilim, İslami romanların ataerkil ve toplulukçu niteliğini ortaya koyan en somut göstergeler arasında yer alır.

En nihayetinde incelenen İslami romanlarda yer alan kadın karakterlerin, erkek cinsiyetini merkeze alarak kurgulanmış olduğu anlaşılmaktadır; diğer yandan -kadın yazarlar arasında kadın roman karakterleriyle duygudaşlık kurmaya yönelik birtakım duyarlılıklar tespit edilmiş olsa da- son analizde hem erkek hem de kadın romancıların, kadın karakterleri ataerkil ve toplulukçu bir çerçevede ele aldıklarını gözden kaçırmamak gerekmektedir.

4.3. İDEAL KADIN VE AİLE: DİNDAR NESİLLERİ YETİŞTİREN ANNELER

Düşsel planda kadın son derece önemlidir; gerçek yaşamda ise tümüyle önemsiz. Şiiri bir baştan öbür başa kaplar; tarihte hiç görülmez. Kurmaca yazında kralların ve fatihlerin yaşamlarına hükmeder; gerçek yaşamda ailesinin parmağına bir yüzük geçirdiği herhangi bir oğlanın kölesidir. Kurmaca yazında en esin dolu sözler, en derin düşünceler onun dudaklarından dökülür; günlük yaşamda hemen hemen hiç okuyup yazamaz ve kocasının malıdır (Woolf, 2020, s. 50).

Bu değerlendirmeleriyle Virginia Woolf, ataerkil toplumsal koşullarda aile yaşamının kadını kısıtladığına dikkat çekmekle birlikte ailenin kadın yaşamı üzerindeki belirleyici etkisine de vurgu yapmış olur. Farklı bir yaklaşım biçimiyle de olsa İslami romanlarda da evlilik ve aile, ideal (dindar) kadının en temel yaşam tercihlerinin başında gelir. İslami romanlarda aile, kadının en önemli sorumluluk alanlarından biri olarak kabul edilerek okurlara ailenin önemli anlatılmaktadır; romanların kurgusu içerisinde yer alan ideal (dindar) kadın karakterlerin ailedeki en önemli işlevi ise dindar nesillerin yetiştirilmesi amacıyla sürdürmeleri gerektiği öne çıkarılan annelik rolüdür.

İslami romancılara göre ideal kadın, aynı zamanda ideal bir anne olma niteliklerine de sahip olmalıdır. Bu doğrultuda romanlarda ideal annelere toplumsal uyum ve düzenin sağlanmasında oldukça önemli görev ve sorumluluklar yüklenir. İslami romanların kurgusunda ideal (dindar) kadın, yalnızca kendi bireysel mutluluğunu -veya menfaatlerini- düşünerek bir erkekle evlilik kararı alan biri değildir; İslami romanların

ideal (dindar) kadını ailenin, dindar toplumun kurulmasında taşıdığı önemi idrak ederek bu bilinçle evlenmeye karar verdiği öne çıkarılan bir kadındır. Romancıların tercih ettikleri bu kurgu biçimi, romanlar ile İslamcılığın toplumsal ve siyasal dayanaklarını örtüştüren ataerkil ve toplulukçu bir göstergedir. Sahip oldukları bu niteliklerle İslami romanlar, İslamcılığın aile konusundaki tezlerini hedeflenen okur kitlesine aktarma amacına yönelik olarak yazılmış metinlerdir. Bir diğer anlatımla İslami romanlarda özellikle öne çıkarılan kadın ve aile konusu, İslamcılığın aynı konudaki temel tezleriyle uyumlu bir içerikle hazırlanarak okurlara sunulmaktadır. Öte yandan kadın karakterlerin -düşünsel dayanakları bakımından ataerkil eğilimlerin hâkim olduğu- romanlarda nasıl kurgulanmakta olduğunu öne çıkaran Virginia Woolf'un sözleriyle ifade etmek gerekirse...

Bir roman gerçek yaşama benzediğine göre, değer ölçütleri de gerçek yaşaminkileri andırır. Ama kadınların değer ölçütleri çoğunlukla karşı cinsin koyduklarından farklıdır; bunun böyle olması da çok doğaldır. Ama geçerli olan erkeklere özgü değer ölçütleridir. Kabaca dile getirilecek olursa, "önemli" olan futbol ve spordur; moda taşınmak, giysiler satın almak "önemsiz"dir. Ve bu değer ölçütleri kaçınılmaz biçimde yaşamdan yazına aktarılırlar (Woolf, 2020, s. 82).

Virginia Woolf'un tespitlerinden hareketle kadın ve aile konusunu içeren İslami romanların da erkek merkezli edebiyat metinleri olduğunu ileri sürmek mümkündür. Bir diğer ifadeyle İslami romanların kurgusunda da kadının aile yaşamındaki ve ev içerisindeki konumu, erkekten ve yine erkeğin öncelikli cinsiyet kategorisi olarak kabul edildiği toplumsal yaşamdan bağımsız bir alan olarak kabul edilmemektedir. Nitekim tarihsel olarak da...

Kadının eve kapanmasını ve yalnızca ev içi işlerle ilgilenir duruma gelmesini doğuran koşullar, erkeği evi geçindiren bir role büründürmüş, toplumsal ve siyasal yaşamda da kadının rekabetinden uzaklaştırmıştır. Bu durum giderek, erkeğin gerek genel olarak toplumdaki gerekse aile içindeki konumunu güçlendirmiştir. Erkeğin "aile reisliği" tartışmasız hale gelmiştir (Kışlalı, 2020, s. 182-183).

Ahmet Taner Kışlalı'nın tespitleriyle örtüşen bir biçimde, feminist paradigmanda da ev - onunla birlikte kaçınılmaz olarak aile yaşamı- ataerkil normlar ile cinsiyet eşitsizliğinin sembolü haline gelmiş bir mekândır (Dastarlı, 2021, s. 1234). Buna göre ataerkil toplumsal koşullarda ev, kadınları erkeğin üstünlüğünü pekiştiren normlarla ve değerlerle kısıtlayan bir yaşam alanıdır. Woolf'un değerlendirmeleriyle örtüşen nitelikleriyle -bu

çalışmanın örneklemini oluşturan- İslami romanlar da ataerkil ve toplulukçu aile kalıplarını yansıtan ve destekleyen edebiyat metinleridir.

İnsanlık tarihi boyunca kadın cinselliği, kadınların dışında erkekleri de ilgilendiren bir konu olmuştur. Virginia Woolf'un da oldukça yerinde bir saptamayla belirtmiş olduğu gibi...

Cinsellik ve doğası, doktorlarla biyologları ilgilendirebilir, ama ilginç ve açıklanması güç olan, cinselliğin -başka bir deyişle kadının- kimi saygın deneme yazarlarını, hafif roman yazarlarını, master derecesi almış genç adamları, hiçbir derece almamış olanları; kadın olmamanın dışında hiçbir belirgin özellikleri olmayan erkekleri de ilgilendirdiği... (Woolf, 2020, s. 31).

... gerçeğidir. Günümüzün koşullarında da kadınlar hakkında araştırmalar yürüten, bu araştırmalarını kitaplaştıran, kadınlarla ilgili şarkılar besteleyen birçok erkek, kadınların yaşam içerisinde nasıl var olmaları gerektiğine yönelik görüşlerini gündeme getirmeye devam eder. Kadının aile yaşamındaki yeri de bu alanlar arasında öncelikli bir yerde durmaktadır; bu yönüyle Virginia Woolf'un tespitleri, aynı zamanda İslami romanlar açısından da geçerli olan bir durumu ortaya koyar. Buna göre tez kapsamında eserleri incelenen İslami romancıların yazmış oldukları romanlarda da kadınların yaşamın bütün alanlarında nasıl var olmaları gerektiğini ileri süren görüşler dikkat çeker; bununla bağlantılı olarak da kadının aile yaşamındaki varlığı, yazarların üzerinde önemle durdukları başlıklar arasında öncelikli bir konumda yer alır.

İslami romancıların kadının aile yaşamındaki konumuna yaklaşımlarında temel belirleyici etken ise din ve inanç konularındaki hassasiyetler doğrultusunda şekillenmektedir. Dolayısıyla İslami romanlarda kadın ve aile konusunun öncelikli yeri, İslamcılığın temel tezleri doğrultusunda ulaşılmaya hedeflenen din (inanç) merkezli bir toplumsal yapıda ailenin dindar kişilerin yetiştirilmesinde taşıdığı önemden kaynaklanır. Bu alt başlık çerçevesinde ulaşılan kuramsal bakış açısını bir kere daha hatırlamakta yarar görülmektedir: İslami romancılar için toplumun temeli olarak kabul edilen aile, bireysel inancın ve dini hassasiyetlerin toplumsal düzeyde etkinleştirilmesinde en önemli yaşam alanıdır.

İslamcılığın kadın ve aile konusundaki temel eğilimleriyle benzer bir doğrultuda İslami romancılar da yazmış oldukları eserlerde kadınlara öncelikli olarak ailevi sorumluluklar yüklemişlerdir; bu sorumlulukların başında ise annelik gelir. İslami roman yazarlarına göre kadınlar anne olarak toplumsal hayatın her alanına etki edebilecek nitelikte önemli yükümlülükleri yerine getirir. İslami romancılar, dindar anneler tarafından yetiştirilen bireylerin -İslamcılığın temel tezleriyle örtüşen biçimde- inanç temelli bir yaşam biçimini kurabileceğine dikkat çekmektedirler. Böylelikle İslamcılığın toplulukçu eğilimlerini edebiyat alanına taşıyan İslami romancılar, kadınların bireyselleşmelerini destekleyebilecek düşünsel eğilimlerin aksine kadınlara toplumsal hayatın işleyişinde oldukça önemli gördükleri ailevi sorumluluklar yüklemeyi sürdürmüş olurlar.

Nasıl ki İslamcı düşünürlere göre annelik, kadının en önemli sorumluluklarının başında gelmekteyse İslami romancılar da erkeklerden ve kadınlardan oluşan okur kitlesine kadının annelik duygularını öne çıkararak hitap etmeye özen gösterirler. Böylelikle de yuvayı dışı kuş yapar atasözünün İslami romanlarda inançlı bireyi ve toplumu (ideal yaşamı) kadın yapar şeklinde bir varsayıma dönüştüğüne tanık olunmaktadır. Bu çerçevede İslami roman yazarlarına göre inançlı bireyler ideal toplumun da temelidir; annelik ise inançlı toplumun kurulmasında en önemli sorumlulukların başında gelir: Hayati derecede önemli olduğu düşünülen bu görevin de doğal olarak İslamcılığın ideal (dindar) kadınlarına düştüğü, romanlarda sürekli olarak öne çıkarılmaktadır.

Öte yandan İslami romancılar hem kadınlar hem de erkekler için ideal birliktelik ve yaşam biçimini evlilik olarak değerlendirirken eserlerinde kadınlar ile erkeklerin evlenmeden birlikte yaşamalarına yönelik herhangi bir olumlu durum örneğine de yer vermezler. İncelenen İslami romanlardaki ideal (dindar) kadın karakterler evlenen, yuvasını kuran, aile yaşamında yazarların da benimsemiş oldukları dini bir yaşam biçimini sürdüren kadınlar olarak kurgulanmıştır. Bu doğrultuda İslami romanların ideal kadınları, romanın bir yerinde evlenen veya ideal İslami evlilik biçimi hakkındaki destekleyici/olumlayıcı görüşlerini açıklayan kadınlar olarak okura tanıtılır.

Böylelikle İslamcılığın ideal kadın profili İslami romanlar aracılığıyla edebiyat alanına taşınmış olur: İslami roman yazarı İslamcılığı anlatırken kadın ve aile yaşamına ilişkin

olarak İslamcılığın tezlerini okur kitlesine aktarmış olur; dolayısıyla İslami romancılar kadın ve aile yaşamını İslamcılığın kadın konusuna yönelik ataerkil ve toplulukçu bakış açısını destekleyecek şekilde kurgulamışlardır. Romancıların söz konusu tercihleri, İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini ortaya koyan en somut göstergeler arasında yer alır. Daha önce de belirtildiği gibi bu tezde de İslami romanlar, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündemine İslamcılığın açtığı kulvardan giren edebiyat metinleri olarak ele alınmaktadır; böylelikle de edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki ilişki çerçevesinde İslami romancıları, İslamcılığın edebiyat sahasındaki sözcüleri olarak kabul etmek mümkün hale gelir.

Sevim Asımgil'in romanları da benzer bir kurguyu içeren edebiyat metinleri olarak dikkat çeker. *Siyah Zambak ve Merve* isimli romanda eşi Mehmet'ten beklediği ilgiyi göremeyen Esra, sabırlı bekleyişlerinin sonunda mutluluğa kavuşur; ailesini korumaya çalışan, Mehmet ile beraberliklerinin devam etmesi için susan Esra, en sonunda eşinin sevgisini kazanır (Asımgil, 2014, s. 273). Romanda yer alan bu kurgu ideal (dindar) kadın olsan da aciz bir duruma düşebilirsin, sabretmelisin şeklinde özetlenebilecek bir tutumu öne çıkararak ataerkil aile kalıplarını pekiştirmektedir.

Siyah Zambak ve Merve'de kadın ve aile yaşamına ilişkin dikkat çeken bir diğer durum ise evli Azra ile Sonay'ın eşi Mete arasında gerçekleşir. Azra, Turgay ile Sonay'ın da bulunduğu bir evde Sonay'ın eşi Mete tarafından rahatsız edilir; Mete Azra'yı beğendiğini söyler. Bunun üzerine Azra, ona sert bir şekilde tepki gösterir: “-İkinci adımı atar, bana dokunursanız, buradan çıkınca kendimi öldüreceğim” (Asımgil, 2014, s. 162). Azra'nın kendisini rahatsız eden Mete'ye karşı tavrı oldukça edilgen (pasif) bir davranış olarak dikkat çekmekle birlikte kadınların buna benzer durumlarda karşı karşıya kalabildikleri toplumsal baskıyı da gündeme getiren bir içeriğe sahiptir. Bir erkeğin kendisine yönelik bu davranışına karşı Azra -ilk tepki olarak- kendisine zarar vermeyi düşünerek cevap verir; Azra'nın romandan alıntılanan sözleri, benzer durumlara düşen kadınların aile içerisinde dahi dezavantajlı bir konumda bulunabileceklerini öne çıkaran bir mahiyete sahiptir; bir diğer anlatımla Azra'nın Mete'ye cevabı, kadınların aile yaşamında üzerlerinde hissettikleri ataerkil baskıdan kaynaklanan çeşitli olumsuz durumları gündeme getirir. Benzer durumlarda -toplumsal yapıda kendisine yer bulan bir

davranış biçimiyle- kimi zaman lekelenmekten ve adının çıkmasından korkan kadın, kimi zaman da ailenin namusuna zarar gelmemesi için kendisini feda etmeye hazır bir şekilde davranabilmektedir. Bununla birlikte romanın pek çok yerinde kadınların yaşamı konusunda kendi görüşlerini okurlara doğrudan aktaran Sevim Asımgil'in bu durumu değerlendirmemiş olması da dikkat çeken bir diğer önemli ayrıntıdır.

Yazarın Azra'nın karşılaştığı bu durumu esasında genç kadının içerisinde bulunduğu modern, batılı yaşam biçimine bağladığı romanın ilerleyen kısımlarında anlaşılmaktadır; böylelikle yazar, kadınların aile yaşamında karşılaştıkları ataerkil engellere bir kez daha İslamcı kadın anlayışı çerçevesinde çözüm getirmiş olur. Yine Sevim Asımgil'in incelenen romanları arasında yer alan *Dilara*'da anlatıcı konumundaki yazarın “Çalışan kadınların evinde sıcak bir hava olmuyordu” (Asımgil, 1990, s. 68) şeklindeki değerlendirmesi de dikkat çeker. Yazar romanda yer alan bu bakış açısıyla aile yaşamına öncelik vererek kadınların çalışma hayatında yer almalarını desteklemeyen bir pozisyona düşmüş olur. Asımgil'in bir diğer romanı *Düğünümde Ağlama*'da ise Serra dini bir yaşam biçimine yönelirken eşi Doktor Emre ile aralarına soğukluk girer; romanda Serra'nın, eşi Emre'nin inançsız biri olduğunu anlayarak ürperdiği öne çıkarılır; bu arada yazar devreye girerek okura kendi bakış açısını şu şekilde aktarır:

Birkaç gün önce ulu caminin önünden geçerken Serra dîni konulara ağırlık veren bir gazete satın almıştı. Orada bir yazar, köşesinde televizyonu eleştiriyor: Milli kültürümüz imha ediliyor, halka cebren Batı kültürü enjekte ediliyor. Değer yargılarımız rencide ediliyor, yok sayılıyor. Gösterilen bütün filimler, bizim insanımızın yaşantısına aykırı olan hususları ihtiva ediyor.. İnsanımız lüks hayata özendiriliyor, alkole teşvik ediliyor, cinsel arzular ön plana çıkarılıyor... Aile ilişkilerinde sapık anlayışlar ve ilişkiler gündeme getiriliyor ve halk bunlara alıştırılıyor” diye yazıyordu (Asımgil, 1994, s. 74).

Romandan alınan bu cümleler, Sevim Asımgil'in batılılaşma sürecine ve yöntemine yönelik eleştirel yaklaşımını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak dikkat çekmektedir; bununla birlikte Asımgil'in kadın ve aile yaşamını, batılılaşma sürecinin alt başlıklarından biri olarak kabul ettiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Yine *Düğünümde Ağlama* isimli romanda Zeynep Hanım, kızı Serra'ya “Kocan seninle değil mi Serra?” (Asımgil, 1994, s. 96) diye sorar; Serra da tek geldiğini belirterek annesine cevap verir: Annesi ise kızı Serra'ya “Ama evlâdım sen namuslu bir kadınsın

tek başına nasıl geldin?” (Asımgil, 1994, s. 96) diyerek tepki gösterir. Zeynep Hanım’ın kızına yönelik bu tepkisinin ataerkil toplum yapısında geçerli olan aile kalıplarıyla doğrudan ilgili olduğunu belirtmek mümkündür. Zeynep Hanım namus kavramını kadınlarla eşleştirerek ve aile birlikteliğinde bir kadının kocası olmadan seyahat edemeyeceğini kabul ederek esasında ataerkil aile yapısına özgü bir kültürel normu kızına aktarmış olur. *Düğünümde Ağlama*’da ideal evliliğin nasıl olması gerektiği ise romanın ideal kadını Serra ile Serra’nın din görevlisi Ömer’le evlenmesini isteyen dindar kadın Zehra Nene arasında geçen bir konuşmada, okura şu şekilde aktarılmaktadır:

- Ben tek başıma yaşamaya alıştım nene (Asımgil, 1994, s. 156).

Evliliğin ilk anından itibaren büyük bir sorumluluk başlar. O dakikadan itibaren yapılması gerekli olan birçok vazife altına girmiş olacağım (Asımgil, 1994, s. 156).

- Doğru, yuvanda görevlerin olacak ama kızım hakların da olacak ilâhî kurallar, karı-kocayı kendi nefislerinin esiri olmaktan korur, birbirlerine zulüm etmekten muhafaza eder, aralarında, Fıtrattan gelen dengeyi sağlar. Feminizmin çıkışına şaşmamak lâzım, eskiden kadın âilede parya idi. Fakat Türkiyede Feminizm pratiğe çok yanlış geçirildi (Asımgil, 1994, s. 156).

Çağdaş bir evlilik yaptığını zanneden karı-kocaların yuvalarında yanlış fikirler üzerinde abartılı bir megalomoni krizi yaşıyor, her biri ayrı bir bencillik içinde, aralarında hukuk hiç yok... Mahkeme rafları ayrılmak için müracaat eden çiftlerin dosyalarıyla tıklım tıklım dolu (Asımgil, 1994, s. 156).

Zehra Nene ile benzer bir yaklaşımla Ömer Hoca da feminizmin kadınlarla erkekler arasında önerdiği ilişki biçimine olumsuz-eleştirel bir şekilde yaklaşarak kadınlar ile erkekler arasında ideal bir ilişkinin din temelinde sürdürülmesi gerektiğini ileri sürer; yazarın da benimsediği anlaşılan bu görüşler, aynı zamanda feminizmin kadın algısına¹³ karşı cevap niteliği taşır:

İmam, “benim eşimle olan ilişkim şer’i bir nitelik kazanmalıdır. Evliliğin başarılı olması, karı-kocanın İslâm’ın potasında erimesine bağlıdır. Eşler aralarında, fikir, rûh ve duyu açısından birleşmenin gerçekleşmesi lâzımdır. O zaman beraberlikte çözülme olmaz, birçok kompleks ve sapmalar meydana gelmez” diyor (Asımgil, 1994, s. 156).

¹³ 1980’li yılların İslami romancıları toplumsal ve siyasal nitelikli birçok görüşü okurlarına aktarmada edebiyatı araç olarak görmüşlerdir. Dolayısıyla modernleşme, Müslüman kimliği, laiklik ve örtünme gibi ülke gündeminde yer alan konuları içeren İslami romanları toplumsal ve siyasal niteliklere sahip eserler olarak kabul etmek gerekmektedir (Çayır, 2015, s. 163).

Bu yaklaşım biçimi doğrultusunda romanda ideal (dindar) kadın, kocasıyla uyumlu bir kadın olarak tarif edilmektedir; böylelikle Ömer Hoca da yazarın ideal kadın profiliyle bütünüyle örtüşen bir kadın modelini öne çıkarmış olur. Yine aynı romanda Serra'nın içerisinde olduğu durum okurlara şu şekilde aktarılır: “O da anne olacaktı Annelik... Ne güzel, ne kutsal, ne yüce asil bir kelimeydi...” (Asımgil, 1994, s. 207). Yazar Sevim Asımgil'in değerlendirmeleri şu şekilde devam eder: “Kucağına çocuğunu almış onu emziren bir anne dünyanın en güzel görünümünden biriydi. Hâkimleri, hekimleri, sultanları, imparatorları, velileri, nebileri, peygamberleri doğuran annelerdi...” (Asımgil, 1994, s. 207). Yazar, romanda yer alan bu kurguda da Serra'nın hamile kalması üzerine kendi kadın anlayışını okurlara aktarmış olur; Asımgil'e göre bir kadının en öncelikli vasıflarından biri anneliktir: Yazarın bu değerlendirmeleri de doğal olarak İslamcı kadın anlayışıyla uyumlu bir yaklaşım biçimini ortaya koyar. Sevim Asımgil'in evliliğe yaklaşımını ortaya koyan bir diğer roman ise Diana'dır; romanda Melike ile eşi Onur'u ayrılığın eşiğine getiren durum, okurlara şu şekilde aktarılır:

- ... Birlikteliğe darbe vuracak bir özgürlüğü hiçbir kadın kabul etmez. Böyle bir özgürlük ya ilişkinin kopmaya başlaması ya da köhneyip çürümesi demektir. Ailede en önemli şey saygı ve sadakattir. Bir zaruret dışında evli bir erkek için, yabancı bir kadımla, evli bir kadının da yabancı bir erkekle bir bardak çay içmeleri olmaz (Asımgil, 1996, s. 82).

Onur bir müddet kaşlarını çatarak genç kadını süzdü. İnsanın içini okurmuş izlenimini veren bakışlarıyla karısının bu sözünün şantaj olup olmadığını araştırıyordu. Ama Melike samimiydi, bu meseleyi bu gece, burada mutlaka, neticesi ne olursa olsun noktalayacaktı. Genç kadın koca beklemeden bıkmış, usanmıştı. En kötü ihtimal olan boşanmayı da göze alıyordu. Kadınlık şerefi her şeyden, hatta sevgisinden de üstündü. Acı da olsa, zor da olsa henüz ayrılığa nasıl dayanacağını bilmese de sözünden ve evet bu kararından dönmeyecekti (Asımgil, 1996, s. 83).

Melike ile Onur arasında geçen bir diğer konuşma da yazar Sevim Asımgil'in aileye bakışını ortaya koyan somut bir gösterge olarak dikkat çeker; romanın dindar kadını Melike'nin, eşine “Senin için hayatta başlıca ve biricik önemli şey evli olsan da bağımsızlığın değil mi?” (Asımgil, 1996, s. 90) şeklindeki sorusu üzerine eşi şu şekilde cevap verir:

- Galiba. Türk toplumunun kalıplaşmış aile mefhumu beni hiç ırgalamaz. Biz modern bir ailenin fertleriyiz Melike. Daima kadınların, erkeklere saygı gösterip elpençe divan durdukları ve itaat ettikleri, bir erkeğin komşusu olan bir kadına selam verip hatırını soramadığı dönemler geçmişte, mazinin yaprakları arasında kaldı, en azından bizim için (Asımgil, 1996, s. 90).

Eşler arasında geçen bu konuşmada romanın ideal kadını Melike aile bütünlüğünü korumaya çalışan, özverili bir kadın olarak öne çıkarılır; buna karşılık eşi Onur farklı bir aile modelini ileri sürerek Melike'ye tepki gösterir; böylelikle bu konuşmada bir tarafta dindar Melike, diğer tarafta ise onun batılı-seküler eşi Onur yer alır. Romanın bu aşamasında yazar Sevim Asımgil ise eşler arasında ortaya çıkan fikir ayrılığının evliliği bitirme aşamasına getirebileceği yönündeki bir mesajı okurlarına iletmiş olur. Romanın devamında Melike'nin boşanma kararını değerlendiren anneannesi, torununa şu şekilde öğüt verir:

- Bizim büyüklerimiz böyle işlere, kadının yüzünün karası, erkeğin elinin kınası derler. Bence hiç üstünde durma, hevesi gidecek gene yuvasına dönecektir. Deden de benimle aynı fikirde. Dayak, içki, kumar olmadıkça, kadın kocasından ayrılmamalıdır. Ne edelim? adetlerimizde evlilik bir bağımlılıktan başka bir bağımlılığa geçiş. Yani baba evinden koca evine taşınmak (Asımgil, 1996, s. 103-104).

benim çocukluğum ve genç kızlığım anama, babama itaatla, kadınlığım da kocamın dediklerini yerine getirmekle geçti (Asımgil, 1996, s. 104).

Melike'nin anneannesinin bu sözleri ataerkil toplumlarda evliliğe yüklenen anlamlarla uyumludur; buna göre kadın, evlilikte erkekten daha büyük sorumlulukları üzerine alarak aile birlikteliğinin devam etmesine özen göstermelidir: *Yuvayı dişi kuş yapar* deyimiyile de özetlenebilecek olan bu yaklaşım biçimi, Melike'den iki kuşak önceki neslin kadınlarının en önemli yaşam tercihlerini dahi belirleyen bir kültürel norm olarak dikkat çekmektedir. Buna karşılık olarak Melike ise eski kuşak kadınlardan ayrılmaya başlayan yeni bir (sorgulayıcı) kadın profiline doğru geçişi temsil eder; bu tespitimizi doğrulayan biçimde Melike ile anneannesinin konuşmaları şu şekilde devam etmektedir:

- Nineciğim dedi, aile yuvasında karı kocanın ikisine de huzur verecek, saadet bahşedecek bir ortam oluşmalıdır. Her şeyi tek taraftan beklemeye hiçbir kurumun tahammülü yoktur (Asımgil, 1996, s. 104).

- Lafta öyle ama sen gel de bunu pratiğe geçir, yolda kalırsın vallahi (Asımgil, 1996, s. 104).

- Yani sen şimdi benim eve dönüp, kocamın geri gelmesini mi doğru buluyorsun (Asımgil, 1996, s. 104).

- Eh, öyle gibi bir şey işte! (Asımgil, 1996, s. 104).

- Özür dilerim, asla! (Asımgil, 1996, s. 104).

- Birkaç gün boynunu bükersin, küs durursun o da hatasını anlar, mesele büyümeden kapanır. Ne demişler dişi kuştur yuvayı yapan (Asımgil, 1996, s. 104-105).

- Zavallı (Asımgil, 1996, s. 105).

- Kim? (Asımgil, 1996, s. 105).

- Dişi kuş. Tek başına koşuşturacak, çabalayacak, yorulacak, iki kişinin vazifesini üstlenecek, bu sırada erkek kuş ta daldan dala konup gönlünü eğlendirecek, ne adaletsizlik, ne zulüm! (Asımgil, 1996, s. 105).

Bu söz tarih boyunca bizim kadınının ezilmişliğinin sembolüdür. O cümlenin doğrusu “yuvayı yapan erkek ve dişi kuştur” şeklinde olmalıdır (Asımgil, 1996, s. 105).

- Sen bu fikirlerle bir şey elde edemezsin (Asımgil, 1996, s. 105).

Anneanesiyle Melike arasında geçen bu konuşmada anneanneninin tavrı ezilmişliğe gösterilen rızayı (boyun eğmeyi) simgelerken genç Melike'nin tavrı hakkını arayan (sorgulayan) kadın profiliyle özdeşleşir. Farklı kuşaktan kadınların davranış biçimleri arasında ortaya çıkan bu uyumsuzluk, Türk toplumunda kadın yaşamı konusundaki bilinçlenmeyi gözler önüne seren önemli bir değişken olarak kabul edilebilir. Bu doğrultuda, 1990'lı yılların yeni nesil İslamcı kadınlarının, oldukça sınırlı bir düzeyde de olsa feminizmin cinsiyet eşitliği söylemine yakınlaşma potansiyelini içerisinde barındıran bir eğilimi benimsemiş olduklarını ileri sürmek mümkün hale gelmektedir. Melike'nin, romanda ideal (dindar) kadın karakter olarak yer aldığı da dikkate alındığında yazarın kadın-erkek ilişkilerinde hak aramaya yönelik etkin bir kadın profilini desteklediği daha somut biçimde ortaya çıkar.

Emine Şenlikoğlu da eserlerinde İslamcılığın kadın ve aile konusundaki tezlerini destekleyen bir diğer roman yazarıdır. *Bize Nasıl Kıydınız?* isimli romanda dindar Rabia, henüz evlenmek istememesinin sebeplerini amcasına şu şekilde açıklar:

Beni mazur görün. Dinini öğrenmemiş bir genç kız evlilik temellerini hangi ölçüye göre atacak? Hangi ölçüye göre annelik ve eşlik görevini üstlenecek? Mesleğini bilmeyen doktor, ameliyat etmek istediği hastayı ölüme terkeder. Ben gözlerime rimel çekmek ve çocuğumu yuvaya yatırmakla annelik görevini yaptığına inanan bir kadın olmak istemiyorum... (Şenlikoğlu, 2007, s. 133-134).

Bu sözlerinin devamında Rabia amcasına dindar bir erkekle evlenmek istediğini söyleyerek yazarın evlilik konusundaki görüşlerini pekiştirmiş olur. *Ne Olur İhanet Etme*'de ise cezaevine giren Nalan, arkadaşı Tuğba'ya İstanbul'da yaşayan -ve okura süslü, sosyetik bir kadın olarak tanıtılan- annesini şu şekilde anlatır:

- İnanmıyorsun Tuğba, bizim Annelerimiz Amerikan maması, Ana kucacağımız dadı kucacı yada bir yuvanın herhangi bir salıncağı. Bizim Annelerimiz göğüsleri bozulmasın siye Allah'ın verdiği meme fabrikasından, bize süt vermezler. Sanki O Fabrikaya Allah boşuna süt veriyor. Sen bilmiyorsun, Annem bir poker için beni dadiya veriyordu yemin ediyorum, bazen yüzümü bile görmezdi. Ben özlerdim onu o beni özlemezdi. Çok iyi hatırlıyorum. Bir gün çok ağladığım halde beni kucagina almadı. Dudaklarını bükerek gerçi o da süni dudak ya, her neyse... (Şenlikoğlu, 1990, s. 199).

Emine Şenlikoğlu, Nalan isimli roman karakterinin bu sözleriyle batılı-seküler yaşam biçimini sürdüren kadınlara yönelik eleştirel bir değerlendirmeyi gündeme getirmiş olur. Şenlikoğlu'nun da benimsediği anlaşılan bu görüşleriyle Nalan, modern/seküler bir yaşam sürdüren kadınları eleştirmekle birlikte kadının ailedeki annelik rolünü öne çıkarmış olmaktadır. Buna göre annelik, kadının aile yaşamı içerisindeki en önemli önceliklerinin başında gelir; dolayısıyla da kadınlar anneliğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmelidirler. Bu yönüyle Nalan'ın sözleri İslamcı çevrelerdeki kadın anlayışıyla bire bir örtüşmektedir. *Ben Kimin Kurbanıyım* isimli romanda ise toplumda dini nikâha yönelik olumsuz bir yaklaşım biçimi, şu şekilde eleştirilir:

Ve Hülya, Salih ile evleniyor (Şenlikoğlu, 1994, s. 33).

“Hoca nikâhı” ile evleniyor. İslam düşmanları, hiçbir nikahı olmayanları “beraber yaşıyorlar” diye lâne ederken, “hoca nikahlı” olanlara metres yaşıyor diyecek, ve Hülya çok günler görecekti (Şenlikoğlu, 1994, s. 33).

Romandan alınan bu ifadeler Emine Şenlikoğlu'nun, kadınların yaşamakta oldukları ailevi sorunların dışında, nikahlı yaşamak - nikahsız yaşamak şeklinde süregelen toplumsal ve siyasal nitelikli tartışmalara odaklandığını göstermektedir. Oysa feminist eleştiri bakımından bir değerlendirme yapıldığında esas önemli olan, birlikteliklerin ne şekilde adlandırıldığı değil de kadınların bu söz konusu birliktelikler içerisinde yaşadıkları sorunlar olmalıdır. Bu yönüyle yazarın romandan alıntılanan yukarıdaki değerlendirmesi, romanın düşünsel temelinde kadın sorunlarına objektif bir biçimde yaklaşamadığını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak dikkat çeker. Nitekim romanın

devamında okurlar çocuk yaşta evlenmek zorunda kalan Hülya'nın yalnızca dini nikâhla başlayan birlikteliğinin, genç kızın yaşamına olumlu anlamda hiçbir katkısının olmadığına tanık olmaktadır.

Romanda kadın ve aile yaşamı konusunda değişen tek şey, Hülya'nın korkuyla yaşadığı bir durumdan çaresizliğin içine gömüldüğü bir diğer duruma geçmesi şeklinde gerçekleşir. Toplumsal koşullar nedeniyle yalnız yaşamaktan korkan genç kız, evliliği bir çeşit kurtuluş yolu olarak görmüştür; buna karşın genç Hülya daha sonraki süreçte birlikte yaşadığı kişiden resmi nikâh talep ettiğinde umursamaz bir erkek tavrıyla karşı karşıya kalır: “Canım o kadarına şükret. Senin elinden tuttuk ya o da yeter” (Şenlikoğlu, 1994, s. 34). Salih isimli erkeğin dini nikâhlı eşi Hülya'nın resmi nikâh talebi üzerine vermiş olduğu bu yanıt, aile yaşamında genç kadınların erkekler karşısındaki bağımlı durumunu gözler önüne seren ataerkil bir göstergedir; bir diğer ifadeyle Salih'in Hülya'ya verdiği bu cevapta genç kadınların aile yaşamında ataerkil normlarla karşı karşıya kaldıklarına şahit olunur. Aile birlikteliğinde kadın ile erkek arasında geçen bu kurgusal iletişim örneğinin, toplumsal hayatın işleyişinde süreklilik kazanmış bir ataerkil norm haline geldiğini de ayrıca belirtmek gerekmektedir.

Şenlikoğlu'nun benzer bir kurguyla dikkat çeken *Kadınları Kadınlar da Eziyor* isimli romanında ise Meziyet, evliliğinde mutsuz bir kadın olarak okura tanıtılır. Ali, eşi Meziyet'e hakaretler yağdırır; kadının aile yaşamındaki konumuna ilişkin olarak romanda Ali ile Meziyet'in arkadaşı Ayşegül arasında şu konuşma geçer:

- Ali Abi! Bilirsiniz size karşı ailece saygı duyarız. Fakat Meziyet ablamı çok üzüyorsunuz. 3 yıldan beri onu hep mutsuz görüyoruz. Acaba diyoruz, değişen şey nedir ki, Meziyet ablamız böyle oldu? (Şenlikoğlu, 1997b, s. 25).

- Beni size mi anlatıyor? Evinin sırrını dışarı anlatan kadından nefret ederim (Şenlikoğlu, 1997b, s. 25).

Böylelikle romanın Ali isimli karakteri aracılığıyla yazar Emine Şenlikoğlu, aile yaşamında kadını baskı altında tutan eşitsiz ilişki biçimlerini gündeme getirmiş olur. Romandan alınan bu ifadelerde de karşılık bulduğu üzere ataerkil toplumsal yapıya özgü olan *evin sırrı* ifadesi, erkek için aile yaşamında en önemli korunma kalkanlarından biri

haline gelmiştir. Oysa bireyler arasında uyum, işbirliği, mücadele ve uyumsuzluğun süregeldiği bütün yaşam alanlarının -aile de buna dâhil olmak üzere- siyasal bir ilişki biçimini içeren çeşitli niteliklere sahip olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Söz konusu diyalog çerçevesinde romanda Ali isimli erkek karakterin sözleri ile ataerkil toplum yapısında erkeği yücelten normların birbirini desteklediğini belirtmek de mümkündür.

Buradan hareketle romanın kurgusunda yer alan kaba ve bencil erkek için nihai amacın, erkeğin (kendisinin) özel ve kamusal yaşam alanlarındaki egemen konumunu sürekli hale getirmek olduğunu ileri sürmek yerinde bir saptama olacaktır. Kadın ise söz konusu ilişki biçiminde karşı karşıya kaldığı baskı ve şiddeti kabul ederek sessiz (çaresiz) bir şekilde yaşamını sürdürmeye devam edecektir. Nihayetinde romanda yer alan bu durumdan yola çıkılarak ataerkil normların, kadınların kendi hak ve özgürlüklerini aramalarının önüne engeller çıkardığını belirtmek mümkün hale gelir. Romanın devamında aile yaşamında mutsuz olan ve eşi tarafından sürekli küçük düşürülmeye çalışılan Meziyet, her türlü belirsizliğe rağmen eşi Ali'ye bir veda mektubu bırakarak evi terk etmeyi tek kurtuluş seçeneği olarak görür:

Neyle geçineceğime gelince: Biliyorum, merak etmezsin ama ben yine de söylüyeyim. Dernek'ten ayrılıp özel bir anaokulunda öğretmenlik yapacağım. Sana güvenip mesleğimi bırakmasaydım şimdi emekli maaşı alıyor olacaktım, ama olmadı. Ben sıkıntı çektim, idare ettim. Sen kazandığını sadece kendi üzerine yaptın. Şimdi de sürünüşümü seyredecek, kendi paranla övüneceksin... Benim idaremlerim para sahibi oldun, paranı benim aleyhimde kullanacaksın (Şenlikoğlu, 1997b, s. 37-38).

Meziyet'in deneyimi, eşiyle sorun yaşayan kadınların çoğunlukla karşı karşıya kaldıkları bir durumu yansıtır; romanın ideal kadını Meziyet'in içine düştüğü bu durum yuvası için mesleğini bırakarak ailevi yükümlülükleri üstlenen kadınların, eşlerinin tavır ve davranışları nedeniyle yaşamış oldukları pişmanlıkları gündeme getirmektedir. Buna karşın romanda Meziyet, aile hayatındaki bütün olumsuzluklara rağmen bir karar vererek yepyeni bir hayat kurma gücünü kendisinde bulur. Böylelikle romanın ideal kadın karakteri Meziyet'in bu yenilikçi tutumuyla kadın okurlara umut olabilecek şekilde özerk bir yaşam biçimi gündeme getirilmiş olur. Sonuç olarak yazar Emine Şenlikoğlu özellikle

kadın okurlarına umut dolu bir nihai mesajı, ima yoluyla da olsa iletmiş olmaktadır: Kadınlar! Her türlü olumsuzluğa rağmen yepyeni bir başlangıç yapabilirsiniz...

Kadınları Kadınlar da Eziyor'un sonlarına doğru ise yazar Şenlikoğlu, Meziyet aracılığıyla okurlarına kendi görüşlerini aktararak feminist yaklaşıma eleştiriler yöneltir; buna göre aile, kadınlar için birincil düzeyde önemli bir yaşam alanıdır; yine ideal kadın Meziyet'e göre -elbette ki yazara göre de- aile yaşamında kadınlarla erkekler arasında ortaya çıkan problemlerin sona erdirilmesi, din temelinde getirilecek çözümlere muhtaçtır (Şenlikoğlu, 1997b, s. 245-247). Nitekim Meziyet, bir panelde dinleyicilere kadın ve aile konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklar:

... Sizlere soruyorum, erkekleri kadınlar büyütüp, onlar yetiştirmediler mi? Mademki öyle, ki öyle, o halde burada kadınların gözden kaçırdığı bir şey var. Demek ki öğretim ve eğitim eksikliği kadını başka, erkeği ise daha başka yanlışlara itiyor. Erkeğe kadının haklarını en güzel öğreten yine kadın, yani anne olmalıdır (Şenlikoğlu, 1997b, s. 245).

Bu görüşleriyle Meziyet dinleyicilere eğitim eksikliğinden söz etmiş olsa da aile yaşamındaki sorunların çözümünde esas sorumluluğu annelere -yine kadınlara- yüklemiş olur; bu görüş, yazarın da benimsediği görüş olması bakımından ayrıca önem kazanır. Oysa feminist yaklaşım, kadın yaşamını erkeğin öncelikleriyle sınırlandıran çeşitli gelenekler ve uygulamalarla ataerkil düşünme biçimine odaklanarak aile yaşamındaki sorunlara çözüm önerileri getiren bir düşünsel içeriğe sahiptir. Yine *Kadınları Kadınlar da Eziyor* isimli romanda ideal kadın karakter Meziyet, kadın ve aile yaşamına ilişkin olarak evli erkeklerle birlikte olan kadınlara yönelik eleştirel yaklaşımını şu şekilde açıklar:

... Kendisini mutlu etmek için öteki kadını ağlatmaz. Bütün bunlar için kadınlarımızın uyarılması, öteki kadını düşünmek için yönlendirilmesi lazım. Yani bir kadın bir erkeğe sahip olmak isterken öteki kadını düşünmeli, erkek de öteki erkeği. Evli erkeklerle ikinci kadın olarak evlenen kadınların hepsi vicdansız değil elbet. Onların içinde de bu gerçekleri önceden duyan olsaydı belki bu hatayı yapmayacaklardı (Şenlikoğlu, 1997b, s. 248).

Genel olarak romanın siyasal ve düşünsel altyapısına sirayet eden toplulukçu ve otoriter eğilimlerin aksine yazar Emine Şenlikoğlu'nun da görüşlerini ortaya koyan

bu yaklaşımın, pek çok feminist düşünürün kadınlar arasında kurulmasını önerdiği kadın dayanışmasından izler taşıdığını belirtmek mümkündür.

M. Talat Uzunyaylalı da yazmış olduğu romanlarda kadın ve aile yaşamına ilişkin durumlara yer vermekle birlikte İslamcılığın kadın konusundaki tezlerini destekleyen bir diğer edebiyatçıdır. *Senatörün Kızı*'nda Ebru'nun "size göre kadının önündeki problemler neler?" (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186) şeklindeki sorusuna Belkıs Hoca'nın dindar talebelerinden Saadet, şu şekilde yanıt vermektedir:

... çalışan kadınlar sağlam bir yuva kuramıyor. Evle ilgili işler, çocuk bakımı ve mutfak gibi konular bir türlü doğru dürüst yürümüyor. Anne ve baba sabahın erken saatlerinde evlerinden çıkıyor ve ancak akşamüzeri dönebiliyorlar. Küçük çocuklar ve gençler bu süre içinde yalnız kaldıkları için ahlâki ve ruhî bunalımlara sürükleniyorlar... (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186).

Romanda yer alan bu değerlendirmelerden yazar Uzunyaylalı'nın da kadın ve aile yaşamına yönelik yaklaşımını tespit etmiş bulunmaktayız: Yazara göre de kadınların esas sorumlulukları ev ve aile yaşamı ile ilgili yapılması gereken işlerden meydana gelir. Dolayısıyla yazara göre kadının esas yaşam alanı aile içerisinde sürdürdüğü yaşam olmalıdır; Uzunyaylalı din öğretmeni Belkıs Hoca aracılığıyla kadın ve aile konusuna yönelik bakış açısını, okurlarına şu şekilde aktarmaktadır:

- Hangi açıdan bakarsak bakalım görülen kadının yükünün arttığıdır. Birçok bakımdan erkeklerden daha çok yoruluyor ve yıpranıyorlar. Fabrikalarda, kamu kuruluşlarında, mağaza ve atelyelerde yorucu çalışma saatlerinden sonra bir de ev işleri ve çocuk bakımını üstleniyorlar. Bulaşığdır, çamaşırdır, yemeğidir, temizliğidir hepsi hepsi kadının üzerinde. Çalışan kadın nefes alamaz duruma getirildi (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186).

Kadın ve aile konusuna yönelik benzer bir düşünce Uzunyaylalı'nın *Molla* isimli romanında da dikkat çeker. Romanın Molla isimli dindar erkek kahramanı, bir resim öğretmeni ile onun arkadaşlarından oluşan topluluğa hitaben kadın ve aile konusundaki görüşlerini şu şekilde açıklar:

- Toplumu düzenleyen temel öğelerin başında aile gelir. Onun bu şekilde dağılması, sizin deyiminizle çeşitlenmesi, toplumu çökertiyor. Sanayi, cinsel açıdan bireyleri yarı deli sürüler haline soktu... İntiharlar, toplu katliamlar, sadistlikler, anarşi daha da hızlanacak (Uzunyaylalı, 1986a, s. 64).

Benimsediğiniz bu yaşama şekli yenilik, çağdaşlık ve medeni olmak değil; bu açıkça ilkeliktir. Sizleri hoşgörmek, barışık içinde bulunmak gerçekten insanı seven onun yanında olanlar için mümkün değil (Uzunyaylalı, 1986a, s. 65).

Romanın ideal erkeği Molla'nın bu değerlendirmelerinden yazar Uzunyaylalı'nın kadın ve aile konusuna toplulukçu bir düşünsel çerçevede yaklaştığı anlaşılmaktadır. İslamcılığın ataerkil değerler ile normları merkeze alan kadın anlayışıyla örtüşen bir şekilde Uzunyaylalı'ya göre de kadın özgürlüğünün aile yaşamı dışında gerçekleşme olanağı bulunmaz. *Sabrın Suskun Sesi*'nde ise kadın ve aile konusunu içeren tek durum, evli olduğu halde eşi Asım'ı aldatan İclal isimli bir kadının, daha sonra evlendiği eşi Kemal tarafından katledilmesinde ortaya çıkar:

- ... Bu kadının ve benim hikayemi elbette diğerleri kadar biliyorsun. Bu alçak, zamanında Asım'a ihânet etmiş, çocuğunu da bana kaçmak için boğmuştu! Bunu yapması için ben de ona yardımcı olmuştum! Şimdi iyi bak, Allah, Asım'ın ve Refik'in intikâmını bizden nasıl alıyor?! Biz sandık ki, yaptığımız yanımıza kaldı!.. İbret alın, herkes de alsın!.. Kızım bu gördüğün dünyadaki kepezeliğimiz, bakalım ahirette ne olacak!?!.. (Uzunyaylalı, 1992, s. 149).

Romanın kurgusunda öldüren kişi aldatılan bir erkek iken öldürülen ise ailesine sadakatini yitirerek eşine ihanet eden bir kadındır; romanda yer alan bu durumdan hareketle olay kurgusunun siyasal niteliğini şu şekilde belirlemek mümkündür: Yazar Uzunyaylalı'ya göre aileyi yıkan ve kadınların vahşi bir şekilde katledilmesine yol açan bu ve benzeri sorunların çözümü inanç temelinde aranmalıdır; yine yazara göre bağımsız ve pozitivist bir eğitim sistemi bu sorunları ortadan kaldırmaya yetmediğinden eğitim sistemi toplumsal hayatın işleyişinde her düzeyde etkili olması gerektiği ileri sürülen inanç bağları temel alınarak yeniden düzenlenmelidir (Uzunyaylalı, 1992, s. 156). Böylelikle Uzunyaylalı'ya göre kadının aile yaşamındaki sorunları da din (inanç) temelinde getirilecek çözümlerle kendiliğinden sona ermiş olacaktır. Romanın bu şekildeki siyasal niteliğinden yazar M. Talat Uzunyaylalı'nın kadın ve aile konusunu öncelikli olarak bireysel değil de toplulukçu bir çerçevede ele almaya çalıştığı anlaşılmaktadır.

Bu alt başlığın sonunda ulaşılan tespitleri şu şekilde belirlemek mümkündür: Eserleri incelenen İslami romancılara göre aile toplumun temelidir; romanları incelenen yazarların tümünün üzerinde hemfikir oldukları temel yaklaşım biçimi, kadın ve erkek

arasındaki ideal birliktelik olarak kabul edilen ailenin kadınların en önemli sorumluluk ve yaşam alanlarından biri olduğu şeklindeki bir varsayıma dayanır. Böylelikle İslami romancılar, din (inanç) bağlarının etkili olduğu bir toplumsal hayata ulaşabilmek için yeni nesilleri yetiştirecek ideal (dindar) bir anne modelini desteklemiş olurlar. İslami romancılara göre dindar toplumun temeli olan dindar ailede çocuklara inanç esaslarını öğretme sorumluluğunu esas üstlenmesi gereken kişiler, anneler olmalıdır. Diğer yandan eserleri incelenen kadın İslami romancılarla erkek İslami romancıların kadın ve aile konusuna yaklaşımlarında birtakım farklılıkların tespit edildiğini de dikkate almak gerekmektedir.

Erkek yazarlarla karşılaştırıldığında kadın yazarların, kadınların aile yaşamındaki dezavantajlı konumlarını daha fazla öne çıkarmaya gayret ettikleri dikkat çeken ve oldukça önemli bir ayrıntıdır; buradan erkek İslami romancıların kadın ve aile konusunda okurlarına İslamcı kadın kimliğinin toplulukçu eğilimlerini aktarmayı öncelikli ve hatta tek amaç olarak tercih ettikleri anlaşılmaktadır.

İslamcılık kadın yazarların da kadın ve aile konusuna yaklaşımlarını belirleyen temel etken olmakla birlikte kadın yazarların, kadın roman karakterlerinin aile içerisinde eşitsizlik üreten ikincil konumlarını da gündeme getirerek bir sorun olarak öne çıkarmaya gayret ettikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak her ne kadar hem kadın hem de erkek İslami romancıların toplumsal ve siyasal eğilimlerinin çerçevesini İslamcılık belirlemiş olsa da kadın yazarların, hemcinslerinin yaşam deneyimleri karşısında daha duyarlı tutumlar geliştirmeye gayret ettiklerini, böylelikle de kadın yazarların romanlarında İslamcı kadın kimliğine ilişkin iki ana eksenden biri olan varoluşçu yaklaşıma da alan açılmış olduğunu, gözden kaçırmayarak analize dâhil etmek gerekir.

4.4. İDEAL TOPLUMUN TEMİNATI: SORUMLULUK SAHİBİ DİNDAR KADIN

Diğer alt başlıklarda da belirtildiği gibi kadın konusu İslamcılığın en önemli boyutları arasında yer almaktadır. Bununla birlikte İslamcılığın kadın yaşamına ilişkin temel varsayımlarında özel alan ile kamusal alan arasında niteliksel herhangi bir ayrımın kabul

edilmediğini de dikkate almak gerekmektedir. İslamcı düşünürler için hem özel hem de kamusal yaşam alanları dini (İslami) temelde kurgulanmalı, toplumsal hayat ise yine kendi din anlayışları doğrultusunda yeniden düzenlenmelidir.

Alain Touraine'in devrimci toplumsal fikirlerle geleneğin -veya modernleşme karşıtlığının- canlanması arasında kurduğu tarihsel bağlantı, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında da karşılık bulan bir tespit olarak dikkat çekmektedir. Buna göre Kurtuluş Savaşı'nın ve ulusal bağımsızlığın kazanılmasının ardından 1923 ile 1945 yılları arasındaki süreçte Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında temel belirleyici etken haline gelen devrimsel dönüşümler, "yani ekonomik modernleşmeyle toplumsal dönüşümlerin ittifakı, yerini, modernliğe karşı, kimi zaman geleneksel olan ama daha çok oluşturulan ya da yeniden oluşturulan bir kimliğin savunulmasına bıraktı" (Touraine, 2002, s. 344). Böylelikle Aydınlanmacı-Cumhuriyetçi evre yerini, aynı zamanda kadınların da modernlik mantığı doğrultusunda özgürleşmelerine karşı çıkılan tutucu (muhafazakâr) bir evreye bırakmış oldu. İslamcılığın güç kazanarak ülkenin toplumsal ve siyasal gündemini belirleyen ana eğilimlerden biri haline gelmesi de söz konusu tarihsel sürecin gelişme dinamikleriyle bağlantılı bir şekilde gerçekleşti.

Cumhuriyet'in ulusal kimlik politikalarının ardından gelen süreçte bir dönüm noktası olan 1980'li yıllar da Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında dini ve etnik kimliklerin - eskiden hiç olmadığı kadar- etkinlik kazanarak görünür olmaya başladığı bir sürece karşılık gelir (Alankuş Kural, 1997, s. 5). Öte yandan İslamcı kadınların toplumsal ve siyasal nitelikli taleplerinin öncelikli olarak modernleşme sürecinin beraberinde getirdiği elverişli (özgürleştirici) koşulların etkisiyle dile getirilmeye başladığını da gözden kaçırmamak gerekmektedir (Aktaş, 2008, s. 65). İslamcı kadın kimliğinin gelişme dinamiklerine de yansıyan söz konusu dönüşüm süreci, aynı zamanda o güne kadar tek tip bir kimliğin geçerli olduğu kamusal alanın -İslamcı kadınların kamusal alana katılım taleplerinin görülmeye başladığı bir evrede- çeşitlenmesine yönelik bir etkiyi de beraberinde getirmiştir. Bununla birlikte Türkiye'nin 1980 ile 2000 yılları arasındaki dönemde giderek daha fazla öne çıkmaya başlayan İslamcı yazarlar/düşünürler tarafından kurgulanmış olan ideal toplumsal düzen algısı ise büyük ölçüde toplulukçu

değerler karşısında bireyselliklere onay vermeyen (Aktaş, 2007, s. 16) ataerkil görüşler doğrultusunda şekillenmiştir.

İslamcılığın 1980 sonrasında toplumsal ve siyasal düzeylerde etkinlik kazanmasıyla birlikte İslamcı yazarlar/düşünürler İslamcılığın kadın ve toplumsal hayata ilişkin tezlerini kitleleşirmeye yönelik çaba harcamışlardır. Cihan Aktaş'ın kadın ve toplumsal hayat konusuna yaklaşımı, genel itibarıyla İslamcı yazarların kadının toplumsal sorumluluklarını öne çıkaran görüşlerinin özeti niteliğindedir; Cihan Aktaş'a göre...

Kadın kamusal hayatta çoğunlukla, özel hayatta onun için tasarlanan işlevleriyle, sekreter, manken, garson, hemşire, çocuk bakıcısı olarak yer almaktadır. Öbür taraftan, özel alanın yetersizliği ve içinin boşaltılmışlığı, cinselliğin -olmaması gerektiği halde- piyasada yozlaşarak, erotizm paketi içinde yer alış biçiminde açıkça görülür. Modernleşme ile kadın bedeni, kamusal bir mala dönüşmüştür. Batılı Hristiyan kültürde kadın toplum hayatına öncelikle bedeni nedeniyle girer (Aktaş, 1995, s. 29).

İslamcı yazarların ve düşünürlerin bu bakış açısını edebiyat alanına taşıyarak Türk edebiyatında İslami roman türünü başlatan edebiyatçılardan biri Hekimoğlu İsmail, diğeri ise Şule Yüksel Şenler'dir. Kadın İslami roman yazarı Şule Yüksel Şenler ile erkek İslami romancı Hekimoğlu İsmail, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal gündeminde yer bulan karşıtlıklarda İslamcılığın tezlerini edebiyat aracılığıyla oldukça geniş bir okur kitlesine ulaştırmayı başarmışlardır (Günay Erkol ve Çalışkan, 2016, s. 26). Günay Erkol ile Çalışkan'ın bu konu hakkındaki saptamaları, İslami romanların¹⁴ toplumsal ve siyasal niteliklerini anlama çabasında olan araştırmacılara oldukça işlevsel bir bakış açısı sunar:

Hidayet romanlarının İslamcı kültür endüstrisinin ve kitle kültürünün gelişimine katkıları bir yana, popüler roman formlarını kullanmaları ve Müslümanları siyasal İslam'ın, *Minyeli Abdullah*'taki Mısır Savaşı'nda olduğu gibi, cihadın neferleri yapmaya yarayacak birer model önermeleriyle, en başından beri popüler alanın tam ortasında yer alıyorlardı. Hekimoğlu İsmail ve Şule Yüksel Şenler, hegemonikleşme mücadelesine girişen Türk-İslam yönelimli burjuvaziye gündelik hayatın her alanına değebilecek bir ideoloji ve kültür endüstrisi; hareketin kitle tabanına ise bir yaşam biçimi, bir kültür hediye ettiler (Günay Erkol ve Çalışkan, 2016, s. 31).

1980'li yıllarda da benzer bir çizgi egemen olmuştur; 1980'li yıllarda da İslami romancıların, oldukça fazla sayıda basılan eserleriyle okurların duygusal dünyalarına etki

¹⁴ Günay Erkol ile Çalışkan İslami romanları, hidayet romanı olarak adlandırmaktadırlar.

etmede oldukça başarılı olduklarını tespit etmek gerekmektedir. Diğer yandan İslami romanların, okurlarda ortaya çıkması hedeflenen değişimin bireysel ve kamusal yaşamda kapsamlı sonuçlara yol açacağına yönelik bir motivasyonla yazıldığını da gözden kaçırmamak gerekir.

İslami roman türü İslamcı kadınların da hem okur hem de yazar olarak ilgisini bir hayli çekmiştir. Bir yandan İslamcı kadınların içerisinde oldukları durumu anlatan İslami romanlar bir yandan da İslamcı kadınların özel ve kamusal yaşamlarında nasıl davranmaları gerektiğine ilişkin öneriler içeren metinlerdir. Öte yandan Ahmet Sait Akçay (2012, s. 24-25) Şule Yüksel Şenler ile başlayan bir çizgide İslamcı kadınların roman yazmalarını önemli bir durum olarak değerlendirmekle birlikte en nihayetinde kadın İslami romancıların da var olan kültürel yapının temel niteliklerini sunmanın ötesine geçemediklerine işaret etmektedir.¹⁵ Bu yönüyle İslamcılık, İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerinin temel çerçevesini belirleyerek kadın ve erkek yazarların düşünsel eğilimlerinin sınırlarını belirleyen ana etken olmuştur.

İslamcılığın temel nitelikleri 1980 ile 2000 yılları arasında yazılmış olan İslami romanlar üzerinde birincil derecede belirleyici olduğundan romanların siyasal ve düşünsel dayanakları da ataerkil ve toplulukçu değerler ile normlara uygun olarak şekillenmiştir. Bu çerçevede kadın ve toplumsal hayata yönelik görüşler bakımından erkek yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanlarla kadın yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanlar arasında önemli bir yaklaşım farkından da söz etmek mümkün değildir. Dolayısıyla kadın İslami romancılar da erkek romancılar gibi bireysel ve kamusal düzeylerde etkin olan erkek egemen bir söylem biçimini destekleyen bir konumda yer alırlar (Akçay, 2012, s. 29). Tarihsel olarak 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçte de İslamcılık romanların toplumsal ve siyasal niteliklerine yansımış, İslami roman türü de ataerkil ve toplulukçu değerlerle normların sürdüğü bir mecra şeklinde kendine özgü gelişimini sürdürmüştür.

¹⁵ Akçay'ın bu değerlendirmesi, romanların toplumu yansıtma niteliğine dayanmaktadır.

İslami romancıların toplumsal hayata yönelik değerlendirmeleri de İslamcılığın bireysellik yerine toplulukçu eğilimleri pekiştiren nitelikleriyle uyumlu bir şekilde seyretmektedir; buradan hareketle İslami romancıların kadın konusuna toplulukçu bir siyasal yönelimle yaklaşarak kadın bireyselliğini destekleyen bir tutumun karşısında yer aldıklarını ileri sürmek mümkün hale gelir. Nitekim İslami romanlardaki toplulukçu siyasal ve düşünsel eğilimler, bu tez kapsamında incelenmiş olan romanlarda da dikkat çeken bir süreklilikle karşımıza çıkmaktadır.

Öte yandan Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında 1980'li yıllardan sonra güç kazanan İslamcılığın toplulukçu niteliğinin yalnızca İslamcılığa özgü olmadığını da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Toplulukçu eğilimler, Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında süreklilik kazanmış bir çizgide kendisini hissettiren genel bir olgu olarak belirleyiciliğini korumaktadır. Bu çerçevede farklı toplumsal ve siyasal eğilimler bireyselleşmeyi desteklemek yerine toplulukçu görüşleri öne çıkarmaktadır. Bu yönüyle toplulukçu ve ataerkil eğilimler gelenekselci, milliyetçi, muhafazakâr, sol, sosyalist ve ulusalcı toplumsal/siyasal akımlara da sirayet etmiş bir etken olarak dikkat çeker. Örneklem içerisinde yer alan romanlarda da İslami edebiyatçıların toplulukçu eğilimlerini İslamcılığın temel tezleriyle örtüştüren pek çok durumla karşılaşmaktadır. Bunlar arasında batılılaşma ile feminizme yönelik eleştiriler özellikle dikkat çeker.

İslami romanların toplumsal ve siyasal dayanakları ile bağlantılı olarak romanlardaki toplumsal ve siyasal eleştirilerde de bir tarafta *batılılaşma* yer alırken diğer tarafta *feminizm* öne çıkar. Böylelikle İslami romancılar esasında pek çok boyutuyla bireyselleşmeye katkı sağlayabilecek bir potansiyeli içerisinde barındıran sekülerleşme sürecini sert bir şekilde eleştirerek teknoloji odaklı kısmi bir modernleşme modelinden yana tavır almış olurlar. Diğer yandan özel ve kamusal hayatta kadınların birey olarak var olabilmelerini destekleyen feminist düşünceler de İslami romancıların eleştirdikleri konuların bir diğer önemli boyutunu oluşturur. Eserlerini 1980'li ve 1990'lı yılların koşullarında yazmış olan İslami romancılara göre feminizm, kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarını göz ardı ederek toplumsal ve ahlaki çözülmeye yol açması kaçınılmaz olan bir tuzaktır.

Toplum hayatının temel dayanaklarını cinsiyetler arasında kurulacak uyuma ve işbirliğine dayandıran İslamcılık akımında olduğu gibi İslami romancılar da feminizmin ahlaki ve toplumsal çöküntüye yol açacağını ileri sürmektedirler. Buna karşın eserleri incelenen İslami romancıların ileri sürdükleri ataerkil ve toplulukçu görüşler arasında kadınların ailevi ve ekonomik sorunlarının ne şekilde çözülebileceğine ilişkin -inanç esasları haricinde- herhangi bir çözüm önerisine rastlanmamış olduğunu da özellikle vurgulamak gerekmektedir.

Nesrin Aydın Satar da -bizim tespitlerimizle örtüşen bir doğrultuda- 1960 ile 1980 yılları arasında ilk baskıları yapılmış romanlar hakkındaki incelemesinde kadın İslami romancılar ile erkek İslami romancılar tarafından yazılmış eserler arasında, kadın konusuna yaklaşım bakımından önemli bir farkın bulunmadığını belirtmektedir (Aydın Satar, 2016, s. 300-301). Aydın Satar'ın tespitlerine göre de kadın veya erkek bir yazar tarafından yazılmış olmasından bağımsız olarak İslami romanlar genel itibarıyla benzer toplumsal ve siyasal eğilimleri yansıtır.

Türkiye'nin toplumsal yapısında belirleyici olan ataerkil ve toplulukçu eğilimler (Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 403) kaçınılmaz olarak İslamcı yazarların edebi eserleri üzerinde de etkili olmuştur. Bununla birlikte -bu tespit akılda tutulmak kaydıyla- kadın İslami romancılar erkek İslami romancılarla karşılaştırıldığında kadın romancıların - yazmış oldukları metinler çerçevesinde- karşılıklı işbirliğine ve uyum olanaklarına, öteki ile duygudaşlık kurmaya ve bireyselleşmeye daha fazla eğilimli olduklarını da belirtmek mümkündür. Buna karşın erkek İslami romancılar kurgulamış oldukları olay örgüleriyle ve okurlarına aktardıkları örnek durumlarla kadın romancılara kıyasla daha fazla ataerkil, otoriter ve toplulukçu eğilimler sergilemişlerdir. Dolayısıyla erkek İslami roman yazarları İslamcılığın temel niteliklerini, romanlarında kurgulamış oldukları olay örgüleri aracılığıyla kadın İslami romancılardan daha ileri bir seviyeye taşımış olurlar.

Kadının toplumsal hayattaki konumu ve işlevi Sevim Asımgil'in romanlarında da ön planda yer alır. *Siyah Zambak ve Merve* isimli romanda Doktor Turgay'ın Azra'ya çiçek getirmesi üzerine Hanife Hanım, kızı Azra'ya şu şekilde tepki gösterir: "... Bana bak, aklını başına topla. O seninle ancak eğlenir... Mahalleli doktor, mokter bilmez, rezil

olursun. Bir defa adın çıktı mı, yetimsin de, seni kimseler almaz” (Asımgil, 2014, s. 37). Hanife Hanım’ın bu sözleri ataerkil toplum yapısını ortaya koyan önemli bir gösterge olarak dikkat çeker; erkeklerin kadınlar karşısında pek çok bakımdan üstün kabul edildiği bir toplumsal hayatta kadınların çok çeşitli risk ve tehditlerle yüz yüze gelebileceğini hatırlatan bir biçimde Hanife Hanım, kızı Azra’yı sert bir şekilde uyarır. Hanife Hanım’ın sözleri komşuların ve sosyal çevrenin kadınlar üzerindeki baskıcı, sınırlayıcı ve engelleyici etkisini gündeme getirmekle birlikte söz konusu durumlara yönelik herhangi bir eleştirel değerlendirmeye sonuçlanmaz; hatta tam aksine Hanife Hanım kadınlara karşı sürekli hale gelmiş olan ataerkil düzenin katılığını ve değişmezliğini düşündüren bir tavırla *seni hiçbir erkek almaz, adın çıkar* şeklindeki sözlerle kızını uyarmayı bir annelik vazifesi olarak görür.

Hanife Hanım’ın kızı Azra’ya yönelik bu uyarılarına karşı tek eleştirel tepki, yazar Sevim Asımgil’in Azra’yı okura tanıtan şu ifadelerinde ortaya çıkar: “Azra’nın bakışları hayata isyanla tutuştu” (Asımgil, 2014, s. 37). Azra’nın bu tepkisine yönelik olarak Asımgil’in herhangi bir açıklama getirmemesi, romanda erkek egemen toplumsal yapıya karşı eleştirinin oldukça kısıtlı bir düzeyde seyrettiğine işaret eder. Romanın pek çok yerinde kendi değerlendirmelerine yer veren yazar Sevim Asımgil’in ataerkil toplum yapısıyla ilgili bir değerlendirme yapmamış olması, gözden kaçırılmaması gereken bir ayrıntıdır. Yine *Siyah Zambak ve Merve*’de Halime Hoca isimli dindar bir kadın kendisini dinleyen genç kızlara ve kadınlara, görüşlerini şu şekilde açıklar:

... Kızlarımıza, gelinlerimize, analarımıza ne oldu da kendilerini örtünme emrine muhatap saymıyorlar! İslam’ın onlara önerdiği ulu yerlerine sırt çevirmişler (Asımgil, 2014, s. 79).

Her türlü ahlak kurallarının çiğnenmesinde öncülük eden toplumların ilk taklitçileri arasında Ayşeler, Fatmalar... (Asımgil, 2014, s. 80).

Müslümanların sokakları, çeşitli günah galerileri. İlahi nizamın paha biçilmez bir değer verip örttüğü mümine kadın nerede; modern küfrün galibiyeti altında bocalayan, İslami şuurunu yitirmiş kadın nerede? (Asımgil, 2014, s. 80).

Aynı zamanda yazarın görüşlerinin de okurlara aktarılmış olduğu bu ifadelerle okurlara ideal kadının sahip olması gerektiği varsayılan nitelikler aktarılmış olur. Diğer yandan toplumsal hayatın işleyişinde ortaya çıkan çeşitli aksaklıkların da özellikle kadınların

giyim tercihleriyle ve davranış eğilimleriyle doğrudan bağlantılı olduğu vurgulanarak konuya toplumsal ve siyasal bir nitelik de kazandırılmış olur.

Daha derinlemesine bir bakışla romandan alınan bu ifadelerden yazar Asımgil'in, kadınların bedensel ve yaşamsal tercihlerini bireysel bir düzlemde ele almak yerine toplumsal ve siyasal bakımdan değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Romana egemen olan bu yaklaşım biçimi kadınların bireysel ve kamusal yaşamlarının, toplumsal ve ahlaki-kolektif sorumluluklarla (yükümlülüklerle) birlikte ele alınması gerektiğine yönelik bir dünya görüşünü ortaya koyan somut bir göstergedir.

Romanın olay örgüsünde kadınların yaşam ve davranış biçimlerine yönelik olarak geçerli olan bu bakış açısı, kadın hak ve özgürlüklerinin toplumsal sorumluluklarla birlikte ele alınması gerektiğini ileri süren bir yaklaşım biçimini de içerisinde barındırır. Bu bakımdan romanda kadın ve toplumsal hayata yönelik olarak kurgulanmış olan durumlar, İslamcı kadın kimliğinin gelişme dinamikleriyle örtüşen bir biçimde kadınların - bireysellikleri yerine- toplumsal sorumluluklarını öne çıkaran bir düşünsel eğilimle kendisini göstermektedir. Dindar Esra'nın karakter özellikleri ile toplumsal hayat arasında doğrudan bir ilişki kurulmaya çalışılması da *Siyah Zambak ve Merve*'de dikkat çeken bir diğer önemli ayrıntıdır:

Onun ismi, göklere zümrütten harflerle yazılsa değerd. Gönül yaralarına şifa idi o. Bir milletin iffetini temsil ediyordu. Yirminci asırda ecdadına simgeydi. Kuşlar ona selam duruyor, defne dalları önünde eğiliyor olmalıydı ... (Asımgil, 2014, s. 210).

Romandan alınan bu görüşler Esra'nın, bireysel nitelikleriyle değil de toplumsal bağlarla birlikte değerlendirildiğini bir defa daha ortaya koymaktadır; böylelikle yazar tarafından -toplulukçu yaklaşımın öngördüğü İslamcı kadın anlayışıyla uyumlu bir biçimde- romanın dindar kadın kahramanı Esra yüceltilirken öncelikli olarak kadınların kolektif sorumluluklarına vurgu yapılmış olur.

Zygmunt Bauman'ın (2020, s. 22) belirtmiş olduğu gibi kargaşa dolu bir arayışın sonunda ortaya çıkan kimlik herkesten farklı olmayı, bu farklılık aracılığıyla da benzersiz olmayı vadeder; aidiyet krizinden doğan kimlik (Bauman, 2022, s. 30) diğer kimliklerden ayrılan

nitelikleriyle ortaya çıkan benzeşmeci bir yakınlık türüdür. Bu yönüyle kimliklerin oluşumu, aynı zamanda karşıt kimliği oluşturan ötekinin varlığı ile birlikte ortaya çıkan ilişkiyel bir ortamı da gerektirmektedir. İslamcı kadın kimliği de *öteki* ile kurulan zihinsel ve yüz yüze ilişkiler doğrultusunda ilerleyen bir süreçte ortaya çıkmıştır.

Sevda Alankuş Kural (1997, s. 15-16) da İslamcı kadın kimliğinin oluşumunda iki temel karşıtlığın etkisine dikkat çeker; buna göre İslamcı kadın kimliğinin iki ötekisinden biri Kemalist kadın kimliği iken diğeri feminist kadın kimliğidir. Bu tespitlerle örtüşen bir biçimde Sevim Asımgil'in romanlarında da İslamcı kadın kimliğinin karşıt kimliklerinden biri olan feminist kadın profiline yönelik eleştiriler önemli bir yer tutar; Asımgil'in kadın ve toplumsal hayat çerçevesinde değerlendirilebilecek olan anti-feminist yaklaşımı, *Dilara* isimli romanda da geçerliliğini korumaktadır. Bu çerçevede romanda Banu'nun dindar kadın Hekime Anne'ye "Hocam size son bir suâlümüz var, bir müslüman feminist olabilir mi?" (Asımgil, 1990, s. 129) şeklindeki sorusu üzerine verilen bir yanıt dikkat çekmektedir:

- Asla kızım (Asımgil, 1990, s. 129).

Feminizm kadının ezilmişliğinin, sömürülmesinin en temel nedeninin erkek egemen ideolojisi olduğuna inanır. Ve bu ideolojiyi yıkmaya çalışır. Bir başkaldırı. Erkek ve kadına eşit haklar isterler (Asımgil, 1990, s. 129).

Yine aynı doğrultuda Hekime Anne isimli roman karakteri, kendisinin feminist bir genç kız olduğunu belirten Selda'ya şu şekilde karşılık verir:

Kadınımızın, çıkışı, kurtuluşu, vahiy kaynaklarının dışında araması yanlıştır yavrum (Asımgil, 1990, s. 130).

Feministlik Türkiye'de câhil ve ihmâl edilmiş bir kadının serüvenidir. Şöyle de diyebiliriz, göstergesi sapsız kadın için Feminizm biçilmiş bir kaftan oldu (Asımgil, 1990, s. 130).

Romanda okurlara telkin edilen kadın ve toplumsal hayat görüşü çerçevesinde Hekime Anne, kadınlarla erkekler arasında eşitlik kurmaya yönelik hedeflerin beyhude bir çaba olduğunu ileri sürerken (Asımgil, 1990, s. 130) yazar da İslamcı kadın kimliği üzerinde belirleyici olan toplulukçu ve ataerkil eğilimlerle uyum içerisinde olmayı sürdürür. Bu

yönüyle romanda, kadınlar ile erkekler arasında eşitliği tesis etmeye yönelik feminist görüşlere tezat bir eğilimin (Asımgil, 1990, s. 131) öne çıktığını gözden kaçırmamak gerekir.

Düğünümde Ağlama isimli romanda ise Sevim Asımgil'in kadın ve toplumsal hayat konusundaki görüşleri, batılılaşma eleştirisi şeklinde kendini gösterir. Romanın dindar kadın karakteri Serra ile eşi arasında geçen bir konuşmada anlatıcı-yazar araya girerek okura kendi görüşlerini doğrudan aktarmayı tercih eder:

Birkaç gün önce ulu caminin önünden geçerken Serra dini konulara ağırlık veren bir gazete satın almıştı. Orada bir yazar, köşesinde televizyonu eleştiriyor: Milli kültürümüz imha ediliyor, halka cebren Batı kültürü enjekte ediliyor. Değer yargılarımız rencide ediliyor, yok sayılıyor. Gösterilen bütün filimler, bizim insanımızın yaşantısına aykırı olan hususları ihtiva ediyor.. İnsanımız lüks hayata özendiriliyor, alkole teşvik ediliyor, cinsel arzular ön plana çıkarılıyor... Aile ilişkilerinde sapık anlayışlar ve ilişkiler gündeme getiriliyor ve halk bunlara alıştırılıyor” diye yazıyordu (Asımgil, 1994, s. 74).

Yazarın okurlara doğrudan aktarmayı tercih ettiği bu tespitlerinden, romanda kadın ve toplumsal hayat konusu ile batılılaşma eleştirisinin aynı düzlemde ele alınmakta olduğu anlaşılmaktadır. *Düğünümde Ağlama*'da dikkat çeken bir diğer durumda ise Zehra Nene, eşinden ayrılan Serra'nın yeniden evlenmesi için şu şekilde ısrar eder:

İmam sana can yoldaşı olur kızım, onunla her yere rahatça gider gelirsin, akşamları senin de gelmesi için yolunu gözlediğin bir kimsen olur. Hastalansan bakar, bayılsan ayıltır, namusunu korur, şerefini muhafaza eder (Asımgil, 1994, s. 155).

Kadın ve toplumsal hayat konusuna ilişkin olarak romanda yer alan bu sözler, ataerkil toplum koşullarında genç bir kadının yalnız yaşamasının ne kadar zor olduğunu öne çıkarmaktadır. Nitekim ataerkil toplum yapısı, kadınların yaşamını sınırlandırırken çeşitli sebeplerle yalnız yaşayan kadınların evliliğe yönelmesine de doğrudan veya dolaylı olarak zemin hazırlar. Bununla birlikte yazar Sevim Asımgil'in, bir kadının yalnız başına yaşamını sürdürmesinin koşullarını sorgulamak yerine var olan durumu okurlarına aktarmakla yetindiği de dikkat çeken bir diğer önemli ayrıntıdır. Bu yönüyle ataerkil toplumsal düzende kadınların yalnız yaşamalarının önünde duran zorluklar, yazarın da benimsemiş olduğu toplulukçu kadın görüşünü destekleyen/pekiştiren bir etken olarak öne çıkar: Buna göre kadın

yalnız yaşamamalı, evlenmeli, sevmese de evlenmelidir; çünkü yalnız yaşamak oldukça zor ve tehlikeli bir sürece karşılık gelir.

Yazarın bu yaklaşım biçimi, kadınların yaşamın çeşitli zorluklarını aşabilmeleri için evlenmeleri gerektiği şeklindeki yönlendirici bir ısrarın okurlara aktarılmasıyla tamamlanmış olur. Romanda yer alan benzer bir diğer durumda yazar, okurlarına evliliği tavsiye ederken evlilikle bağlantılı olarak ele aldığı feminizm konusuna şu şekilde yaklaşır:

- Ben tek başıma yaşamaya alıştım nene (Asımgil, 1994, s. 156).

- Evliliğin ilk anından itibaren büyük bir sorumluluk başlar. O dakikadan itibaren yapılması gerekli olan birçok vazife altına girmiş olacağım (Asımgil, 1994, s. 156).

- Doğru, yuvanda görevlerin olacak ama kızım hakların da olacak ilâhî kurallar, karı-kocayı kendi nefislerinin esiri olmaktan korur, birbirlerine zulüm etmekten muhafaza eder, aralarında, Fıtrattan gelen dengeyi sağlar. Feminizmin çıkışına şaşmamak lâzım, eskiden kadın âilede parya idi. Fakat Türkiyede Feminizm pratiğe çok yanlış geçirildi (Asımgil, 1994, s. 156).

Çağdaş bir evlilik yaptığını zanneden karı-kocaların yuvalarında yanlış fikirler üzerinde abartılı bir megalomoni krizi yaşıyor, her biri ayrı bir bencillik içinde, aralarında hukuk hiç yok... Mahkeme rafları ayrılmak için müracaat eden çiftlerin dosyalarıyla tıklım tıklım dolu (Asımgil, 1994, s. 156).

Buradan, romanda evliliğin önünde en büyük engel olarak görülen feminizmin de reddedildiği anlaşılmaktadır. Böylelikle İslamcı kadın kimliğinin ötekisi olan feminist kadın kimliği de eleştirilerek okurlara İslamcılık ile örtüşen siyasal nitelikli görüşlerin aktarımı tamamlanmış olur. Sevim Asımgil'in feminizme yönelik yaklaşımının öne çıktığı bir diğer roman da *Diana*'dır; romanın kadın karakterlerinden Zülal Hanım - yeğeni Melike'ye destek vererek- görüşlerini şu şekilde açıklar:

- Ablacığım ne spermadan ne de döl hücresinden tek başına çocuk olmuyor, dedi. Yumurtalıktan henüz atılan dişi yumurta hücresi dölyatağı borusuna gelir, bu sırada bir temas vuku bulmuşsa, rahmi geçerek dölyatağı borusuna giren spermelerden bir tanesi dişi yumurta hücresini döller. Kısa zamanda dişi ve erkek yumurta hücrelerine ait çekirdekler zigotta - döllenmiş yumurta hücresinde- tezahür eder. Ceninin ilk teşekkül merhalesi işte böyledir (Asımgil, 1996, s. 117).

Yazar Sevim Asımgil'in de benimsediği anlaşılan bu değerlendirmeler, bir bebeğin dünyaya gelmesinde kadının önemini vurgulamaya yönelik bir içeriğe sahiptir; buna göre bir bebeğin doğumu, erkek egemen düşüncede geçerli olan yanlış ön kabullerin aksine, kadının da etkin olduğu bir yaşamsal süreçte gerçekleşir. Dolayısıyla bebek hem kadının hem de erkeğin, ikisinin de bebekleridir; böylelikle yazar, oldukça kısıtlı bir düzeyde de olsa ataerkil varsayımları sorgulamaya zemin hazırlayarak feminist görüşlere yakınlaşmış olur: Söz konusu ifadeler, bebeğin hayat bulmasında etkin olan kadının, toplumsal hayatın çeşitli alanlarında da etkili olabileceği şeklinde bir yaklaşımı kendiliğinden destekler (ima eder) mahiyettedir.

Emine Şenlikoğlu da romanlarında kadınların toplumsal hayattaki konumlarına yer veren İslami edebiyatçılar arasında yer almaktadır. Şenlikoğlu'nun *Bize Nasıl Kıydınız?* isimli romanında dindar Rabia'ya talip olan genç, Rabia'ya dönerek "bir genç kız erkeklerden takdir beklediği, onlara cazibeli görünme arzusu duyduğu andan itibaren evlenmelidir" (Şenlikoğlu, 2007, s. 131) der. Rabia ise bu görüşe karşı çıkarak şu yanıtı verir: "Ne münasebet... Her genç kız illa beğenilmek istemez ki. Meselâ benim için insanların nazarında beğenilmek, o kadar önemli değil" (Şenlikoğlu, 2007, s. 131).

Rabia'nın genel olarak genç kızlar hakkındaki bu değerlendirmesi, kadınları belli kalıplar içerisinde gören erkek egemen bakışa itiraz niteliği taşır: Rabia'nın sözleri her genç kızın farklı karakterde olabileceğini ve bazılarının beğenilme dürtüsüyle hareket edebileceğini, fakat bazı genç kızların beğenilmeyi önemsemeyebileceğini öne çıkarır; buradan, romanın genç kadın karakteri Rabia'nın sözlerinin kadınların tektipleştirilmesine yol açan erkek egemen algıları kırmaya yönelik bir düşünsel içeriğe sahip olduğunu belirtmek mümkün hale gelir. Öte yandan aynı romanda kadınların çalışması hakkındaki görüşler de dikkat çekici bir boyutta seyredir; romanda Rabia, patronuna işten ayrılma sebebini şu şekilde açıklar:

- Herkes işten çıksın demiyorum ki. Ben, İslâm'ı öğrenmek istiyorum... Sanki kadınlar çalışıyorlar da kurtardılar mı ülkeyi? İşsiz, milyonlarca evli erkeğin kadrosunu kadınlar dolduruyormuş. Sonra da o ailelerde yıkım başlıyor. Ben de bir vatandaşa, bir kadro boşaltıyorum, fena mı! (Şenlikoğlu, 2007, s. 176).

Bu ifadeleriyle romanın kurgusunda adım adım dindar bir kadına dönüşecek olan Rabia, çalışmanın esasında öncelikli olarak erkeklere özgü bir durum olduğunu kabul etmiş olur; bununla birlikte metnin yazarının da Rabia ile aynı görüşte olduğunu ve bu görüşünü okurlara aktarmayı amaçladığını gözden kaçırmamak gerekir. Şenlikoğlu'nun kadının toplum içerisindeki dezavantajlı konumunu gündeme getiren bir içerikle öne çıkan diğer romanı da *Sabıkalı ve Dul*'dur; romanın kahramanı Hülya, Songül isimli bir kadın tarafından şu şekilde uyarılmaktadır: “Bak Hülya! Sana dostça söylemek istiyorum. Sen bir dul kadınsın. Öyle evli erkeklerle cilveli konuşamazsın” (Şenlikoğlu, 1995, s. 86).

Hülya sinirinden evin içinde dolaşüyor, ağzından çıkanı kulağı duymuyordu; (Şenlikoğlu, 1995, s. 87).

- Şerefsiz, namussuz adam. Ben onunla gülerken iyi niyetimle konuştum diye hemen kötü mü oluyorum? Allah'ım şöyle alçaklar yaşamasına ne olur? (Şenlikoğlu, 1995, s. 87).

- Canım hep erkeklerin suçu yok ki. Sen bir dul kadınsın, dikkatli olacaksın. Annem derdi ki, “Erkeklerin öyle namussuzları vardır ki, her dul kadının kendisinde gözü olduğunu sanırlar.” (Şenlikoğlu, 1995, s. 87).

Hülya ile komşu kadın arasında geçen bu konuşma, kadınların toplumda ne gibi zorluklarla karşı karşıya kalabildiklerini gündeme getirmektedir; romanda yer alan bu kurguya göre kadınlar bir taraftan evliliklerin sona ermesinden sonra maddi bakımdan oldukça zor koşullar altında hayatlarını sürdürmeye gayret ederken bir taraftan da diğer erkekler tarafından istismar edilmeye açık bir pozisyona itilmektedirler. Romanda yer alan bu örnek durumda da istismara yönelen erkeğin eşi, mağdur durumda olan kadını uyarmak zorunda kalır; bu durum, ataerkil toplum yapısının özel yaşam alanlarında kadınları ne şekilde baskı altında tuttuğuna örnek teşkil eden somut bir gösterge olarak kabul edilebilir.

Aynı romandaki bir diğer durumda Hülya yıllardır kendisini hiç aramayan, ona hapisteyken hiçbir şekilde destek olmayan babasına mektup yazar; babasına çok çaresiz olduğunu ve mutlaka onun yardımına ihtiyaç duyduğunu belirtir. Kendisini çaresiz hisseden Hülya, babasından sevgi ve merhamet bekler:

Buralar beni uçuruma itiyor babacığım. Ne yaptığımı bilmez durumdayım. Nereye gitsem bana sabıkalı ve dul diye iş vermiyorlar. Ben nereye gideyim canım babam? Benim senden

başka kimim kaldı? Ne olur babacığım, beni cevapsız koyma... Kimsenin sözüne bakma. Beni uçurumdan kurtar... (Şenlikoğlu, 1995, s. 95).

Hülya'nın babasına yazdığı mektupta yer alan bu ifadeler, genç kadının çaresizliğini okurların dikkatine sunmaya yönelik bir çabayı gözler önüne sermektedir; Hülya sabıkalı ve boşanmış biridir; ataerkil toplum yapısı ise genç kadını kısıtlı bir yaşam alanına hapseden kısır dönyü yeniden üreterek daha da ağırlaştırmıştır; bu yönüyle Hülya karakterinin mağduriyetini çifte mağduriyet olarak değerlendirmek mümkün hale gelir; romanın çaresiz kadını Hülya, bütün olumsuzluklara rağmen son bir umutla babasına sığınmak zorunda kalır:

... Gözümde tütüyorsun. Ah canım babacığım bir de ellerin ağzına bakıp bana rest çekmesen ne olurdu. Çektiklerimi bilsen belki yapmazdın. Canım babam, ne olur beni kurtar. Kimsenin sözüne bakma. Beni uçurumdan kurtar. Dayanamıyorum babacığım, dayanamıyorum. Bana yirmi gün içinde mutlaka mektup yaz.” (Şenlikoğlu, 1995, s. 95).

Romanda genç kadının babasına yazmış olduğu bu mektuptan hareketle ataerkil toplum yapısının izini sürmek mümkün hale gelir; Hülya babasından yardım isterken aynı zamanda sosyal çevrenin kadınları kısıtlamaya yönelik etkisini de aşabilmeyi, bir yönüyle de özgürleşmeyi amaçlar; babasından yardım bekleyen Hülya'nın bu tavrıyla yazar, aynı zamanda ataerkil toplumsal düzende kadınları değersizleştiren çeşitli olumsuz etkenleri okurların dikkatine sunmuş olur. Yıllar sonra kızıyla karşılaşan babanın, kızından hangi kaygılarla uzak durarak onu reddettiği ise romanda yer alan şu ifadelerde açığa çıkar:

- Bilmiyorum oğul, bilmiyorum. Aldandım, gazetelerin yalan yazdığını bilmiyordum oğul, bilmiyordum. Etrafımdaki insanlar seni terketmemi telkin etti. Ama senin derdinden zayıfladım, çöktüm oğul. Sen cezaevinde çektin, ben dışarda çektim. Herkes bana boynuzlu diye bakıyordu. Bana bir Allah'ın kulu, “kıza iftiradır, yavrunu yakma” demedi. Yıllar yılı alnımda leke var diye gezdim (Şenlikoğlu, 1995, s. 101).

Romanda sosyal çevre, babanın davranışları üzerinde yönlendirici ve baskılayıcı bir etkide bulunurken genç kadını da içinden çıkılamaz bir durumun içerisine hapsedmiştir. Bu durumda ataerkil toplum yapısından kaynaklanan erkek üstünlüğüne dayalı normlar, babanın kızına yönelik korumacı bir tavır almasına ket vuran bir engel olarak işlev görmüştür. *Kadınları Kadınlar da Eziyor* isimli roman da kadın ve toplumsal hayat konusuna ilişkin çeşitli durumları gündeme getiren bir içeriğe sahiptir. Emine Şenlikoğlu,

Meziyet isimli kadın roman karakterinin içerisinde düştüğü zor durumu okurlarına şu şekilde aktarır:

Caddeye çıktığında, önce kalabalıklara baktı. Bunca insan akını nereyeydi, bu insanlar nereye yürüyorlardı? Acaba neler düşünüyorlardı? Sorusunun cevabını almak istercesine, insanların yüzlerine bakıyor, mimiklerini inceliyordu. Birdenbire farketmişti, hep kadınların yüz hatlarını inceliyor, erkekleri dertsiz görüyordu. Neden bu duyguya kapıldığını anlamaya çalıştı (Şenlikoğlu, 1997b, s. 62-63).

Bir müddet sonra erkeklere takıldı aklı. Erkekler kadınlar gibi değildi. Çoğu, derdi umursamaz görünmekle daha çok erkekleştiklerine inandıkları için kimselere dertlerini açamıyorlardı. Ayrıca, erkeklerin çoğu, ne kadar dertli olursa olsun, kalabalık yerlerde kadınlara bakmaktan kendi dertlerini düşünecek zaman bulamıyorlardı (Şenlikoğlu, 1997b, s. 63).

Romanda yer alan bu değerlendirmelerden yazarın, ataerkil toplumun erkeği üstün bir konuma yerleştiren işleyişinde erkeklerin kadınlar karşısında çok fazla avantaja sahip olduklarına dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Buna göre cinsiyet eşitsizliği, erkeklerin kadınları gözleriyle sürekli kontrol ettiği bir durumu beraberinde getirir. Feminist tezlere yaklaşma potansiyelini içerisinde barındıran bu değerlendirmelere göre sokakta, otobüste, çalışma alanlarında sürekli erkeklerin bakışlarına maruz kalıyor olmaları nedeniyle kadınlar, denetim altında tutulan cinsiyet kategorisi olarak baskı altına alınır. Özetle bu bakışa göre erkek gözetimi ve denetimi kadınların hareket, davranış ve düşünme kabiliyetlerinin kamusal yaşamda kısıtlanmasına yol açan olumsuz bir etken olarak işlev görür. Bu yönüyle Emine Şenlikoğlu'nun romanda okurlarına aktardığı bu görüşlerin feminist düşünceyle uyumlu bir içeriğe sahip olduğunu belirtmek mümkün hale gelir; yine aynı romanın devamında Meziyet'in bir defa daha okura aktarılan görüşleri, bu tespitimizi destekler mahiyettedir:

Hayır, hayır; erkeklere haksızlık etmiyordu. Onlar hakediyorlardı bu tespitleri. Erkekler dertli de olsalar, düşünmezlerdi. Hep emindiler gelecekten. Sosyal konumları onlara bu rahatlığı veriyordu. Kadınları adeta dünya üzerlerine yüklenmiş gibi dert çekse de, onların dünya umurlarında değildi (Şenlikoğlu, 1997b, s. 63).

Sonunda kendisini yakalamıştı Meziyet. Erkeklerin psikolojik rahatlıklarını kıskanıyor, bunu hiç de hak etmediklerine inanıyordu (Şenlikoğlu, 1997b, s. 63).

Emine Şenlikoğlu'nun kadın ve toplumsal hayat hakkındaki görüşlerini içeren bir diğer romanı *İmamın Manken Kızı*'dir; romanda Necla ile Fatma arasında geçen bir konuşmada

Necla'nın Fatma'ya, neden felsefeci düşünür dendiğinde akla ilk olarak erkekler gelir, şeklindeki sorusu üzerine Fatma şu yanıtı verir:

- Kadın düşünür yokda onun için. Kadın düşünörlere, mütefekirlere fırsat vermedikleri için, her zaman "kadının fikrinden ne olacak? diye kadın aşağılandığı için, düşünür kadınların fikirlerine önem verilmemiş, onların buluşları başkası tarafından kullanılmadığı için silinip gitmişlerdir. Babam böyle söylerdi. Onun için düşünür deyince aklıma erkek geliyor (Şenlikoğlu, 1997a, s. 192).

Romanda yer alan bu değerdendirmeyle yazarın, kadınlara karşı ayrımcı ve dışlayıcı tutumlara dikkat çekmek istediği anlaşılmaktadır. Şenlikoğlu'na göre kadınların aşağılanarak baskı altında tutulmaları, tarih boyunca kadın varlığının görmezden gelinmesine yol açmıştır.

İslamcılığın kadının toplumsal hayattaki konumuna ilişkin tezleri, Üstün İnanç'ın romanlarında da belirleyici bir eğilim olarak geçerliliğini sürdürmektedir. *Yalnız Değilsiniz* isimli romanın feminist kadını Füsün, kadınların erkekler tarafından sömürölerek baskı altında tutulduklarını savunurken Gülsen buna karşı çıkarak esas çözümün dinde olduğunu ileri sürer. Füsün ile Gülsen arasındaki fikir çatışmasında sahneye ilk olarak Füsün gelir: "Çağların karanlığında hakkı yenmiş, horlanmış, kişiliği söndürölmüş, oyuncağa çevrilmiş kadının uyanış kavgasına giriştik... Başaracağız!..." (İnanç, 1987, s. 47). Buna karşılık ideal (dindar) kadın karakter Gülsen, hem kadınların hem de erkeklerin başvurmaları gereken temel kaynağın din olduğunu savunarak yanıt verir. Gülsen'in feminist karakter Füsün'a verdiği yanıt, yazar Üstün İnanç'ın bu konudaki görüşlerini de ortaya koyan bir içeriğe sahiptir. Üstün İnanç da tıpkı romanın dindar genç kızı Gülsen gibi kadınların ve erkeklerin sorunlarına -cinsiyet eşitsizliği temelinde değil de- din temelinde çözümler getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Romanın dindar karakteri Serpil, ailesinden ayrılma kararını Murtaza Amca'ya açıkladığında ise şu şekilde bir karşılık alır:

Bütün tasarılarımı kendisine anlattım. Hatice Teyze'nin onda kalmam konusunda yaptığı ısrarını da belirttim. Dikkatle dinledikten sonra <<En iyisi o teyzanımda kalandır. Sakın tekbaşına yaşamaya filan kalkışma! Çok bozuk bir dünyada yaşıyoruz... Üstelik senin şartların daha da hassas.>> dedi (İnanç, 1987, s. 180).

Feministlerin kadınların yaşamlarındaki zorluklara ve baskılara odaklanmasına karşın romanın dindar erkeği Doktor Murtaza, nihai çözümü din ve inanç temelinde arar; bununla bağlantılı olarak da genç kıza kesinlikle yalnız başına yaşamamasını tavsiye eder. Romanın dindar erkek karakteri Doktor Murtaza'nın bu tavrı esasında yazarın da benimsediği anlaşılabilir bir tutumu, genç kızlara yönelik korumacı bir tavrı, ortaya koymaktadır. Bununla birlikte Doktor Murtaza -beraberinde ise yazar- genç kızların ve kadınların kendi bireysel tercihleriyle yaşamın getirdiği çeşitli durumlar karşısında yalnız başına yaşayabilmelerine yönelik olası taleplerini de yok saymış olur. En nihayetinde yazarın bu yöndeki tutumunun, kadınların özel ve kamusal alanlardaki sorunlarını din (inanç) konusunun bir alt başlığı olarak kabul etmesinden kaynaklandığını ileri sürmek mümkündür.

Ayıp Uşakları isimli romanda da kadın konusunun bir önceki romandaki gibi batılılaşma sürecinin bir alt başlığı şeklinde ele alındığı anlaşılmaktadır. Değişen, dindar birine dönüşen eski feminist Füsün, düşüncelerini arkadaşlarına şu şekilde açıklar:

Onyedinci Yüzyıl'ın ortalarından itibaren, İslâm dünyası Batı kültürünün ağır darbelerini yemeye başlamıştır. Bu darbelerin etkisiyle, müslüman aydınların önemli bir bölümünde öyle bir aşağılık duygusu meydana geldi ki, her şeyi toptan reddetme noktasına kadar sürüklendiler (İnanç, 1990, s. 188).

Bizim tarihimizde bunun en çarpıcı örneğini Tanzimat Devri'nde görüyoruz. Bu dönemden itibaren, Avrupa'lı kadın tipi'nin, müslüman aile yapısının değişmesinde önemli etkisi olmuştur (İnanç, 1990, s. 188).

... Avrupa'dan gelen son moda kılıklarla gezinen gayrimüslim kadınların bu görünüşleri, aşağılık duygusuyla kıvranan müslüman aydınları ve seçkinleri şiddetle imrendiriyordu... (İnanç, 1990, s. 189).

Gene o dönemlerde ilk kadın dergileri yayınlanmaya başladı. O dergilerdeki Avrupa'lı kadın kılıkları, önce erkekleri, ardından da kadınları özendirdi... Aşağılık duygusunun getirdiği bu taklitçilik, büyük şehirlerde bir salgın halini aldı. Dışarı çarşafı çıkan seçkin aile kızları, eve döner dönmez açık saçık Avrupa elbiseleri giyip, bu halleriyle yabancı erkeklerle çıkıyorlardı... Bunu sırf kendilerine <<modern, ileri fikirli, medeni>> denilsin diye yapıyorlardı (İnanç, 1990, s. 189).

Romanın ana karakteri Füsün'un bu değerlendirmeleri, aynı zamanda yazarın görüşlerini de ortaya koyar. Buradan, romancı Üstün İnanç'ın kadın sorunlarını bütünüyle batılılaşma

sürecinin bir uzantısı şeklinde ele alarak İslamcı siyasal görüşleri edebiyat sahasına aktarmış olduğu anlaşılmaktadır.

M. Talat Uzunyaylalı da eserlerinde kadının toplumsal hayattaki konumuna ilişkin çeşitli görüşlere yer veren romancılar arasında yer alır; Uzunyaylalı'nın romanlarında kadının toplumsal konumuna ilişkin dikkat çeken değerlendirmeler, aynı zamanda yazarın batılılaşma sürecine yönelik eleştirilerinin de önemli bir boyutunu oluşturur; dolayısıyla Uzunyaylalı'nın kadın konusuna yaklaşım biçiminin İslamcı çevrelerce Türkiye'nin modernleşme sürecine yöneltilen eleştirilerle örtüşen bir içeriğe sahip olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu yaklaşım biçimi, *Senatörün Kızı*'nda Ebru'nun babasına yönelik sözlerinden de anlaşılır:

Siz kadınların teşhir sanatını öğrenmesini bir medeniyet, bir çağdaşlık olarak görüyorsunuz. Bu ne kadar acaip bir şeydir? Anadolu halkının böyle bir isteği olacağını sanmıyorum. Teknoloji ilmi ise hiç kimsenin malı değildir. Her millet onları alıp uygulayabilir. Ama, bir millet örf ve adetine varıncaya kadar bir başka milleti taklit etmek durumunda bırakılırsa... Avrupa'yı taklit ediyoruz, hem de ikiyüz yıldır. Ama, Avrupalı değiliz. Ne ki, Doğulu da değiliz. Kişiliğini ve öz kimliğini yitirmiş, kültür, inanç çelişkileri içerisinde anafora tutulmuş bir yığın! (Uzunyaylalı, 1986b, s. 131).

Öte yandan Uzunyaylalı'ya göre kadınların esas yaşam alanı, aile içerisindeki yaşam olmalıdır; romandaki din eğitmeni Belkıs Hoca da benzer doğrultudaki görüşlerini şu şekilde açıklar:

- Hangi açıdan bakarsak bakalım görülen kadının yükünün arttığıdır. Birçok bakımdan erkeklerden daha çok yoruluyor ve yıpranıyorlar. Fabrikalarda, kamukuruluşlarında, mağaza ve atelyelerde yorucu çalışma saatlerinden sonra bir de ev işleri ve çocuk bakımını üstleniyorlar. Bulaşıdır, çamaşır, yemeğidir, temizliğidir hepsi hepsi kadının üzerinde. Çalışan kadın nefes alamaz duruma getirildi (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186).

Ebru'nun "size göre kadının önündeki problemler neler?" (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186) şeklindeki sorusuna Belkıs Hoca'nın talebelerinden biri olan Saadet ise şu şekilde yanıt verir:

... çalışan kadınlar sağlam bir yuva kuramıyor. Evle ilgili işler, çocuk bakımı ve mutfak gibi konular bir türlü doğru dürüst yürümüyor. Anne ve baba sabahın erken saatlerinde evlerinden çıkıyor ve ancak akşamüzeri dönebiliyorlar. Küçük çocuklar ve gençler bu süre içinde yalnız kaldıkları için ahlâki ve ruhî bunalımlara sürükleniyorlar... (Uzunyaylalı, 1986b, s. 186).

Benzer şekilde din eğitmeni Belkıs'ın Ebru ile diğer arkadaşlarına yönelik şu sözleri de yazarın kadın konusuna yönelik yaklaşımını ortaya koyan bir diğer önemli gösterge olarak öne çıkar:

... iş hayatındaki kadının ahlâki çöküş ve alçalış içerisinde olduğu ap açık ortada. Bunu tartışmak bile gereksiz. Kadın öyle nazik bir varlık ki, o fesada uğrarsa kendisiyle birlikte herşeyi de bozar. Bir düşünün lütfen, kadınları ahlâksız olan bir ülkenin erkekleri nasıl dürüst ve ahlâklı kalabilir? Ve bunların yetiştireceği nesil acaba nasıl bir şey olur?! (Uzunyaylalı, 1986b, s. 187).

Belkıs Hoca'nın bu değerlendirmeleri de yazarın kadın yaşamına yönelik toplulukçu bakış açısıyla doğrudan bağlantılıdır. Buna göre kadının yaşamı ve bireysel tercihleri doğrudan toplum hayatını etkileyen bir sonuç doğurur; bu nedenle kadınlar, toplumsal görevlerinden ve sorumluluklarından bağımsız bir şekilde değerlendirilemez. Yazar bu değerlendirmelerine ahlak konusunu da dâhil eder; romanın dindar kadını Belkıs Hoca'nın sözlerinden, yazarın kadınların ahlaki tavır ve davranışlarından erkeklerin de doğrudan etkilendiği şeklindeki bir bakış açısını benimsediği anlaşılmaktadır. Romanın ideal (dindar) kadını Belkıs'ın kadın yaşamına yönelik benimsediği bakış açısı, okura şu şekilde aktarılır:

Belkıs Hoca hep haklıydı : Artık aile toplumun temeli olmaktan çıkmıştı; çağdaş değerler, kadını, toplumun omurgası olmaktan çıkarıp eti haline sokmuştu. Çağdaş toplum içerisinde kadın herşeye rağmen sadece et'ti. Herkesin iştahını çeken parça! Kitle haberleşme araçları bunun tartışmasız örneğini sergiliyordu. Taşra ve köy kadınlarımızın durumu biraz daha iyiydi; onların ayakları hiç olmazsa toprağa değiyordu. Gelenekler, aile bağları ve akrabalık duyguları daha canlıydı. Onlar bir bakıma şanslıydılar ama bunu bilmiyorlardı. Şehirliye özeniyorlardı; dağılmış, paramparça olmuş şehirliye! (Uzunyaylalı, 1986b, s. 212).

Böylelikle yazar, kadın ve toplumsal hayat çerçevesinde gelenek ve aile bağlarını kadınların yaşamında vazgeçilmez değerler olarak öne çıkararak İslamcı kadın profilinin temel özelliklerini de vurgulamış olur. Bununla birlikte yazar, şehirde yaşayan kadını eleştirirken köylü kadının daha özgür bir yaşam sürdürdüğünü belirtir; bununla bağlantılı olarak yazarın geleneksel hayatın kadınları kısıtlayan etkilerini görmezden geldiğini ileri sürmek de mümkün hale gelir.

Bu alt başlık kapsamında ulaşılan sonuçlar özetlendiğinde ilk olarak kadın ve toplumsal hayat çerçevesinde incelenen İslami romanlarda ataerkil ve toplulukçu görüşlerin egemen

olduğunu belirtmek gerekmektedir. Sevda Alankuş Kural'ın (1997, s. 8) İslamcı kadınların İslamcılığı temsil eden özneler olduğunu varsayan kuramsal yaklaşım biçiminden hareketle bu alt başlık kapsamında yapılan incelemeler neticesinde de İslami romanların, İslamcılığın kadın ve toplumsal hayat konusundaki temel tezlerini yansıttığı tespit edilmiştir. Romanların feminist eleştirel yöntemle incelenmesinin sonucunda İslami romancıların, İslamcılığın kadın ve toplumsal hayata yönelik tezleriyle uyumlu olarak kurgulamış oldukları metinlerde kadınların bireyselleşmelerini teşvik etmek yerine sürekli olarak toplulukçu ve ataerkil değerleri öne çıkardıkları anlaşılmaktadır. Bununla birlikte incelenen İslami romanların bu özelliğinin, hem erkek hem de kadın yazarların eserlerinde geçerli olduğunu da gözden kaçırmamak gerekir. Bu durum, 1980'li ve 1990'lı yılların İslamcılığını belirleyen temel düşünsel eğilimler arasında yer alan toplulukçu ve ataerkil değerlerin İslami romancıların eserlerine de yansımış olmasından kaynaklanmaktadır. Son değerlendirmede, bireyselleşme (varoluşçuluk) ile toplulukçuluk şeklinde iki ana eksenle ayrılan İslamcı kadın kimliğinin toplulukçu ve ataerkil eğilimleri öne çıkaran çizgisi -kadın veya erkek- bütün İslami romancıların eserlerinde yer verdikleri toplumsal ve siyasal nitelikli görüşlerin çerçevesini ve sınırlarını belirleyen temel etken olarak öne çıkmaktadır.

SONUÇ

İlk baskıları 1980 ile 2000 yılları arasında yayınlanmış olan İslami romanlardaki kadın anlayışını ortaya çıkarmak üzere hazırlanmış olan bu doktora tezi, roman incelemelerinin de feminist analize dâhil edilmesi gerektiği şeklindeki bir kuramsal yaklaşım üzerine temellendirilmektedir. Bu çerçevede bu tezin temel iddiası, bir siyasal düşünce olarak İslamcılığın temel savlarının İslami romanlarda karşılık bulmuş olduğu gibi İslamcı kadın anlayışının da İslami romanların düşünsel altyapılarına sirayet etmiş olduğudur; bu nitelikleriyle de tezde İslami romanların, İslamcı kadın anlayışını içeren kaynak metinler olarak kabul edilebileceği ileri sürülmektedir.

Roman incelemelerinin de feminist analize dâhil edilmesi ise edebiyatın -sanatsal niteliklerinin dışında- öncelikli olarak toplumsal ve siyasal niteliklerini dikkate almayı gerektirmektedir. Terry Eagleton (1996, s. 169) da modern edebiyat teorisinin tarihsel düzlemde modern döneme özgü ideolojik ve siyasal gelişmelerin ayrılmaz bir parçası olduğunu belirtirken edebiyatın toplumsal ve siyasal niteliklerine işaret etmiş olmaktadır. Benzer bir yaklaşımla edebiyat metinlerinin siyasal boyutunu incelediği *Siyasal Bilinçdışı* adlı çalışmasında Frederic Jameson (2011, s. 17-20) da edebiyatın toplumsal ve tarihsel niteliklerinden hareketle edebiyat ile siyaset arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Benzer doğrultuda bir yaklaşım bu doktora tezine uyarlandığında ise İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini anlama çabası, aynı zamanda İslamcılığı da anlamayı gerektiren bir içerikle öne çıkmaktadır.

Türkiye'nin toplumsal ve siyasal hayatında ortaya çıkan değişimler Türk romanında da karşılık bulmuştur. Bu niteliğiyle Türk romanı, edebi niteliklerinin dışında modernleşme tartışmalarının süregeldiği bir mecra olarak da ele alınabilir. Benzer şekilde İslamcılığın, kültürel ve teknolojik-bilimsel alanlar arasında herhangi bir ayırım gözetilmemesi gerektiğini öngören bütüncül modernleşme yöntemlerini reddeden düşünsel içeriği ise İslami romanlara da doğrudan veya dolaylı olarak yansımıştır; tıpkı İslamcı düşünürler gibi İslami romancılar da kurgulamış oldukları ideal (dindar) kadın karakterler aracılığıyla bütüncül modernleşme anlayışına karşı çıkararak kısmi (seçici/parçalı) bir modernleşmeden yana tavır almaktadırlar.

İslamcılarının benimsemiş oldukları siyasal ve düşünsel eğilimlerle örtüşen bir biçimde İslami romancılara göre de kadın yaşamı, bireysel ve toplumsal düzeylerde yüzyıllardır geçerliliğini sürdüren inanç bağlarının devam ettirilmesinde öncelikli bir konumda yer alır. Bu doğrultuda İslami romancılar eserlerinde İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezlerine öncelikli olarak yer vermişlerdir. Öte yandan bu doktora tezinde eserleri incelenmiş olan romancılarla sınırlandırılmayacak bir biçimde İslami romancıların tümünü, İslamcılığın edebiyat alanındaki sözcüleri olarak değerlendirmek de yanlış bir saptama olmayacaktır. İslami romanlar ile İslamcılık arasındaki ilişki biçimi, bu tezde incelenen ve 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan eserler açısından da geçerliliğini korumaktadır.

İslamcılığın inanç temelli toplulukçu bir yaşam kurma ideali -yazarı kadın veya erkek olsun- incelenen romanların tümünde geçerli olan en önemli ortaklıkların başında gelir. Bu saptamadan yola çıkarak İslamcılığın kadın boyutu ile bu çalışmada incelenen İslami romanların kadın boyutu arasında bütünlüklü bir örtüşmeden söz etmek mümkün hale gelmektedir.

Tezde incelenen bütün romanlarda yazarların, bir yandan İslamcı siyasal yaklaşımlarla uyumlu olan karakterler kurgularken bir yandan da idealleştirmiş oldukları yaşam biçiminin karşısında yer aldıkları öne çıkarılan roman karakterlerini kurgulamış olmaları, dikkat çekici bir sürekliliktir. Bu çerçevede incelenen romanlarda yer alan olumlu (yazarlar tarafından benimsenen/desteklenen) karakterler dindar ve inançlı kişilerden oluşurken olumsuz (yazarlar tarafından kötü gösterilen/reddedilen) karakterler, dindar olmayan ve batılı-seküler eğilimleri benimsemiş olan roman kişilerinden oluşmaktadır. Diğer yandan romancılar tarafından söz konusu roman karakterleri arasında kadınlara bilinçli ve sistematik olarak öncelikli bir yer verilmeye çalışıldığı da saptanmıştır. Çalışmanın örnekleme içerisinde yer alan bütün İslami romanlarda yazarlar, inançlı ve dindar kadın karakterleri okurlarına ideal kadınlar olarak tanıtırken dindar olmayan kadınları olumsuz-kadın karakterler olarak tanıtmaktadırlar.

Örnekleme içerisinde yer alan romanların tümünde yazarların makyaj yapan, giyim kuşam tercihleriyle batılı ve seküler bir görünüme sahip olan kadınlara yoğun eleştiriler

yöneltilmeleri de dikkat çekici bir ayrıntı olarak öne çıkmaktadır. Buradan hareketle İslami romancıların yazmış oldukları eserlerde kadınların dış görünüşlerini ve davranışsal niteliklerini eleştirerek kendi ideal (dindar) kadın anlayışlarını okurlara aktarmaya çalışmaları, süreklilik arz eden bir düşünsel (İslamcı) eğilime işaret eder; İslami romancılar, tezin örnekleme içerisinde yer alan romanlarda İslamcılığın kadın boyutunu belirleyen temel düşünsel eğilimleri bilinçli ve sistematik bir biçimde okurlarına aktarmaya öncelik vermişlerdir. Bu çalışmada incelenen bütün romanlarda İslami edebiyatçılar bir taraftan kendi görüşlerini yansıtan ideal (dindar) bir kadın profilini kurgularken diğer taraftan bunun karşısına kimi zaman batılı ve seküler kimi zaman da feminist bir kadın profilini yerleştirmeye özen göstermişlerdir.

Gilbert ve Gubar'ın, orijinal adı *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (1979) olan ve Türkçe'ye *Tavan Arasındaki Deli Kadın* (2016) başlığıyla çevrilen çalışmalarında öne sürülen melek kadın - canavar kadın kurgusu da benzer şekilde örnekleme yer alan romanların düşünsel altyapılarında karşılık bularak kadın karakterlerin mutlak iyi ile mutlak kötü arasında tanımlanan ahlaki karşıtlıklarla uyumlu bir şekilde betimlenmesine zemin hazırlamaktadır. Söz konusu karşıtlıklar çerçevesinde İslami roman yazarları bir taraftan romanlarda kendi benimsedikleri İslami kadın anlayışını pekiştirecek şekilde yer verdikleri ideal (dindar) kadın karakterleri meleksi özelliklerle tanıtırken dindar olmadıkları özellikle belirtilen batılı-seküler ve feminist kadınları da okurlara canavar kadın olarak tanıtmaya gayret etmektedirler.

Böylelikle romanlardaki olumlu-kadın profili aracılığıyla kadın karakterlerin dış görünüşlerinin yanında uyumlu ve dindar davranışları da özellikle öne çıkarılarak yazarın idealindeki kadın görüşü okurlara aktarılmış olur. Buna karşılık olarak olumsuz-kadın profili ise yazarın ideal kadın anlayışının dışında kalan ve batılı/seküler/feminist yaşam biçimlerini sürdüren kadınları tarif eder. İslami romancılar herhangi bir diğer konuda dini hükümleri temel kabul ettikleri gibi kadın konusuna da din ve inanç esaslarına göre yaklaşmaktadırlar; bu yönüyle İslami romancıların *melek kadın* karakterleri dindar kadın kurgusuna dayanırken eleştirilen/reddedilen kadınların sürekli olarak dindar olmayan

kadın profiline uygun olarak tanıtılması da romanlarda karşılık bulan *canavar kadın* kurgusunu ortaya koyar.

Tezde toplulukçuluk ve bireyselcilik şeklinde iki ayrı eksen de değerlendirilen İslamcı kadın kimliğine ilişkin olarak tespit edilen bir diğer durum ise İslami romancıların, toplulukçu yaklaşımın ideal kadın anlayışı doğrultusunda romanlarında sürekli olarak kadınların aile yaşamındaki sorumluluklarını öne çıkarmaya gayret ettikleridir. Örneklem içerisinde yer alan romanların incelenmesi sonucunda ulaşılan söz konusu saptamalardan, anneliğin romanlarda kadınların en önemli sorumluluklarından biri olarak öne çıkarıldığı anlaşılmaktadır; İslami romancılara göre kadınlar, öncelikli ve vazgeçilmez olarak anne olma sorumluluklarıyla sağlıklı nesiller yetiştirerek toplumsal hayatın sağlıklı bir şekilde işlemesine katkı sağlamalıdır. Yine İslami romancılara göre aile yaşamında dindar olan bir kadın, dindar bir aile ve dindar bir toplum idealine ulaşılabilmesi bakımından da oldukça önemli işlevleri yerine getirmelidir.

İslamcı kadın kimliğinin gelişiminde iki temel ayrışma ekseninden biri olan toplulukçu yaklaşım kadınların ailevi ve toplumsal sorumluluklarına öncelik vererek ataerkil düşüncenin egemen olduğu toplumsal işleyişlerle de uyumlu bir şekilde kadının, erkeğin yardımcısı konumuna indirgenmesine zemin hazırlamaktadır. Söz konusu nitelikleriyle toplulukçu yaklaşımda karşılık bulan kadın anlayışı, kadınların özerk bireyler olarak kendilerini geliştirmelerinin karşısına ailevi ve toplumsal sorumlulukları yerleştirerek öncelikli olarak topluluk değerlerine vurgu yapan bir düşünsel içerikle öne çıkmaktadır. Bu çerçevede ağırlıklı olarak İslamcı kadın kimliğinin toplulukçu niteliklerini edebiyat sahasına aktaran İslami romancıların da kadınların bireyselleşmelerini desteklemek yerine toplumsal hayatın -onlara göre- sağlıklı işlemesinde kadınlara yükledikleri kolektif nitelikli sorumlulukları öne çıkarmaya çalışmaları, dikkat çeken bir ataerkil göstergedir.

İslamcı kadın kimliğiyle uyumlu bir şekilde, İslami romancılara göre de annelik inançlı ve dindar bir toplumsal yapının kurulmasında en önemli sorumlulukların başında gelir. Bu doğrultuda romanlarda yer alan ideal anneler de İslamcılığın ideal kadın profiliyle tamamiyle örtüşen niteliklere sahiptir; bununla birlikte İslami romancılara göre evlilik, kadın ve erkek arasındaki tek, nihai ve alternatifsiz bir birliktelik biçimidir. Nitekim

incelenen romanlarda kadınlar ile erkeklerin evlenmeden birlikte yaşamalarına yönelik herhangi bir olumlu-örnek duruma da rastlanmazken romanların ideal kadınları çoğunlukla evlenerek mutluluğu aile yaşamında arayan karakterlerden oluşur. Söz konusu tercihleriyle İslami romancılar, İslamcılığın -beraberinde ise İslamcı kadın kimliğinin- 1980 ile 2000 yılları arasında geçerli olan toplulukçu niteliklerini edebiyat sahasında sürdürmüş olurlar. Böylelikle eserleri incelenen İslami romancılar İslamcılığın temel bireysel, toplumsal ve siyasal nitelikleriyle uyumlu bir biçimde batılı-seküler ve feminist kadın karakterleri eleştirirken kadının esas görevinin annelik olduğunu vurgulamış olmaktadır.

İncelenen romanların hepsinde ortak olan bir diğer durum da hiçbir romanda bağımsız ve tek başına yaşamını sürdüren ideal (dindar) bir kadın karaktere yer verilmemiş olmasıdır; daha açık bir ifadeyle incelenen romanların hiçbirinde ideal kadın karakterler, erkeklerden bağımsız biçimde, ayakları üzerinde durabilen kişiler olarak kurgulanmamıştır. Bu nitelikleriyle de romanlarda -yazarların cinsiyetinden bağımsız olarak- İslamcılığın 1980 ile 2000 yılları arasında geçerli olan temel nitelikleriyle uyumlu bir biçimde ataerkil ve toplulukçu eğilimler sürdürülmüş olur; bu yönüyle de İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki yakın ilişki, bu romanların toplulukçu ve ataerkil değerlerin sürdürdüğü bir mecraya dönüşmesi şeklindeki bir sonucu beraberinde getirir.

İslamcı yazarların ve düşünürlerin kadın konusundaki temel yaklaşımlarıyla uyumlu bir biçimde İslami romanlarda kadın ve toplumsal hayata yönelik örnek durumlar da ataerkil ve toplulukçu eğilimleri destekleyecek niteliklere sahiptir. Eserleri incelenen İslami romancıların kadın ve toplumsal hayata yönelik yaklaşımları da kadınların bireyselleşmesini teşvik etmemekle birlikte İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu tezleri pekiştiren içerikleriyle dikkat çeker.

İncelenen romanlarda İslami romancıların feminizme ve batılılaşmaya yönelik eleştirilerinde de İslamcılığın temel tezleriyle uyumlu görüşlerle karşılaşmaktadır. İslamcı düşünürlerin toplumsal yapıyı bozacağını ileri sürdükleri feminizm ile batılılaşmaya yönelik eleştirileri, İslami romancıların yazmış oldukları edebi metinlere de yansımaktadır. Benzer şekilde İslami romancıların İslamcılık ile örtüşen biçimde

topluluğu öne çıkaran yaklaşımları, kadın ve toplumsal hayat konusunda da toplulukçu bir düşünsel eğilimi desteklemelerine yol açmaktadır.

Türkiye'nin toplumsal yapısında geçerli olan ataerkil ve toplulukçu eğilimler (Koyuncu-Lorasdağı, 2020, s. 403) öncelikli olarak İslamcılığa ve beraberinde İslamcı kadın kimliğine ilişkin görüşlere, daha sonra ise İslami romanların siyasal ve düşünsel altyapılarına yansımış; böylelikle de İslami romanların ataerkil ve toplulukçu nitelikleri daha somut ve daha yerleşik bir hale gelmiştir. En nihayetinde İslamcılığın temel tezlerini edebiyat aracılığıyla pekiştirmeye öncelik veren İslami romancılar 1980-2000 döneminde İslamcılığın hâkim değerlerini oluşturan ataerkil, otoriter ve toplulukçu bir düşünce ve söylem biçimini edebiyat alanında sürdürmüşlerdir. Bütün yazarlarda ortak olan bu durum, son değerlendirmede İslami romancıların kadınların bireyselleşmesini teşvik etmeyen düşünsel eğilimlerini ortaya koyan ataerkil bir gösterge olarak dikkat çekmektedir.

İslamcı kadın kimliğine ilişkin ikili tasnif kapsamında bir tarafta, İslamcılığın toplumsal ve siyasal tezleri doğrultusunda ulaşılması hedeflenen din merkezli bir yaşam düzeni içerisinde kadın yaşamına toplumsal değerlere öncelik vererek yaklaşan görüşler toplulukçu yaklaşım altında birleşmektedir. Bu çerçevede kadınlara ailevi ve toplumsal sorumluluklar yükleyen yaklaşımlar, İslamcı kadın kimliğinin toplulukçu nitelikleriyle örtüşür. Buna karşılık, yine İslamcılığın toplulukçu düşünsel önceliklerini reddetmeksizin, İslamcılık içerisinde kadınların göreceli olarak da olsa daha bireysel ve daha özerk bir biçimde var olabilmelerine de zemin hazırlayan görüşler ise bireysellik ekseninde toplanır. Bu yönüyle kadınların bireysel ve kamusal yaşam alanlarında daha etkin ve daha görünür bir biçimde var olabilmeleri gerektiğini yine dini kaynaklara başvurmak suretiyle ileri süren görüşler, İslamcı kadın kimliğine yönelik ikili tasnif kapsamında bireyselci yaklaşımın kadın profiliyle örtüşmektedir.

Bu çerçevede incelenen romanlarda İslamcı kadın kimliğine ilişkin iki yaklaşımdan biri olan bireyselci (varoluşçu) yaklaşımın etkisi zayıf kalırken toplulukçu yaklaşımın İslamcı kadın modeli daha fazla öne çıkmaktadır. Böylelikle incelenen romanların siyasal ve düşünsel altyapılarında, kadınların özerk bireyler olarak var olabilmelerine olanak

tanıyan bireyselci yaklaşımın etkisi oldukça sınırlı bir düzeyde seyrederken toplulukçu yaklaşımın İslamcı kadın modeli hâkim eğilim olarak belirleyiciliğini sürdürmüş olur.

Kadınların çalışması da romanlarda üzerinde durulan konular arasında yer alır. Bu çerçevede eserleri incelenen hiçbir romancının, eserlerinde kadınların meslek sahibi olarak çalışma hayatında yer almalarına destekleyici bir tutumla yaklaşmadıklarını belirtmek gerekmektedir. Yazarların bu tutumunun temel nedeni ise roman yazarlarının tümünün -tıpkı İslamcılığın 1980 ile 2000 yılları arasındaki hâkim eğilimlerinde olduğu gibi- kadının asli görevinin annelik olduğunu kabul etmelerinden kaynaklanır.

Romancıların eserlerine sirayet eden -kadınların çalışmasını teşvik etmeyen- söz konusu görüşler de toplulukçu yaklaşımın kadın anlayışıyla bütünüyle uyumlu bir doğrultuda seyretmektedir. Bir diğer ifadeyle İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu yaklaşımın tezleri doğrultusunda romanlarda kadının öncelikli ve asli yaşam alanının ev olarak belirlenmiş olması, kadınların dini temelde kurulacağı öngörülen ideal ve istikrarlı toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlayacak kilit özneler olarak algılanıyor olmalarına dayanmaktadır.

Bu nihai tespitlerden hareketle Sevim Asımgil ve Emine Şenlikoğlu ile Üstün İnanc ve M. Talat Uzunyaylalı'nın 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan ve kadın konusunu içeren romanlarının İslamcılığın temel tezleriyle bire bir örtüştüğü anlaşılabilir. Birlikte tezin varsayımı (hipotezi) da doğrulanmış olmaktadır. Söz konusu örtüşme ise ağırlıklı olarak İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu yaklaşımın tezleriyle uyumlu bir düşünsel altyapıya dayalı olarak gerçekleşmektedir.

Benzer bir yaklaşım biçimi, yazarların modernleşme sürecine yönelik eleştirilerinde de geçerliliğini sürdürür; hem kadın ve hem de erkek İslami romancıların yazmış oldukları romanlarda bütüncül modernleşmeye karşı çıkılırken kadınların bireyselleşme eğilimlerini destekleyen görüşler yerine toplulukçu değerler öne çıkarılmaktadır; toplulukçu değerlerin öne çıkarılmasıyla da İslamcı kadın kimliğine ilişkin -göreceli olarak da olsa- bireysel eğilimleri teşvik eden varoluşçu yaklaşımın tezleri geri planda kalmış olur.

Diğer yandan bu aşamada, farklı kategorilere ayrılarak incelenen İslami romanlar arasında yazarların cinsiyetlerine göre kadın konusuna yaklaşımları bakımından herhangi bir farklılığın bulunup bulunmadığı da cevaplanması gereken önemli bir soru olarak gündeme gelmektedir. Tezin 156'ncı sayfasında Ahmet Sait Akçay'ın kadın İslami romancıların -yazmış oldukları eserlerin düşünsel altyapılarına sirayet eden erkek egemen söylem biçimlerinden yola çıkarak- toplumsal hayatta belirleyici olan kültürel eğilimlerin ötesine geçemedikleri yönündeki tespitlerine atıfta bulunulmuştu. Benzer şekilde tezin 157'nci ve 158'inci sayfalarında ise Nesrin Aydın-Satar'ın, 1960 ile 1980 yıllarıyla sınırlandırılmış olan çalışmasında kadın İslami romancılar ile erkek İslami romancılar arasında kadın yaşamı konusuna ilişkin toplumsal ve siyasal eğilimler bakımından herhangi bir farklılığın söz konusu olmadığını ileri sürdüğü, belirtilmişti. Aydın-Satar'ın değerlendirmeleriyle benzer bir doğrultuda bu tezde de erkek yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanlar ile kadın yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanların ataerkil ve toplulukçu değerleri öne çıkarmada -tamamıyla olmasa da- büyük ölçüde örtüştükleri şeklinde bir sonuca ulaşılmaktadır; bir diğer ifadeyle İslamcı kadın kimliğine ilişkin tasnif kapsamında iki ana eğilimden biri olan toplulukçu yaklaşımın ideal kadın profili, İslami romanların siyasal ve düşünsel altyapısında belirleyici eğilim olarak öne çıkarken bir diğer eğilim olan bireyselci (varoluşçu) yaklaşımın ideal kadın profili ise oldukça sınırlı bir düzeyde kalmaktadır.

Yine de detaylı ve kapsamlı bir inceleme sonucunda bu tezde, kadın ve erkek yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanlar arasında dikkat çeken benzerliklerin dışında kadın yazarların, romanlarında yer alan bazı durumlarda hemcinslerini anlamaya yönelik tutumlar geliştirmeye gayret ederek varoluşçu yaklaşımla örtüşen bir çizgiye de alan açabilmiş oldukları tespit edilmiştir; İslamcı kadın kimliğine ilişkin ikili tasnif (toplulukçuluk-varoluşçuluk/bireysellik) çerçevesinde kadın romancıların varoluşçu yaklaşımla uyumlu olarak öne çıkan bu tercihleri, feminist düşünürlerin kadın dayanışması şeklinde ifade ettikleri durumla -oldukça sınırlı bir düzeyde de olsa- örtüşebilme potansiyelini içerisinde barındırır.

Özel ve kamusal yaşamda ataerkil toplumsal yapının -doğrudan veya dolaylı olarak- kendilerini ikincil konumlara iten olumsuz etkileri altında yaşamlarını sürdüren kadın

İslami romancılar, erkek İslami romancılarda tespit edilememiş olan eleştirel bir yaklaşım biçimini çoğunlukla üstü örtük bir şekilde de olsa geliştirebilmişlerdir; söz konusu eleştirel yaklaşım biçimi, kadın yazarların hemcinslerini anlamaya yönelik olarak geliştirmiş oldukları hassasiyetlerde somut bir şekilde açığa çıkmaktadır.

Daha açık bir anlatımla, kadın İslami romancıların varoluşçu (bireyselci) yaklaşımla örtüşen eğilimlerinin, kadın yazarların cinsiyetlerinden ötürü ataerkil yapının olumsuz etkileriyle doğrudan yüz yüze gelmiş olmalarından kaynaklandığını belirtmek yanlış bir tespit olmayacaktır. Dolayısıyla son değerlendirmede kadın romancıların, eserlerinde kurgulamış oldukları çeşitli durumlar aracılığıyla kadın karakterlerin yaşam deneyimlerini anlamaya yönelik bir duyarlılığı öne çıkardıklarını da dikkate almak gerekmektedir.

Kadın İslami romancıların İslamcı kadın kimliğine yönelik ikili tasnif (toplulukçuluk-varoluşçuluk/bireyselcilik) kapsamında -toplulukçu yaklaşımın dışında- varoluşçu yaklaşıma da alan açan bir biçimde kimi zaman eşinden boşanan, kimi zaman maddi imkânsızlıklarla yüz yüze gelen, kimi zaman eşi tarafından aldatılan, kimi zaman da ailesi tarafından reddedilerek zor durumda kalan kadın karakterlerin zorluklarla dolu yaşam deneyimlerini öne çıkararak hemcinslerinin karşı karşıya kaldıkları sorunları erkek yazarlardan daha bütünlüklü ve içeriden anlamaya yönelik bir duyarlılıkla gündeme getirmeye çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Bu haliyle de kadın yaşamı (kadın sorunları), kadın İslami romancılar tarafından yazılmış olan eserlerde daha eleştirel ve daha gerçekçi bir sunum biçimiyle okurlara aktarılmış olur. Kadın İslami romancıların söz konusu tutumları, aynı zamanda bireysel ve kamusal hayatın sorunlu alanlarında bireyleri daha nesnel (tarafsız/objektif) bir şekilde anlamaya imkân veren feminist bakış açılarını da gündeme getiren bir içeriğe sahiptir.

Kadın İslami romancıları erkek İslami romancılardan ayıran bu farklılık kadın yazarları, oldukça sınırlı da olsa, feminist duyarlılıkları gündeme getiren düşünürlerle ortak bir çerçevede değerlendirebilmeye imkân tanımaktadır. Buna karşın nihai bir saptama olarak İslamcılığın kadın anlayışında etkili olan ataerkil ve toplulukçu düşünsel eğilimlerin,

kadın İslami romancılar ile feminist düşünürlerin yakınlaşmasını sınırlandıran etkenler arasında yer aldığını da gözden kaçırmamak gerekir. Bu yönüyle kadın ve erkek İslami romancıların eserlerinde gözlemlenen söz konusu kısmi düşünsel farklılığa rağmen erkek romancıların eserlerinde gözlemlenen ataerkil ve toplulukçu düşünsel dayanakların -bir diğer ifadeyle İslamcılığın toplulukçu kadın yaklaşımının- kadın İslami roman yazarlarının eserlerinde kısmen azalarak da olsa geçerliliğini koruduğu, bir gerçektir.

İslamcı kadınlar 1980 sonrasında toplumsal ve siyasal tartışmalara daha fazla dâhil olmaya başlamış olsalar da ataerkil ve toplulukçu eğilimleri aşarak kendi adlarına özgün ve bütünlüklü bir kadın söylemi geliştirebilmeyi başaramamışlardır (Kubilay, 2010, s. 77). Benzer şekilde kadın İslami romancılar da her ne kadar varoluşçu yaklaşım doğrultusunda kurgulamış oldukları kadın karakterler aracılığıyla kadın yaşamına yönelik olarak bireyselleşmeyi öne çıkaran hassasiyetler geliştirmeye gayret etmiş olsalar da bu yazarların İslamcılığın 1980’li ve 1990’lı yıllarda oldukça etkin olan toplulukçu ve ataerkil niteliklerini aşmada başarılı olamadıkları anlaşılmaktadır. Bu durumun yalnızca İslamcılığa özgü olmadığını da gözden kaçırmamak gerekmektedir: Genel bir değerlendirmeye ataerkil ve toplulukçu eğilimlerin, Türkiye’nin toplumsal yapısında yer bulan farklı düşünce akımlarının neredeyse hepsi için geçerli bir nitelik olduğu, tezin önceki bölümlerinde de belirtilmişti.

1980 sonrasında artık oldukça net bir şekilde kendilerine ait kalemleri¹⁶ olan kadın İslami romancılar, kadınların erkek-egemen toplumsal hayattaki deneyimleri karşısında kısmen duyarlı tutumlar geliştirebilmiş olsalar da erkeği merkeze alan ve kadını da onun yardımcı olarak gören ataerkil eğilimleri sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu doğrultuda nihai çerçevede erkek İslami romancıların eserlerinin düşünsel altyapısında belirleyici olan toplulukçu ve ataerkil kadın anlayışının, kadın İslami romancıların eserlerinde de geçerliliğini sürdüren temel bir nitelik olduğu gözlemlenmiştir; bu yönüyle kadın İslami romancıların da İslamcılığın kendine özgü sınırlılıkları içerisinde düşündüklerini ve eserlerini de buna göre kurguladıklarını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Daha açık bir anlatımla kadın İslami romancıların kadın konusuna yaklaşımlarındaki temel

¹⁶ Kendine ait bir kalem ifadesini, Nil Sakman’ın (2018) *Kendine Ait Bir Kalem Kadın Yazını Üzerine* isimli çalışmasına dayanarak kullanıyorum.

belirleyici etken İslamcı kadın kimliğine ilişkin toplulukçu yaklaşım olduğundan, yazarların temel siyasal eğilimleri de en nihayetinde İslamcılığa hâkim olan düşünsel eğilimler içerisinde kalmaya devam etmiştir. Bu doğrultuda İslamcılığın temel toplumsal ve siyasal eğilimleriyle örtüşen bir biçimde kadın İslami romancıların da tıpkı erkek romancılar gibi feminizme ve batılılaşmaya karşı yoğun eleştiriler yöneltmeye öncelik verdikleri anlaşılmaktadır.

Sonuç olarak iki kadın ve iki erkek İslami romancının kadın yaşamına yönelik yaklaşım biçimlerinin en nihayetinde toplulukçu ve ataerkil değerleri öne çıkaran bir siyasal ve düşünsel temele dayandığı tespit edilmiştir. Bu yönüyle kadın yaşamı konusunda bireyselliği teşvik etmeyen bir tutumu benimsemiş olan İslami romancılar, İslamcılığın kadın anlayışında geçerli olan toplulukçu ve ataerkil değerlere öncelik vermekten de geri durmamışlardır; bu bakımdan kadın konusuna yaklaşımlarında tespit edilen kısmi farklılıklara rağmen romanları incelenmiş olan kadın ve erkek yazarların -İslamcılığın kadın kimliğine yönelik toplulukçuluk ile varoluşçuluk (bireyselcilik) arasında ayrışan ikili tasnif bağlamında- sınırları toplulukçu yaklaşımın içerisinde kalan pek çok ortak düşünsel eğilimlerinin bulunduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Bu tespitlerden hareketle, son değerlendirmede kadın ve erkek İslami roman yazarları arasında tespit edilen yaklaşım farkının, yazarların özel ve kamusal yaşamlarında deneyimlemiş oldukları farklı tecrübelerden kaynaklandığını ileri sürüyorum. Nitekim kadın İslami romancıları oldukça sınırlı düzeyde de olsa erkek İslami romancılarından ayıran yaklaşım farkını, başka sebeplere dayandırabilmek için elimizde yeterli bir kanıt veya gösterge bulunmuyor. Bu yönüyle kadın ve erkek yazarlar arasında yapılan karşılaştırmalı inceleme, kadınların hayatları boyunca hem özel hem de kamusal yaşamda ataerkil toplumsal koşulların etkisini üzerlerinde daha fazla hissediyor olduklarını gözler önüne sermektedir. Kadınların özerk ve özgür bireyler olarak gelişmelerine engel olan ataerkil etkenler ise esasında -doğrudan ve dolaylı olarak- çeşitli düzeylerde aynı zamanda erkeklerin yaşamı üzerinde de belirleyici olan ataerkil toplumsal koşullarla bağlantılıdır.

Bütüncül ve toparlayıcı bir analiz doğrultusunda değerlendirmek gerekirse tezde, örneklem içerisinde yer alan romanların incelenmesi sonucunda, şu sonuca varılmaktadır: İki kadın ve iki erkek romancının 1980 ile 2000 yılları arasında ilk kez yayınlanmış olan eserleri, İslamcı kadın kimliğine ilişkin tasnifte toplulukçu yaklaşımda karşılık bulan bakış açılarını sürdürme konusunda örtüşen içeriklere sahiptir. Bu bakımdan yazarların cinsiyetlerinin kadın yaşamına yaklaşımlarında kısmen de olsa ayrışan eğilimlerin, ortaklaştıkları görüşlerin gerisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte kadın yazarların romanları ise İslamcı kadın kimliğine ilişkin tasnif kapsamında -oldukça sınırlı bir düzeyde seyrediyor da olsa- bireyselci (varoluşçu) yaklaşımın düşünsel eğilimleriyle örtüşen içerikleriyle dikkat çekmektedir. Bu kapsamda tezde, İslami romanları temsil edecek şekilde oluşturulan örneklem içerisindeki kadın romancıların bireyselci tezleri destekleyen bakış açıları ortaya konulmakla birlikte nihai analizde hem kadın hem de erkek romancıların kadın yaşamı konusuna yaklaşımları üzerinde toplulukçu yaklaşımın belirleyiciliğini koruduğu ileri sürülmektedir.

Kadın İslami roman yazarlarının bireysel ve kamusal yaşamda kadınları ataerkil düşünce ve pratiklerin işleyişiyle kısıtlayan, sınırlandıran, erkek merkezli bakış açıları doğrultusunda belirli bir yaşam alanında tanımlamayı öne çıkaran gelenek ve uygulamaların etkisini üzerlerinde daha fazla hissediyor olmaları hemcinslerinin sorunlarını daha fazla öne çıkarmaya yönelik bir tutum geliştirmelerinde etkili olmuştur. Daha açık bir anlatımla, kadın yazarlar tarafından yazılmış olan İslami romanlarla erkek yazarlar tarafından yazılmış olan romanların kadın yaşamına yönelik siyasal ve düşünsel altyapılarında nihai anlamda İslamcılığın temel eğilimleri etkili olsa da kadın ve erkek yazarlar karşılaştırıldığında, kadın romancıların eserlerinde hemcinslerinin olumsuz yaşam deneyimlerini anlamaya yönelik olarak kurgulanmış olan daha duyarlı ve daha hassas tavırlarla karşılaşılmaktadır.

Bu çerçevede tez ile bir siyasal düşünce olarak genel anlamda İslamcılığın, özelde ise onun kadın yaşamına yönelik savlarının edebiyat metinlerine yansıyan boyutlarına odaklanılarak ilgili alanda edebiyat ile toplumsal ve siyasal koşullar arasındaki etkileşimlerin araştırılmasına da katkı sağlanabilmesi amaçlanmaktadır. Bir diğer ifadeyle bu doktora tezi, öncelikli olarak edebiyat ile toplumsal ve siyasal koşullar

arasındaki ilişkiye ve etkileşimlere odaklanmak suretiyle İslami romanların toplumsal ve siyasal niteliklerini gündeme getirmeyi amaç edinmektedir. Tezde İslami romanlarda geçerli olan kadın anlayışının İslamcı kadın kimliğinin temel niteliklerine dayalı olarak incelenmesiyle de İslamcılık ile İslami romanlar arasındaki siyasal ve düşünsel örtüşme ortaya konulmuş olmaktadır. Bir siyasal düşünce olarak İslamcılığın düşünsel niteliklerinin teorik kaynaklar dışında edebi metinler aracılığıyla incelenmesi ise edebiyatın, sanat boyutunun dışında, toplumsal ve siyasal niteliklerini dikkate almayı öne çıkaran bir yaklaşım biçimini gerektirmiştir. Bu yönüyle de tezin, edebiyatın toplumsal ve siyasal niteliklerine odaklanan disiplinlerarası çalışmalar arasında yer alarak ilgili literatüre de katkıda bulunabilmesi hedeflenmektedir.

Bu kapsamda tezin literatüre katkılarından biri, İslamcı kadın kimliğinin İslami romanlara ne şekilde yansıdığına ortaya konulmasıdır. Buna göre tezde İslamcılığın kadın yaşamı konusuna yönelik düşünsel eğilimlerini yansıtan İslamcı kadın kimliği, toplulukçuluk ile bireysellik şeklinde açığa çıkan iki ana ekseninde değerlendirilerek İslami romanlarda genel bir eğilim olarak toplulukçu yaklaşımın egemen olduğu ileri sürülmekle birlikte kadın yazarlar özelinde kısmi olarak da olsa bireyselci (varoluşçu) yaklaşımın tezlerinin geçerli olduğu ortaya konulmaktadır.

Ulaşılmaya hedeflenen analizin kapsamının genişletilebilmesi amacıyla tezde, edebiyat ve sosyoloji gibi disiplinlerden de yararlanılmaktadır. Yöntem olarak aynı zamanda edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri üzerine temellendirilen tezde edebiyat bilimi, romanlara nasıl yaklaşılması gerektiğine yönelik teorik bir çerçeve sunarken sosyoloji, edebiyatın toplumsal niteliklerine odaklanabilmeyi olanaklı hale getirmektedir. Bu niteliğiyle tezin literatüre bir diğer katkısı ise aynı zamanda disiplinlerarası çalışma yöntemlerini gündeme getirmek suretiye siyaset bilimi yazınına da katkıda bulunabilecek bir potansiyeli içerisinde barındırıyor olmasıdır.

Sosyal bilim araştırmaları, mevcut toplumsal ve siyasal gündemde karşılık bulan konular karşısında, ataerkil düşünce ve uygulamaları teşvik eden etkenlerden göreceli olarak uzaklaşarak olabildiğince nesnel (objektif) tavırların geliştirilebilmesine katkıda bulunabilir. Bu yönüyle -sosyal bilim araştırmalarının, insanların yaşam deneyimleri

karşısında daha duyarlı tavırlar alınabilmesine yönelik katkısını da öncelikli olarak göz önünde bulundurarak- bu tez ile -kadın yaşamı konusunda diğerkâm bir tutumun benimsenmesiyle- kadın sorunları ile kadın hak ve özgürlüklerine yönelik gündeme de katkıda bulunmuş olabileceği öngörülmektedir.

Diğer yandan tezin örnekleminin, iki kadın ve iki erkek İslami roman yazarı tarafından 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan romanlardan oluştuğu belirtilmişti; böylelikle aynı zamanda tez, tarihsel olarak 1980 ile 2000 yılları arasındaki süreçle sınırlandırılmaktadır. Esasında 1980 ile 2000 yılları arasında ilk basımları yapılmış olan bütün İslami romanların analize dâhil edilmesi, tezin boyutlarını aşmanın dışında derinlemesine bir roman eleştirisinden de feragat etmeyi gerektirebilirdi. Bu sebeplerle tezde, incelenecek olan romanlarda kadın yaşamının özel ve kamusal boyutlarına ilişkin her durumu dikkate almaya yönelik derinlikli bir roman analiz biçimine ulaşılması amaçlanarak örneklemin Sevim Asımgil, Emine Şenlikoğlu, Üstün İnanç ve M. Talat Uzunyaylalı'nın 1980 ile 2000 yılları arasında ilk kez yayınlamış ve kadın yaşamıyla doğrudan veya dolaylı olarak bağlantılı olan bütün romanlarıyla sınırlandırılmasına karar verilmiştir. Bu yönüyle örneklem, kaçınılmaz olarak birtakım sınırlılıkları içerisinde barındırmaktadır.

Yine 1980 ile 2000 yılları arasındaki yirmi yıllık süreçte yalnızca bir veya iki yazar tarafından yazılmış olan, göreceli olarak daha sınırlı sayıda roman örneklerini incelemenin ise söz konusu döneme ilişkin toplumsal ve siyasal koşulları dikkate almayı zorlaştıran bir etken olarak işlev görebileceği düşünülmüştür. Buna karşılık örneklemin iki kadın ve iki erkek İslami romancının eserleriyle sınırlandırılması şeklindeki bir tercihin ise hem ulaşılması hedeflenen derinlemesine analize hem de 1980-2000 sürecinde geçerli olan toplumsal ve siyasal koşullara odaklanabilmeye imkân tanıyabileceği öngörülmüştür.

Bununla birlikte örneklemin sınırlılıkları, aynı zamanda tezin de sınırlılıklarını oluşturmaktadır. Bu çerçevede Türk edebiyatında İslami roman türünü oluşturduğu kabul edilen eserlerde geçerli olan kadın anlayışının, yalnızca örnekleme dâhil edilmiş olan romanlar aracılığıyla değerlendirilmiş olması, tezin sınırlılıklarını ortaya koymaktadır.

En nihayetinde iki kadın ve iki erkek yazarın 1980 ile 2000 yılları arasında ilk kez basılmış olan romanlarından oluşan örneklemin, İslami romanlar hakkında genelleyici birtakım sonuçlara ulaşabilmeyi olanaklı kılmakla birlikte birtakım sınırlılıkları da içerisinde barındırdığını gözden kaçırmamak gerekmektedir. Bu yönüyle tezde, 1980 ile 2000 yılları arasındaki toplumsal ve siyasal koşullarda etkili olan bir siyasal düşünce akımı olarak İslamcılığın ve onunla doğrudan bağlantılı olan İslamcı kadın kimliğinin edebiyat metinlerinde ne şekilde karşılık bulmuş olduğu ortaya konularak yeni çalışmalara da katkıda bulunulabileceği öngörülmektedir. Böylelikle tezin sınırlılıklarını oluşturan etkenlerin, aynı zamanda yeni akademik çalışmalara da kapı aralayabilecek etkenler olduğunu belirtmek olanaklı hale gelmektedir.

İslamcılığın kadın yaşamına yönelik temel yaklaşım biçimi çerçevesinde gelişen İslamcı kadın kimliğinin İslami romanlarda nasıl karşılık bulduğunu konu edinen bu tezde geçerli olan bakış açısı, Türk edebiyatının gelişim sürecinde etkili olan siyasal düşünceler ve akımlar ile ilişkili olan diğer roman türlerinin incelenmesinde de kullanılabilir. Bu bakımdan daha sonraki çalışmalarda üzerinde durulması muhtemel bir konu, belirli bir tarihsel evrede etkin olan bir siyasal düşüncenin/akımın kadın yaşamına ilişkin boyutlarının yine romanlara ne şekilde yansıdığı ile bağlantılı olarak incelenebilir.

Bu doğrultuda bir varsayım (hipotez) olarak, Cumhuriyet'in kuruluş evresinde yazılmış olan romanların Cumhuriyetçi kadın görüşünü yansıttığı şeklindeki tespitleri içeren bilgi kaynaklarından hareketle edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri doğrultusunda yeni bir çalışma da ortaya konulabilir. Yine edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri temel alınarak İslamcılığın 2000'li yıllardaki gelişim sürecinin de seçilecek olan romanlar üzerinden incelenmesiyle yeni çalışma önerileri geliştirilebilir. Bu muhtemel çalışma ile İslamcılığın 2000'li yıllardaki gelişme dinamiklerinin incelenmesi bakımından literatüre katkı sağlanarak İslamcı kadın kimliğinin 2000'li yıllardaki nitelikleri edebiyat metinleri aracılığıyla ortaya konulabilir.

Son olarak yine edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri dayanak kabul edilerek ve belirli bir tarihsel süreçte farklı roman türlerinde geçerli olan kadın anlayışı temel alınmak suretiyle karşılaştırmalı bir araştırma yapılması da öngörülebilir. Yeni çalışmalarda,

derinlemesine bir analiz biçimiyle ve daha sınırlı bir örneklem oluşturulması tercih edilerek İslami romanlar ile diğer roman türleri arasında kadın konusuna yaklaşım bakımından ortaya konulabilecek karşıtlıkların, farklılıkların veya benzerliklerin dikkate alınması da mantıklı olabilir. Bu kapsam dâhilinde sözü edilen inceleme konusunun yeni soruları ve cevapları beraberinde getirebilecek bir olanağı içerisinde barındırdığını öngörmek abartılı bir değerlendirme olmayacaktır.

Öte yandan bu tezde de tercih edilen feminist edebiyat eleştirisi, siyaset bilimi disiplininde ortaya konulacak yeni çalışmalarda da yararlanılabilecek bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Feminist metodolojiyi temel alan feminist edebiyat eleştirisinin, edebiyatın toplumsal ve siyasal nitelikleri temel alınarak romanlarda kadınların ne şekilde temsil edildiği şeklindeki bir soruya yanıt verilmesine oldukça elverişli olduğu, bu tezin pek çok yerinde belirtilmişti. Bu yönüyle feminist edebiyat eleştirisi, incelenecek olan romanlarda ne şekilde bir ideal (örnek) kadın anlayışının geçerli olduğunun ortaya konulmasında, geniş kapsamlı sonuçlara ulaşabilmeyi olanaklı hale getirebilir.

Sahip olduğu bu niteliklerle feminist edebiyat eleştirisinin, kadın yaşamının çeşitli boyutlarını incelemeyi amaçlayan siyaset bilimciler için de yararlanılabilecek yöntemler arasında öncelikli bir konumda yer alabileceğini düşünüyorum. Feminist bir bakış açısının, özel ve kamusal yaşam alanlarında belirleyici olan ataerkil işleyişi de gözetecek bir şekilde edebiyat incelemelerinde kullanılması, özünde edebiyat ile toplum ve siyaset arasındaki etkileşimlere odaklanmaya imkân verirken; bu eleştirel bakış açısı ile siyasal düşüncenin insan yaşamının bütün boyutlarına sirayet etmekte olduğunun gündeme getirilmesi de mümkün olacaktır. En nihayetinde -baştan sona, tezin her aşamasına yansıyan- siyasal düşünce ile romanlar arasındaki bağlantının edebiyat, toplum ve siyaset alanlarının kesiştiği bir konumda yer aldığı da unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (1991). Women in the Ideology of Islamic Revivalism in Turkey: Three Islamic Women's Journals. R. Tapper (Ed.) içinde, *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics and Literature in a Secular State* (s. 280-303). London • New York: I.B. Tauris & Co Ltd.
- Ahmed, S. (2021). *Feminist Bir Yaşam Sürmek* (3. b.). (B. Aydaş, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Akçay, A. S. (2012). *Bellekteki Huriler İslamcı Popülist Kültüre Eleştirel Bir Bakış* (Genişletilmiş 2. b.). İstanbul: Okur Kitaplığı.
- Akşin, S. (2002). Düşünce Tarihi (1945 Sonrası): Giriş Türkiye'de Düşünce Tarihinin Baskın Siyasal Özelliği. B. Tanör, K. Boratav, S. Akşin , & S. Akşin (Dü.) içinde, *Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye 1980-1995* (4. b., s. 215-299). İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akşin, S. (2016). *Kısa Türkiye Tarihi* (21. b.). (A. Berktay, Dü.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Aktaş, C. (1988). *Sistem İçinde Kadın* (1. b.). İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aktaş, C. (1992). *Modernizmin Evsizliği ve Ailenin Gerekliliği*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Aktaş, C. (1995). *Mahremiyetin Tükenişi*. İstanbul: Nehir Yayınları.
- Aktaş, C. (2000). İslamcı Kadın: İki Kere Hükmen Mağlup Cihan Aktaş ile Söyleşi. R. Çakır içinde, *Direnış ve İtaat İki İktidar Arasında İslamcı Kadın* (s. 120-141). İstanbul: Metis Yayınları.
- Aktaş, C. (2005). Cemaatten Kamusal Alana İslâmıcı Kadınlar. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (2. b., s. 826-836). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Aktaş, C. (2007). *Bir Hayat Tarzı Eleştirisi: İslamcılık* (1. b.). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Aktaş, C. (2019). *Bacıdan Bayana İslâmcı Kadınların Kamusal Alan Tecrübesi* (8. b.). İstanbul: İz Yayıncılık.
- Aktaş, Ş. (2011). *Edebiyat ve Edebi Metinler Üzerine Yazılar*. Ankara: Kurgan Edebiyat.
- Aktaş, Ü. (2008). *İslami Hareket (Etik-Estetik-Politik)* (1. b.). İstanbul: Çıra Yayınları.
- Alankuş Kural, S. (1997). Türkiye'de Alternatif Kamular/Cemaatler ve İslamcı Kadın Kimliği. *Toplum ve Bilim*(72), 5-44.
- Albrecht, M. C. (1954). The Relationship of Literature and Society. *American Journal of Sociology*, 59(5), 425-436.
- Arat, Y. (2000). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Hareketi: Liberal Kemalizmin Radikal Uzantısı. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay (Ed.) içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 435-446). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Asımgil, S. (1989). *Sevda Geri Dön*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1990). *Dilara*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1993). *Meriç'in Kanlı Gelini*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1994). *Düğünümde Ağlama*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1996). *Diana* (3. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1997). *Ayrılan Kalpler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (1999). *Aşka Çıkış Yok*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (2000). *Yüreğim Nereye* (2. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.
- Asımgil, S. (2008). *İsmailağa Sokağı ve Sevda Çiçeği*. İstanbul: İpek Yayınları.
- Asımgil, S. (2014). *Siyah Zambak ve Merve*. İstanbul: Hayat Yayınları.

- Asımgil, S., & Şahin, M. (2018). *Kadın Kaleminden Kadın İlmihali*. İstanbul: İpek Yayınları.
- Aydın Satar, N. (2016). Müslüman Kadının Sesi: İslâmcı Romanların Kadın Yazar ve Anlatıcıları. *Muhafazakâr Düşünce*, 13(49), 295-313.
- Aydın Satar, N. (2021). *Türk İslam Edebiyatı'nın Kavramsal Analizi: Kapsam, Sınırlar ve Tartışmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bakhtin, M. M. (1981). *The Dialogic Imagination: Four Essays by M. M. Bakhtin*. (M. Holquist, Dü., C. Emerson, & M. Holquist, Çev.) Austin: University of Texas Press.
- Barbarosoğlu, F. (2012). *Şov ve Mahrem* (3. b.). İstanbul: Profil Yayınları.
- Barbarosoğlu, F. (2016). *Kamusal Alanda Başörtülüler* (5. b.). İstanbul: Profil Yayınları.
- Bauman, Z. (2020). *Cemaatler Güvenli Olmayan Bir Dünyada Güvenlik Arayışı*. (N. Soysal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Bauman, Z. (2022). *Kimlik* (6. b.). (M. Hazır, Çev.) Ankara: Heretik Yayınları.
- Bauman, Z., & Mazzeo, R. (2019). *Edebiyata Övgü* (1. b.). (A. E. Pilgir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Beauvoir, S. (2020). *İkinci Cinsiyet Yaşanmış Deneyim* (2. b.). (G. Acar Savran, Çev.) İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Becker, H. S. (2007). *Telling About Society*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Beer, G. (1990). Representing Women: Re-presenting the Past. C. Belsey, & J. Moore (Ed.) içinde, *The Feminist Reader: Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism* (s. 63-80). London: Macmillan Education.

- Belsey, C., & Moore, J. (1990). Introduction: The Story So Far. C. Belsey, & J. Moore (Ed.) içinde, *The Feminist Reader: Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism* (s. 1-20). London: Macmillan Education.
- Bennett, A., & Royle, N. (2018). *Edebiyat, Eleştiri ve Kurama Giriş* (1. b.). (D. Tekin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berktaş, F. (2018). *Tarihin Cinsiyeti* (6. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bora, T. (2017). *Türk Sağının Üç Hâli Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslâmcılık* (10. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Eril Tahakküm* (4. b.). (B. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Bütün, O. (2021). *Feminist Okumalar Cumhuriyet'ten Günümüze Edebiyatta Cinsellik ve Erotizm* (1. b.). İstanbul: NotaBene Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslâmi Uyanış. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslâmcılık Cilt 6* (s. 476-492). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çaha, Ö. (2017). *Sivil Kadın: Türkiye'de Kadın ve Sivil Toplum* (4. b.). Ankara: Savaş Yayınevi.
- Çakır, R. (2000). *Direniş ve İtaat İki İktidar Arasında İslamcı Kadın* (1. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çakır, S. (2021). *Osmanlı Kadın Hareketi* (6. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Çalışkan, A. (2002). *Cumhuriyet Devri İslami Türk Edebiyatı (1960-2000) Doktora Tezi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çayır, K. (2015). *Türkiye'de İslâmcılık ve İslâmi Edebiyat: Toplu Hidayet Söyleminden Yeni Bireysel Müslümanlıklara* (2. b.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- Çayırcıoğlu, D. (2022). *Kadınca Bilmeyişlerin Sonu 1960-1980 Döneminde Feminist Edebiyat* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Chapman, J. (2005). *Politics, Feminism and the Reformation of Gender*. New York: Taylor & Francis e-Library.
- Çıkla, S. (2007). Türk Edebiyatında Kanon ve İnkılâp Kanonu. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(13-14), 47-68.
- Çınar, M. (2021). *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık* (1. b.). Ankara: Nika Yayınevi.
- Çil, H. (2017). *Bedeni Kurgulamak: İslami Romanlarda Beden ve Kimlik*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çokoğullar, E., & Bozaslan, B. M. (2014). 1967-1980 Arası Dönemde Cemiyetin Kurtarılması Misyonu İle Tanımlanmaya Başlanan "İslamcı Kadın" Kimliği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 69(4), 835-869.
- Dastarlı, E. (2021). Sanatın Tozunu Almak: Gündelik Hayat ve Feminist Sanat. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(2), 1221-1243.
- Değer, A., & Çamdereli, R. (2020). Konca Kuriş (1961-1998). T. Bora (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm Cilt 10* (s. 224-230). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dennett, D. C. (1991). *Consciousness Explained* (1st Edition). New York: Back Bay Books.
- Didion, J. (2021). *Let Me Tell You What I Mean*. New York: Knopf Doubleday Publishing.
- Doltaş, D., & Başak, O. (1996). Freedom and Tolerance in the Discourse of Contemporary Islamist Turkish Women Writers. *Kadın Araştırmaları Dergisi*(4), 85-100.

- Donovan, J. (1989). Afterword: Critical Re-Vision. J. Donovan içinde, *Feminist Literary Criticism: Explorations in Theory* (Second Edition, s. 74-81). Lexington, Kentucky: The University Press of Kentucky.
- Durakbaşı, A. (2017). *Halide Edip Türk Modernleşmesi ve Feminizm* (7. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Durakbaşı, A. (2020). Sunuş: Türkiye'de Kimlik Siyasetleri Üzerine. A. İlyasoğlu içinde, *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri* (s. 35-40). İstanbul: Metis Yayınları.
- Düzgün, Ş. A. (2018). *Çağdaş Dünyada Din ve Dindarlar* (3. b.). Ankara: Otto Yayınları.
- Eagleton, M. (2007). Literary Representations of Women. G. Plain, & S. Sellers (Ed.) içinde, *A History of Feminist Literary Criticism* (s. 105-119). New York: Cambridge University Press.
- Eagleton, T. (1996). *Literary Theory: An Introduction* (2. ed.). Oxford: Blackwell Publishing.
- Erdoğan, E., & Gündoğdu, N. (2020). Niçin -Türkiye'de- Feminist Yöntem? E. Erdoğan, & N. Gündoğdu (Haz.) içinde, *Türkiye'de Feminist Yöntem* (1. b., s. 15-34). İstanbul: Metis Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (2022). *Edebiyat ve Kuramlar* (1. b.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ezzy, D. (2002). *Qualitative Analysis Practice and Innovation*. London and New York: Routledge.
- Fichter, J. (2001). *Sosyoloji Nedir?* (5. b.). (N. Çelebi, Çev.) Ankara: Atilla Kitabevi.
- Figs, E. (1986). *Patriarchal Attitudes: Women in Society*. London: MacMillan Education.
- Filiz, Ş. (2016). *Tarikat, Cemaat, Kadın* (1. b.). İstanbul: Say Yayınları.

- Freud, S. (2011). *Uygarlığın Huzursuzluğu* (4. b.). (H. Barışcan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (1986). *Sociology A Brief But Critical Introduction* (Second Edition). London: Macmillan Education.
- Gilbert, S., & Gubar, S. (2000). *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* (Second Edition). New Haven and London: Yale University Press.
- Gilbert, S. M., & Gubar, S. (2016). *Tavan Arasındaki Deli Kadın* (1. b.). (N. Sakman, Çev.) İstanbul: Aylak Adam Yayınları.
- Goffman, E. (2019). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu* (3. b.). (B. Cezar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (1997). Secularism and Islamism in Turkey: The Making of Elites and Counter-Elites. *Middle East Journal*, 51(1), 46-58.
- Göle, N. (2000). 80 Sonrası Politik Kültür. E. Kalaycıoğlu, & A. Y. Sarıbay içinde, *Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme* (s. 425-434). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Göle, N. (2011). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine* (4. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2014). *Modern Mahrem: Medeniyet ve Örtünme* (12. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017a). *Melez Desenler: İslam ve Modernlik Üzerine* (5. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Göle, N. (2017b). *Seküler ve Dinsel: Aşınan Sınırlar* (3. b.). (E. Ünal, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülaıp, H. (2003). *Kimlikler Siyaseti Türkiye'de Siyasal İslamın Temelleri* (1. b.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Gülalp, H. (2018). *Laiklik, Vatandaşlık, Demokrasi Türkiye'nin Siyasal Kültürü Üzerine Çalışmalar* (1. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülnaz, M. (2000). İslami Harekette Feminizm Tartışması Mualla Gülnaz ile Söyleşi. R. Çakır içinde, *Direnış ve İtaat İki İktidar Arasında İslamcı Kadın* (s. 39-56). İstanbul: Metis Yayınları.
- Günay Erkol, Ç., & Çalışkan, U. (2016). 1960'lardan 28 Şubat'a Cemaati Romanlarla İcat Etmek: Siyasal İslamın Popüler Tezahürleri. *Moment Dergi*, 3(1), 21-47.
- Gürbilek, N. (2001). *Vitrinde Yaşamak: 1980'lerin Kültürel İklimi* (3. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Habip, B. (2007). Freud ve Kadınlık. Z. Direk, & Ş. Öztürk (Dü.) içinde, *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar*. (s. 25-34). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (2007). *Düşünce Tarihi: Dört Bin Yıllık Düşünce, Sanat ve Bilim Tarihinin Klasik Yapıtları Üzerine Eleştirel İnceleme*. Eriş Yayınları.
- Hanna, T. (1965). A Question: What Does One Mean by "Religious Literature"? *Comparative Literature Studies*, 2(4), 375-385.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi* (1. b.). (Ö. Altay, G. Bakay, N. Düzyol , & vd., Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Inglis, R. (1938). An Objective Approach to the Relationship Between Fiction and Society. *American Sociological Review*, 3(4), 526-533. doi:10.2307/2083900
- Irigaray, L. (2006). *Ben Sen Biz: Farklılık Kültürüne Doğru*. (S. Büyükdüvenci, & N. Tural, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Işık, İ. (1990). *Yazarlar Sözlüğü*. İstanbul: Risale Yayınları.
- İlyasoğlu, A. (1996). İslamcı Kadın Hareketinin Bugünü Üzerine. *Birikim Aylık Sosyalist Kültür Dergisi*(91), 60-65.

- İlyasoğlu, A. (2013). *Örtülü Kimlik İslamcı Kadın Kimliğinin Oluşum Öğeleri* (4. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İnanç, Ü. (1987). *Yalnız Değilsiniz*. İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- İnanç, Ü. (1989). *İnsanlar Böyledir*. İstanbul: Bektaş Yayınları.
- İnanç, Ü. (1990). *Ayıp Uşakları*. İstanbul: Tuğra Neşriyat.
- İnanç, Ü. (1992). *Yazıklar Çıkmazı*. İstanbul: Tuğra Neşriyat
- İpşiroğlu, Z. (2001). *Alımlama Boyutları ve Çeşitlemeleri 2 Yazın* (1. b.). İstanbul: Papirüs Yayınları.
- Jameson, F. (2011). *Siyasal Bilinçdışı* (1. b.). (Y. Alogan, & M. Varlık, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Jusdanis, G. (1998). *Gecikmiş Modernlik ve Estetik Kültür: Milli Edebiyatın İcat Edilişi* (1. b.). (T. Birkan, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, Bacılar, Yurттаşlar* (4. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Kara, İ. (2009). İslâm Düşüncesinde Paradigma Değişimi. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi* (s. 234-264). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karaman, H. (1995). *İslâm'da Kadın ve Aile*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Karpat, K. (2017). *Osmanlı'dan Günümüze Edebiyat ve Toplum* (3. b.). (O. G. Ayas, Çev.) İstanbul: Timaş Yayınları.
- Keçeci Kurt, S. (2015). II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Kadın Dergilerinde Aile ve Evlilik Algısı. *Bellekten*, 79(286), 1073-1098.
- Keller, E. (2020). *Toplumsal Cinsiyet ve Bilim Üzerine Düşünceler* (3. b.). (F. B. Aydar, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.

- Kılınç, B. (2007). Aklın Cinsiyeti Var Mı? Z. Direk, & Ş. Öztürk (Dü.) içinde, *Cinsiyetli Olmak: Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar* (1. b., s. 35-50). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kışlalı, A. T. (2020). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- Koyuncu-Lorasdağı, B. (2020). Yasal Eşitlikçi Siyasal Hak Talepleri Ekseninde Türkiye'de Liberal Feminizmin Serencamı. T. Bora (Ed.) içinde. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm Cilt 10* (s. 386-404). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Köse, E. (2014). *Sessizliği Söylemek Dindar Kadın Edebiyatı, Cinsiyet ve Beden* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kubilay, Ç. (2010). *İslamcı Söylemde Kamusal Alan ve Türban Tartışmaları: Karşıtlıklar, Kırılmalar ve Uzlaşmalar* (1. b.). İstanbul: Libra Kitap.
- Kundera, M. (2012). *Roman Sanatı* (4. b.). (A. Bora, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Kurnaz, Ş. (2013). *Osmanlı Kadınının Yükselişi (1908-1918)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Kurtoğlu, Z. (2005). Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce İslamcılık Cilt 6* (s. 201-216). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Küçük, Y. (2011). *Cumhuriyet'e Karşı Küfür Romanları* (2. b.). İstanbul: Mızrak Yayınları.
- Laing, S. (2013). Literature and Politics. D. Philips, & K. Shaw (Ed.) içinde, *Literary Politics: The Politics of Literature and the Literature of Politics* (s. 15-24). New York: Palgrave Macmillan.
- Lekesiz, Ö. (2005). İslami Türk Edebiyatı'nın Değişen Yüzü. T. Bora, & M. Gültekingil (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 6 İslamcılık* (2. b., s. 962-978). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Lloyd, G. (2021). *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Kadın'* (3. b.). (M. Özcan, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lodge, D. (2017). *Bilinç ve Roman* (1. b.). (A. Ören, Çev.) Ankara: Hece Yayınları.
- Lowenthal, L. (1961). *Literature, Popular Culture, and Society*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs, N. J.
- Lukacs, G. (2017). *Roman Kuramı* (5. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- MacKinnon, C. A. (1982). Feminism, Marxism, Method, and the State: An Agenda for Theory. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, 7(3), 515-544.
- MacKinnon, C. A. (1987). *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press.
- Mardin, Ş. (1991). *Türk Modernleşmesi: Makaleler 4* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mill, J. S. (2019). *Kadınların Köleleştirilmesi* (2. b.). (A. Özcan, Çev.) İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Millett, K. (2018). *Cinsel Politika* (4. b.). (S. Selvi, Çev.) İstanbul: Payel Yayınları.
- Miyasoğlu, M. (1999). *Sanat ve Edebiyat Konuşmaları* (1. b.). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Moi, T. (1990). Feminist, Female, Feminine. C. Belsey, & J. Moore (Ed.) içinde, *The Feminist Reader: Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism* (s. 117-132). London: MacMillan Education.
- Moran, B. (2001). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I Ahmet Mithat'tan A. H. Tanpınar'a* (10. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Moran, B. (2002). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri* (7. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mulvey, L. (2020). Görsel Zevk ve Anlatı Sineması. A. Antmen (Dü.) içinde, *Sanat/Cinsiyet Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (6. b., s. 277-297). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Narayan, U. (2020). Feminist Epistemoloji: Batılı Olmayan Bir Feministten Perspektifler. E. Erdoğan, & N. Gündoğdu (Haz.) içinde, *Türkiye'de Feminist Yöntem* (1. b., s. 37-51). İstanbul: Metis Yayınları.
- Nochlin, L. (2020). Neden Hiç Büyük Kadın Sanatçı Yok? A. Antmen (Dü.) içinde, *Sanat/Cinsiyet: Sanat Tarihi ve Feminist Eleştiri* (E. Soğancılar, & A. Antmen, Çev., 6. b., s. 119-159). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oakley, A. (1985). *Sex, Gender and Society*. Aldershot: Gower Publishing.
- Oktay, A. (2017). Siyasal Roman Üzerine. *Hece Aylık Edebiyat Dergisi Türk Romanı Özel Sayısı*, 1(65/66/67), 309-313.
- Öğülmüş, S. (1991). İçerik Çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 24(1), 213-228.
- Özyürek, E. (2011). Mecliste Başörtüsü Düğümü. A. G. Altınay (Der.) içinde, *Vatan, Millet, Kadınlar* (4. b., s. 357-375). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2020a). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Parla, J. (2020b). Kadın Eleştirisi Neyi Gerçekleştirdi? S. Irzık, & J. Parla (Der.) içinde, *Kadınlar Dile Düşünce: Edebiyat ve Toplumsal Cinsiyet* (7. b., s. 15-33). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pollock, G. (1983). Women, Art and Ideology: Questions for Feminist Art Historians. *Woman's Art Journal*, 4(1), 39-47.
- Ramazanoğlu, C. (2003). *Feminism and the Contradictions of Oppression*. London and New York: Taylor & Francis e-Library.
- Rich, A. (1972). When We Dead Awaken: Writing as Re-Vision. *College English*, 34(1), 18-30.
- Rodis-Lewis, G. (1993). *Descartes ve Rasyonalizm*. (H. Karyol, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

- Safa, P. (1990). *Türk İnkılabına Bakışlar*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sakman, N. (2018). *Kendine Ait Bir Kalem Kadın Yazını Üzerine* (1. b.). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Sancar, S. (2020). *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar* (5. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sapiro, G. (2019). *Edebiyat Sosyolojisi*. (E. C. Gürcan, Çev.) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1985). *Türkiye'de Modernleşme Din ve Parti Politikası: "MSP Örnek Olayı"* (1. b.). İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Sarıbay, A. Y. (1992). *Siyasal Sosyoloji* (1. b.). Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (1998). Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum. E. F. Keyman, & A. Y. Sarıbay içinde, *Küreselleşme Sivil Toplum ve İslâm* (1. b., s. 88-110). Ankara: Vadi Yayınları.
- Sarıbay, A. Y. (2001). *Postmodernite, Sivil Toplum ve İslam*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Spender, D. (1990). Women and Literary History. C. Belsey, & J. Moore (Ed.) içinde, *The Feminist Reader: Essays in Gender and the Politics of Literary Criticism* (s. 21-33). London: Macmillan Education.
- Swingewood, A. (1972). Theory. D. Laurenson, & A. Swingewood içinde, *The Sociology of Literature*. (s. 11-88). New York: Schocken Books.
- Şefkatli Tuksal, H. (2000). *Kadın Karşıtı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri* (1. b.). Ankara: Kitâbiyat Yayınları.
- Şefkatli Tuksal, H. (2020). Türkiye'de İslâmi Feminizm Tartışmaları. T. Bora (Ed.) içinde, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Feminizm Cilt 10* (s. 216-238). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şenler, Ş. Y. (tarihsiz). *İslâm'da ve Günümüzde Kadın*. Ankara: Nur Yayınları.

- Şenlikoğlu, E. (1990). *Ne Olur İhanet Etme* (2. b.). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Şenlikoğlu, E. (1994). *Ben Kimin Kurbanıyım*. İstanbul: Mektup Yayınları.
- Şenlikoğlu, E. (1995). *Sabıkalı ve Dul*. İstanbul: Mektup Yayınları.
- Şenlikoğlu, E. (1997a). *İmamın Manken Kızı* (1. b.). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Şenlikoğlu, E. (1997b). *Kadınları Kadınlar da Eziyor*. (1. b.). İstanbul: Mektup Yayınları.
- Şenlikoğlu, E. (2007). *Bize Nasıl Kıydınız?* İstanbul: Mektup Yayınları.
- Taşdelen, V. (2013). *Felsefeden Edebiyata* (1. b.). Ankara: Hece Yayınları.
- Touraine, A. (2002). *Modernliğin Eleştirisi* (4. b.). (H. Tufan, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (1998). *İslamcılık Cereyanı - III*. Cumhuriyet.
- Türkmen, B. (2007). Toplumsal Proje ve Kadınlık Deneyimi: İslamcı Kadın Tarafından Yeniden Tanımlanan Mahrem. Z. Direk (Der.) içinde, *Cinsiyetli Olmak Sosyal Bilimlere Feminist Bakışlar* (1.b., s. 130-156). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Türkmenoğlu, S. (2015). Türk Romanının Din Algısında Popülist Bir Durak: Hidayet Romanları. *International Journal of Languages' Education and Teaching*, 3(2), 261-274.
- Uğur, V. (2009). *1980 Sonrası Türk Edebiyatında Popüler Roman (Doktora Tezi)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uğur, V. (2017). Kadın Kimliği ve Modernizm Karşıtlığı: Hidayet Romanlarının İdeolojisi. *Researcher: Social Science Studies*, 5(4), 810-826.
- Uygur, N. (2021). *İnsan Açısından Edebiyat* (5. b.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzunyaylalı, M. T. (1986a). *Molla*. İstanbul: AHD Yayınları.
- Uzunyaylalı, M. T. (1986b). *Senatörün Kızı*. Erzurum: AHD Yayınları.

- Uzunyaylalı, T. M. (1992). *Sabrın Suskun Sesi*. İstanbul: Beka Yayınları.
- Wedel, H. (2019). *Siyaset ve Cinsiyet İstanbul Gecekonduklarında Kadınların Siyasal Katılımı* (3. b.). (C. Kurultay, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Weininger, O. (2005). *Sex and Character: An Investigation of Fundamental Principles*. Bloomington: Indian University Press.
- Wiesner-Hanks, M. E. (2020). *Tarihte Toplumsal Cinsiyet* (1. b.). (M. Çiyan Şenerdi, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Woolf, V. (2019). *Granit ve Gökkuşluğu* (2. b.). (İ. Güzel, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Woolf, V. (2020). *Kendine Ait Bir Oda* (21. b.). (S. Öncü, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yağmurlu, M. (2017). *Çağımızda Kadın Sorunu*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Yardım, M. (2013). *Romancılar Konuşuyor* (3. b.). İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Yeğenoğlu, M. (2003). *Sömürgeci Fantaziler Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark* (1. b.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Yelsalı Parmaksız, P. (2017). *Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar 1839'dan Günümüze* (1. b.). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, Z. (2013). Dindarlığın Yeniden İnşasında İslamcı Kadınlar. *Mülkiye Dergisi*, 37(4), 9-32.
- Yuval-Davis, N. (2020). *Cinsiyet ve Millet* (6. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orjinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA

Tarih: 16/02/2024

Tez Başlığı: Türkiye’de İslami Romanlarda Kadın Kimliği (1980-2000): Feminist Bir Yaklaşım

Yukarıda başlığı verilen tezin a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 203 sayfalık kısmına ilişkin, 14/02/2024 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orjinallik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 3’tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- Kaynakça hariç
- Alıntılar hariç
- Alıntılar dâhil
- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları’nı inceledim ve bu Uygulama Esasları’nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tezin herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumlarda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Okan Ancak

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Okan Ancak	
	Öğrenci No	N14244824	
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	
	Programı	Siyaset Bilimi	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünleşik) Dr ☐

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-21
		Yayın Tarihi Date of Pub.	04.01.2023
	FRM-DR-21 Doktora Tezi Orijinallik Raporu <i>PhD Thesis Dissertation Originality Report</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

TO HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION

Date: 16/02/2024

Thesis Title (In English): Woman Identity in Islamic Novels in Turkey (1980-2000): A Feminist Approach

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 14/02/2024 for the total of 203 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled above, the similarity index of my thesis is 3 %.

Filtering options applied:

- Approval and Declaration sections excluded
- References cited excluded
- Quotes excluded
- Quotes included
- Match size up to 5 words excluded

I hereby declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

I respectfully submit this for approval.

Okan Añcak

Student Information	Name-Surname	Okan Añcak	
	Student Number	N14244824	
	Department	Political Science and Public Administration	
	Programme	Political Science	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI

EK 2. ETİK KURUL MUAFİYETİ FORMU

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞINA	
Tarih: 16/02/2024	
Tez Başlığı: Türkiye'de İslami Romanlarda Kadın Kimliği (1980-2000): Feminist Bir Yaklaşım	
Yukarıda başlığı verilen tez çalışmam:	
<ol style="list-style-type: none"> 1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır. 2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir. 3. Beden bütünlüğüne veya ruh sağlığına müdahale içermemektedir. 4. Anket, ölçek (test), mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme gibi teknikler kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen araştırma niteliğinde değildir. 5. Diğer kişi ve kurumlardan temin edilen veri kullanımını (kitap, belge vs.) gerektirmektedir. Ancak bu kullanım, diğer kişi ve kurumların izin verdiği ölçüde Kişisel Bilgilerin Korunması Kanuna riayet edilerek gerçekleştirilecektir. 	
Hacettepe Üniversitesi Etik Kurulunun Yönergelerini inceledim ve bunlara göre çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kuruldan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.	
Gereğini saygılarımla arz ederim.	
Okan Ancak	

Öğrenci Bilgileri	Ad-Soyad	Okan Ancak	
	Öğrenci No	N14244824	
	Enstitü Anabilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	
	Programı	Siyaset Bilimi	
	Statüsü	Doktora ☒	Lisans Derecesi ile (Bütünlük) Dr

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Prof. Dr. Bernin KOYUNCU LORASDAĞI

	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ	Doküman Kodu Form No.	FRM-DR-12
		Yayın Tarihi Date of Pub.	22.11.2023
	FRM-DR-12 Doktora Tezi Etik Kurul Muafiyeti Formu <i>Ethics Board Form for PhD Thesis</i>	Revizyon No Rev. No.	02
		Revizyon Tarihi Rev.Date	25.01.2024

HACETTEPE UNIVERSITY GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES DEPARTMENT OF POLITICAL SCIENCE AND PUBLIC ADMINISTRATION	
Date: 16/02/2024	
ThesisTitle (In English): Woman Identity in Islamic Novels in Turkey (1980-2000): A Feminist Approach	
My thesis work with the title given above:	
<ol style="list-style-type: none"> Does not perform experimentation on people or animals. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.). Does not involve any interference of the body's integrity. Is not a research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from the participants by using techniques such as survey, scale (test), interview, focus group work, observation, experiment, interview. Requires the use of data (books, documents, etc.) obtained from other people and institutions. However, this use will be carried out in accordance with the Personal Information Protection Law to the extent permitted by other persons and institutions. 	
I hereby declare that I reviewed the Directives of Ethics Boards of Hacettepe University and in regard to these directives it is not necessary to obtain permission from any Ethics Board in order to carry out my thesis study; I accept all legal responsibilities that may arise in any infringement of the directives and that the information I have given above is correct.	
I respectfully submit this for approval.	
Okan Ancak	

Student Information	Name-Surname	Okan Ancak	
	Student Number	N14244824	
	Department	Political Science and Public Administration	
	Programme	Political Science	
	Status	PhD ☒	Combined MA/MSc-PhD ☐

SUPERVISOR'S APPROVAL

APPROVED

Prof. Dr. Berrin KOYUNCU LORASDAĞI